

D O S T O I E W S K I

Nota

21.014

~~Inv. 83.311 -~~

C a s a
m o r ț i l o r

331134

CT107

TRADUCERE DE
AL. IACOBESCU

EDITURA REMUS CIOFLEC - 1944

1958

1961

L

RC 175/06

B.C.U. Bucuresti

C26123

AMINTIRI DIN CASA MORȚILOR

PARTEA ÎNȚEA.

În mijlocul stepelor, al munților sau al pădurilor neștrăbătute, din părțile cele mai îndepărtate ale Siberiei, întâlnești din loc în loc, câte un orașel cu o mie sau două mii de suflete, încheiat numai din scânduri, foarte urât, cu câte două biserici, — una în mijlocul orașului, cealaltă la cimitir, — într'un cuvânt, orașe ce seamănă mai mult cu satele din împrejurimile Moscovei, decât cu un oraș adevărat. De obicei aceste târguri sunt pline cu oameni de-ai poliției, ajutori de judecători și multe alte feluri de slujbași.

Cu tot frigul prea tare din Siberia, slujitorii guvernului își fac acolo datoria cu prisosință. Locuitorii sunt oameni înapoiți, pe cari nu-i turbură nici un gând de schimbare a lucrurilor; obiceiurile sunt învechite, înrădăcinate și sfințite de vreme. Slujbașii cari, într'un număr oarecare, fac parte dintre boerii siberieni, sunt oameni din partea locului, siberieni de baștină, ori veniți de prin Rusia. Cei din urmă vin de-adreptul din orașele de seamă, ademeniți de lefurile mari, de sumele ce se plătesc pentru cheltuelile de călătorie și de multe alte nădejdi nu mai puțin ispititoare pentru viitor.

Cei ce știu să deslege problema vieții rămân în Siberia vreme îndelungată și chiar aci își sfârșesc zilele.

Belșugul roadelor gustoase pe care urmează să-l culeagă mai târziu, îi despăgubește din plin; ceilalți, oameni ușuratici, cari nu se pricep cum să deslege această problemă, încep să se plictisească foarte curând în Siberia și se întreabă cu amară părere de rău de ce-au făcut prostia să plece de-acolo de unde viața era mult mai frumoasă. Câtă să-și omoare cu nerăbdare cei trei ani cât le impun legea să rămâie; odată învoiala încheiată, își cer numirea și se întorc acasă, blestemând și bajocorind Siberia.

Din acest punct de vedere poate că săvârșesc o necotință; Siberia e o țară a bucuriilor, nu numai în ce privește slujbele Statului, ci chiar și din alte privințe. Clima e minunată; negustorii sunt primitivi și cu dare de mână, iar Europeanii stabiliți aci sunt foarte numeroși. Fetele seamănă aproape cu niște trandafiri de-abia înfloriți și purtările lor sunt cu totul lipsite de prihană. Vântul aleargă pe străzi și s'aruncă de-adreptul în pieptul vânătorului. Se bea numai șampanie, neînchipuit de mult; icrele se găesc pretutindeni; pământul dă roade de cincisprezece ori mai mult decât te poți aștepta. Intr'un cuvânt, e o țară binecuvântată, de care să știi însă să te folosești și de care mulți se folosesc îndeajuns.

Intr'unul din orășelele acestea, — vioaie și mulțumite de ele înșile, ai căror locuitori cumsecade mi-au lăsat o amintire neștersă, — am întâlnit pe-un surghiunit, Alexandru Petrovici Gorianicov, fost pe vremuri proprietar în Rusia. Fusese osândit la munca silnică, de felul al doilea, fiindcă își omorîse nevasta. După ce-și făcu pedeapsa, — zece ani de muncă silnică, rămase liniștit și nebăgat în seamă printre coloniștii din orășelul K.... La drept vorbind, era înscris într'unul din județele din a-

propiere, dar trăia în R.... unde își câștiga viața dând lecții copiilor.

Prin orașelele Siberiei întâlnești adeseori deportați cari se îndeletnicesc cu dăscălia. Sunt primiți cu bună voință, fiindcă îi învață pe cei mai tineri limba franceză, atât de trebuincioasă în viață, și de care nimeni nu s'ar sinchisi fără ei, prin părțile îndepărtate ale Siberiei. Pe Alexandru Petrovici l-am văzut pentru întâia oară la un slujbaș, Ivan Ivanici Grosdicov, un bătrân cumsecade și primitor, care își punea frumoase nădejdi în cele cinci fete ale sale. De patru ori pe săptămână primeau lecții dela Alexandru Petrovici, pentru treizeci de copeici lecția.

Înfățișarea lui îmi atrase luarea-aminte. Era un om slab și peste măsură de palid, tânăr încă, — putea să aibă treizeci și cinci de ani, — mic și pipernicit, totdeauna îmbrăcat curat ca în orașele din apus. Când îi vorbeai te privea ținută, c'o statornică luare-aminte, îți asculta fiecare cuvânt în așa chip că începeai să te simți nemulțumit în tovărășia lui, fără să știi de ce, și te bucurai când această convorbire era sfârșită.

Îl întrebai pe Ivan Ivanici ce credea despre el; îmi spuse că Goriancicov era un om foarte cumsecade, căruia, dacă ar fi fost altfel, el, Ivan Ivanici, nu i-ar fi încredințat învățătura celor cinci fete, dar că era un groaznic misantrop, care fugea de toată lumea, — cărturar de altfel, citind mult, vorbind puțin și totdeauna neîndemânatec să întrețină o convorbire din toată inima.

Unii suțineau că e nebun, găseau însă că asta n'ar fi un lucru cu desăvârșire primejdios; astfel că lumea bine văzută din oraș se grăbea să-și arate dragostea față de Alexandru Petrovici, pe care îl socotea de folos, la nevoie, să scrie cel puțin petiții. Se credea că avea rude

însemnate în Rusia, — și poate că printre acestea erau și oameni sus puși, — toți știau, însă, că pe când fusese surghiunit rupsese orice fel de legături cu lumea aceea. Intr'un cuvânt, i se făcea o mare nedreptate.

Toată lumea îi cunoștea trecutul, toți știau că-și omorîse nevasta din gelozie, — de-abia după un an de la căsătorie, și că el însuși se dăduse pe mâna justiției, ceeace-i micșorase pedeapsa. Astfel de nelegiuiiri sunt privite totdeauna ca nenorociri, de cari trebuie să-ți fie milă. Totuși, acest om ciudat se ținea veșnic departe de lume și nu se arăta decât atunci când trebuia să dea lecții.

La început nici nu-l băgai în seamă; mai târziu, fără să știi din ce pricină, îl privii cu mai multă luare-aminte; era o fire cu totul neînțeleasă. Că să stai de vorbă cu el, îți era cu neputință. Imi răspundea fără înconjur la toate întrebările; părea chiar că-și face o datorie din asta, dar, de îndată ce vedeam că-mi răspunde, nu îndrăzneam să-l mai întreb nimic; după astfel de convorbiri, îi ceteai pe chip o undă de suferință și de istovire.

Mi-aduc aminte că într'o seară frumoasă de vară am ieșit împreună dela Ivan Ivanici. Imi trecu de-odată prin minte să-l chem la mine să fumăm câte-o țigare; n'aș putea zugrăvi neliniștea ce i se întipări pe obraz în clipa aceea; se turbură de-odată, gângăvi câteva cuvinte de neînțeles și, într'o clipă, după ce mă privi în ochi cu mânie, porni în altă parte. Rămăsei foarte mirat.

De-atunci, de câteori mă întâlnea, părea că încearcă văzându-mă un fel de groază; eu însă nu desnădăjduiam. Avea ceva care mă atrăgea; după o lună mă dusei eu însumi la Gorianciov, fără să-i vestesc pricina venirii mele. E adevărat că m'am purtat atunci cum n'ar fi trebuit; prostește chiar. Locuia în marginea orașului, la o bătrână

a cărei fiică suferea de piept. Aceasta avea o fetiță din flori de zece ani, foarte frumoasă și foarte sburdalnică. În clipa când intrai pe ușe, Alexandru Petrovici tocmai o învăța să cetească. Când mă văzu se turbură de-odată, parcă l-aș fi surprins făcând cine știe ce faptă rea. Zăpăcit, se ridică în grabă și mă privi foarte mirat.. Ne așezarăm pe câte-un scaun în cele din urmă; el îmi urmărea fiecare privire, parcă ar fi bănuit că port în gând o taină ascunsă. Imi dădai seama numaidecât că era un om ursuz și neîncredător. Mă privea cu ură parcă, și-l așteptam dintr'o clipă într'alta să mă întrebe: Dar nu mai pleci odată?

Ii vorbii de orașelul nostru, de svonurile ce umblau prin lume; el tăcea ori zâmbea cu răutate; atunci băgai de seamă că nu știa nimic din tot ce se petrecea în oraș și că nu simțea niciun fel de dorință să afle ceva. Ii vorbii apoi de județul nostru, de nevoile lui; el mă ascultă în liniște, privindu-mă c'un ochi atât de ciudat încât începu să-mi fie parcă rușine de convorbirea noastră. Trebui să-l necăjesc în cele din urmă, oferindu-i, încă netăiate, cărțile și ziarele pe cari le promisem chiar în ziua aceea.

Le învălui pe toate într'o privire nesățioasă, dar căută să-și schimbe dintr'odată firul gândurilor, dându-mi-le înapoi sub cuvânt că n'are vreme să cetească. Ne despărțirăm în cele din urmă; când mă văzui afară simții că-mi cade o povară grea depe umeri. Imi părea rău că chinuisem un om care avea singura dorință să trăiască departe de lume. Prostia era însă făcută. Băgasem de seamă că avea puține cărți; prin urmare nu era adevărat că cetea mult. Totuși, în două rânduri, pe când treceam în trăsură foarte târziu pe sub ferestrele lui, văzui că în odaie era lumină. Ce pricină îl făcea oare să vegheze până aproape de ziuă? Scria ceva și, dacă era așa, ce putea să scrie?

După asta lipsii din oraş vreme de aproape trei luni de zile. Când m'am întors acasă, iarna, am aflat că Alexandru Petrovici murise şi că nu voise nici măcar să cheme un doctor în ceasul din urmă. Aproape toţi îl uitaseră. Odaia în care locuise era goală. Făcui numaidecât cunoştinţă cu gazda lui, cu gândul să aflu dela ea cum îşi petrecea vremea chiriaşul şi ce scria. Pentru douăzeci de copeici ea îmi aduse un coş plin cu hârtii lăsate de mort şi-mi mărturisi că două caete le rupsese ca să aibă cu ce să aprindă focul. Era o femeie ursuză şi tăcută; nu putui afla dela ea nimic de seamă. Nu ştiu să-mi spună nimic despre chiriaşul ei.

Imi povesti, însă, că nu lucra aproape nimic şi că i se întâmpla luni întregi să nu-şi arunce ochii pe-o carte ori să atingă cu mâna condeiul; în schimb, se plimba toată noaptea în lungul şi'n latul odăii, muncit de gânduri; câteodată vorbea cu glas tare. O iubea mult pe nepoata ei Catia, mai ales după ce află cum o chiamă; în ziua de Sfânta Caterina punea să se cânte la biserică un **Requiem** pentru sufletul cuiva. Nu vroia să primească pe nimeni şi nu ieşea din casă decât atunci când se ducea să dea lecţii; îşi privea uneori gazda pe furiş când, odată pe săptămână, venea să-i scuture prin odaie; în cei trei ani cât stătuse cu chirie la ea, nu-i spusese aproape nicio vorbă. O întrebai pe Catia dacă îşi amintea de dascălul ei. Mă privi în linişte şi se ascunse după zid ca să plângă în voe. Omul acesta fusese cel puţin în stare să se facă iubit de cineva!

Luai vraful de hârtii cu mine şi petrecui o zi întreagă cercetându-le. Cea mai mare parte n'avea nici o însemnătate: erau încercări de şcolar. In cele din urmă găsii un caet gros, acoperit cu un scris fin, neisprăvit însă. Pe

semne că fusese dat uitărei de către autor. Era povestea, — neînțeleasă și întreruptă pe unele locuri — a celor zece ani pe cari Alexandru Petrovici îi petrecuse la munca silnică. Povestea se sfârșea în câte-un loc, fie atunci când era vorba de-o întâmplare, fie atunci când se ivea o ciudată, o groaznică amintire, svârilită la întâmplare, parcă ar fi fost smulsă cu sila din pana scriitorului.

Recitii de câteva ori aceste crâmpEE și începui să mă îndoesc dacă ele fuseseră scrise cu adevărat într'o clipă de nebunie. Dar aceste însemnări ale unui ocaș, aceste **Amintiri din casa morților**, cum le numește el însuși într'o parte oarecare a manuscrisului, nu mi-au părut cu totul lipsite de interes. O lume cu desăvârșire nouă, necunoscută până atunci, ciudățenia anumitor fapte, în sfârșit cele câteva neobișnuite dări de seamă asupra acestei lumi decăzute, — toate au ajuns să mă stăpânească și le-am citit cu tragere de inimă. Se poate să mă fi înșelat: dau în vileag numai câteva părți din această povestire: cetitorul să judece...

I

CASA MORȚILOR

Temnița noastră se găsea în marginea cetății, dincolo de întărituri. Dacă privești prin găurile zidului împrejmuitor, nădăjduind să vezi ceva, — nu zărești decât un colț de cer și-o înaltă ridicătură de pământ, acoperită cu ierburi mari de stepă. Ziua și noaptea santinelele se plimbă în lung și'n larg în juru-i: atunci îți vine să crezi că de-ar trece ani de-arândul, nu poți zări, prin gaura din zid, decât aceeași întăritură, aceleași santinele și același colț de cer, nu cerul de de-asupra temniței, ci cu totul alt cer, liber și îndepărtat.

Inchipuiți-vă o curte largă, lungă de două sute de pași și largă de o sută cincizeci, încercuită de-un gard neregulat făcut din stâlpi uriași bătuți adânc în pământ: iată zidul înconjurător al temniței. Intr'o parte a acestui zid e săpată o poartă mare, bine croită și veșnic închisă, pe care a păzesc neconținut soldați și care nu se deschide decât atunci când ocașii pornesc la lucru. În dosul acestei porți e lumina, libertatea; aci trăiau oamenii liberi. Dincolo de ea îți înfățișezi acea lume minunată, neînchisă de frumoasă, ca o poveste cu zâne: nu tot așa și se înfățișa lumea noastră, — care aproape nu semăna cu

nimic; ea își avea obiceiurile, îmbrăcămintea și legile ei ciudate: era o casă în care se târau morți vii, într'o viață cum nimeni nu și-o poate închipui, cu oameni altfel decât ceilalți. Acest colț de lume am de gând să-l zugrăvesc.

Când pătrunzi în această curte încăpătoare, dai peste câteva clădiri. De-o parte și de alta se întind două șiruri de case de lemn, făcute din trunchiuri cioplite, cu un singur cat; sunt cazarmile ocnașilor. Aci se închid deținuții, împărțiți în mai multe categorii. În fundul curții se mai zărește o casă, bucătăria, împărțită în două odăi; ceva mai departe se găsește o altă clădire care slujește în acelaș timp de pivniță, de șopron și de grajd. În mijloc locul rămâne gol, de jur împrejur. Aci ocnașii se așează pe două rânduri. Strigarea numelui se face de trei ori pe zi, dimineața, la prânz și, de mai multe ori chiar, și peste zi, dacă soldații de pază sunt bănuitori și nemulțumiți de purtarea ocnașilor.

În jur, între gard și rândul de case, rămâne un loc liber, unde câțiva ocnași posomorâți, cari se feresc de tovrășia celorlalți, obișnuiesc să se plimbe, în ceasurile când nu se lucrează; rătăcesc dintr'un loc în altul, la adăpost de orice privire, măcinându-și în liniște amărăciunea gândurilor. De câte ori îi întâlneam în aceste plimbări ale lor, îmi plăcea să-i privesc în față, să ghicesc ce s'ascunde pe obrazul trist și împietrit de mânie, ori în taina gândurilor negre. Un ocnaș, în clipele de libertate când ne întorceam dela muncă, avea obiceiul să numere parii gardului. Erau o mie cinci sute, îi număraseră de nu știu câte ori și-l cunoștea pe fiecare în parte.

Ei înfățișau zilele de trudă în temniță și, cu fiecare zi, număra unul mai puțin, astfel că-și da seama câte mai avea de trăit în această vizuină. Se simțea fericit cu ade-

vărat când isprăvise de numărat o parte din cele șase rânduri ale gardului; și totuș, trebuia să-și aștepte clipa liberărei încă după mulți ani; dar în temniță începi să te obișnuești cu răbdarea. Văzui într'o zi pe-un ocnaș care-și sfârșise pedeapsa și urma să fie pus în libertate, luându-și bun rămas dela camarazii lui. Fusesse osândit la douăzeci de ani de muncă silnică. Mulți dintre ocnași își aminteau că-l văzuseră intrând tânăr, nepăsător, nemuncit de gândul crimei ori al pedepsei: acum era un moșneag cu părul alb, cu chipul trist și posomorât.

Făcu în liniște înconjurul celor șase cazărmi. Intrând în fiecare, se ruga la sfânta icoană, și făcea câte o adâncă plecăciune în fața tovarășilor, rugându-i să nu-i păstreze o amintire urâtă. Imi amintesc de asemeni că într'o seară fu chemat la poarta de intrare un deținut care fusese pe vremuri un țăran siberian foarte chiabur. Cu șase luni mai înainte primise vestea că nevasta lui se măritase, lucru care îl îndurerase peste măsură. În seara aceea, ea venise la temniță și-l chemase ca să-i dea ceva de po-mană. Au stat de vorbă două minute, au plâns amândoi și s'au despărțit ca să nu se mai întâlnească niciodată. Am văzut amărăciunea zugrăvită pe chipul ocnașului când s'a întors în cazarmă. Intr'adevăr, aci trebuie să înveți să înduri orice.

Când începea să se întunece, eram închiși în cazarmă, de unde nu mai ieșeam toată noaptea. Imi era totdeauna peste măsură de greu să părăsesc curtea pentru cazarmă. Inchipuiți-vă o sală lungă, scundă, înăbușitoare, de-abia luminată de câteva candelă, în care plutea un miros greu și greșos.

Acum nu-mi pot da seama cum am trăit acolo zece ani de-arândul. Patul meu era alcătuit din trei scânduri:

atât era locul de care mă puteam folosi. Intr'o singură odăiță se înghesuiau treizeci de oameni. Iarna mai ales ne închideau foarte de vreme; trebuia să aștepți patru ceasuri cel puțin până ce lumea începea să adoarmă, și-o dată cu ea să sfârșească sgomotul, hohotele de râs, injurăturile și zornăiturile lanțurilor; de-abia atunci parcă se mai limpezea aerul încărcat de fum și de miros greu; nu mai zăreai amestecul de capete rase, frunțile posomorâte, vesmintele rupte, o îngrămădire de putregai desgustător, — căci omul e un dobitoc care se obișnuște cu toate, — și nu-l poți zugrăvi altfel decât: făptura care primește ce i se dă, căci de alt cuvânt mai bun nu e vrednic.

Eram cu toții două sute cincizeci de oameni. Numărul acesta rămânea aproape veșnic neschimbat, căci atunci când unii își sfârșeau pedeapsa, veneau alții, pe când cei mai puțini mureau. Erau în acest amestec tot felul de oameni. Cred că fiecare guvernământ, fiecare județ al Rusiei își avea aci reprezentantul lui. Erau și străini, ba chiar munteni din Caucaz. Lumea aceasta se împărțea în diferite tovărășii, după însemnătatea crimei și, prin urmare, după greutatea pedepsei. Orice crimă, în ori ce chip ar fi fost săvârșită, își avea aci omul care s'o înfățișeze.

Mulțimea din această temniță era alcătuită în cea mai mare parte din deportați la munca silnică dintre civili (**osândiți cu sila**, cum ziceau deținuții). Erau ucigași lipsiți de toate drepturile civile, isgoniți pentru totdeauna din societate, smulși însă tot din mijlocul ei, și-al căror chip însemnat cu fierul, avea să-i păstreze deapururi ocară. Erau închiși în temniță pentru ispășirea unei pedepse dela opt până la doisprezece ani; după ce își ispășeau pedeapsa, erau trimiși în vreun județ din Siberia și numiți coloniști. Ucigașii din secția militară, nu erau lipsiți

de drepturile lor civile, — asta are loc de obicei în tovărășiile de disciplină rusească, — și erau trimiși aci pentru un timp scurt. Odată pedeapsa sfârșită, erau trimiși acolo de unde veniseră și intrau ca soldați în batalioanele de linie siberiană ¹⁾).

Mulți dintre ei erau aduși curând înapoi pentru alte nelegiuiri, acum, însă, nu pentru câtăva vreme, ci pentru douăzeci de ani cel puțin; atunci făceau parte dintr'o altă secție care se numea „pe viață“ Totuși, acești osândiți pe viață nu erau lipsiți de drepturi. Mai era apoi o secție foarte numeroasă, alcătuită din cei mai primejdioși răufăcători, aproape toți îmbătrâniți în nelegiuiri, și care se numea „secția particulară“. Aci se trimeteau osândiți din toate Rusiile. Erau priviți pe bună dreptate ca osândiți pe viață, fiindcă nu li se spunea niciodată câtă vreme au să ispășească în temniță. Legea cerea să li se dea de lucru îndoit și chiar întreit decât celorlalți. Acești ucigași au rămas în temniță până în clipa când a fost hotărâtă în Siberia o muncă silnică neînchipuit de grea. „Voi sunteți aduși pentru un timp oarecare, ziceau ei către ceilalți ocași; noi, dimpotrivă, avem să rămânem aci toată viața“. Am auzit spunându-se mai târziu că această secție a fost desființată. S'au îndepărtat în acelaș timp osândiții civili, păstrându-se numai osândiții militari, alcătuiindu-se astfel o tovarășie de disciplină unică. Administrația, fără îndoială, a fost schimbată și ea. Zugrăvesc, prin urmare, lucruri din alte vremuri, obiceiuri de mult părăsite...

Da, e multă vreme de-atunci; îmi pare chiar că totul a fost un vis. Mi-aduc aminte clipa când am fost adus

1) Dostoiewski a fost și el soldat în Siberia după ce și-a sfârșit pedeapsa.

în temniță, într'o seară posomorâtă de Decemvrie. Ocnașii se întorceau dela lucru; tocmai se pregătea numărătoarea. Un subofițer mustăcios deschise poarta acestei case ciudate, în care aveam să mă chinuiesc atâția ani, să îndur atâtea amărăciuni, pe cari nici nu mi le-aș putea închipui, dacă nu le-aș fi simțit pe de-a'ntregul. Căci, de pildă, mi-aș fi putut vreodată închipui chinul groaznic, sfâșietor, de-a nu putea rămâne singur o clipă, vreme de zece ani? La muncă dus între paznici, în cazarmă întovărășit de două sute de **camarazi**, niciodată singur, niciodată! Și, totuș, trebuia să mă obișnuiesc cu toate.

26123
Erau aci ucigași din nebăgare de seamă, ucigași de meserie, hoți și șefi de bande, pungăși meșteri de-a șterpeli banii din buzunarele trecătorilor, ori cine știe ce lucru lăsat pe masă. Era totuși greu să-ți dai seama de ce și cum anumiți deținuți se găseau în această tovărășie a celor osândiți la munca silnică. Fiecare își avea povestea lui, grea și neînțeleasă, chinuitoare ca o zi de după beție. Ocnașii vorbeau foarte puțin de trecutul lor, pe care nu le plăcea să și-l povestească; căutau chiar să nu se mai gândească la asta. Printre tovarășii mei de lanț am cunoscut ucigași atât de veseli și atât de nepăsători, încât ai fi putut pune rămășag că niciodată nu-și chinuiescă gândul c'o umbră de remușcare: erau, însă, și chipuri posomorâte, aproape totdeauna tăcute.

Rareori se întâmpla ca unul să-și povestească întâmplările, căci această curiozitate nu intra câtuș de puțin în obiceiurile ocnașilor; am putea spune într'un cuvânt că asta nu era tocmai îngăduit. Se întâmpla din când în când, împotriva obiceiului, ca un deținut să-și povestească viața altuia, care-l asculta cu răceală. Nimeni, la dreptul vorbind, nu-și putea

neștiutori“, ziceau ei uneori cu un fel de îngâmfare obraznică. Mi-aduc aminte că într'o zi un hoț beat (de multe ori chiar la munca silnică ocașii se puteau îmbăta) începu să povestească cum omorâse și sfâșiase pe un copil de cinci ani: îl atrăsese mai întâi c'o jucărie, apoi îl dusesse într'un hambar unde îl sfârtecuse în bucăți. Toată cazarma, care de obicei râdea de glumele lui, începu să țipe; hoțul fu silit să tacă. Dacă ocașii îl întrerupseseră, n'o făcuseră fiindcă povestirea lui le ațâțase nemulțumirea, ci fiindcă nu era îngăduit să se vorbească de asta.

Trebue să adaog că deținuții aveau și ei o spoială de învățatură. Jumătate dintre ei, — dacă nu chiar mai mulți, — știau să scrie și să cetească. Unde găsești în Rusia, în oricare tovărășie a mulțimii, două sute cincizeci de oameni cari să știe să scrie? Mai târziu, am auzit spunându-se cu deplină încredințare că, învățătura zăpăcește poporul. E o mare greșeală: învățătura e cu totul străină de această decădere morală. Trebuie să amintim, însă, că ea desvoltă spiritul de hotărîre în popor, dar e departe de-a fi o vină. Fiecare secție se îmbrăca altfel: una purta o haină de pânză jumătate neagră, jumătate cenușie și pantalonii cu un crac negru, iar celălalt cenușiu. Intr'o zi, pe când ne aflam la lucru, o fetiță care vindea napi și corăbioare de pâine albă, se apropie de ocași, îi privi câțeva vreme, apoi începu să râdă cu hohot: — „Vai, cât sunt de urâți! strigă ea. N'au avut destulă pânză cenușie și neagră, ca să-și facă haine într'o coloare!“ Alți ocași purtau haină de pânză cenușie cu mâneci negre. Capetele erau rase în diferite chipuri; tăiatul părului pornea și'n lung și'n larg, ori dela frunte la ceafă, ori dela o ureche la alta.

Această ciudată tovărășie avea o înfățișare neplăcută

care nu deosebea pe-un om de altul, lucru pe care îl băgai de seamă numaidecât; până și fapăturile, cu înfățișarea deosebită de-a celorlalți ocnași, se străduiau parcă să devie asemeni lor. Toți deținuții, — în afară de câțiva cari se bucurau de acea stăpânire obraznică prin firea lor nepăsătoare și tocmai prin aceasta atrăgeau asupra-le disprețul mulțimii, — erau oameni posomorâți, invidioși, de-o mândrie desgustătoare, bănuitori, răutăcioși și peste măsură de pricinași. Când nu erai în stare să te miri de-un lucru însemna în ochii lor că ești un om vrednic de luare aminte; în afară de asta țineau mult să pară altfel decât aceea ce erau; de multe ori însă măreția sub care căutau să se ascundă o clipă, era înlocuită, neînchipuit de repede, cu cea mai murdară josnicie. Erau însă și câțiva oameni cu adevărat stăpâni pe hotărârile lor: aceștia erau sinceri aveau în toată înfățișarea lor ceva firesc, dar, lucru ciudat, de cele mai multe ori, erau de-o mândrie bolnăvicioasă, nelalocul ei.

Mândria prostească îi stăpânea pe cei mai mulți. Cea mai mare parte erau decăzuți, perversi, astfel că invidia și ocările plouau ca grindina. Viața noastră era un iad, un blestem, dar nimeni n'ar fi îndrăznit să se ridice împotriva obiceiurilor dinlăuntru ale temniței, nici împotriva celor ce-și făceau de cap; astfel că, în orice chip, trebuia să te supui. Unele firi neînduplecate se plecau destul de greu, dar trebuiau să se plece în cele din urmă. Deținuții cari, liberi încă, întrecuseră orice măsură și cari, îmboldiți uneori de furia acestei mândrii copilărești, săvârșiseră crime de neiertat, fără să-și dea seama, ca într'un fel de zăpăceală, și cari fuseseră spaima multor orașe, erau curând ingenunchiați sub asprimea temniței.

Noul venit, care căuta să se călăuzească, băga de

seamă numaidecât că aci nu are pe cine uimi; trebuia să se supuiе fără să se împotrivească și-atunci lua înfățișarea celorlalți, un fel de mândrie care stăpânea pe fiecare deținut, ca și cum această mândrie de a fi ocnaș ar fi fost un titlu de mare cinste. Niciun semn de altfel, oricât de mic, de rușine ori de remușcare, ci mai degrabă un fel de supunere a mișcărilor din afară, oarecum oficială, care te îndreptătea să duci apoi viața care-ți convenea. „Noi suntem oameni pierduți, ziceau ei, n'am știut să trăim în libertate, acum trebuie să străbatem cu toate puterile noastre **ulița verde**¹⁾, înșirându-ne ca vitele la numărătoare“. — „N'ai vrut să te supui mamei și tatălui tău, cată acum și ascultă de-o piele de măgar!“ — „Cine n'a vrut să țese, acum e nevoit să spargă la piatră“. Toate acestea se spuneau și se repetau deseori în chip de morală, cum s'ar rosti niște proverbe, dar fără să fie totdeauna luate în serios.

Erau cuvinte fără niciun rost. Se găsea vreunul care să-și mărturisească singur nelegiuirea? Dacă un străin, — un ocnaș — încerca să dojenească pe-un deținut pentru neleguirile lui, umilindu-l, ocările dintr'o parte și dintr'alta nu mai aveau sfârșit. Și cât de meșteri sunt ocnașii când e vorba de ocară! Știu să umilească subțire, ca niște adevărați artiști. Ocara e pentru ei o știință; nu se silesc să umilească prin cuvinte cum o fac prin simțuri, rostind fraze pline de venin. Certurile lor nesfârșite adaugă foarte mult la desvoltarea acestei arte ciudate.

Cum nu lucrau decât sub amenințări, erau toți leneși

1) Două șiruri de soldați înarmați cu nuele verzi printre cari trebuiau să treacă ocnașii condamnați la bătaie. Această pedeapsă o îndurau numai ocnașii lipsiți de drepturile civile.

și obraznici. Cei ce nu fuseseră încă pervertiți mai dinainte de-a intra în temniță, ajungeau să se pervertească foarte curând. Intovărășiți la întâmplare, rămâneau străini unii față de alții. — „Dracul a rupt trei perechi de **lapti** ¹⁾ până să ne adune!“ ziceau ei. Intrigile, calomniile, invidia, certurile, erau cel dintâi lucru în această viață de iad. Nici o limbă, oricât de răutăcioasă, n'ar fi putut ține piept acestor ucigași, veșnic cu ocară pe buze.

Cum am spus mai sus, printre ei se găseau și oameni cu voință de fier, răi și neînduplecați, obișnuiți să și poruncească. Aceștia erau cinstiți de ceilalți, fără să se știe de ce; cu toate că erau foarte geloși de această cinste, nu căutau să și-o impue nimănui și nici nu se umileau fără vreo pricină oarecare; purtarea lor era în totul plină de mândrie; erau oameni cu judecată și aproape totdeauna supuși, nu din vreun principiu ori fiindcă își dădeau seama de îndatoririle lor, ci printr'un fel de tovarășie de pe urma căreia știau ce foloase se pot ivi. De altfel toți căutau să se poarte bine cu ei.

Imi amintesc că un deținut, hotărît și răutăcios, cunoscut pentru pornirile lui de fiară, fu chemat într'o zi să fie bătut. Era pe vară; nu se lucra. Ajutorul, șeful al doilea în această casă, venise la corpul de gardă, care se afla lângă poarta cea mare, ca să vadă în ce chip se împlinește pedeapsa. (Acest maior era o piază rea pentru deținuți, pe cari ajunsese să-i facă să tremure înaintea lui. Aspru până la nesimțire, „se năpustea“ asupra lor, cum spuneau ei; dar se temeau mai cu seamă de privrea lui, vie și pătrunzătoare. Era cu neputință să-i scape ceva.

1) Incălțăminte ușoară din scoartă de tei, pe care o poartă țărani din Rusia de mijloc.

Vedea, ca să zicem astfel, fără să privească. Când intra în temniță, știa ce se petrece la celălalt capăt al curții; de-aceea ocașii îl numeau „omul cu opt ochi“. Felul lui de-a se purta însă era o nesocotință, căci nu făcea altceva decât să ațâțe oameni îndeajuns de nepotoliți; dacă n'ar fi fost comandantul, om bine crescut și cu judecată, care înlătura ieșirile sălbatică ale maiorului, acesta din urmă ar fi pricinuit mari nerorociri prin nesocotita lui administrație. Nu-mi dau seama cum a putut ieși la pensie bun sdravăn; e-adevărat însă că asta s'a întâmplat după ce mai întâi a fost dat judecății).

Deținutul îngălbeni când se văzu chemat. De obicei se culca la pământ fără teamă și fără să rostească o vorbă, ca să-și primească pedeapsa, după care se ridica, scuturându-se. Indura această nenorocire cu răceală, ca un filosof. E-adevărat însă că-l pedepseau cu știrea lui și cu tot felul de prevederi. De astădată însă el se socotea nevinovat. Îngălbeni și, apropiindu-se pe încetul de cele două șiruri de soldați, isbuti să ascundă sub mânecă un cuțit de cismărie. Era oprit cu desăvârșire deținuților să aibă la ei arme ascuțite. Pentru asta erau căutați mai în fiecare zi, cu luare aminte și pe negândite; cine călca această poruncă era aspru pedepsit; dar cum e greu să smulgi din mâna unui ucigaș ceea ce vrea să ascundă, — și-apoi cuțitele se găseau foarte lesne în temniță, fiind nevoie de ele, — nu fuseseră niciodată înlăturate. Dacă se luau câteodată din buzunarele ocașilor, ei își găseau lesne altele noi.

Toți deținuții se năpustiră de-alungul gardului cu inima neastâmpărată, ca să privească prin găuri. Știau că de astădată Petrov nu va îngădui să fie bătut și că asta însemna sfârșitul maiorului. Dar în clipa hotărâtoare, cel

din urmă se urcă în trăsură și plecă, încredințând comanda de execuție unui alt ofițer. „Dumnezeu l'a avut în grijă!“ șoptiră mai târziu ocnașii. Petrov își îndură pedeapsa în liniște; odată maiorul plecat, mânia îl părăsise. Deținutul e supus și ascultător până la un anumit punct, are însă margini peste cari nu se poate trece. Nimic nu e mai ciudat ca vârtejul acestei toane de furie și nesupunere. Adeseori, un om care îndură ani de-arândul cea mai crudă pedeapsă, se revoltă pentru un nimic. Ai putea spune că asta e o nebunie. Purtările unora o dovedesc îndeajuns.

Am spus că timp de câțiva ani n'am băgat de seamă nici cel mai mic semn de pocăință, nici cea mai mică părere de rău pentru nelegiuirea săvârșită și că cea mai mare parte din ocnași, în adâncul sufletului, se simțeau îndreptățiți să se poarte cum îi tăia capul. Mândria prostească, pildele rele, lăudăroșenia și obrăznicia erau slăbiciuni de cari nimeni nu putea scăpa. Pe de altă parte, cine-ar putea spune că a cercetat adâncurile acestor inimi pornite spre rău și le-a găsit închise în fața unei raze de lumină? Poate însă că de-alungul atâtor ani aș fi avut prilej să dau de urma unei căinți, a unei mâhniri, a unei păreri de rău, fie ea cât de trecătoare.

Totul mi-a rămas cu desăvârșire necunoscut. Nu poți judeca o nelegiuire cu păreri mai dinainte întemeiate, căci filosofia ei e cu mult mai adâncă decât s'ar crede. E lucru învederat că nici temnița, nici ocna, nici munca silnică nu-l împlânzesc pe ucigaș; aceste pedepse nu pot decât să-l chinuiască, ferind societatea de relele pe cari le-ar mai putea încă săvârși.

Temnița și munca în silă nu fac decât să incolțească în sufletele acestor oameni o adâncă ură, setea de bucurii

oprite și-o groaznică nepăsare de tot ce se petrece în juru-le. Și iarăși, cred că sistemul de a-l închide pe ucigaș în celulă, nu-și ajunge ținta decât într'o oarecare măsură, cu destule amăgiri însă. El smulge ucigașului puterea și bărbăția, îi amărăște sufletul pe care-l slăbește și-l înspăimântă, și arată în cele din urmă o mumie uscată, chinuită de nebunie, sortită parcă să rămână un veșnic prilej de spaimă și pocăință. Ucigașul răsculat împotriva societății o urăște și se crede în dreptul lui să fie astfel: societatea se înșală, el nu. Nu și-a îndurat, de altfel, îndeajuns pedeapsa? Prin urmare, în ochii lui, se simte căruțit de orice păcat.

Cu toate părerile, veșnic deosebite, oricine va recunoaște că sunt nelegiuiri cari, oricând și oriunde, sub cîine știu ce legislație, rămân tot nelegiuiri și că astfel vor fi privite cît timp omul va fi încă om. Numai în temniță am auzit povestindu-se, cu un hohot de rîs copilăresc, de-abia stăpînit, nelegiuirile cele mai groaznice și cele mai ciudate. N'am să-l uit niciodată pe un paricid, — fost nobil și slujbaş. Pentru tatăl lui fusese o adevărată nenorocire, un fiu risipitor, în adevăratul înțeles al cuvîntului. Bătrînul încerca în zadar să-l cumițească, ferindu-l din calea pierzării. Cum era împovărat de datorii și-l bănuia pe tatăl său foarte bogat, socotind că are bani ascunși, în afară de-o bucată de pămînt de care știa, — îl ucise, ca să intre mai în grabă în stăpînirea drepturilor de moștenire.

Această nelegiuire fu descoperită deabia după o lună. În acest timp, ucigașul, care de altfel dăduse de veste justiției că tatăl său s'a făcut nevăzut, urma să-și ducă aceeași viață de desfrâu. În cele din urmă, pe cînd lipsea de-acasă, poliția descoperi cadavrul bătrînului într'un ca-

nal de scurgere de sub podea. Capul alb era despărțit de trup și pus alături, pe-o perină, în bătaie de joc. Tânărul la început nu vru să mărturisească nimic; fu degradat, despuiat de drepturile-i de nobil și osândit la douăzeci de ani muncă silnică. Am avut vreme destulă să-l cunosc și totdeauna mi-a părut obraznic și nepăsător. Era omul cel mai zăpăcit și cel mai josnic din câți am întâlnit în viața mea, cu toate că nu era prost. Nu mi-a părut însă prea răutăcios. Ceilalți ocnași îl disprețuiau, nu pentru nelegiuirea pe care-o săvârșise și de care nu fusese vorba niciodată, ci fiindcă nu știa cum să se poarte. Vorbea deseori de tatăl lui. Intr'o zi, povestind cu laude nesocotite deosebirile dintre coborătorii neamului din care se trăgea, adăogă: „— Uite, **tatăl meu**, de pildă, **până în clipa morții**, n'a fost niciodată bolnav“. O nesimțire de fiară coborâtă atât de jos, părea cu neputință, dacă nu chiar de neînchipuit. Trebuia să poarte în sânge ceva neobișnuit, o monstruozitate fizică și morală necunoscută încă de știință, căci nu mai era vorba de-o clipă de rătăcire. La început, firește, nu-mi venea să cred că nelegiuirea pe care-o săvârșise fusese atât de groaznică, dar oamenii din orașul lui, cari cunoșteau toate amănuntele acestei întâmplări, mi-au povestit-o.

Faptele erau atât de limpezi încât ar fi o prostie să nu-ți dai seama de felul cum se petrecuseră. Deținuții îl auziră odată țipând în somn: „Ține-l! Ține-l! Taie-i capul! capul! capul!“. Aproape toți ocnașii rosteau ca în vis cuvintele cu glas tare ori aiurau în somn; ocările, vorbele întrebunțate numai în temniță, cuțitele, securile, toate astea îi chinuiau în vis. „Suntem zdrobiți pe de-a'ntregul, ziceau ei, nu mai avem măruntaie, deaceea țipăm în somn“.

Munca silnică în fortăreața noastră nu era o îndeletnicire, ci o povară: deținuții își împlineau datoria, lucrând numărul de ceasuri impus de lege, apoi se întorceau în temniță. Lucrau, de altfel, în silă, cu mânie. Dacă deținutul n'avea o îndeletnicire a lui, în mersul căreia să puie în joc toată înțelepciunea, îi era cu neputință să îndure anii de temniță. În ce chip acești oameni toți stăpâniți de porniri ciudate, cari trăiseră în larg și voiau să mai trăiască încă, sau cari fuseseră adunați aci fără voia lor, după ce societatea îi svârlise din sânul ei, ar fi putut să trăiască la fel cu toată lumea?

Numai datorită leneviei, pornirile cele mai josnice, de cari ucigașul nu-și poate da seama niciodată, pun stăpânire asupra-i.

Omul nu poate trăi fără muncă, fără o proprietate legală și firească; străin de toate astea, se înjosește și devine fiară. Deaceea, fiecare ocnaș, dintr'o pornire firească și o teamă de necunoscut, avea acolo un meșteșug, o îndeletnicire oarecare. Zilele lungi de vară erau întrebuintate pe de-a'ntregul la munca silnică; noaptea era atât de scurtă încât de-abia aveai timpul să dormi. Dar nu același lucru se petrecea și iarna: după obicei, deținuții trebuiau să fie închiși în cazarmă de îndată ce începea să se întunece. Ce să faci în serile lungi și triste, dacă nu să lucrezi? Prin urmare, fiecare cazarmă, zăvorită la toate ușile, lua înfățișarea unui uriaș atelier.

La drept vorbind, munca nu era oprită, dar nu-ți era îngăduit să ai scule, fără de cari ori ce fel de îndeletnicire devine cu neputință. Se lucra pe sub ascuns și administrația părea că închide ochii. Mulți dintre deținuți intrau în temniță fără să știe ce să facă cu cele zece degete, învățau însă cu vremea un meșteșug oarecare de la tova-

rășii lor și, odată liberați, deveneau meșteșugari foarte buni. Erau cismari, croitori, sculptori, lăcătuși și ceasornicari. Un evreu, Isaia Bumbstein, era în acelaș timp giuvaergiu și cămătar. Toată lumea lucra și câștiga ceva parale, fiindcă se adunau multe comenzi din oraș. Banul e un fel de libertate sunătoare și de greutate, de neprețuit, pentru un om cu totul lipsit de adevărata libertate. Dacă se simte cu câțiva gologani în buzunar, se mângâie pentru nenorocirea în care se află, chiar atunci când nu-i poate cheltui. (Poți însă oricând și oriunde să-ți risipești banul, cu atât mai mult cu cât fructul oprit e îndoit de gustos. Și-apoi rachiul nu lipsește nici din temniță). Cu toate că fumatul nu era cătuși de puțin îngăduit, toată lumea fuma. Banii și tutunul îi fereau pe ocnași de scorbut, după cum munca îi îndepărta din calea nelegiuirilor: fără asta s'ar fi dat pierzării pe încetul, ca niște păianjeni închiși într'o sticlă. Totuși, lucrul și banii erau și ele oprite; se făceau de multe ori cercetări aspre peste noapte și se lua cu sila tot ce nu era îngăduit de lege. Oricât de îndemnatec erau ascunse lucrurile, se întâmpla în dese rânduri să fie descoperite. Tocmai asta era o pricină care îndemna pe mulți ocnași să nu le păstreze multă vreme: erau schimbate numaidecât, — pe rachiu, — astfel că-ți poți ușor lămuri cum de putea să ajungă băutura în temniță. Nenorocitul care ajungea să fie prins, pe lângă că era lipsit de tot ce avea, dar mai îndura și-o aspră pedeapsă.

La puțină vreme după fiecare cercetare, ocnașii începeau să-și adune din nou lucrurile de cari aveau nevoie și totul mergea ca și mai 'nainte. Administrația știa asta și, cu toate că starea deținuților nu se deosebea întru nimic de aceea a locuitorilor de pe Vezuviu, nu se ridicau împotriva pedepselor pricinuite de astfel de nesupuneri.

Cine nu știa să lucreze, se îndeletnicea cu vreun negoț oarecare. ✕

Obiceiul de-a vinde ori de a cumpăra era foarte ciudat. Unii își petreceau vremea precupețind și vindeau lucruri pe cari nimeni altul decât ocnașul nu s'ar fi gândit vreodată să le cumpere ori să le vândă, necum să puie vreun preț pe astfel de nimicuri. Cea mai neînsemnată cârpă își avea, cu toate astea, prețul ei și putea sluji la ceva. Din pricina sărăciei ocnașilor, banul avea pentru ei un preț cu mult mai mare decât pentru lumea cealaltă. O muncă grea și istovitoare, care de multe ori cerea o aleasă îndemânare, nu se plătea decât cu câteva copeici. Mulți împrumutau cu dobândă mare pe un timp scurt și trăiau din asta. Deținutul, care nu mai avea un ban în pungă, își ducea la cămătar puținele lucruri de preț ce le mai avea și nu lua pentru ele decât o para. Dacă nu le scotea în ziua hotărâtă, cămătarul le vindea fără milă cumpărătorilor, cu preț îndoit și în foarte scurtă vreme. Cămătăria înflorea atât de strașnic în temnița noastră încât începură să se facă împrumuturi și pe lucruri cari erau ale Statului: rufărie, încălțăminte și altele, lucruri de cari aveai nevoie în fiecare clipă.

Atunci când cămătarul primea în schimbul banilor astfel de lucruri, afacerea lua de-odată o întorsătură neașteptată; proprietarul se ducea, după ce primea banii, să-l caute pe subofițer (supraveghetorul șef al temniței) și-i arăta ce fel de lucruri ale Statului se găsesc în seama cămătarului, lucruri cari erau luate numaidecât înapoi, fără să se mai țină seama dacă faptul merita să se facă cunoscut administrației superioare. Niciodată însă, — lucru foarte ciudat, de altfel, — nu se ivea vreo ceartă între cămătar și proprietar; cel dintâi înapoia în liniște, cu

înfățișare posomorâtă, lucrurile ce i se cereau, parcă s'ar fi așteptat la asta de multă vreme. Poate că își da seama că în locul celuilalt nici el n'ar fi făcut altfel. Și dacă se întâmpla uneori să se ocărăscă în urma acestei percheziții, o făceau, nu din ură, ci ca să nu pară lucrurile cu totul lipsite de însemnătate.

Ocașii furau unul dela altul fără rușine și fără părere de rău. Fiecare deținut își avea lădița lui, închisă cu lacăt, în care își păstra lucrurile încredințate de administrație. Și cu toate că aceste lădițe erau încuiate, furtul se săvârșea cu mare pricepere. Cititorul își poate lesne închipui ce hoți îndemânateci se aflau printre noi. Un deținut, care îmi era foarte ascultător, — o spun asta fără nici un gând ascuns, — îmi fură Biblia, singura carte ce putea fi îngăduită în temniță; în aceeași zi, îmi mărturisii totul, nu ca să se pocăiască, ci fiindcă îi era milă văzându-mă că o caut în zadar. Aveam printre tovarășii noștri de lanț câțiva ocași, ziși „cârciumari”, cari vindeau rachiu și se îmbogățeau curând de pe urma acestui meșteșug. Am să vorbesc mai departe despre asta, fiindcă negoțul cu băutura era foarte ciudat și face să ne oprim asupra acestui lucru.

Mulți iarăși dintre deținuți erau deportați pentru contrabandă, ceea ce lămurește cum puteau să aducă rachiu pe sub ascuns în temniță, mai ales că erau păziți foarte deaproape și cercetările se făceau în dese rânduri. Ca s'o spun în treacăt, contrabanda e și ea o nelegiuire în felul ei. Își poate cineva închipui că banul, folosul adevărat de pe urma unei afaceri, n'are deseori decât o însemnătate de-a doua mână pentru contrabandist? Și, cu toate astea, așa e. El **lucrează** printr'un fel de chemare; și'n felul lui e un poet. Pune în joc tot ce are, se expune

la cele mai groaznice primejdii, născocoște, plănuiește, scapă, se descurcă, face totul uneori călăuzit parcă de-o inspirație.

Această patimă e tot atât de oarbă ca și aceea a jocului. Am cunoscut un deținut peste măsură de voinic, care era omul cel mai blând, cel mai liniștit și cel mai supus. Toți se întrebau cum putuse fi deportat: firea lui era atât de cuminte, atât de prietenoasă, încât aproape tot timpul cât îl petrecuse în temniță, nu se certase cu nimeni. Băștinaș din Rusia de apus, tocmai dela graniță, fusese osândit la munca silnică pentru contrabandă. Cum e și firesc, nu se putu împotrivi ispitei să aducă rachiul în temniță. De câte ori n'a fost pedepsit pentru asta și numai Dumnezeu știe ce frică avea de bătaie! Această meserie primejdioasă nu-i aducea cine știe ce folos; întreprinzătorul se îmbogățea mai degrabă pe socoteala lui. De câte ori era pedepsit, plângea ca o babă și jura pe toți Dumnezeii că n'are să mai facă. Iși vedea de treabă timp de-o lună și'n cele din urmă trebuia să cadă din nou, chinuit de aceiaș patimă. Mulțumită acestor iubitori de contrabandă, rachiul nu lipsea niciodată din temniță.

Un al mijloc de câștig, care fără să îmbogățească pe deținuți, nu era aducător de mari foloase, era pomana. Clasele de sus ale societății noastre rusești nu-și dau seama cât de mult negustorii, cei ce muncesc din greu și aproape întreg poporul, cată să se apropie cu grija lor de acești „nenorociți“¹⁾. Pomena era întotdeauna îngăduită; li se împărțeau ocnașilor pâinișoare albe și câteodată bani, — prea rareori însă. Fără aceste pomeni, viața

1) Așa numește poporul pe cei osândiți la munca silnică și pe surghiuniți.

ocnașilor, și mai ales aceea a preveniților, cari sunt foarte rău hrăniți, ar fi devenit groaznică. Pomana se împarte cu dreptate între toți deținuții. Dacă n'ajunge, atunci pâișoarele se taie în două, de multe ori chiar în șase bucăți și fiecare ocnaș își ia partea lui. Imi amintesc de cea dintâi pomană, — un bănuț pe care l-am primit și eu.

Puțină vreme după venirea mea, într'o dimineață, întorcându-mă de la lucru singur, urmat de-un paznic, mă întâlnii cu o femeie și cu fiica ei, o fetiță de zece ani, frumoasă ca un înger. Le mai văzusem odată. (Mama era văduva unui biet soldat care, tânăr încă, trecuse la consiliul de războiu și murise în infirmeria temniței, pe când mă aflam și eu acolo. Plângeau cu lacrimi fierbinți când au venit amândouă să-l vadă pentru cea din urmă oară). Când mă zări, fetița se înroși și șopti câteva cuvinte la urechea mamei sale, care se opri și scoase dintr'un săculeț un sfert de copeică pe care îl dădu fetiței. Ea începu să alerge după mine: „Ține, nenorocitul, îmi zise, ia copeica asta în numele lui Christos!“ -- Am luat banul pe care îl lăsă să-mi cadă în palmă; apoi fetița se întoarse fericită lângă mama ei. Și multă vreme am păstrat copeica aceea.

II

CELE DINTĂI IMPRESII

Cele dintăi săptămâni și în deobște începuturile oșândeii mele mi se înfățișează încă foarte lămurit în minte. Dimpotrivă, anii următori s'au topit într'un fel de negură parcă și nu păstrez din truda lor decât o amintire greoaie. Anumite crâmpee din această viață mi s'au șters cu totul din minte; nu mi-a rămas decât o singură impresie, veșnic aceiaș, chinuitoare, monotonă, înăbușitoare.

Tot ce-am văzut și-am simțit în aceste zile dintăi, mi se pare că s'a petrecut ieri. Și așa trebuia să fie.

Imi aduc foarte bine aminte că, la început, această viață m'a uimit prin aceea că nu înfățișa nimic deosebit, ciudat, ori ca să spun totul lămurit, neașteptat. Mai târziu însă, după ce-am trăit multă vreme în temniță, am priceput toată ciudățenia, tot ce avea să fie neașteptat într'o astfel de viață și-am avut de ce să mă uimesc. Mărturisesc chiar că această uimire nu m'a părăsit tot timpul cât mi-am îndurat pedeapsa; și nu mă puteam întru nimic obișnui cu această viață.

La început am simțit o scârbă de neînvins, când am intrat în temniță, dar, lucru ciudat, viața îmi păru mult mai ușoară decum mi-o închipuisem pe drum.

Deținuții, stânjeniți în lanțurile lor, umblau liberi prin temniță; se ocărau, cântau, lucrau, fumau din pipe și beau rachiu (băutorii erau rari însă); noaptea întocmeau chiar jocuri de cărți în toată puterea cuvântului. Munca nu mi se păru peste măsură de grea; nu era aceea ce se numește truda temniței. Am ghicit de abia după multă vreme de ce această muncă e grea și obositoare; mai puțin prin asprimea ei decât prin aceea că e silnică, impusă, și nu se putea împlini decât de teama bătaii. Țăranul muncește, fără îndoială, mai mult decât ocnașul, căci în timpul verii nu se odihnește nici ziua nici noaptea; se obosește însă spre folosul lui, ținta lui își are un rost, astfel că îndură totul mai ușor decât osânditul care împlinește o muncă anevoioasă, silită, de pe urma căreia lui nu-i rămâne nimic.

Intr'o zi mi-a trecut prin minte gândul că dacă ai vrea să-l reduci pe om la neant, pedepsindu-l mai greu decât trebuie, chinându-l în așa fel încât și călăul cel mai neîmblânzit să tremure în fața acestei pedepse care să-l îngrozească mai dinainte, ar fi deajuns să îmbraci această trudă într'o haină de desăvârșită folosință, schimbând-o chiar în ceva cu totul prostesc. Munca silnică, așa cum se înfățișează astăzi, e pe deplin lipsită de însemnătate pentru ocnași și asta e foarte ușor de înțeles: ocnașul face cărămizi, scobește pământul, dărâmă, construște; toate aceste îndeletniciri au un rost, au o țintă.

De multe ori chiar deținutul se simte atras de ceea ce face. Vrea atunci să lucreze cu mai multă îndemânare, pentru cât mai mari foloase; dar, dacă-l silești să mute apa dintr'o saca într'alta, și vice-versa, să niveleze nisipul și să ducă pământul dintr'un loc într'altul, ca apoi să i se poruncească altceva la fel, sunt pe deplin încredințat că

după câteva zile se va sugruma ori va săvârși nenumărate alte nelegiuiri, îndurând mai bine pedeapsa cu moartea decât să trăiască într'o astfel de josnicie și în astfel de chinuri. Se înțelege, prin urmare, că o astfel de pedeapsă e mai degrabă o tortură și mai mult o crudă răzbunare decât un mijloc de îndreptare; e ceva prostesc, fiindcă nu se poate ajunge la nicio țintă sănătoasă.

Eu, de altfel, venisem în timpul iernei, în Decembrie; lucrările aveau atunci mică însemnătate în fortăreața noastră. La lucrul de peste vară, de cinci ori mai obositor, n'aveam cum mă gândi. Deținuții, în acest timp, coborau pe Irtiș bărci vechi de-ale Statului; lucrau în ateliere, cărau zăpada îngrămadită de crivăț printre case, ardeau ori rășneau alabastru și așa mai departe. Cum ziua era foarte scurtă, lucrul înceta de vreme și toată lumea se retrăgea în temniță unde nu mai era nimic de făcut, fiecare lucrând pentru sine.

O treime din ocași lucrau însă cu tragere de inimă; ceilalți leneveau, umblând fără țintă prin cazarmă, ocărându-se și băgând intrigi. Cei cari aveau ceva parale se îmbătau cu rachiu ori pierdeau la joc; asta din lenevie, din plictiseală, neavând ce face.

Am învățat atunci să cunosc o suferință care e poate cea mai amară, cea mai dureroasă din câte se pot îndura într'o temniță, în afară de pierderea libertății; vreau să vorbesc de tovărășia silită. Această tovarășie e mai mult sau mai puțin silită oriunde și oricând. dar în nicio parte nu-i atât de groaznică ca'ntr'o temniță: sunt aci oameni alături de cari nimeni n'ar vrea să trăiască. Sunt pe deplin încredințat că orice osândit, poate chiar fără să-și dea seama, a suferit acest lucru.

Hrana ocașilor nu-mi părea tocmai desgustătoare.

Unii mărturiseau că e mult mai bună ca în cine știe care altă închisoare a Rusiei.

N'aș putea să spun acelaș lucru, fiindcă n'am mai fost închis în altă temniță. Mulți dintre noi aveau, de altfel, ușurința să-și cumpere mâncarea ce le era pe plac; carnea nu costa decât trei copeici, cu toate acestea nu-și îngăduiau luxul s'o mănânce decât acei cari aveau bani; cea mai mare parte din ocnași se mulțumeau cu hrana obișnuită. Atunci când se lăudau cu hrana din temniță, se gândeau la pâinea care era împărțită odată. Dacă s'ar fi dat fiecăruia în parte, mulți s'ar fi îngrozit, fiindcă în urmă ar fi suferit de foame, pe când așa fiecare era mulțumit. Pâinea noastră era foarte gustoasă, lucru care se știa chiar și în oraș; asta din pricină că temnița avea cupoate bune. Cât despre ciorba de varză acră, fiartă într'un cazan mare și îngroșată cu făină, n'avea niciun gust. În zilele de lucru era mai limpede și mai bună; dar ceea ce mă desgusta erau gângăniile cari foiau în castroane. Ocnașii de cele mai multe ori, nu le luau în seamă.

Cele trei zile dela început nu m'am dus la lucru; fiecărui ocnaș îi era îngăduit să stea câteva zile să se odihnească după oboseala drumului. După asta a trebuit să ies din temniță ca să mi se puie lanțurile. Lanțul meu nu era însă ca al celorlalți; nu era făcut din inele și avea un sunet limpede: asta o spuneau ocnașii în juru-mi. Il purtam pe dinafară, peste îmbrăcăminte, în vreme ce tovarășii mei aveau lanțuri făcute nu din inele, ci din vergele groase ca degetul, unite între ele prin trei inele ce se purtau sub pantaloni. Cel din mijloc era legat de o curea, înnodată la rându-i de-un brâu încins peste cămașe.

Revăd limpede cea dintâi dimineață pe care am pe-

trecut-o în temniță. Toboșarul bătea darabana la corpul de gardă, aproape de poarta cea mare dela intrare; după zece minute subofițerul de planton deschise cazarma. Deținuții se trezeau unii pe alții, tremurând de frig în paturile de scânduri, sub lumina ștearsă a unei candelă.

Aproape toți erau posomorâți. Căscău și se întindeau, încrețindu-și frunțile însemnate cu fierul; unii se închinău; alții începeau să spuie prostii. Duhoarea din juru-le era înăbușitoare. Aerul rece de afară se îngreua de îndată ce se deschidea ușa temniței. Deținuții se îngământădeau în jurul hârdaelor pline, unii după alții luau apă în gură și se spălau pe față și pe mâini. Apa era adusă de cu seara de **paracinic**, un deținut care, după obicei, trebuia să măture cazarma. Osândiții îl alegeau ei. Nu mergea la lucru, căci trebuia să scuture paturile, să scoată hârdăul de peste noapte și să aducă apă de spălat pentru dimineață, care slujea și de băut pentru restul zilei. In dimineața aceea începură numaidecât certurile pentru urcior.

— Ce faci acolo, frunte însemnată? mugea un deținut înalt, slab și oacheș.

Îți atrăgea luarea-aminte printr'o ciudată umflătură din creștetul capului. Imbrânci apoi pe-un alt ocnaș rotund, scund, cu chipul vesel și roșcovan.

— Mai așteaptă!

— Ce-ai de țipi? Tu știi că la noi se plătește când vrei să-i faci pe ceilalți să aștepte. Dă-te la o parte. Ia priviți la parul ăsta, fraților, așa-i că n'are **farticultiapnost**?

Acest cuvânt **farticultiapnost** își ajunsese ținta: deținuții izbucniră în hohote de răs și asta era tot ce dorea roșcovanul care, fără îndoială, ținea rolul de bufon în cazarmă. Celălalt ocnaș îl privi în ochi cu un dispreț nemărginit.

— Hei, vaca dracului... îngână el, uite cum l-a îngrășat pâinea albă din temniță.

— Drept cine te crezi tu? vreo pasăre măiastră?

— La dracu'! Așa e cum spui.

— Spune atunci ce fel de pasăre ești?

— Uită-te la mine.

— Cum? Nu văd nimic.

— O pasăre, îți spun.

— Care?

Și se sfâșiau din ochi. Cel scund aștepta un răspuns, strângând pumnii, gata să sară la bătaie. Mă gândeam că trebuia să urmeze o ceartă după asta. Totul era ceva nou pentru mine, deaceea priveam această scenă cu multă luare-aminte. Am aflat mai târziu că astfel de certuri erau cu desăvârșire nevinovate și slujeau numai ca să-i înveselească pe ceilalți ocași, ca o comedie hazlie: rare ori se întâmpla să se ajungă după ceartă la bătaie. Asta îți arăta îndeajuns o parte din obiceiurile temniței.

Deținutul înalt și oacheș rămase liniștit și mândru parcă. Vedea bine că i se aștepta răspunsul; chiar dacă ar fi trebuit să se necinstească, să devie caraghios, era dator să-și susție cuvântul rostit, arătând că el era o pasăre măiastră, cineva, cu alte cuvinte. Astfel își privi vrăjmașul pe furiș, cu cel mai adânc dispreț, încercând să-l ațâțe cu privirea svârlită peste umăr, măsurându-l de sus în jos, cum ar fi făcut c'o gânğanie și răspunse încet, lămurit:

— Un **cagan**!

Asta însemna că era o pasăre **cagan**¹⁾. Un groaznic

¹⁾ Nu e nicio pasăre cu acest nume. Ocașul ca să scape de încurcătură, născocoște un nume de pasăre. Această convorbire e însă foarte ciudată și nelămurită.

hohot de râs isbucni din toate părțile, drept mulțumire pentru dibăcia ocnașului.

— Nu ești un **cagan**, ești o canalie, urlă roșcovanul care acum se vedea bătut; furios că lucrurile ajunseseră aici, ar fi sărit asupra vrăjmașului dacă tovarășii nu i-ar fi înconjurat pe-amândoi de teamă să nu „înceapă bătaia“.

— Decât să vă înțepeți, mai bine ați face să vă bateți, strigă dintr'un colț un spectator.

— Nu-i lăsați, răspunseră alții, vor să se bată. Noi suntem oameni voinici, nu ne putem lupta unul cu șapte.

— Oh, strașnici luptători! Unul a fost adus aci fiindcă a șterpelit un colț de pâine; celalt e un hoț de oale; a fost stâlcit în bătaie de călău, fiindcă a furat un castron de lapte covăsit de la o biată babă.

— Haide, haide, destul! strigă un invalid care n'avea altă treabă decât să păstreze liniștea în cazarmă și care dormea într'un colț pe-un pătuț foarte ciudat.

— Apă, copii, apă pentru Xevalid¹⁾ Petrovici, apă ca să înviem pe frățiorul nostru Nevalid Petrovici! De-abia acum s'a sculat.

— Fratele tău... Sunt eu fratele tău? N'am bătut nici-când de-o rublă rachiu împreună! Îngână invalidul, vâ-rându-și brațele în mânecile sumanului.

Se pregătea numărătoarea, căci se lumina de ziuă; deținuții se năpusteau grămadă în spre bucătărie. Iși îm-brăcaseră **polușubki** și primeau acum în căciulile din două colori pâinea pe care o împărțea unul dintre bucătari (împărțitorul de colivă) cum i se zicea. Acești bucătari, ca și **parașniki**, erau aleși dintre deținuți; erau câte doi de fiecare bucătărie, adică patru la cele două bucătării ale

1) Cuvânt de batjocură, în loc de invalid.

emniței. Dispuneau de singurul cuțit de bucătărie în emniță, care slujea la tăiatul pâinii și al cărnei.

Ocnași se risipeau în cele din urmă prin colțuri și în jurul meselor îmbrăcați și cu căciulile pe cap, încinși cu curele, gata de plecare la lucru. Câțiva ocnași aveau în fața lor către un blid cu **cvas** în care înmuiau bucăți de pâine și le înghițeau cu lăcomie.

Neorânduiala era de nesuferit: numai câțiva ocnași vedeau de vorbă într'un colț, cu chip posomorât, care ar fi vrut să pară impunător.

— Bună dimineța și poftă bună, moș Antonici! zise un tânăr deținut așezându-se alături de-un bătrân bolnav și știrb.

— Dacă nu glumești, ei bine, atunci bună dimineța, făcu cel din urmă fără să-și ridice privirea, căsnindu-se să macine pâinea între gingiile goale.

— Și eu care credeam că ai murit, Antonici, zău...

— Mori tu mai întâi; viu și eu după tine.

Mă așezai lângă ei. În dreapta mea, doi ocnași de seamă vorbeau despre nu știu ce, căutând să-și păstreze în convorbire o anumită înfumurare.

— Nu e vorba că mă fură pe mine, zicea unul. Mi-e teamă însă de furt...

— Asta nu e bine, la dracu'!

— Ce să-i faci? Tu nu ești decât un biet ocnaș. N'avem alt nume. Ai să vezi că are să te fure, ticăloasa, fără ca cel puțin să-ți mulțumească. Eu știu să-mi păstrez banii. Inchipuiește-ți c'a venit acum câteva zile. Unde să-i ascund? Bun! Am cerut îngăduința să mă duc la Tudor călăul, își avea pe-atunci casa lui, aceea pe care în urmă a cumpărat-o Solomon râiosul, știi, ovreiu care s'a strâns de gât acum câtăva vreme.

— Da, îl cunosc, acela care a fost crâșmar aci, acum trei ani, și pe care îl chema Grișa, — crâșma aceea, știi...

— Ei, nu, nu știi. E vorba de-o altă crâșmă.

— Cum, de alta? Nu știi ce spui. Pentru asta îți aduc martori câți vrei.

— Ehe! Tu ai să mi-i aduci! Dar cine ești tu? Îți dai seama cu cine vorbești?

— La dracu'!

— Te-am îngăduit destul până acum, cu toate că n'am vrut să mă laud pentru asta. Prin urmare, să nu faci pe mândrul cu mine.

— M'ai îngăduit tu? Cine ar avea dreptul să mă îngăduie pe mine nu s'a născut încă și cine crede că mă îngăduie, e la șeșe picioare în pământ sub mine.

— Ciumat din Bender!

— Roade-te-ar lepra siberiană!

— Crăpa-ți-ar Turcii capul de câine!

Ocările plouau.

— Haide, iată-i c'au început să țipe. Când n'ai știut cum să te porți, stai liniștit. Dar ei sunt prea mulțumiți c'au venit să mănânce pâinea Statului, ștregarii ăștia!

Fură despărțiți numaidecât. „A se bate cu limba“, era îngăduit oricui, căci asta era un mijloc de petrecere pentru toată lumea. Bătaia însă nu era îngăduită decât în grele împrejurări. Dacă doi inși ajungeau la bătaie, erau pârâți maiorului, care porunceă să se facă cercetări, fără ca el să se amestece, — și-atunci totul începea să meargă pe dos pentru deținuți; de-aceea căutau să-și sfârșească nemulțumirile c'o ceartă. Și-apoi vrăjmașii se ocărau mai mult ca să le treacă vremea, printr'o obișnuință de retorică. Iși spuneau cuvinte grele și cearta lua o întorsătură aspră, furioasă; îți părea că ai să-i vezi sărindu-și de gât,

dar nimic din toate astea; odată ce cearta ajungea la un anumit fel de țipete, se despărțeau numaidecât.

Asta m'a mirat foarte mult și, dacă povestesc aci unele din convorbirile ocașilor, o fac înadins. Căci își poate cineva închipui că omul se ocărăște numai de plăcere, găsimd în asta o petrecere oarecare? Nu trebuie să uităm însă mândria; unul care știa să ocărăscă artistic, era respectat de toți ceilalți. Mai trebuia să-l aplaude ca pe-un actor.

În seara aceea am băgat de seamă că mulți mă priveau pe furiș. În afară de asta, câțiva ocași se tot învârteau în jurul meu, bănuind că poate aveam bani; căutau să intre în vorbă cu mine, învățându-mă cum să-mi port lanțurile ca să nu mă doară; îmi găsiră deasemeni, — cu bani, bine înțeles, — o lădiță cu chee, în care să-mi ascund lucrurile ce-mi fuseseră încredințate de administrație și puțina rufărie ce-mi fusese îngăduit s'o aduc cu mine. Nu mai târziu decât a doua zi, aceiași deținuți îmi furară lădița și băură banii după ce-o vândură. Unul dintrei ei îmi deveni în urmă foarte supus, cu toate că-mi fura lucrurile de câte ori avea prilejul. Nu se rușina cătuș de puțin după asta, căci făcea totul fără să-și dea seama, împlinindu-și parcă o datorie; deaceea n'aveam de ce să-l urăsc.

Acești ocași îmi spuseră că puteam avea ceai și, prin urmare, era bine să-mi cumpăr un ceainic; îmi găsiră unul pe care-l luai cu chirie pentru câțeva vreme; îmi făcură de asemeni cunoștință cu un bucătar care, pentru treizeci de copeici pe lună, îmi gătea orice fel de mâncare, dacă, bine înțeles, îmi cumpăram cele de trebuință și aveam de gând să mănânc mai bine decât ceilalți. Cum se și cuvenea, îmi împrumutără chiar bani; în ziua sosi-

rei mele, care mai de care se grăbea să-mi fie de folos.

Foștii nobili ¹⁾ osândiți la muncă silnică erau rău văzuți de tovarășii lor. Cu toate că erau lipsiți de drepturile lor, căci în temniță nu se mai face deosebire între oameni, — nimeni nu vroia să-i recunoască de tovarăși. În această ură nu intra nici un fel de judecată. Noi eram totdeauna pentru ei boieri, cu toate că de cele mai multe ori își băteau joc de nenorocirea în care căzusem.

— Ehei, s'a sfârșit! Trăsura boerului călca altădată lumea pe stradă la Moscova. Acum boerul toarce cânepă.

Se jucau cu suferințele noastre, pe cari le dezvăluiam cât mai puțin cu putință. Mai ales când începurăm să lucrăm împreună avuserăm multe de îndurat, căci puterile noastre se deosebiau de ale lor și nu puteam să le fim de niciun sprijin. Nimic nu e mai greu decât să-ți câștigi încrederea poporului, mai ales a unor oameni de teapa ocnașilor, și'n acelaș timp să te faci vrednic de dragostea lor.

În temniță nu erau de altfel decât puțini foști nobili. Mai întâi cinci polonezi, — despre care am să vorbesc mai la vale în amănunțime, — pe cari ocnașii îi urau de moarte, mai mult chiar decât pe boerii ruși. Polonezii (nu vorbesc decât de osândiții politici) se purtau totdeauna față de ei c'un fel de bunăvoință aspră și supărătoare, nerostindu-le o vorbă nicidecum și nu-și ascundeau desgustul ce simțeau într'o astfel de tovarășie; ocnașii pricepeau foarte bine acest lucru și căutau să plătească cu acelaș preț.

Imi trebuiră aproape doi ani ca să câștig bunăvoința unora dintre tovarășii mei, dar cea mai mare parte dintre

1) Nobilii osândiți la munca silnică își pierd drepturile.

ei mă iubeau și mărturiseau că sunt un om foarte cumsecade.

Eram în totul, — numărându-mă și pe mine, — cinci nobili ruși în temniță. Auzisem vorbindu-se cu privire la unul din ei, chiar înainte de venirea mea, ca de-o făptură josnică și murdară, decăzută peste măsură, care n'avea altă meserie decât să facă pe spionul și pe denunțatorul; astfel că, din cea dintâi zi, mă ferii să intru în vorbă cu acest om. Al doilea era paricidul de care am vorbit mai sus. Al treilea se numea Achim Achimici: rareori am întâlnit un om mai ciudat; amintirea lui îmi e încă proaspătă în minte. + ~

Înalt, slab, prost și cu desăvârșire neștiutor, era un om care cerceta lucrurile în amănunțime ca un German. Ocnașii își băteau joc de el, dar îl lăsau totdeauna în pace, văzându-l bănuitor și veșnic gata de ceartă. De cum intrase în temniță se întovărășise cu toată lumea și începuse să înjure și să bată. De-o cinste de necrezut, îi era deajuns să vadă o nedreptate ca numaidecât să se amestece într'o afacere care nu-l privea câtuș de puțin. Era dealtfel un om cu o fire copilărească; în certurile lui cu ocnașii îi învinuia că sunt hoți și-i ruga prietenește să nu mai fure. Slujise ca sublocotenent în Caucaz. Mă apropiiai de el din prima zi și-mi povesti numaidecât **afacerea** lui. Incepuse prin a fi **iuncăr** (voluntar cu gradul de subofițer) într'un regiment de linie. După ce-și așteptă câțeva vreme numirea ca sublocotenent, o primi în cele din urmă și fu trimis în munți ca să comande un fort mic. Un prinț tributar din vecinătate puse foc acestei fortărețe și încercă un atac de noapte care nu-și ajunse ținta. Achim Achimici se purtă cu dibăcie, prefăcându-se că nu

cunoaște pe vinovat: se svonea de niște răsculați, cari mișunau prin împrejurimi.

După o lună, îl invită pe prinț să mai stea de vorbă împreună. Prințul veni călare, fără să bănuiască ceva; Achim Achimici își rânduie oștirea și dezvălui în fața soldaților nemernicia și trădarea musafirului; îl dojeni pentru purtarea lui, îi dovedi că atunci când cineva pune foc unui fort săvârșește o nelegiuire rușinoasă și-i lămuri cu amănunte îndatoririle unui supus; apoi, ca încheiere a acestei cuvântări, puse să-l împuște; dădu de veste în cele din urmă mai marilor lui cele săvârșite, cu toate amănuntele de trebuință. Achim Achimici fu dat în judecată; trecu în consiliul de războiu și fu osândit la moarte; mai târziu i se schimbă pedeapsa și fu trimis la muncă silnică în Siberia, pentru doisprezece ani. Recunoștea fără împotrivire că se purtase în afară de lege, că prințul trebuia judecat civil, iar nicidecum de-o curte marțială. Cu toate astea nu-și da seama cum putea fi socotită purtarea lui o crimă.

— Imi dăduse foc, ce trebuia să fac? Să-i mulțumesc? răspundea el la toate împotrivirile mele.

Cu toate că Achim Achimici era bătaia de joc a ocnașilor cari mărturiseau că e nebun, îl cinsteau pentru dibăcia și cuminența lui.

Cunoștea toate meseriile și făcea tot ce vrei: era cismar, pictor, negustor, lăcătuș. Invățase toate astea în temniță, căci îi era deajuns să vadă un lucru ca să-l facă la fel, numaidecât. Vindea în oraș, sau mai degrabă trimita la vânzare, coșuri, lămpi și jucării.

Mulțumită străduințelor lui, avea totdeauna parale, pe cari le întrebuița în grabă, cumpărându-și perini, ruțării și altele; își făcuse chiar și saltea. Cum dormea în

aceiaș cazarmă cu mine, îmi fu de mare folos în primele zile de temniță.

Mai 'nainte de-a pleca la lucru, ocașii erau așezați pe două rânduri în fața corpului de gardă; soldații de pază se înșiruiău în jur, cu puștile încărcate. Un ofițer de geniu se ivea atunci întovărășit de intendent și alți câțiva soldați cari supravegheau terasamentele. Intendentul făcea numărătoarea ocașilor și-i trimitea în grupuri la locurile pe cari trebuiau să le ia în primire.

M'am dus, ca și ceilalți deținuți, la atelierul de geniu, o casă scundă de cărămidă, clădită în mijlocul unei curți largi plină de materiale. Aci se aflau niște foale pentru fierărie, teighele pentru tâmplărie, o lăcătușerie, unelte de văpsitorie. Achim Achimici lucra cu cele din urmă; fierbea ulei, își freca culorile și vâpsea mese și alte lucruri, dându-le fața nucului.

Așteptând să mi se pună lanțurile, îi împărtășii impresiile mele.

— Da, zise el, nu-i iubesc pe nobili și mai ales pe osândiții politici; sunt fericiți când pot să-i înjosească. La urma urmei nu e foarte ușor de înțeles? D-ta nu ești de-al lor, nu le semeni întru nimic: toți au fost robi ori soldați. Spune-mi ce dragoste pot ei avea față de d-ta? Viața e aspră aci, e mult mai bună însă ca în celelalte tovărășii de disciplină din Rusia. Acolo e un adevărat iad. Cei ce sunt aduși aci mulțumesc lui Dumnezeu pentru viața pe care o duc; e un paradis față de purgatoriul lor. Și asta nu din pricină că munca ar fi mai grea. Am auzit că Administrația, — cu osândiții de întâia categorie, — se poartă astfel, poate fiindcă nu e numai militară ca aici. Iși au căsuța lor (așa ni s'a spus, n'am văzut nimic); nu poartă uniformă și nu se rad pe cap; de altfel, după pă-

rerea mea, uniforma și căpățâna rasă nu e un lucru tocmai rău; e ceva bine chibzuit care place ochiului. **Lor** însă nu le place asta. Și-apoi, ia uită-te ce Babel! Copii de trupă, cerchezi, călugări, ortodocși, țărani cari și-au părăsit nevasta și copiii, evrei, țigani, în sfârșit oameni veniți, Dumnezeu știe de unde! Și toată lumea asta trebuie să trăiască în pace, cot la cot, să mănânce din același blid, să doarmă pe-aceleași scânduri. Nici o clipă de libertate: nu te poți odihni decât pe subț ascuns, trebuie să-ți ascunzi banii în ghete... Și-apoi, totdeauna temnița va rămâne temniță... Zău, fără să vrei, o mulțime de prostii îți mai trec prin minte.

Știam și eu toate astea. Eram dornic însă să aflu ceva de la Achim Achimici în privința maiorului. El nu-mi ascunse nimic și impresia ce-mi lăsă povestirea lui nu fu câtuș de puțin plăcută.

Trebuia să trăiesc doi ani sub stăpânirea acestui ofițer. Tot ce-mi povesti despre el Achim Achimici era curatul adevăr. Era un om rău și zăpăcit, groaznic, mai ales fiindcă avea o putere nemărginită asupra celor două sute de suflete. Ii privea pe deținuți ca pe niște vrăjmași ai lui și asta era cea dintâu vină de neeirtat. Înțelepciunea și toate însușirile lui, se perverstiesră din pricina răutății și a nesocotinții. Se ivea uneori ca o bombă în cazarmă la miezul nopții; dacă vedea un deținut adormit cu fața în sus ori pe partea stângă, îl trezea ca să-i spună: „Trebuie să dormi așa cum am dat poruncă“. Ocașii îl urau și se temeau de el ca de ciumă. Chipul lui roșcovan era o spaimă pentru toată lumea. Oricine știa că maiorul e întreg în mâinile ordonanței lui, Fedca, și că era să înnebunească atunci când i se îmbolnăvise câinele: îl iubea pe câine mai mult decât iubea pe cei din juru-i. Când Fedca îi adusese ves-

tea că un ocnaș, veterinar din întâmplare, era un foarte bun lecuitor, trimise să-l cheme numaidecât și-i spuse:

— Iți las câinele în seamă; dacă mi-l lecuiești, te răsplătesc regește.

Omul, un siberian foarte înțelept, era într'adevăr cunoscător al boalelor, dar înainte de toate un mujic foarte șiret. Povestea mai târziu tovarășilor cum fusese adus în fața maiorului, după ce această poveste fusese uitată:

— Mă uit la câine; era culcat pe-un divan, cu capul pe-o pernă albă; bag de seamă numaidecât că avea o umflătură și trebuia să-i iau sânge; credeam c'o să-l fac bine, dar mi-am zis: — Ce-ar fi dacă ar crăpa? Eu aș rămâne vinovatul. — Înălțime, îi zic, ați trimis să mă cheme prea târziu; dacă aș fi văzut câinele ieri ori alaltăeri, acum ar fi pe picioare; n'am ce să-i mai fac: are să crape.

Și câinele a crăpat.

Mi se povestea într'o zi că un ocnaș încercase să-l omoare pe maior. Acest ocnaș, după câțiva ani, era un prilej de luare-aminte pentru cumințenia și liniștea în care-i plăcea să se ascundă: toți chiar îl credeau nebun. Cum știa să cetească, toată noaptea își petrecea vremea silabisind versete din Biblie. Când vedea că toată lumea doarme, se ridica, se cățara până la candelă, aprindea o lumânare, deschidea Evanghelia și începea să cetească. Așa a trăit un an întreg.

Intr'o zi ieși din rânduri și rosti neted că nu mai vrea să meargă la lucru. Fu pârât maiorului care se mânie și veni numaidecât la cazarmă. Ocnașul se năpusti asupra-i și-l izbi cu o cărămidă pe care-o pregătise mai dinainte, dar nu-l lovi. Bietul deținut fu legat, judecat, bătut. Asta se petrecu în câteva clipe; dus la spital, muri după trei zile. In cele din urmă clipe mărturisi că nu purta ură

nimănu, dar ținuse mult să sufere. Nu făcea parte, cu toate astea, din nici o sectă a rătăciților. Când se vorbea de el în cazarmă, toți îl pomeneau cu un cuvânt de respect.

În sfârșit mi se pregătiră lanțurile. În vreme ce le încercam, negustorii de pâinișoare albe începură să intre în atelierul de fierărie, unul după altul. Cea mai mare parte erau fetițe cari veneau să vândă pâini, trimise de mamele lor. Când înaintau în vârstă, ne dădeau mereu târcoale, dar nu mai aduceau nimic de vânzare. Veșnic întâlneai câte una. Erau printre ele și femei măritate. O pâinișoară costa două copeici; aproape toți deținuții cum-părau.

Am văzut un ocnaș bătrân, dulgher, cu chipul împurpurat și zâmbitor. Totdeauna glumea cu vânzătoarele. Mai înainte de-a se ivi vreuna, se lega la gât c'o basma roșie. O femeie grasă, ciupită de vărsat, își puse coșul pe teigheaua dulgherului și începură să stea de vorbă.

— De ce n'ai venit ieri? o întrebă ocnașul cu un zâmbet de mulțumire.

— Am venit, dar d-ta nu știi pe unde ai fost, răspunse cu îndrăzneală femeia.

— Da, ne-au dus de-aici, de aceea nu ne-am văzut... Alaltăieri toate au venit să mă vadă.

— Cine?

— Ei, la dracu'! Mariașca, Cavroșca, Cecunda... și Dvugroșevaia (Patru-Copeici) a fost pe-aci.

— Cum, îl întrebai pe Achim Achimici, e cu puțință ca...

— Da, asta se întâmplă deseori, îmi răspunse el plecându-și ochii, căci era un om foarte evlavios.

Asta se întâmpla uneori, foarte rar însă și în urma unor greutăți de neînchipuit. Ocnașii înțelegeau să-și ri-

sipească banii pe băutură, ușurându-și prin asta viața peste măsură de împovărată. Ca să te întâlnești c'o femeie, era greu; trebuia să hotărăști locul, clipa, să plănuiești o întâlnire, să cauți singurătatea, lucru nespus de greu, să te ferești de paznici, lucru iarăși cu neputință, și să risipești pentru asta însemnate sume de bani. Eram de multe ori însă martor al unor astfel de scene de dragoste. Intr'o zi ne apucasem să dăm foc unui cuptor de cărămidă, într'un hambar de pe malul Irtișului; soldații de pază erau niște ștregari de nemaipomenit. Două suflătoare (așa le era numele) se iviră numaidecât. — Unde ați fost până acum? le întrebă un deținut care, fără îndoială, le aștepta; n'ați zăbovit oare la Zvierkof?

— La Zvierkof? Poate să mai treacă vreme și găinile să facă dinți până să mă duc la el, răspunse cu haz una dintre ele.

Era femeea cea mai murdară din câte se pot închipui; o numeau Cecunda; venise în tovărășia celeilalte prietene Patru-Copeici (**Dvugroșevaia**), mult mai mândră și mai josnică.

— Hei, e cam multă vreme de când nu v'am mai văzut, reluă îndrăgostitul către Patru-Copeici; îmi pare c'ai mai slăbit.

— Poate: mai 'nainte eram grasă, frumoasă, pe când acum ai zice c'am înghițit numai ace.

— Și mergeți întotdeauna cu soldații, nu-i așa?

— Sunteți niște răutăcioși. Ei, și ce e, la urma-urmei? Imi plac soldații, chiar dacă ar trebui să mă omoare în bătaie.

— Lasă-i în pace pe soldați; noi n'avem dreptul la dragostea voastră, fiindcă avem parale?

Inchipuți-vă un îndrăgostit cu capul ras, cu picioa-

rele în lanțuri, îmbrăcat în veșminte de două culori și urmat de paznic...

Cum mă puteam întoarce oricând la temniță, — mi se puseseră lanțurile, — îmi luai rămas bun dela Achim Achimici și plecai întovărășit de un soldat. Cei ce lucrează cu bucata se întorc cei dintâi; astfel, când ajunsei în cazarmă, mulți ocnași se întorseseră dela lucru.

Bucătăria nu era îndeajuns de încăpătoare și nu mâncam toți împreună; cei dintâi veniți mâncau înaintea celorlalți. Gustai din ciorba de varză acră, dar fiindcă nu-mi plăcu, o lăsași întreagă și începui să-mi pregătesc ceaiul. Mă așezai la un capăt de masă alături de un ocnaș, fost pe vremuri boier ca și mine.

Deținuții intrau și ieșeau. Loc era deajuns, căci nu erau decât vreo câțiva oameni; cinci dintre ei se așezară deoparte, lângă masa cea mare. Bucătarul le vărsă în blid câte două linguri de ciorbă acră, apoi le-aduse o frigare cu pește fript. Acești oameni sărbătoreau o întâmplare fericită. Ne priveau pe furiș. Unul dintre polonezi veni și se așeză lângă noi.

— N'am fost cu voi, dar știu că azi faceți risipă, strigă un ocnaș înalt, intrând pe ușe și învăluindu-și tovarășii c'o privire.

Era un om de aproape cincizeci de ani, slab și muscular. Chipul lui înfățișa veselia și totdeodată șiretenia; buza de jos, cărnosă, spânzurându-i în afară, îl făcea nespus de caraghios.

— Ei, ați dormit bine? De ce spuneți bună-ziua? Ei bine, prietenii mei din Kursk, adăogă el așezându-se lângă cei ce benchetuiau: poftă bună. Vă aduc un nou oaspete.

— Nu suntem din guvernământul Kursk.

— Haide, haide, prieteni din Tombof.

— Nu suntem nici din Tombof. Ce vrei cu noi? Dacă ai gust să faci chef, stai de vorbă cu vreun țăran bogat.

— Il am pe Ivan Taskum și pe Maria Jcotișna ¹⁾ și cu toate astea crăp de foame. Dar unde-l pot găsi pe țăranul vostru?

— Uite, acolo, la dracu'! E Gazin. Du-te la el.

— Gazin bea astăzi, fraților, își mănâncă toți banii ce-i mai are.

— Are cel puțin douăzeci de ruble, zise un alt ocnaș; asta înseamnă să fi cârșmar.

— Va să zică nu mă primiți? atunci să mâncăm ce ne dă bucătăria Statului.

— Vrei ceai? Uite, cere la boierii cari beau acolo deoparte.

— Unde vedeți voi boieri? Nu mai sunt boieri, nu prețuiesc mai mult decât voi, rosti cu glas posomorât un ocnaș ghemuit într'un colț și care nu scosese o vorbă până atunci.

— Aș sorbi bucuros un pahar de ceai, dar mi-e rușine să cer, căci avem mândria noastră, zise ocnașul cu buza lăsată 'n jos, privindu-ne cu multă bunăvoință.

— Iți dau dacă vrei, îi zisei, făcându-i un semn cu mâna. Vrei?

— Cum? Dacă vreau? Dar cine n'ar vrea? făcu el apropiindu-se de masa noastră.

— Uitați-vă la el! Acasă, când era liber, mânca numai ciorbă acră și pâine neagră și'n temniță i-a venit gust de ceai!... adăogă ocnașul cu chip posomorât.

— Oare nimeni aci nu bea ceai? îl întrebai pe cel din urmă. Dar nu mă socoti vrednic de răspuns.

1) Jcot, sughiț.

— Pâini albe! Pâini albe! Faceți saftea negustorului!

Un tânăr deținut aducea într'adevăr, înșirate pe-o sfoară, o mulțime de pâini pe cari le vindea în cazarmă. Pentru zece pâini vândute, negustoreasa îi dădea și lui una și deabia la a zecea pâine vândută se socotea vrednic s'o mănânce pe cea câștigată prin munca lui.

— Pâinișoare! Pâinișoare!, striga el, intrând în bucătărie. Pâinișoare calde de Moscova! Le-aș mânca eu pe toate, dar avem nevoie de bani, de mulți bani! Haide, copii, nu mi-a mai rămas decât una. Acela dintre voi care are o mamă...

Această chemare la dragostea de copil față de părinți înveseli pe toate lumea; mulți îi cumpărară câte-o pâine.

— Ei bine, zise el, Gazin face o așa risipă încât îl socotesc un adevărat păcat! A și găsit clipa când să benchetuiască, Dumnezeule !... Dacă s'ar ivi **omul cu opt ochi...**

— S'ar ascunde... E beat?

— Da, dar e răutăcios... Injură.

— Are să ajungă și la bătaie...

— De cine vorbesc? întrebai pe polonezul, vecinul meu.

— De Gazin; e un deținut care vinde rachiu. Când a câștigat ceva bani din negoț, îi bea până la cea din urmă copeică. O fiară crudă și rea, când se îmbată. Când e treaz, stă liniștit; dar când e beat se arată așa cum e: se năpustește asupra lumii cu cuțitul și amenință până i se smulge din mână.

— Cum ajung să facă asta?

— Zece oameni se aruncă deodată asupra-i și-l bat fără milă, până ce-l lasă în nesimțire. Când e pe jumă-

tate mort din bătaie, îl culcă pe patul de scânduri și-l acopăr cu haina.

— Dar s'ar putea întâmpla să-l omoare.

— Altul ar muri, el nu. E voinic, cel mai tare dintre toți deținuții. E-așa de tare că a doua zi după bătaie se scoală deplin sănătos.

— Spune-mi, te rog, urmai către polonez, ce e cu oamenii cari mănâncă de-o parte și cari îmi vine a crede că mă urăsc din pricină că beau ceai?

— Ceaiul d-tale nu înseamnă nimic. Ei pe d-ta te urăsc cu adevărat: nu ești boier? Nu le semeni întru nimic; ar fi bucuroși să-ți caute ceartă ca să te umilească. Nu știi câte amărăciuni te așteaptă. Pentru noi viața e aci un adevărat iad. Căci fiecare se îndreaptă cu ura lui împotriva noastră. Iți trebuie neapărat o nepăsare de neînvins ca să te poți obișnui cu toate. Ai să vezi că veșnic ai să primești cuvinte de vrăjmășie din pricina mâncării și a ceaiului și, cu toate astea, cei ce mănâncă din banii lor și își beau ceaiul zilnic, sunt destul de numeroși. Ei își au dreptul lor; d-ta nu.

Se ridică și plecă dela masă. După câteva clipe prezicerea lui se împlini întocmai...

Olindac

III

CELE DINTĂI IMPRESII (urmare)

Deabia ieșise M-cki (polonezul cu care stătusem de vorbă) și Gazin, beat mort, se năpusti ca un buștean în bucătărie.

Să vezi un ocnaș beat, ziua în amiaza-mare, atunci când toată lumea pornește la lucru, mai ales când era în-deajuns de cunoscută asprimea maiorului care, dintr'o clipă într'alta, se putea ivi în cazarmă, și supraveghierea subofițerului care nu lipsea o clipă din temniță, fără să mai vorbesc de paznici și slujbași, — toate astea îmi zăpăciră părerea ce-mi făcusem despre temniță; mi-a trebuit multă vreme până să înțeleg și să-mi lămuresc faptele cari la început îmi păreau pline de taină.

Am spus că fiecare ocnaș își avea meseria lui și că această meserie era pentru ei o pornire firească, poruncitoare. Țin la bani foarte mult și-i prețuiesc cum nu-și poate cineva închipui, poate cum prețuiesc însăși libertatea. Deținătorul e pe jumătate mângâiat dacă aude sunându-i în buzunar câteva copeici. Dimpotrivă, e trist, neliniștit și desnădăjduit când n'are bani și-atunci e în stare să săvârșească nu știu ce josnicie, numai ca să-i poată căpăta. Oricum, cu toată însemnătatea pe care i-o dau oc-

nașii, banul nu rămâne multă vreme în buzunarul proprietarului, căci e foarte greu să și-l păstreze. Ori i se ia, ori i se fură. Când maiorul, în cercetările lui nebănuite, descoperea un bănuț ascuns cu cine știe câtă trudă, îl confisca; poate că-l întrebuința la îmbunătățirea hranei deținuților, căci el primea toți banii luați dela bieții ocnași. De cele mai multe ori însă li se furau; nu te puteai încrede în nimeni. Se descoperi totuș un mijloc de păstrare; un bătrân, fost călugăr, băștinaș din Starodub, își luă sarcina să păstreze avutul ocnașilor. Nu mă pot opri să nu spun câteva cuvinte despre bietul bătrân, cu toate că asta îmi încurcă firul povestirii.

Avea aproape șaiszeci de ani, era slab, scund și alb ca oaia. Dela început îmi atrase luarea-aminte, căci nu semăna întru nimic cu ceilalți; avea o privire atât de liniștită și-atât de blândă încât, aproape totdeauna, îi căutam ochii limpezi încercuiți de crețuri mărunte. Stam adeseori de vorbă cu el și rareori am întâlnit un om mai bun și mai binevoitor. Fusesse osândit la muncă silnică pentru o grea nelegiuire. Un alt număr de călugări din Starodub (provincia Cernigov) se convertise la ortodoxie. Statul făcuse totul ca să le fie sprijin în urma acestei hotărîri, căutând să-i hotărască și pe ceilalți să se convertească.

Bătrânul împreună cu alți câțiva fanatici se hotărâseră „să apere credința“. Când văzură că în orașul lor se clădește o biserică ortodoxă, îi puseră foc. Această nelegiuire atrase după sine osânda vinovatului. Omul, care avea puțină stare, (era negustor) își părăsi nevasta și copilașii, dar porni cu toată bărbăția în surghiun, cu mângâierea în orbirea lui că îndură „pentru credință“. Dacă trăiai câtăva vreme în preajma acestui bătrân cumsecade,

îți puneai fără să vrei întrebarea: Cum se putuse răsvrăți într'o clipă? L-am întrebat de multe ori câte ceva în privința acestei credinți. Nu știrbea nimic din însuflețirea lui, dar niciodată n'am băgat de seamă că în aceste răspunsuri ar fi vreo fărâmă de ură. Și, totuș, dăduse foc unei biserici, lucru pe care îl mărturisea fără înconjur; părea să fie încredințat că nelegiuirea lui și aceea ce el numea „suferință“ erau fapte vrednice de slavă. Mai erau și alți ocnași stăpâniți de această credință, cea mai mare parte Siberieni, foarte ciudați, șireți ca mai toți țărani. Palavragii în felul lor, își urmau orbește legea și le plăcea mult să stea de vorbă. Aveau însă și multe apucături copilărești: erau prea mândri, răutăcioși și neîngăduitori. Bătrânul nu semăna cu nici unul; mai tare, mult mai tare în credința lui decât toți ceilalți, se ferea de ori ce fel de convorbire cu privire la părerile altora.

Cum era un om vesel și plin de însuflețire, i se întâmpla să râdă, — nu cu râsul grosolan și batjocoritor al celorlalți ocnași, — ci cu nevinovăție și bunăvoință, și atunci parcă simțea în râsul lui copilăresc ceva care se înfrătea de minune cu albeața părului de zăpadă. (Poate să fiu înșelat în părera mea, cred însă că nu-l poți cunoaște mai bine pe om decât după râsul lui; dacă râsul unui necunoscut îți place, atunci n'ai de ce te îndoii că e un om cumsecade). Bătrânul își cucerise pe de-a'ntregul respectul ocnașilor și nu căuta să se mândrească cu asta. Deținuții îi ziceau „bunicule“ și nu-l supărau niciodată. Mi-am dat seama în urmă câtă putere de stăpânire avea asupra tovarășilor săi. Cu toată hotărîrea cu care își îndura viața în temniță, băgai de seamă că'n sufletul lui s'ascunde o tristețe adâncă, de nevindecat. Dormeam în aceeași cazarmă cu el. Intr'o noapte, pe la trei ceasuri de

dimineată, mă trezii; auzii un oftat prelung și înăbușit. Bătrânul ședea pe sobă (chiar în locul unde se rugase mai 'nainte ocnașul care voise să omoare pe maior) și de-
tea o rugăciune scrisă pe niște foi de hârtie. Plângea și-l
auzeam rostind: „Doamne, nu mă părăsi! Stăpâne, întă-
rește-mă! Bieții mei copilași! Bieții mei copilași! N'am să-i
mai văd niciodată!“. N'aș putea spune cât de trist m'am
simțit în clipa aceea.

Prin urmare, toți banii noștri îi încredințam bătrâ-
nului. Dumnezeu știe de ce se răspândise șvonul în ca-
zarmă că de la el nu-i poate nimeni fura; știaiu toți că
ascunde banii undeva, dar nimeni nu putuse desvălui a-
ceastă taină. Ne-o mărturisii, însă, numai mie și polone-
zului.

Unul din stâlpii gardului avea o creangă, care la în-
fățișare, ținea de copac: o puteai însă muta din loc și
iarăși, cu dibăcie, s'o prinzi acolo unde fusese. Sub ea se
afla o gaură: aci era ascunzătoarea.

Dar să-mi reiau șirul povestirii. De ce nu-și păs-
trează ocnașul banii? Nu numai că-i e greu să-i păstreze,
dar temnița e atât de posomorâtă! Ocnașul prin însăși fi-
rea lui e dornic de libertate. Prin starea lui socială e o fire
atât de nepăsătoare, atât de zăpăcită, încât hotărârea de
a-și risipi averea într'un chef, uitându-și mizeriile în
cântece și băutură, îi stăpânește gândul numaidecât, chiar
dacă această bucurie s'ar spulberea într'o clipă. Era ciudat
să vezi anumite fapte plecate la lucru, călăuzite de gân-
dul că într'o zi vor putea să cheltuiască la o petrecere
până și cea din urmă copeică; începeau aceiași muncă,
cu și mai multă trudă până la o nouă clipă de bucurie,
așteptată luni de-a rândul. Unora le plăceau veșmintele
nouă, mai mult sau mai puțin ciudate, ca de pildă pan-

talonii, vesta și haina siberiană; dar mai ales pentru cămășile de pânză indiană, ocnașii aveau o adevărată slăbiciune, ca și pentru curelele cu cataramă de metal.

În zile de sărbătoare cei mai mulți se îmbrăcau curat: trebuia să-i vezi împăunându-se prin toate cazarmile. Mulțumirea de a se simți îmbrăcat mergea la ei până la copilărie. De altfel, pentru multe alte pricini, ocnașii sunt niște copii în vârstă. Aceste veșminte nouă se înstrăinau foarte ușor, uneori chiar în seara zilei în care fuseseră cumpărate, proprietarii lor amanetându-le sau vânzându-le pentru lucruri de nimic. Chefurile se iveau aproape la o zi însemnată; erau în strânsă legătură cu sărbătorile religioase, ori cu hotărârea ocnașului dornic de petrecere. Aprindea o lumânare în fața icoanei, se scula în picioare, își făcea rugăciunea, apoi se îmbrăca și porunceă să i se aducă de mâncare. Cumpărase mai dinainte carne, pește și ceva de gustare; se îndopa ca un porc, aproape totdeauna singur; rareori se întâmpla ca un ocnaș să poftască pe-un tovarăș al lui la ospăț. Atunci începea să se ivească rachiul; ocnașul bea fără măsură și începea să se plimbe prin cazarmă împleticindu-se; ținea mult să-l vadă tovarășii că e beat, că are chef să cânte, atrăgându-și prin aceasta o cinste deosebită.

Poporul rusesc simte totdeauna o anumită dragoste pentru un om beat; la noi asta era o cinste neprețuită. În temniță beția era socotită oarecum ca un titlu de boierie.

De îndată ce se simțea cu chef, ocnașul își căuta un cântăreț; aveam printre noi un mic polonez, vechiu dezertor, urât, dar care cânta foarte frumos din vioară. Cum n'avea nicio meserie, întovărășea pe ocnașul beat, din cazarmă, zicându-i cântece de joc cât îl ținea gura. Uneori

chipul lui arăta oboseală și desgust, din pricina cântecelor veșnic aceleași, dar la strigătul deținutului: „Cântă, că ai primit bani pentru asta!” începea din nou să tragă cu arcușul pe vioară. Acești bețivi erau încredințați că veghează cineva asupra lor și că atunci când s'ar fi întâmpat să vie maiorul, avea cine să-i ascundă.

Această pază, de altfel, era ceva fără rost. Subofițerul și paznicii rămași în cazarmă pentru menținerea ordinei își vedeau de treburile lor; știau însă că bețivul nu poate ațâța supărarea nimănui. La cea mai mică încercare de neorânduială ori de revoltă, îl potoleau și-l legau; astfel că administrația mică (supraveghetorii și alții) închideau ochii. Știau că, de vreme ce băutura nu era îngăduită, totul se făcea pe furiș. Dar de unde se putea aduce rachiul? Se cumpăra chiar din temniță, de la „crâșmari”, cum obișnuiau să le spună ocnașii celor cari se îndeletniceau cu negoțul, — foarte bănos de altfel, cu toate că băutorii și cheflii erau rari, căci un chef costa multe parale și ocnașii nu erau oameni cu dare de mână. Negoțul începea, urma și se sfârșea într'un chip foarte ciudat.

Deținutul care nu cunoștea nicio meserie și nu vroia să muncească și care totuși ținea să se îmbogățească repede, se hotăra, când făcea rost de câțiva bani, să cumpere și să vândă rachiul. Această hotărâre era destul de îndrăzneată, cerea multă prevedere, căci îți puneai totdeauna pielea în joc, fără să mai socotești marfa pierdută. Dar negustorul nu se dă înapoi din fața acestor piedici. La început, cum are puține parale, aduce el însăși rachiul în temniță și-l desface cu preț bun. Face acelaș lucru a doua, a treia oară; dacă nu e descoperit de administrație, câștiul îi îngăduie să facă negoț în mare; devine dintr'odată întreprinzător, capitalist; are agenții lui cari îl ajută;

din ce în ce primejdia e tot mai neînsemnată, iar câștigul mai mare. Cei cari îl ajută, cad singuri în capcană.

Temnița e totdeauna plină de oameni ruinați și fără căpătâi, înzestrați însă cu îndrăzneală și dibăcie. Singura lor avere e spinarea; se hotărăsc deseori să și-o puie în joc și propun crâșmarului să aducă rachiu în cazarmă. Se găsește totdeauna un soldat, un muncitor ori o fată oarecare prin oraș care, pentru un câștig anumit, — des-tul de mic, de altfel, — să cumpere rachiu cu banii crâșmarului și să-l ascundă într'un loc cunoscut de ocnașul contrabandist, aproape de șantierul unde lucrează. Cumpărătorul gustă mereu pe drum din băutura dătătoare de viață și înlocuește fără milă ceea ce lipsește cu apă curată, — lucru care nu supără pe nimeni; crâșmarul nu se poate împotrivi; trebuie să se socotească fericit atunci când nu i s'au furat banii și primește băutura așa cum e. Aducătorul, căruia ocnașul i-a arătat locul de întâlnire, aduce câteva bășici de bou, pe cari le spală mai dinainte și pe cari le-a umplut cu apă ca să nu se usuce. Odată bășicile pline, contrabandistul le ascunde pe sub haină. În asta stă toată dibăcia ocnașilor. Negustorul trebuie să înșele buna-credință a paznicilor și-a celor din corpul de gardă; și niciodată nu se lasă bătut.

Dacă aducătorul e șiret, soldatul de pază (care câte-odată e un recrut) n'are cum să-l prindă. Căci deținutul a pregătit totul mai dinainte: a hotărît locul și clipa întâlnirii. Dacă ocnașul, — un cărămidar, de pildă, — se urcă pe cuptor, soldatul nu se va urca niciodată după el să vadă ce face. Atunci cine-l poate vedea? Când se apropie de temniță, pregătește pentru ori ce întâmplare un ban de cincisprezece sau douăzeci de copeici și așteaptă în poartă pe caporalul de gardă, care cercetează și scotește

prin buzunarele fiecărui ocnaș, când se întorc la cazarmă, apoi îi dă drumul pe poartă. Aducătorul crede că soldatului îi va fi rușine să-l cerceteze într'un anumit loc.

Dar, dacă acest soldat e mai șiret decât el, îl caută tocmai acolo unde nu trebuie și găsește rachiul adus de contrabandă. Bietului ocnaș nu-i mai rămâne decât un singur mijloc de scăpare: strecoară banul pe furiș în palma subofițerului și adeseori, în acest chip, rachiul ajunge nevătămat în mâinile crâșmarului. Alte ori însă această șiretenie nu izbutește și-atunci averea contrabandistului, spinarea lui, e supusă bătăilor. Se face un raport maiorului, care dă poruncă să se pedepsească vinovatul. Rachiul e luat cu sila. Contrabandistul își îndură pedeapsa fără să pârască pe întreprinzător, nu fiindcă această pâră l-ar necinști, dar fiindcă nu i-ar aduce nici un folos: s'ar alege și el c'o bătaie strașnică; singura mângâiere ar fi ca negustorul să împărtășească pedeapsa; dar cum are nevoie de cel din urmă, nu-l părăște, cu toate că nu primește nici un dar, odată ce s'a lăsat prins.

De altfel, pâra înflorește în temniță. În loc să se supere împotriva unui spion și să-l înlăture, ocnașul își face din el un prieten; dacă cineva și-ar pune în cap să dovedească ocnașilor josnicia ce învăluie ființa celui pornit să pârască, nimeni în temniță nu l-ar înțelege. Fostul boier de care am vorbit, făptură josnică și fără suflet de care mă feream din clipa când intrasem în temniță, era prietenul lui Fedca, ordonanța maiorului; îi povestea tot ce se petrecea în cazarmă; ordonanța se grăbea, fără îndoială, să spuie maiorului tot ce auzise. Cei mai mulți îl cunoșteau, dar nimănui nu i-ar fi trecut prin gând să-l dojenească ori să-l certe pentru asta.

Când rachiul ajungea teafăr în temniță, negustorul

plătea pe contrabandist și își făcea socotelile. Marfa îl costa dela început destul de scump; de-aceea, pentru ca câștigul să fie cât mai mare, o trecea prin aceiași măsură de apă: acum totul era gata și n'avea decât să-și aștepte cumpărătorii. În cea dintâi sărbătoare, ori chiar peste săptămână, se ivește un ocnaș: a lucrat ca un rob, luni de-a rândul, ca să strângă, copeică cu copeică, o sumă pe care se hotărăște s'o cheltuiască dintr'odată.

Această zi de chef e prevăzută și hotărâtă mai dinainte: ocnașul s'a gândit la ea în nopțile lungi de iarnă, în ceasurile grele de muncă, și-această bucurie visată l-a întărit, mângâindu-i amărăciunile. Zorile acestei zile de mult așteptată se ivesc în cele din urmă; își simte banii sunând în buzunar; nu i-a furat și nu i-a luat nimeni; e liber să și-i cheltuiască; astfel că-și dă averea crâșmarului care, la început, îi dă rachiul aproape curat, — nebotezat decât de două ori; dar, pe măsură ce sticla se golește, o umple cu apă.

Ocnașul plătește o ceașcă de rachiul de cinci sau de șase ori mai scump ca într'o crâsmă din oraș. Își poate oricine închipui prin urmare câte cești îi trebuie și, mai ales, cât trebuie să cheltuiască ocnașul până să se îmbete. Cum însă și-a pierdut obiceiul băuturii, puținul alcool din sticla cu apă îl îmbată numaidecât. Atunci bea tot ce are: amanetează ori își vinde lucrurile nouă. — crâșmarul e tot deodată și cămătar; dar, deoarece îmbrăcămintea care e numai a lui nu prețuește mare lucru, își amanetează lucrurile pe cari i le-a încredințat Statul.

După ce bețivul și-a băut și cea din urmă cămașe, cel din urmă lucru, se culcă și se trezește a doua zi de dimineață cu capul greu, buimăcit. Il roagă în zadar pe crâșmar să-i dea pe datorie o picătură de rachiul ca să-și

vie în fire; se mulțumește doar cu musturarea acestuia; în aceiași zi pornește la lucru. Câteva luni după ea se trudește, cu gândul la farmecul zilei de chef care s'a stins în negura trecutului; încet, încet, se resemnează și așteaptă o altă zi la fel, o zi îndepărtată, care totuși va trebui să se ivească odată.

Crășmarul dacă a câștigat ceva bani, câteva zeci de ruble, — aduce iarăși rachiu, pe care însă nu-l mai boțează, căci îl păstrează pentru el: destul negoț. Omul mai trebuie să petreacă din când în când. Bea, mănâncă, pune pe cineva să-i cânte. Mijloacele îi îngăduie să închidă ochii slujbașilor din temniță. Și-acest chef ține de multe ori câteva zile în șir.

Când nu i-a mai rămas o picătură de rachiu, se duce să bea pe la alți negustori, cari se așteaptă la asta; își bea cea din urmă copeică. Oricât de pătrunzătoare ar fi luarea-aminte a ocașilor cari urmăresc pe tovarășii lor de chef, se întâmplă de multe ori ca maiorul ori subofițerul să bage de seamă cum stau lucrurile. Atunci bețivul e adus la corpul de gardă; i se iau toți banii, — dacă mai are ceva în pungă, — și e bătut strașnic. Ocașul se scutură ca un câine plouat, intră în cazarmă și, după câteva zile, își începe iarăși negoțul.

Se găesc uneori printre ocași oameni ce se topesc după femei; pentru o sumă mai mare de bani, ajung, întovărășiți de un soldat pe care l-au scos din minți, să se strecoare afară din temniță, în oraș, în loc să pornească la lucru. Aci, într'o casă cu înfățișare liniștită, se încinge câte-un chef la care se cheltuiesc bani cu nemiluita. Nici banii ocașilor nu sunt de lepădat, astfel că soldații pregătesc aceste chefuri mai dinainte, incredințați că pentru asta primesc o bună răsplată. De multe ori, acești soldați

sunt ocașii de mai târziu. Chefurile, în afară de temniță, rămân pentru toată lumea o taină. Trebuie să mărturisesc însă că sunt foarte rare, căci costă prea scump, de-aceea, cine vrea femei, le poate găsi cu preț mult mai mic.

În cel dintâi an de temniță, un tânăr deținut cu trăsături regulate, mi-a atras curând luarea-aminte. Îl chema Sirotkin: era un om ciudat din multe privințe. Chipul lui mai ales îmi plăcea; nu părea să aibă mai mult de douăzeci și trei de ani și era osândit la muncă silnică pe viață. De-aceea trebuia privit ca unul dintre ucigașii cei mai primejdioși. Blând și liniștit, vorbea puțin și râdea rareori. Ochii lui albaștri, chipul curat, părul blond, îi dădeau o înfățișare blândă, potolită, parcă în ciuda capului ras. Deși n'avea nicio meserie, câteodată ajungea să economisească ceva parale. De pildă, era peste măsură de lenș și totdeauna prost îmbrăcat. Dacă cineva se îmblânzea să-l dăruiască cu o cămașe roșie, simțea cea mai mare bucurie și pornea s'o arate tuturor. Sirotkin nu bea și nu juca și nu se certa aproape niciodată cu ceilalți ocași. Se plimba totdeauna cu mâinile în buzunar, liniștit, pe gânduri parcă. La ce se gândea, nu mi-am putut da seama. Când îl chemai ca să-l întrebi ceva, răspundea în grabă, scurt, fără să flecărească, cum făceau ceilalți; te privea totdeauna cu nevinovăție, ca un copil de zece ani.

Când avea bani, nu cumpăra lucruri cari pentru alții păreau de trebuință; oricât de rupte i-ar fi fost hainele, nu se sinchisea câtuș de puțin și cu atât mai mult nu și-ar fi cumpărat încălțăminte. Îi plăceau mult pânișoarele albe și mai ales pâinea de secară; o mânca bucuros ca un copil de șapte ani. Când n'avea de lucru, umbla de colo până colo prin cazarmă. Când toată lumea își vedea de treabă,

el rămânea țeapăn, cu mâinile una într'alta. Dacă cineva glumea ori își bătea joc de el, — lucru care se întâmpla deseori, — îi arăta spatele fără să rostească o vorbă și pleca. Dacă gluma era prea tare, se rușina. Mă întrebam de multe ori pentru ce nelegiuire fusese osândit la muncă silnică. Intr'o zi, pe când eram bolnav la spital, îl văzui pe Sirotkin într'un pat alături de mine; începui să stau de vorbă cu el; se însufleți și îmi povesti numai decît cum îl luase în oștire, cum mama lui îl întovărășise plângînd și ce mizerii îndurase ca soldat. Adăogă că nu se putuse împăca cu această viață: toată lumea era aspră și se mânia pentru nimic, iar superiorii erau aproape totdeauna nemulțumiți de el...

— Dar de ce te-au adus aci? Și mai ales de ce te-au osândit pe viață? Oh! Sirotkin, Sirotkin!

— Da, Alexandre Petrovici, n'am stat decît un an la batalion: m'au adus aci fiindcă l-am omorât pe căpitan, Grigore Petrovici.

— Am auzit vorbindu-se de asta, dar n'am crezut. Cum ai putut să-l omori?

— Tot ce-ai auzit e adevărat. Viața devenise pentru mine o grea povară.

— Dar ceilalți voluntari cum pot să îndure această viață? Fără îndoială, e grea la început, dar te obișnuiești în cele din urmă și poate să devii un soldat foarte bun. Pe semne că mama ta te-a răsfățat prea mult: sunt încredințat că te-a hrănit cu pâine de secară și cu lapte de pasăre pînă la vârsta de optsprezece ani.

— Mama, într'adevăr, mă iubea mult. Când am plecat s'a îmbolnăvit și nu s'a mai sculat din pat... Ce grea mi-a părut atunci viața de soldat!.. Toate îmi mergeau pe dos. Mă pedepseau într'una și de ce? Eram destul de

supus, nu supăram pe nimeni, nu beam. Nu mă împrumutam la nimeni, — căci e rău când cineva începe să se împrumute. Și cu toate astea, lumea în jurul meu era atât de rea, atât de nemiloasă! Mă ascundeam uneori prin câte un colț și plângeam, plângeam. Intr'o zi, ba nu, într'o noapte, eram de pază. Era toamnă, bătea vântul și era atât de întuneric că nu se zărea la doi pași. Eram atât de trist, atât de trist! Imi scosei baioneta dela armă și-o pusei alături, apoi îmi proptii țeva puștii în piept și cu degetul cel mare dela picior, — căci mă descălțasem, — trăseai de cocoș. Pușca nu luă foc; mă uit, pun o încărcătură nouă, scapăr cu amnarul și iarăși îmi proptesc țeava în piept. Ei bine, pușca nici de astădată nu ia foc. — Ce să fac? îmi zic. Mă încalț, pun baioneta la armă și încep să mă plimb, cu pușca pe umăr. „Să mă trimeată unde-or vrea, nu mai pot rămâne în oștire!“ mă gândeam. După o jumătate de ceas vine căpitanul care tocmai își făcea rondul. Il văzui că s'apropie: — Așa face soldatul când e de gardă? — Pusei mâna pe armă și-i vârâi baioneta în burtă. A trebuit să fac patru mii de verste pe picioare... Așa am ajuns să fiu osândit la muncă silnică pe viață.

Nu mințea; nu pricepeam însă de ce fusese adus aci. Astfel de crime se pedepseau mult mai ușor; Sirotkin era singurul ostaș plăcut, tovarășii lui, osândiți pe viață, — cincisprezece cu toții, — erau groaznici; chipuri hidoase, dezgustătoare. Cei mai mulți încărunțiseră. Am să vorbesc mai la vale de această bandă. Sirotkin părea că se împrietenise cu Gazin, — crâșmarul de care am vorbit la începutul acestui capitol.

Acest Gazin era un om nesuferit. Oricine se îngrozea văzându-l, cutremurându-se. Nu-mi părea să fie pe lume o faptură mai crudă, mai nesimțitoare ca el. L-am văzut

totuși la Tobolsk pe Kamenet, hoțul care și-a făcut faimă cu nelegiuirile lui. Mai târziu l-am văzut pe Solokof, un ocnaș evadat, vechiu dezertor, un ucigaș de rând. Dar nici unul nici altul nu m'au desgustat ca acest Gazin. Imi părea că am sub ochi un păianjen uriaș, de mărimea unui om. Era tătar; nici un ocnaș nu era mai tare ca el. Și aceasta nu din pricina trupului osos de uriaș, ci mai ales fiindcă te îngrozea cu capul lui mare și diform. Pe socoteala lui umblau svonurile cele mai ciudate: se spunea că fusese soldat; alții pretindeau că evadase din Kertciusk, că fusese de mai multe ori surghiunit în Siberia, dar că isbutise totdeauna să scape

Inchis în cele din urmă în temnița noastră, fusese osândit la muncă silnică pe viață. După cât mărturisea el însuși, îi plăcuse să omoare mai mult copii, pe cari îi atrăgea în locuri ascunse; acolo, îl îngrozea pe bietul copil, îl chinuia și după ce petrecea îndeajuns pe seama neli-niștei și a țipetelor lui, îl omora pe încetul, c'o bucurie de neînchipuit.

La început toate astea păreau lucruri de necrezut, deși nu era nimeni în temniță pe care să nu-l fi îngrozit chipul sălbatec al ucigașului. Dar atunci când Gazin era treaz, se purta foarte liniștit. Nu făcea niciun rău, nu se certa cu nimeni, se ferea de pricină, disprețuindu-i pe cei din juru-i, parcă și-ar fi dat seama cât prețuește în ochii celorlalți. Vorbea foarte puțin. Toate mișcărilor îi erau măsurate, potolite, hotărâte. Privirea nu-i era lipsită de cuminenție, dar toată înfățișarea lui era aspră și batjocoritoare, ca și zâmbetul lui. Dintre negustorii de rachiu, el era cel mai bogat. De două ori pe an se îmbăta turtă și numai atunci își arăta pornirea de adevărat ucigaș. Se însuflețea puțin câte puțin și își bătea joc de oc-

nași cu vorbe grele, pregătite parcă mai dinainte; când în cele din urmă se îmbăta, avea clipe de mânie aprinsă, răsbunătoare; punea mâna pe cuțit și începea să amenințe. Očnași, cari îi cunoșteau puterea de Hercule, se fereau, căci era în stare să se năpustească asupra oricui i-ar fi ieșit în cale.

Se găsisse totuși un mijloc prin care să poată fi stăpânit. Vreo zece ocnași făceau roată în jurul lui Gazin și începeau să-l lovească cu pumnul în burtă, în inimă, până ce-l lăsau aproape mort. Oricare altul ar fi murit în urma atâtor lovituri, dar Gazin scăpa totdeauna. După ce-l pisau în bătae, îl acopereau cu haina și-l svârleau pe patul lui de scânduri. — „Lăsați-l să doarmă!“ A doua zi se trezea bucuros; pornea la lucru, liniștit, posomorât. De câte-ori Gazin se îmbăta, ocnași știau cum are să sfârșească ziua pentru el. Știa și el asta, dar nu se putea stăpâni să nu bea. Așa au trecut câțiva ani. Pornirile ștren-gărești ale lui Gazin se potoleau și începuse să slăbească. Gemea toată ziua și totdeauna se plângea de câte-o boală. Il vedeai aproape zilnic la spital. „Nu mai face pe bățosul!“ ziceau ocnași.

În ziua aceea, Gazin intrase în bucătărie întovărășit de polonezul care-i cânta din vioară și pe care ocnași căutau să-l măgulească în bătae de joc ca să însuflețească și mai mult petrecerea. Se opri în mijlocul sălii, tăcut, certându-și tovarășii rând pe rând cu privirea. Nimeni nu sufla. Când mă zări alături de tovarășul meu, ne învălui cu o privire răutăcioasă și zâmbi groaznic, cu bucuria omului pe care-l mulțumește o farsă mai dinainte pregătită. Veni în spre noi împleticindu-se:

— Aș putea să știu, zise el, de unde aveți banii cari vă dau dreptul să beți ceai?

Schimbai o privire cu tovarășul meu: pricepui, că cel mai bun lucru era să tăcem și să nu-i răspundem nimic. Cel mai mic semn de supărare l-ar fi îndârjit pe Gazin.

— Se vede că aveți parale... urmă el, se vede că aveți multe parale, de vreme ce beți ceai; dar, ia spuneți, ați fost osândiți la muncă silnică numai ca să beți ceai? Hei, de-asta ați fost aduși aci? Spuneți! Răspundeți, vreau să știu, ca să...

Băgând de seamă că înadins nu vrem să răspundem și că eram hotărâți să ne vedem de treabă, se năpusti asupra-ne, galben la chip și tremurând de mânie. La doi pași se afla o puțină grea în care se punea pâinea tăiată pentru hrana ocnașilor; pâinile, câte erau tăiate, de obicei, ajungeau să hrănească jumătate din ocnași. În clipa aceea putina era goală. El o prinse cu amândouă mâinile și-o ridică de-asupra capetelor noastre. Cu toate că negliuirea ori numai încercarea de-a face rău cuiva era un isvor nesecat de suferință pentru ocnași (căci după asta cercetările și întrebările nu mai sfârșeau), singurul lucru care împiedica certurile ale căror urmări puteau fi supărătoare, — toată lumea tăcu și așteptă.

Niciun cuvânt de bine pentru noi! Niciun strigăt împotriva lui Gazin! — Ura ocnașilor împotriva boerilor era atât de mare încât fiecare se bucura în clipa aceea văzându-ne ori simțindu-ne în primejdie. O întâmplare fericită puse capăt acestei scene care putea avea urmări tragice; Gazin lăsase să-i scape din mână putina pe care-o învărtea de-asupra capului, când un ocnaș se ivi din cazarma unde dormea, strigând:

— Gazin, ți-au furat rachiul!

Groaznicul ucigaș asvârli putina c'o înjurătură și se năpusti afară din bucătărie. — Vedeți, Dumnezeu i-a scă-

pat! — șoptiră între ei ocnașii; și își tănuiră această nedumerire multă vreme în urmă.

N'am aflat niciodată dacă într'adevăr îi furase cineva rachiul, ori dacă era la mijloc șiretenia cuiva care ar fi dorit să ne scape de piele...

În aceeași seară, mai 'nainte de a se închide cazăr-mile, cum se întunecase de-a binelea, mă plimbam de-a-lungul gardului. O grea tristețe îmi căzuse pe suflet; tot timpul cât l-am petrecut în temniță nu m'am simțit mai nenorocit ca în seara aceea. Cea dintâi zi de osândă e tot-deauna cea mai grea, fie într'o temniță oarecare, fie acolo unde se chiamă muncă silnică.. Un gând mă neliniștea, un gând care m'a chinuit neconținut, — o întrebare căreia nu-i puteam găsi răspuns atunci și pe care n'o pot deslega nici astăzi. — Mă gândeam la felul deosebit cum se dă pedeapsa pentru aceiași nelegiuire. Fără îndoială, nu poți face deosebire între o crimă și alta. Doi ucigași omoară fiecare câte-un om; împrejurările în care au fost săvârșite aceste omoruri sunt cercetate îndeaproape. Se dă fiecăruia pedeapsa cuvenită, și cu toate astea, ce prăpastie între felul cum a săvârșit-o cel dintâi și cum a săvârșit-o cel din urmă! Unul a ucis pentru nimic, pentru o ceapă, — a omorât pe drumul mare pe-un biet țăran și n'a găsit la el decât o ceapă.

— Ei bine, cum! M'au osândit la muncă silnică pentru că am omorât un țăran la care n'am găsit decât o ceapă?

— Prost ce ești! O ceapă face o copeică. Dacă ai fi omorât o sută de țărani, erau o sută de copeici, o rublă.

Asta e o legendă de temniță.

Celălalt ucigaș a omorât pe-un om fără suflet care îi bajocorea ori îi necinștea nevasta, sora, fiica. Un al treilea, vagabond, aproape mort de foame, chinuit de gân-

dul că-l urmărește veșnic poliția, și-a apărât libertatea, viața. E tot una cu hoțul care omoară copiii fiindcă simte prin asta o plăcere deosebită, mai ales când își vede mâinile înroșite cu sângele lor cald, după ce s'a bucurat văzându-i pierduți de spaimă în preajmă-i, ca niște păsări speriate, sub cuțitul ce le sfâșie carnea? Ei bine, și unul și altul vor fi osândiți la muncă silnică.

Osânda poate că nu va avea acelaș sfârșit, dar deosebiri între pedepse sunt prea puține, în vreme ce chipul cum se săvârșește o crimă are mii de înfățișeri. Câte firi omenești, atâtea feluri de nelegiuiri. Să zicem însă că ar fi cu neputință să se facă să dispară această dintâi inegalitate a pedepsei, că problema n'are cum fi deslegată și că, în materie de penalitate, ar fi acelaș lucru cu reducerea cercului la pătrat. Să zicem că ar fi așa. Chiar dacă n'am ține seama de această inegalitate, e o alta asupra căreia trebuie să ne oprim: aceea în care e vorba de urmările osândei... Iată un om cum se stinge pe încetul, ca o lumânare. Iată-l, în acelaș timp, pe-un altul care nu s'ar fi așteptat, mai înainte de-a fi osândit, că poate fi o viață atât de frumoasă, atât de îmbucurătoare, — în mijlocul unor prieteni atât de cumsecade!

Oameni de felul acestuia se găsesc mulți în temniță. Să luăm acum un om deosebit de ceilalți, o minte înțeleaptă, un suflet plin de simțire. Ceeace simte îl omoară mai mult decât pedeapsa pe care o îndură. Judecata pe care însuși a rostit-o asupra nelegiuirii lui, e mult mai neînduplecată decât aceea a celui mai aspru tribunal, a celei mai înțelepte legi. Trăește cot la cot cu un alt om, care nu s'a gândit niciodată la crima pe care o ispășește, de când a fost adus în temniță și care se crede poate chiar nevinovat. — Nu sunt și oameni cari săvâr-

șesc nelegiuiri numai ca să fie osândiți la muncă silnică, scăpând astfel de-o libertate mult mai nemiloasă decât osânda? Viața e grea; poate că mulți n'au mâncat niciodată cât le-a fost foamea; cazi de trudă ca să-l îmbogățești pe cel care te plătește... În temniță, munca nu-i atât de plictisitoare și de grea; nu mai ai grijă de nimic, fiindcă la nimic nu te mai poți aștepta. În zilele de sărbătoare ți se dă carne, apoi mai vine lumea și-ți dă de pomană, apoi seara mai lucrezi ceva și pentru asta ți se plătește. Oare societatea alcătuită din ocnași nu înseamnă nimic? Ocnașii sunt oameni îndemânateci, șireți, cari știu totul. Cu multă luare aminte, cu multă nedumerire chiar, își va privi noul venit tovarășii de lanț, căci așa ceva nu i-a mai fost dat să vadă și'n cele din urmă se va socoti aci în cea mai bună tovarășie.

E oare cu puțință ca toți oamenii, atât de deosebiți unul de altul, să simtă amărăciunea osândeii? Dar la ce bun să punem întrebări asupra unor lucruri ce nu pot fi deslegate? Bate toba, trebuie să intrăm în cazarmă...

IV

CELE DINTĂI IMPRESII (urmare)

Se mai făcu odată numărătoarea, apoi se închiseră porțile, fiecare cu câte un țipăt innăbușit, și ocnașii rămaseră în cazarmă sub pază până'n zori.

Numărătoarea o făcea un subofițer întovărășit de doi soldați. Când, din întâmplare, se afla de față și-un ofițer, atunci ocnașii erau înșirați în curte; dar de cele mai multe ori, numărătoarea se făcea în cazarmă. Cum soldații se înșelau câteodată, intrau și ieșeau, căutând să numere din nou, până ce rămâneau incredințați că nu lipsește nimeni. Atunci închideau porțile. În fiecare cazarmă se aflau câte treizeci de deținuți, îngrămădiți unul lângă altul. Era încă de vreme și ocnașii începură să-și vadă de treburile lor.

În afară de paznicul de care am vorbit, care dormea în cazarmă și înfățișa pentru noapte administrația temniței, mai era în fiecare cazarmă câte-un „ocnaș vechi“ însărcinat cu paza de către maior, ca răsplată pentru buna lui purtare. Se întâmpla deseori însă că acești **vechi** să săvârșească cele mai josnice fapte, lucru pentru care erau strașnic bătuti; atunci își pierdeau cinstea și erau numai-decât înlocuiți cu alți tovarăși a căror purtare era mulțumitoare. **Vechiul** nostru era Achim Achimici; spre ma-

rea mea mirare, se purta foarte aspru cu deținuții, ei însă îl luau totdeauna în bătaie de joc. Paznicul nu căuta să se amestece în certurile noastre și, dacă deschidea gura, o făcea numai ca să arate că-și împlinește o datorie. Rămâna de-o parte, tăcut în culcușul lui, cărpindu-și încălțăminte ruptă.

În ziua aceea băgai de seamă un lucru asupra căruia am căutat să am deplina încredințare mai târziu: toți acei cari nu sunt ocnași dar cari au de-a face cu ei, — începând cu soldații de pază și cu slujbașii administrației, — îi privesc pe osândiți cu un dispreț de mulțori supărător; s'așteaptă parcă, atunci când e vorba de-un da ori nu-să-i vadă sărind asupra-le cu cuțitul în mână. Deținuții, dându-și seama de spaima ce-o simt străinii în preajma lor, se arată obraznici și răutăcioși. Astfel că cel mai bun șef de temniță e acel care nu se sinchisește în fața obrazniciei. Cu toate că vor să pară altfel de cum sunt, ocnași rămân mulțumiți atunci când văd că paznicii au încredere în ei. Numai astfel îi poți avea oricând în mână.

Am avut de mai multe ori prilejul să bag de seamă că se miră atunci când văd un paznic că intră neînarmat în cazarmă și această mirare e poate ceva îmbucurător: un musafir cutezător impune totdeauna respect; dacă se întâmplă vreo nenorocire, aceasta nu va fi niciodată în fața lui. Spaima pe care-o simt străinii în preajma ocnașilor e aceeași pentru toți și, totuși, eu nu înțeleg, de ce oare înfățișarea osânditului, chipul lui de bandit fioros, pricinuesc această neliniște? N'ar fi mai bine să te simți înduioșat și, de cum intri în temniță, să-ți dai seamă că, în orice chip, cu oricâte străduinți, e cu neputință să faci un hoit dintr'un om care trăește, înnăbușindu-i simțirea, setea de răzbunare și de viață, pasiunile și trebuințele cu

neputință să și le potolească? Oricum ar fi însă, eu cred că omul n'are de ce se îngrozi în fața unui ocnaș. Un om nu se aruncă nici prea repede nici prea ușor asupra semenului său, cu cuțitul în mână. Dacă se întâmplă nenorociri uneori, ele sunt așa de rare, încât primejdia o poți socoti lipsită de temeii.

Nu vorbesc, bine înțeles, decât de deținuții condamnați, cari își îndură pedeapsa și dintre cari sunt mulți cari se simt aproape fericiți că și-au găsit însfârșit un culcuș în temniță: într'atât viața cu înfățișare veșnic nouă îl poate atrage pe om. Aceștia trăesc liniștiți și supuși. Pe turburători chiar ocnașii cată să-i potolească, astfel că obrăznicia lor nu merge niciodată prea departe. Deținutul, oricât de îndrăzneț și nesupus ar fi, se teme de tot ce-l înconjoară în temniță. Nu acelaș lucru se întâmplă cu prevenitul a cărui soartă nu e încă hotărâtă. Acesta e în stare să se arunce asupra oricui, fără să-și dea seama, numai fiindcă știe că a doua zi va fi bătut; astfel ajunge să săvârșească o nouă nelegiuire, afacerea lui se îngreuiază, pedeapsa zăbovește, vremea trece. Pornirea lui răzbunătoare e lesne de înțeles, ea are o pricină, o țintă; ocnașul, prin ori ce mijloc, vrea „să-și schimbe soarta“ și asta cât mai în grabă. În această privință am fost martor la o întâmplare, al cărui desnodământ psihologic e foarte ciudat.

Printre condamnații militari se găsea un fost soldat trimis la muncă silnică pentru doi ani, un mare palavragiu, dar peste măsură de fricos. Soldatul rus nu prea e lăudăros, căci n'are vreme de asta, chiar atunci când ar vroi s'o facă. Dacă întâlnești printre ei unul, acela trebuie să fie un fricos și-un ticălos. — Dutof, — acesta era numele osânditului de care vorbesc, — își sfârși pedeapsa și

intră din nou într'un batalion de linie; dar ca toți acei cari au fost trimiși să se cumițească într'o temniță, se pervertise peste măsură. **Acești cai năvălași** se întorc în pușcărie după două sau trei săptămâni de libertate, nu însă pentru câțeva vreme, ci pentru cincisprezece sau douăzeci de ani.

Asta i se întâmplă lui Dutof. După trei săptămâni de la punerea în libertate, fură prin spargere câteva lucruri de la un camarad al lui și făcu pe nesupusul. Fu dat în judecată și pedepsit cu bătaia. Ingrozit însă peste măsură, ca un fricos ce era, de apropiata pedeapsă, se năpusti cu un cuțit în mână asupra ofițerului de gardă, care tocmai intra în închisoare, în ajun de-a fi bătut. Iși da destul de bine seama că prin asta se face și mai vinovat. Nu vroia altceva decât să scape pentru câteva zile, pentru câteva ceasuri cel puțin, de groaznica clipă în care avea să-și îndure pedeapsa. Era un om atât de fricos și atât de josnic că nici nu-l atinse pe ofițer cu cuțitul; nu făcuse mișcarea decât să adauge o altă nelegiuire la dosar, lucru pentru care trebuia dat din nou în judecată.

Clipa dinaintea pedepsei e groaznică pentru cel oșândit să îndure bătaia. Am văzut mulți preveniți, în ajunul acestei zile de pomină. Ii întâlneam de obicei la spital, când mă îmbolnăveam, lucru ce mi se întâmpla deseori. În Rusia, oamenii cari arată cea mai mare compătimire pentru ocnași, sunt doctorii; ei nu fac niciodată între deținuți deosebirea de care sunt în stare ceilalți cari trăesc în preajma lor. Poate că numai poporul simte aceeași compătimire, căci el nu învinuește niciodată pe ucigaș, oricât de groaznică i-ar fi fapta; îl iartă, fiindcă știe că îndură îndeajuns pentru asta.

Și poate că nu în zadar poporul, în întreaga Rusie,

numește crima **nenorocire** și pe ucigaș **nenorocit**. Aceste cuvinte spun totul, sunt pline de adâncime și au cu atât mai multă însemnătate cu cât sunt pornite din inimă și rostite fără vreun înțeles deosebit. Doctorii, cum am spus, sunt un sprijin pentru ocnași, mai ales atunci când au să îndure o pedeapsă trupească... Prevenitul care a trecut prin consiliul de războiu, știe în ce vreme are să i se împlinească sentința; ca să scape, cere să fie dus la spital, ca să amâie cu câteva zile clipa neînchipuit de amară. Când iese din spital știe deasemeni c'a doua zi nu va scăpa de această clipă; pe ocnași această clipă îi chinuiește totdeauna. Unii, e-adevărat, cată din mândrie să-și ascundă teama, dar nimeni nu se lasă amăgit de nepăsarea de sub care spaima răsare și mai vie.

Fiecare înțelege cruzimile acestei clipe și tace dintr'un fel de amărăciune mângăietoare parcă. Am cunoscut pe-un tânăr ocnaș, fost soldat, osândit pentru omor, care trebuia să fie bătut groaznic cu vergile. În ajun de-a fi pedepsit, se hotărî să bea o sticlă cu rachiu în care pusesese praf de tutun. — Oricare deținut condamnat la bătaia cu vergile, a băut înainte de clipa hotărâtoare rachiul pe care și l-a pregătit de timpuriu, cumpărându-l poate cu preț neobișnuit: se lipsește de tot ce-i trebuie timp de șase luni, numai ca să poată bea un sfert de litru înainte de bătaie. Ocnașii sunt încredințați că un om beat își îndură pedeapsa mai ușor și nu simte loviturile de cnut sau de ciomag. Dar să revin la povestirea mea. Bietul drac căzu bolnav de îndată ce goli sticla de rachiu; începu să scuipe sânge și fu trimis la spital mai mult mort. Pieptul îi fusese sfâșiat și ftizia își făcu loc, topindu-l în câteva luni. Doctorii cari îl îngrijiseră n'au cunoscut niciodată pricina boalei.

Dacă pildele de spaimă nu sunt tocmai rare printre deținuți, trebuie să adaug că sunt și altele a căror îndrăzneală te uimește. Imi aduc aminte de câteva hotărâri bărbătești, cari mergeau până la nesimțire. Ivirea unui groaznic bandit în spital mi-a rămas întipărită în minte. Într'o frumoasă zi de vară, se răspândi șvonul prin infirmerie că fiorosul hoț Orlof trebuia să fie bătut în seara aceea și că, după asta, va fi trimis la spital; deținuții mărturiseau că pedeapsa va fi aspră, astfel că toată lumea era neliniștită; eu însumi, mărturisesc, așteptam cu nerăbdare ivirea acestui hoț pe seama căruia se povesteau lucruri de neînchipuit. Era un făcător de rele cum rareori se întâlnesc, în stare să omoare fără cea mai mică turburare bătrâni și copii; era înzestrat cu o putere de voință uriașe și plin de cea mai obraznică mândrie pentru faptele lui.

Cum se făcuse vinovat pentru mai multe nelegiuiri, îl condamnaseră să fie aspru bătut. Fu adus sau mai degrabă târât cam pe seară; sala se înneca în umbră; se aprinseră candelile. Orlof era galben la față, aproape leșinat, cu părul negru și des încâlcit. Spatele îi era umflat, albăstrui și plin de sânge. Deținuții îl îngrijiră toată noaptea; îi schimbă prosoape ude, îl culcară pe-o parte, pregătiră alifia cu care aveau să-l ungă, într'un cuvânt, avură pentru el cea mai stăruitoare grije, cum ar fi avut pentru o rudă ori pentru un binefăcător.

A doua zi își veni în fire pe deplin și făcu de două sau de trei ori înconjurul sălii. Asta mă uimi foarte mult, căci era istovit și fără puteri când îl aduseseră; primise mai bine de jumătate din loviturile la cari fusese osândit. Doctorul pusese să se întrerupă osânda, de tamă ca Orlof să nu moară odată cu cea din urmă lovitură. Ucigașul era slab, istovit de-o lungă suferință în temniță. Cine-a văzut

ocnași osândiți să fie bătuți, își va aduce totdeauna aminte de chipul lor slab și pierdut și de privirile lor rătăcite. Orlof se înzdreveni curând; tăria lui îl ajutase să-și îndure și această pedeapsă; nu era un om ca oricare altul.

Căutai să-l cunosc din curiozitate și mă siliu să-l cercetez îndeaproape timp de-o săptămână. În viața mea n'am întâlnit un om cu o voință mai hotărîtă, mai nestrămutată. Văzusem la Tobolsk o celebritate de același soi. un vechi șef de bandă. Acesta era o adevărată fiară; numai văzându-l la față, fără să fi știut cine e, presimțeau că ai de-a-face c'o ființă primedioasă. Ceeace mă îngrozea mai ales, era prostia lui; decăzuse în așa hal de dobitocie, încât băgai numaidecât de seamă că pentru el nimic n'avea vreun preț în viață, în afară de mulțumirea pe care o simțea atunci când omora. Sunt încredințat însă că Korenef, — așa îl chema pe hoț, — ar fi leșinat când ar fi auzit că e osândit la o bătaie ca aceea pe care-o îndurase Orlof; în clipele acelea l-ar fi ucis fără milă pe cel dintâi care ar fi îndrăznit să-l atingă. Orlof, dimpotrivă, era o strașnică isbândă a sufletului asupra cărnei. Omul acesta știa să se stăpânească: avea dispreț față de pedeapsă și nu se temea de nimic în lume. Il stăpânea o tărie fără margini, o sete de răsbunare, o voință neînduplecată, când era vorba să ajungă la o țintă. Mă uimea înfățișarea lui mândră; privea totul parcă din înălțimea măreției lui și pentru asta n'avea nevoie să se prefacă; mândria era înăscută în sufletul lui.

Nu cred ca cineva să-l fi putut vreodată sfătui într'un chip oarecare. Știa foarte bine că ceilalți ocnași îl privesc cu respect, dar nu se folosea de slăbiciunea nimănuia. Și totuși, mândria și încrederea în sine sunt păcate de cari nu se poate feri niciun ocnaș. Era foarte înțelept; since-

ritatea lui ciudată nu s'apropia niciodată de nesocotință. Răspundea fără înconjur la toate întrebările ce i se puneau. Imi mărturisi că aștepta cu nerăbdare să se vadă vindecat, ca să sfârșească cu pedeapsa pe care avea s'o îndure „Acum, îmi spuse el, clipind din ochi, s'a sfârșit! Am să-mi primesc restul de bătaie și-am să fiu trimis la Pertcinsk cu un convoi de deținuți, de care am să mă folosesc ca să scap. Trebuie să evaderez! Dacă, cel puțin, mi s'ar vindeca spatele mai în grabă!“

Timp de cinci zile se simțea chinuit de nerăbdare să părăsească spitalul. Câteodată era vesel și pornit pe glume. Mă folosii de această uitare de sine ca să-l întreb despre multe din întâmplările lui. Increțea ușor din sprâncene, dar totdeauna răspundea pe față la întrebările mele. Când începu să-și dea seama că încercam să-i pătrund în suflet și să caut în el o urmă de pocăință, mă privi cu mândrie și dispreț, parcă ar fi văzut în mine un copil nesocotit, căruia îi făcea cinste să stea de vorbă cu el.

Bănuii pe chipul lui un fel de compătimire. După câteva clipe începu să râdă cu hohot, fără răutate, însă; îmi închipuiesc că a râs de multe ori, poate cu și mai mare poftă, când și-a adus aminte de cuvintele mele. In cele din urmă ceru să fie scos din spital, cu toate că rana din spate nu era încă pe deplin vindecată; cum mă simțeam și eu mult mai bine, părăsirăm cam în aceiași vreme infirmeria; eu fusei dus în temniță, el fu închis la carceră, de unde plecase. Când ne despărțirăm, îmi strânse mâna, lucru care în ochii lui era un semn de mare încredere. M'am gândit că se purta astfel, fiindcă era bine dispus în clipele acelea. Poate că în adâncul sufletului mă disprețuia; eram o făptură slabă, vrednică de milă în toate priviri-

țele, resemnată cu soarta. A doua zi își primi restul de pedeapsă.

După ce se închiseră porțile cazarmei, ea luă cu totul altă înfățișare; părea o casă ca oricare alta, o tovarășie potolită și cinstită. De-abia atunci putui să-mi cunosc tovarășii mai de aproape. Peste zi subofițerii ori vreun alt superior se puteau ivi pe negândite, astfel că înfățișarea ei era cu totul deosebită. Nu era aceea ce trebuia când toți se mișcau pe furiș, cu ochii în patru. Odată ce se trăgea zăvorul și se închidea poarta cea mare din afară, fiecare se așeza la locul lui și începea să-și vadă de treburi. Cazarma se lumina într'un chip neașteptat: fiecare ocnaș își avea candela și lumânarea lui. Unii își cârpeau încălțăminte, alții împungeau cu acul, cusând o haină oarecare.

Aerul împuțit se îngreuia din ce în ce. Câțiva deținuți ghemuiți într'un colț jucau în cărți pe-un covor rupt. În fiecare cazarmă era câte-un deținut care avea un covor lung de optzeci de centimetri, o candelă și-o pereche de cărți soioase și rupte. Asta se numea „jocul“. Proprietarul cărților primea din partea jucătorilor cincisprezece copeici pe noapte; asta-i era meseria. Se juca de obicei gorca cu trei foi, un joc de noroc. Fiecare jucător așeza în fața lui o grămadă de bani de aramă, — toată averea lui, — și nu se ridica decât atunci când nu mai avea nicio lăscăie ori când îi scutura pe ceilalți de parale. Jocul se prelungea până noaptea, foarte târziu; uneori îi apuca ziua și se întâmpla să-l sfârșească tocmai în clipa când începeau să se deschidă ușile. În sala noastră, — ca în toate celelalte săli, de altfel, — erau cerșetori ruiniți de joc și băătură, sau mai degarbă cerșetori „înnăscuți“. Zic „înnăscuți“ și stăruiesc asupra cuvântului.

Intr'adevăr, în mijlocul poporului sunt firi ciudate și potolite, a căror soartă e să cerșească totdeauna. Toată viața rămân niște ticăloși, împovărați de mizerii, veșnic cuibăriți sub stăpânirea cuiva, mai ales sub stăpânirea risipitorilor și-a celor îmbogățiți fără să muncească. Orice silință, ori ce fel de încercare e de prisos pentru ei. Trăesc fără să facă vreodată ceva, slujind azi pe unul, mâine pe altul, târându-și viața prin voința altora: sunt sortiți să facă umbră pământului prin alții și pentru alții. Nicio împrejurare nu-i poate îmbogăți, chiar cea mai neașteptată, și rămân veșnic cerșetori. Am întâlnit astfel de oameni în toate clasele sociale, în toate meseriile, în toate tovărășiile, chiar și în lumea literaților. Ii găsești în orice temniță, în orice cazarmă.

De îndată ce începea jocul, trebuia să fie chemat unul dintre cerșetorii de care toți aveau nevoie; primea cinci copeici de argint pentru toată noaptea. N'avea altceva de făcut decât să stea de pază la ușe, pe un ger de treizeci de grade Réaumur, pe un întunec orb, vreme de șase ori șapte ceasuri. Aci trebuia să ia seama la cel mai mic sgomot, căci maiorul și ofițerii de gardă își făceau de multe ori rondul în puterea nopții.

Se iveau atunci pe neașteptate și prindeau pe jucătorii și meșteșugarii potrivnici legilor, cu ajutorul candelor aprinse cari se puteau zări din curte. Când se auzea cheia zuruind în broasca de la ușe. era prea târziu să se mai poată ascunde, să stingă candelile și să se întindă pe scânduri. Aceste surprinderi erau foarte rare. Cinci copeici erau o leafă de batjocură, chiar în temniță, și cu toate astea, cerințele și asprimea jucătorilor mă ui-meau totdeauna, ca multe alte obiceiuri de acest fel.

— „Ești plătit! Trebuie să ne slujești!“

Era un cuvânt hotărâtor, căruia nu te mai puteai împotrivi. Era deajuns să dai cuiva câțiva bani ca să te folosești de el când pofteai și chiar să-i impui să-ți fie recunoscător. De multe ori am avut prilejul să-i văd pe ocnași risipindu-și banii fără nici o socoteală, prosteste, înșelându-și chiar „slugile“, asta în oricare temniță și-a-proape totdeauna.

Am spus că în afară de jucători toată lumea lucra: numai cinci deținuți lenevau culcându-se de îndată ce se încuiau porțile. Eu îmi aveam patul lângă ușe; sub mine dormea Achim Achimici; când ne culcam, capetele noastre veneau unul lângă altul. În seara aceea lucră până la zece sau unsprezece la o lampă cu diferite culori pe care i-o poruncise un locuitor din oraș și pentru care avea să fie bine plătit. Era neîntrecut în astfel de lucruri pe cari le făcea cu migală, veșnic neobosit; după ce sfârși, își strânse uneltele cu grije, își desfăcu pătura, își făcu rugăciunea și a dormi ca un om cu sufletul împăcat. Ducea buna rânduială și stăruința până la prostie și în credința lui trecea drept un om cu totul deosebit, cum sunt toți mărginiții și nepuțincioșii lumii. La început nu-mi plăcu de fel, cu toate că nu mi-a dat mult de gândit în ziua aceea; mă miram că un astfel de om putuse ajunge în temniță, când dibăcia lui i-ar fi fost de folos oriunde în viață. Dar în cuprinsul povestirilor mele, am să vorbesc mult despre acest Achim Achimici.

Trebuie însă să-i zugrăvesc pe cei ce dormeau într'o cazarmă cu mine. Aveam să trăiesc în tovarășia lor ani de-arândul; toți acei ce mă înconjurau aveau să-mi fie tovarăși de fiecare clipă. E lesne de înțeles, prin urmare, că-i priveam pe toți c'o nestăpâniță luare aminte. În stânga mea dormea o bandă de munteni din Caucaz, aproape toți

surghiuniți pentru hoțiile lor și osândiți la pedepse diferite; erau printre ei doi Lesghini, un Cerchez și trei Tătari din Daghestan. Cerchezul era un om aspru și posomorât, care nu vorbea aproape niciodată și care te privea chiorâș, cu zâmbetul lui răutăcios de fiară veninoasă. Unul dintre Lezghini, Nura, îmi plăcu de la început și simții pacă un fel de mângâiere cunoscându-l. Mijlociu la trup, tânăr încă, voinic ca un Hercule, cu părul blond și ochii mici, avea un nas cu vârful ridicat în sus și trăsături aproape finlandeze: ca toți călăreții, mergea mai mult în vârful picioarelor. Toată lumea îl iubea din pricina veseliei și a firii lui deschise. Lucra fără să scoată o vorbă, totdeauna potolit și senin; furtul, viclenia și beția îl desgustau ori îl scoteau din fire; într'un cuvânt nu putea suferi tot cei părea necinstit; nu căuta ceartă nimănuia, pleca supărat dacă avea vreo nemulțumire. În timpul ce-și făcea pedeapsa, nu fură nici nu făcu rău cuiva. De-o cuernicie neobișnuită, își citea cu luare-aminte rugăciunea în fiecare seară, ținea toate posturile mahomedane, ca un adevărat credincios, și își petrecea nopțile în rugă aprinsă.

Toată lumea îl iubea și-l socotea cel mai cinstit dintre oameni. „Nura e un leu“, ziceau ocnașii. Acest nume de leu îi rămase până la sfârșit. Era pe deplin incredințat că, odată pedeapsa sfârșită, va fi trimis din nou în Caucaz; la dreptul vorbind nu trăia decât cu această singură nădejde; poate că ar fi murit dacă i-ar fi fost risipită într'o zi.

Il cercetai cu privirea din cea dintâi zi. Cum să nu-ți atragă luarea aminte acest chip blând și cinstit, în mijlocul atâtor oameni posomorâți, pricinași și disprețuitori? La început, — mă afluam în temniță deabia de-o jumătate de ceas, — veni lângă mine și mă bătu încet pe umăr, zâm-

bindu-mi cu multă bunăvoință. Nu pricepui numaidecât ce vroia să spună, căci vorbea prost rusește; dar, după câțva timp, se ivi din nou și mă bătu iarăși pe umăr, zâmbindu-mi cu multă prietenie. Trei zile în șir făcu acelaș lucru; după cum am ghicit mai târziu, căuta să-mi arate prin asta că avea milă de mine și pricepea cât de grea trebuia să-mi pară osânda în primele zile; vroia să-mi arate dragostea lui, să mă încredințeze că-l pot avea drept sprijin oricând... Bunul și nevinovatul Nura!

Dintre cei trei Tătari din Daghestan, — trei frați — cei doi mai mari erau bărbați în toată puterea cuvântului, pe când cel mai mic, Alei, n'avea decât douăzeci și doi de ani; văzându-l, îți părea mult mai tânăr. Dormea lângă mine. Chipul lui cuminte și înțeleghător, de-o bunătate copilărească, mă atrase dela început; mulțumii soartei că mi-l dăduse ca vecin în locul oricărui alt deținut. Tot sufletul i se cetea pe obrazul cinstit. Zâmbetul lui încrezător avea atâta nevinovăție, ochii lui mari erau atât de mângâietori, atât de cumiști, încât simțeam totdeauna o plăcere deosebită să-l privesc și asta mă ușura în clipele de amărăciune și de posomorâtă desnădejde. În țara lui, fratele cel mai mare (avea cinci, dintre cari doi lucrau în minele din Siberia) îi porunciseră într'o zi să-și ia iataganul, să urce pe cal și să-i urmeze. Respectul muntenilor pentru cei mai în vârstă a atât de mare încât tânărul Alei nu îndrăzni să mai întrebe ce rost avea această pregătire; poate că nu-și da seama de asta. Nici frații lui însă nu găsiră cu cale să-i lămurească lucrurile. Porneau să jefuiască caravana unui bogat negustor armean, pe care isbutiseră într'adevăr să-l prindă: uciseră pe negustor și-l jefuiră de toată marfa ce-o avea cu el.

Din nenorocire, această hoție fu curând descoperită :

fură judecați, apoi trimiși în Siberia, la muncă silnică. Tribunalul nu mai vru să scadă din pedeapsă; numai pe Alei îl osândi la patru ani temniță. Frații lui îl iubeau foarte mult; dragostea lor pentru el era mai mult părintească decât frățească. El era singura lor mângâiere în temniță; posomorâți și triști de obicei, lui îi zâmbeau totdeauna; când îi vorbeau, — lucru rar, de altfel, căci îl socoteau un copil căruia nu-i poți încredința un cuvânt serios, — înfățișarea lor aspră se îmblânzea; bănuiam că-i vorbeau totdeauna în glumă, ca oricărui copil neștiutor; când el le răspundea, frații schimbau o privire pe furiș și zâmbeau cu îngăduință. El n'ar fi îndrăznit niciodată să le spuie un cuvânt, atât de mult îi respecta. Cum oare putuse această făptură nevrâstnică să-și păstreze inima curată și cinstea înăscută, prietenia și dragostea nevinoată, fără să se înjosească, în timpul cât avu să-și îndure pedeapsa, — asta nu mi-am putut-o lămuri niciodată.

Cu toată blândețea lui, însă, avea o fire hotărâtă și neînduplecată, după cum am băgat de seamă mai târziu. Cuminte ca o fată mare, — orice faptă urâtă, murdară, rușinoasă ori nedreaptă, înflăcăra de mânie frumoșii lui ochi negri, cari deveneau parcă și mai negri.

Fără să fie dintre cei ce se lasă pedepsiți fără pricină, se ferea de certuri, de ocări, păstrându-și înfățișarea lui mândră de totdeauna. Toată lumea îl iubea și-l mângâia. La început fu foarte binevoitor cu mine, apoi încet încet ne împrietenirăm; câteva luni îi fuseseră de ajuns să învețe să vorbească foarte bine rusește, în vreme ce frații lui o vorbiră stricat până în cele din urmă.

Băgai de seamă că era de-o înțelepciune puțin obișnuită, un tânăr cumsecade, sfios și cu multă judecată. În sfârșit, Alei nu era un om ca oricare altul și-mi aduc a-

minte de întâlnirea mea cu el, ca de un mare noroc în viața mea. Sunt firi cari îți plac de la început, înzestrate de Dumnezeu cu atâta frumusețe, încât numai gândul că l'ai putea vedea într'o zi înjosindu-se, îți pare o nebunie. Pe seama lor păstrezi totdeauna o liniște desăvârșită, astfel că nici de Alei nu mi-a fost niciodată teamă. Unde o fi acum?

Intr'o zi, mult timp după venirea mea în temniță, sedeam culcat pe patul meu de scânduri; mă munceau gânduri amare. Alei, veșnic neobosit, nu lucra nimic în clipa aceea. Frații lui prăznuiau o sărbătoare musulmană, astfel că nici ei nu lucrau. Alei rămase pe gânduri, cu capul în mâini. Deodată mă întrebă:

— Ești trist?

Il privii cu luare-aminte; această întrebare a lui Alei, veșnic binevoitor și cu judecata limpede, îmi păru ciudată, deci căutai să-i cetesc în ochi și băgai de seamă că-l neli-niștea atâta tristețe, atâta suferință, suferință trezită poate din amintirile ce-i năvăleau în gând, încât pricepui numaidecât că și el era desnădăjduit în clipa aceea. Ii mărturisii teama mea. El oftă adânc și zâmbi cu amărăciune. Imi plăcea zâmbetul lui blând și cinstit: când râdea, arăta două șiruri de dinți albi pe cari cea mai desăvârșită frumusețe i-ar fi dorit.

— Poate că ți-ai adus aminte, Alei, cum se prăznuiește sărbătoarea de azi în Dughestan, nu-i așa? E frumos acolo?

— Da, făcu el cu însuflețire și din ochi îi scăpărau fulgere parcă. Cum ai ghicit că mă gândesc la asta?

— Cum să nu ghicesc? Oare nu e mai bine acolo decât aici?

— Oh, de ce-mi spui asta?

— Ce flori frumoase cresc în țara voastră, nu-i așa?
E un adevărat paradis.

— Taci! Taci! Te rog!

Era înduioșat peste măsură.

— Ascultă, Alei, tu ai vreo soră?

— Da, de ce mă întrebi asta?

— Trebuie să fie tare frumoasă, dacă îți seamănă.

— Oh, nu ne putem asemui unul cu altul. În tot Da-ghestanul n'ai să găsești o fată mai frumoasă ca ea. Ce frumoasă e sora mea! Sunt încredințat că n'ai văzut nicăieri o astfel de frumusețe. Și-apoi și mama era frumoasă.

— Te-a iubit mult?

— Ce spui? Cred că s'a stins din pricina mea; mă iubea atât de mult! Eram jucăria ei; da, mă iubea mai mult decât pe sora mea, mai mult decât pe toți ceilalți. Azi noapte am văzut-o în vis; plângea și lacrimile ei îmi scâldau obrajii.

Tăcu și'n seara aceea nu mai rosti nicio vorbă; dar, de-atunci, căută să mă întâlnească, plăcându-i să stea de vorbă cu mine, cu toate că, din prea mare respect, nu îndrăzneam niciodată să întreb în vorbă cel dintâi. În schimb se simțea fericit oricând îl întrebam câte ceva. Imi vorbea uneori de Caucaz, de viața lui trecută. Frații lui nu-l opreau să stea de vorbă cu mine, ba îmi vine a crede că le făcea chiar plăcere. Când băgară de seamă cât îmi e de drag Alei, parcă și ei deveniră mai binevoitori față de mine.

Alei mă ajuta de multe ori la lucru, în cazarmă făcea tot ce-i sta în putință ca să mă mulțumească și să-mi ușureze truda; în bunăvoința lui nu era nici slugărnicie, nici nădejde într'un folos oarecare, ci numai gândul prieteniei și al iubirii pe care nu și l ascundea niciodată.

Avea o neobișnuită ușurință în săvârșirea lucrurilor; învățase curând să coase rufăria, să cârpească încălțăminte; cunoștea și câte ceva din meșteșugul tâmplăriei, — lucru care se putea învăța în temniță. Frații lui erau mândri de el.

— Ascultă, Alei, îl întrebai într'o zi, de ce nu înveți să scrii și să cetești rusește? Asta ți-ar putea fi de mare folos mai târziu, aci în Siberia.

— Aș vrea, dar cine să mă învețe?

— Sunt mulți aci cari știu să scrie și să cetească. Dacă vrei, te învăț chiar eu.

— Oh, învață-mă să citesc, te rog mult, făcu Alei, nesuspus de fericit. Și își împreună mâinile, privindu-mă cu ochi rugători.

Ne apucaram de lucru chiar de-a doua zi. Aveam cu mine o traducere rusească a Noului Testament, singura carte îngăduită în temniță. După această carte, lipsită de alfabet, Alei învăță să cetească în câteva săptămâni. După trei luni era în stare să cetească orice fel de carte, căci era plin de râvnă și de-o sânguință nemaipomenită.

Intr'o zi cetiram împreună întreaga Predică de pe munte. Băgai de seamă că cetea pe unele locuri cu glas schimbat, înduioșat parcă; îl întrebai atunci dacă-i plăcuse aceea ce citise. El mă privi pe furiș și obrazii i se împurpurară de-odată.

— Ah, da, Isus e un prooroc, vorbește limba lui Dumnezeu. Cât e de frumos!

— Spune-mi ce-ți place mai mult.

— Rândul în care se spune: „Iertați, iubiți, iubiți pe vrăjmașii voștri, nu păcătuiți!“ Ce frumoase sunt cuvintele astea!

Se întoarse apoi către frații lui, cari ascultau con-

vorbirea noastră și le spuse ceva cu însuflețire. Stătură mult timp de vorbă, cei mari încuviințară spusele celui mic cu semne de cap, apoi, cu'n zâmbet liniștit și binevoitor, un zâmbet cu adevărat musulman, — (îmi place mult măreția acestui zâmbet) mă încredințară că Isu (Isus) era un mare prooroc. Făcuse minuni nemaiauzite, dăduse viață unei păsări, însuflețind-o prin suflarea lui și pasărea sburase... asta era scris în cărțile lor. Erau încredințați că-mi fac mare plăcere luădându-l pe Isu; Alei, însă, era tare fericit văzându-i pe frații lui că-mi vorbesc cu atâta bunăvoință, pricinuindu-mi aceea ce el credea că e o fericire pentru mine.

Isbânda ce-o câștigai cu școlarul meu cât timp îl învățai să cetească, fu într'adevăr de necrezut. Alei își cum-părase hârtie (cu banii lui, căci n'ar fi vrut pentru nimic în lume să fac și această cheltuială) condee și cerneală; în mai puțin de două luni învăță să scrie. Chiar frații lui se minunară văzându-l atât de harnic. Mândria și mulțumirea lor nu mai avea margini; nu știau cum să-și arate recunoștința față de mine. Pe șantier, dacă se întâmpla să mă ajute, își făceau o bucurie din asta. Nu mai vorbesc de Alei; îmi purta o dragostea care nu se deosebea întru nimic de aceea pe care-o păstra fraților lui. N'am să uit niciodată ziua în care am fost liberat. Mă întovărăși afară din cazarmă, se aruncă la pieptul meu și începu să plângă. Nu mă îmbrățișase niciodată și nici nu plânsese încă în fața mea.

— Ai făcut atât pentru mine, atât de mult! zicea el, cât n'ar fi în stare să facă nici părinții mei... Ai făcut om din mine... Dumnezeu te va binecuvânta. Eu n'am să te uit niciodată...

Unde-i acum? Unde e bunul, iubitul, dragul meu Alei?...

În afară de circazieni, mai erau în cazarma noastră și câțiva polonezi cari trăiau în strânsă tovărășie; n'aveau aproape nici în clin nici în mână cu ceilalți ocași. Am spus în altă parte că din pricina neîncrederei și vrăjmășiei ce purtau osândiților ruși, erau urâți de toată lumea; îmi păreau firi ciudate, bolnăvicioase. Erau șase cu toții; printre ei se aflau și oameni cu carte, despre cari am de gând să vorbesc mai pe larg în cuprinsul povestirii mele. De la ei am împrumutat în timpul din urmă câteva cărți. Cea dintâi mi-a lăsat o impresie foarte ciudată, adâncă... Am să vorbesc mai târziu de această impresie care mi-a părut cu totul neobișnuită, — și care știu că va fi foarte greu de înțeles, căci am credința că nu poți judeca anumite lucruri dacă n'ai avut prilejul să le cunoști tu însuți. Îmi e deajuns să spun că lipsurile intelectuale sunt mai greu de îndurat decât cea mai groaznică neliniște trupească.

Omul din popor adus în temniță, se pomenește în lumea lui, ba poate chiar într'o lume mai bună, se îndepărtează de locul în care s'a născut și de-ai lui, dar lumea din juru-i e aceeași. Un om instruit, osândit de lege la aceeași pedeapsă ca și omul din popor, îndură chinul mai greu decât cel din urmă. Trebuie să-și înnăbușe orice dorință, să înlătore orice fel de obicei, să coboare într'o lume josnică și neînțelegătoare, să se obișnuiască să respire altfel de aer...

E ca un pește svârlit pe nisip. Pedeapsa pe care o îndură, aceeași pentru toți ucigașii după felul de-a vedea al legii, e adeseori mult mai dureroasă și mai crudă pentru el decât pentru toți ceilalți. E un adevăr de neînlă-

turat, chiar dacă ar fi vorba numai de trebuințele trupești, pe cari e silit să și le jertfească.

Acești polonezi alcătuiau însă o lume deosebită. Trăiau împreună; dintre toți ocnașii din cazarma noastră nu-l iubeau decât pe-un evreu și asta din pricină că-i făcea să petreacă. Jidovul era iubit, de altfel, de toată lumea, cu toate că fiecare își bătea joc de el. Era singurul om de care râdeam cu hohot și chiar azi îmi vine să râd, de câteori mi-aduc aminte de el. Privindu-l, mă gândeam la jidovul Iankel pe care Gogol l-a zugrăvit în **Taras Bulba** și care, odată desbrăcat și gata să se culce lângă evreica lui, într'un fel de cufăr, semăna foarte mult cu un puiu de găină.

Isaia Fomiçi semăna c'un puiu de găină ca două picături de apă. Era om în vârstă, avea aproape cincizeci de ani, — slab și pipernicit, șiret, foarte prost, de altfel, îndrăzneț, pricinaș și peste măsură de fricos. Obrazul îi era sbârcit pungă. Pe frunte purta semnul arsurii de pe urma osândeii. Nu mi-am dat seama niciodată cum putuse să îndure șeaizeci de lovituri de cnut, atunci când fusese condamnat pentru omor. Purta la el un ordin medical, pe care i-l dăduseră alți evrei, îndată după pedeapsa la stâlp. Mulțumită ungerilor prescrise în ordin, arsurile trebuiau să se vindece în mai puțin de două săptămâni, el însă nu cotează să întrebuițeze leacul; aștepta să treacă cei douăzeci de ani de muncă silnică, apoi oprindu-se undeva prin Siberia, să-și vindece rănila cu binecuvântata alăfie. — „Fără asta n'aș putea să mă mai însor și trebuie să mă însor numaidecât“.

Eram buni prieteni. Glumele lui nu sfârșeau niciodată și viața din temniță nu-i părea tocmai grea. Argintar de meserie, avea mereu de lucru, căci nu era niciun giuvaergiu în oraș; astfel scăpa lesne de munca din temniță.

Cum e ușor de înțeles, împrumuta bani ocnașilor, cu dobânzi mari. Fusesse adus în temniță înaintea mea; unul dintre polonezi îmi povesti această împrejurare cu grija cu care mi-ar fi vorbit de-o mare sărbătoare. Asta însă e o poveste pe care am s'o spui mai la vale, căci am încă multe de spus pe seama lui Isaia Fomici.

Printre ceilalți ocnași se aflau patru foști călugări. împreună cu bătrânul din Starodub, doi sau trei locuitori din Rusia Mică, oameni foarte posomorâți, și-un tânăr ocnaș cu chip plăcut și nasul fin, de vreo douăzeci și trei de ani, care fusese osândit pentru opt omoruri; apoi o bandă de falșificatori de bani, dintre cari unul era bufonul cazarmei și, în sfârșit, câțiva condamnați triști și veșnic amărâți, rași, cu chipul schilodit, tăcuți și uricioși; priveau pe furiș la tot ce-i înconjura și aveau să urască ani de-arândul, păstrându-și privirea crunt furișată pe subprâncenele încrețite. Cercetai cu privirea toate astea, în seara nenorocită când fusei adus în temniță, prin fumul gros, înecăcios și ocările murdare însoțite de zornăit de lanțuri, țipete și hohote de râs sălbatec. Mă întinsei pe scândurile goale, cu capul pe haina făcută ghem (n'aveam încă perină) și mă învelii cu mantaua: dar chinuit de groaza ce-mi stăpânea mintea spre sfârșitul acelei zile, nu putui să adorm numaidecât. O viață nouă începea pentru mine. Viitorul îmi tănuia lucruri pe cari nu le prevăzusem încă și la cari nu mă gândisem niciodată.

INTĂIA LUNĂ

După trei zile primii poruncă să pornesc la lucru. Îmi aduc aminte bine de tot ce-am simțit în ziua aceea, cu toate că ea nu părea să aibă nimic însemnat, dar trecem peste adevărul că starea mea avea în ea ceva cu totul ciudat. Erau însă cele dintâi impresii; și azi încă totul îmi pare chinuitor. Cele dintâi trei zile au fost pentru mine cele mai grele din șirul anilor de pedeapsă. — „Mi-am sfârșit rătăcirile, îmi ziceam în fiecare clipă; iată-mă ajuns la închisoare, sălașul meu pentru mulți ani. Aci va trebui să-mi duc zilele; intru cu sufletul amărât, scârbit... Cine știe, poate că atunci când va trebui să-l părăsesc, îl voi plânga cu multă părere de rău“, adăogai, îmboldit parcă de acea bucurie răutăcioasă care te ațâță să răscolești rana, gustând întreagă plăcerea suferințelor; găsești uneori o bucurie necunoscută în văpaia ce-ți desvăluie prăpastia nenorocirii. Gândul că aș fi putut rechema cu părere de rău amintirea acestui surghiun, mă îngrozea peste măsură.

Presimțeam pe-atunci până la ce treaptă de josnicie omul e o vită, care se obișnuiește cu toate. Asta înseamnă însă viitorul, în vreme ce viața din clipele acelea era potrivnică și nesuferită. Și-mi părea cel puțin c'asa trebuia să fie.

Nedumerirea sălbatecă cu care mă cercetau tovarășii mei, asprimea lor față de un boier, care intra într'o lume de rând, asprime ce aducea mai mult a ură — toate astea mă chinuiau atât de mult încât eu însumi începeam să-mi dau seama dintr'odată de tăria nenorocirii mele, să trăiesc ca toți ceilalți și să cad cu ei laolaltă în aceeași prăpastie. Multe îmi lipseau și nu puteam deosebi prin nimic vrăjmășia tuturor față de dragostea câtorva. De altfel bunăvoința și încrederea ce-mi arătară câțiva ocași, mă întăriră parcă, însuflețindu-mă.

Cel mai cumsecade fu, dela început, Achim Achimici. În urmă băgai de seamă că mai sunt și alții cari îmi vor binele, din mulțimea aceia de oameni răi și neînduplecați. — „Oameni răi întâlnești pretutindeni, dar chiar printre cei răi se mai găsesc și oameni cumsecade, îmi zisei cu gândul care aș fi vrut să-mi fie o mângâiere. Cine știe? Poate că cei de-aci nu sunt mai răi ca **ceilalți**, cari sunt liberi“. În prada unor astfel de gânduri clătinam din cap și totuși, Doamne, nu știam câtă dreptate aveam.

Ocașul Șușilof, de pildă: un om pe care am învățat să-l cunosc foarte târziu, cu toate că în clipele din urmă a fost totdeauna în vecinătatea mea. Când vine vorba de ocașii cari nu sunt mai răi decât **ceilalți**, fără să vreau mă gândesc la el. Mă slujea, împreună c'un alt deținut anume Osip, de care Achim Achimici mi-a vorbit bine de la început: pentru treizeci de copeici pe lună, se străduia să-mi gătească o mâncare mai bună, atunci când cealaltă mă desgusta și puteam să mănânc pe socoteala mea. Osip era unul din cei patru bucătari, aleși dintre ocași; oricine putea să primească și să părăsească atunci când voia această însărcinare. Bucătarii nu erau trimiși la munca grea: rămâneau în cazarmă să coacă pâine și să fiarbă

ciorbă de varză acră. Erau numiți **bucătari** nu în bătaie de joc, fiindcă erau aleși dintre oamenii cei mai cinștiți și mai înțelepți, ci mai mult în glumă.

Asta nu-i supăra câtuș de puțin. Osip era bucătar de câțiva ani: nu părăsea această îndeletnicire decât atunci când se plictisea peste măsură, ori când vedea vreun nou prilej să aducă rachiu în cazarmă. Cu toate că fusese osândit la muncă silnică pentru contrabandă, era de-o cinste și de-o bunătate neînchipuită (am vorbit de asta mai sus); foarte fricos de altfel, josnic chiar, când era vorba de bătaie. Fire liniștită, răbdătoare, binevoitor cu toată lumea, nu se certa cu nimeni niciodată; dar pentru nimic în lume nu s'ar fi împotrivit ispitei să aducă rachiu, cu toată frica ce-l stăpânea, numai din dragostea ce încă simțea pentru contrabandă. Ca toți ceilalți bucătari, vindea rachiu; nu făcea însă pe negustorul în mare ca Gazin, fiindcă înțelegea să puie totul în joc dintr'odată. Am trăit totdeauna în bune legături de prietenie cu Osip.

Ca să mănânci din banii tăi, nu însemna să fii bogat; eu trăiam c'o rublă pe lună; bineînțeles, nu cumpăram pâinea care mi se dădea în cazarmă; uneori, când îmi era foame, îmi luam hotărârea să mănânc și ciorba de varză acră a ocașilor, cu tot desgustul ce-l simțeam; mai târziu acest desgust mă părăsi cu desăvârșire. Cumpăram de obicei o livră de carne pe zi, care mă costa două copeici. Paznicii cari supravegheau totul în cazarmă, se duceau bucurosi la târg să facă cumpărături pentru ocași; nu primeau în schimb nici o plată, ci numai din când în când câte-un mic dar. Făceau acest lucru pentru binele vieții lor, căci nu le-ar fi fost cu putință să trăiască în cazarmă, dacă s'ar fi împotrivit vreodată. Aduceau tutun, ceai, carne, în sfârșit tot ce trebuia, în afară de rachiu. Pen-

tru asta nu-i ruga nimeni nicicând, cu toate că de multe ori se lăsau parcă rugați.

Vreme de câțiva ani, Osip îmi găti aceeași bucată de carne friptă; cum ajungea s'o facă, asta era treaba lui. Ciudățenia era însă că, în acest timp, nu schimbai aproape nici două vorbe cu el; căutam de multe ori să-l întreb câte ceva, dar nu era în stare să întreție o convorbire; nu știa decât să zâmbească și să răspundă cu da sau nu la tot felul de întrebări. Ciudat om mai era acest Hercule, care n'avea minte nici cât un copil de șapte ani.

Șușilof era și el dintre cei cari îmi veneau totdeauna în ajutor. Nici nu-l chemasem, nici nu-l căutasem. Se alătură de mine dintr'o pornire firească, nici nu-mi aduc aminte pe ce vreme. N'avea altă grije decât să-mi spele rufe. Pentru asta aveam un bazin în mijlocul curții, în jurul căruia ocașii își spălau rufe în albiu mici, pe cari le aveam din temniță. Șușilof găsisese mijlocul să mă ajute în fel și fel de chipuri; îmi aducea foc pentru ceainic, a-lerga în dreapta și în stânga să mă slujească în orice chip ași fi vrut; îmi aducea tot ce-mi trebuia, avea grije să-mi curețe hainele și-mi ungea cismele pe patru ori pe lună.

Toate astea le făcea cu tragere de inimă, fără să se mai gândească la altceva, parcă mi-ar fi fost peste măsură de îndatorat; într'un cuvânt, își legase soarta de-a mea și se amesteca în tot ce mă privea. N'ar fi spus niciodată, de pildă: „Ai atâtea cămăși... Haina d-tale s'a rupt; ci: „Avem atâtea cămăși... ni s'au rupt hainele“. Nu mă mai vedea decât pe mine și-mi venea să cred că eu eram singura lui țintă în viață. Cum nu cunoștea nici o meserie, nu câștiga bari decât dela mine, mai nimic, bine înțeles și totuși, era veșnic mulțumit, oricât de puțin i-ași fi dat. Simțea nevoia să slujească pe cineva și mă alesese pe mine

fiindcă mă găsea mai bun și mai cinstit decât toți ceilalți, mai ales când era vorba de bani. Era unul dintre oamenii cari nu se îmbogățesc niciodată și cari nu știu cum să-și vadă de treburi; oameni dintre cari judecătorii îi puneau să vegheze toată noaptea în odaia de-alături, ca să asculte cel mai mic șgomot care ar fi vestit venirea maiorului, — veghe pentru care nu primeau decât cinci copeici.

Dacă se întâmpla să fie surprinși, nu mai primeau nimic; dîmpotrivă, spatele lor plătea îndrăzneala. Un lucru care îi aseamănă pe toți acești oameni e desăvârșita lor lipsă de personalitate; o pierd oricând și pretutindeni și rămân veșnic printre cei de rând. Asta e ceva înăscut în ei. Șuşilof era o biată gânganie cuminte și stricătoare: îți părea că totdeauna a scăpat dintr'o bătaie, parcă de când se născuse fusese bătut; și totuși, nimeni din cazarma noastră n'ar fi ridicat mîna asupra lui. Imi era milă de el, fără să știu de ce.

De cîteori îl priveam, mă simțeam răpus de-o adîncă compătimire. De ce-mi era milă de el? N'aș putea să răspund la această întrebare. Nu puteam să-i vorbesc, fiindcă nu știa să vorbească; se însuflețea totdeauna când, dornic să puie capăt unei convorbiri, îl rugam să-mi facă ceva ori să se ducă după vre-un lucru. Eram încredințat că-i făceam mare plăcere când îi porunceam. Nici înalt, nici scund, nici frumos, nici urât, nici prost, nici cuminte, nici tânăr, nici bătrîn, era greu să spui un cuvânt lămurit despre omul acesta cu obrazul puțin ciupit și cu părul blond. Un singur lucru nu putuse rămîne o taină: după cum am bănuț, făcea parte din tovărășia lui Sirotkin, prin zăpăceala și veșnica lui nepăsare. Deținuții își băteau uneori joc de el, fiindcă se schimbuse pe drum,

venind în Siberia, pentru o cămașe roșie și o rublă de argint. Toți râdeau de suma neînsemnată pentru care se vânduse. **A te schimba** înseamnă să dai numele tău unui alt deținut și, prin urmare, să-ți iei sarcina să înduri pedeapsa în locul lui. Oricât de ciudat ar părea acest lucru, totul e foarte adevărat; obicei sfințit de vreme, nu pierise încă din mijlocul deținuților cari mă întovărășeau în Siberia. La început n'am vrut să cred, dar în cele din urmă am ajuns să mă încredințez de adevărul lucrurilor.

Iată cum se obișnuiește schimbul: un convoi de deținuți pornește spre Siberia; printre ei sunt condamnați de toate felurile: la munca silnică, la mine, ori la sălășluirea în vreo colonie oarecare. Pe drum, în guvernământul Perm, de pildă, un deportat dorește să-și schimbe soarta cu a altuia. Un Mihailof, osândit la muncă silnică pentru omor, găsește că e neplăcut lucru să îndure ani de-arândul lipsit de libertate; cum e șiret și priceput în toate, știe ce-i rămâne de făcut; caută în convoi un tovarăș cu înfățișare de om potolit, a cărui pedeapsă să fie mai mică, câțiva ani de mină și de muncă silnică, ori numai surghiunul. Il găsește în cele din urmă, pe un Șușilof, slugă veche, care n'a fost osândit decât la tovarășia în colonii. A făcut pe jos o mie cincisute de verste, fără o copeică în buzunar, din singura pricină că un Șușilof nu putea să aibă bani niciodată: e obosit, istovit, căci nu primește drept hrană decât o bucată de pâine, iar ca îmbrăcăminte uniforma ocnașilor; nici nu poate să câștige din când în când o bucată mai bună, decât slujind pe cine știe pentru câțiva gologani. Mihailof intră în vorbă cu Șușilof; se înțeleg și leagă tovarășie; în sfârșit, la un popas oarecare, Mihailof își îmbată tovarășul și-i propune să-și schimbe soarta unul cu altul. — „Mă numesc Mihailof, sunt osândit la munca

silnică, nu știu pe câți ani, îmi pare că pe viață. Acolo munca nu-i atât de grea, căci cel osândit duce un trai mai bun ca toți ceilalți“. Mai 'nainte ca divizia particulară să fi fost desființată, mulți din cei cu stare, chiar din Petersburg, nu știau de ființa ei; dăinuia într'un colț atât de îndepărtat al Siberiei, încât n'aveai cum să afli ce rost ar putea avea; era de altfel necunoscut până și osândiților (pe vremea mea erau cu toate vreo șaptezeci).

Am întâlnit mai în urmă oameni cari slujiseră în Siberia, cunoșteau foarte bine această țară și auzeam, cu toate astea, vorbindu-se pentru întâia oară de această „divizie particulară“. In **Culegere de legi** nu găsești decât șease rânduri cari lămuresc acest așezământ: „**Se adaugă la temnița din... o divizie particulară pentru uci-gașii cei mai primejdioși, până se va putea înființa o temnița mai grea**“. Nici chiar deținuții nu știau nimic de această „divizie particulară“; osânditul rămâne aci pe viață ori numai pentru un anumit timp? In această privință nu se știe nimic; osânditului i se prelungea pedeapsa „**până**“ avea să se **deschidă temnița grea**“ adică până cine știe când. Nici Șușilof, nici chiar Mihailof nu puteau ghici rostul acestor două cuvinte. Totuși, Mihailof bănuia oarecum adevărul; judeca lucrurile după greutatea nelegiurii pentru care trebuia să facă trei sau patru mii de verste pe picioare. Fără îndoială, nu era trimis într'un loc unde avea să-i placă. Șușilof trebuia să se oprească într'o pustietate oarecare; ce putea dori mai mult Mihailof? — „Nu vrei să-ți schimbi soarta cu a mea?“ Șușilof era cam beat, un om de rând, plin de recunoștință față de tovarășul care îi vrea binele și nu i se poate împotrivi. A auzit, de altfel, pe alți osândiți spunând că poți să te **schimbi**, că

mulți au făcut acest lucru și că în această propunere nu e nimic ciudat sau primejdios.

În cele din urmă cad la învoială; șiretul Mihailof, folosindu-se de prostia lui Șușilof, îi cumpără numele în schimbul unei cămăși roșii și-a unei ruble de argint pe cari i le dă față de martori. A doua zi Șușilof se trezește, dar e silit să se îmbete din nou și n'are încotro: rubla a băut-o; după câțeva vreme cămașa roșie are aceeași soartă.

— „Dacă nu vrei să mai facem târgul, dă-mi înapoi banii ce ți-am dat!“ zice Mihailof. De unde să-i dea Șușilof o rublă? Și dacă nu-i dă, **artelul** îl va sili s'o facă; deținuții sunt neînduplecați în această privință. Trebuie să-ți ții făgăduiala, **artelul** ¹⁾ îți impune, altfel, nenorocire, necinstitul e omorât sau, cel puțin, îngrozit peste măsură.

Intr'adevăr, e deajuns ca o singură dată **artelul** să-și arate îngăduința față de cel ce nu-și ține cuvântul, și-atunci această schimbare nu și-ar mai avea nici un rost. Dacă poți să-ți retragi cuvântul dat și să rupi un târg încheiat, după ce te-ai atins de suma cuvenită, cine mai ține seamă de urmări?

Intr'un cuvânt, **artelul** e o afacere în care e vorba de viață și de moarte și care-i privește pe toți; deaceea, în astfel de împrejurări, deținuții se arată foarte neînduplecați. Șușilof bagă de samă în cele din urmă că nu-și mai poate retrage cuvântul, că nimic nu mai e în stare să-l scape, astfel că primește și dă tot ce i se cere.

Târgul e vestit atunci întregului convoi și dacă e vorba de cineva care ar putea să pârască celor mari cum stau lucrurile, — se găsesc oameni cari să aibă grije de pâ râtori. Pentru ei, tot una că s'a dus la dracu' Mihailof

1) Tovărășie cooperativă care se întâlnește și printre ocași.

ori Șușilof! Au băut rachiu, s'au înțeles și taina rămâne aceeași pentru toți. La popasul apropiat se face strigarea; când vine rândul lui Mihailof, Șușilof spune: **Aici!** Mihailof răspunde: **Aici,** pentru Șușilof, și pornesc mai departe. De toate astea pe drum nu se mai vorbește. La Tobolsk oamenii se împart, Mihailof pleacă să se așeze undeva, în vreme ce Șușilof e dus la **divizia particulară**, cu două rânduri de paznici. Să se plângă, să se împotrivescă? Cine l-ar crede? Câți ani ar trebui să treacă până să se descurce lucrurile? Ce folos ar avea din toate astea, dacă s'ar plânge? **Și-apoi unde sunt martorii?** Toți s'ar împotrivi, chiar dacă ar fi găsiți. — Iată cum Șușilof, pentru o rublă de argint și-o cămașe roșie, fusese adus în **secția particulară**.

Deținuții își băteau joc de el, nu fiindcă se **vânduse**, cu toate că de cele mai multe ori disprețuiesc pe nesocotiții cari au făcut prostia să schimbe o soartă mai bună pe alta mai rea, ci fiindcă nu primise în clipa învoelii decât o cămașe roșie și-o rublă, sumă cu desăvârșire de batjocură. Se fac schimburi de obicei pentru sume mari, — în legătură cu ceea ce pot ocnașii; uneori se ajunge la câteva zeci de ruble. Dar Șușilof era atât de mic, atât de neînsemnat, încât n'aveau cum să-și bată joc de el.

Am trăit multă vreme împreună; mă obișnuisem cu el și lui îi plăcea să mă știe aproape. Intr'o zi, — n'am să-mi iert niciodată ce-am făcut atunci, — nu vru să mă asculte; când veni să-mi ceară bani, avusei cruzimea să-i spun: „Știi să ceri bani, dar nu vrei să faci ce ți se spune!“ Șușilof tăcu și se grăbi să mă slujească, dar se întristă numaidecât. Trecură două zile. N'aș fi crezut să-l mâhnească atât de mult ceea ce-i spusese. Aflasem că un deținut anume Vasiliev îl tot silea să-i plătească o mică datorie ce avea la el. Pe semne că n'avea parale de loc și

nu îndrăzne să-mi ceară: — „Șușilof, vrei poate să-ți dau câțiva bani ca să-i plătești datoria lui Anton Vasiliiev! Iată-i!“ Ședeam pe patul meu de scânduri. Șușilof rămase 'n picioare în fața mea, foarte mirat că-l rugasem să primească banii și că-mi adusesem aminte de lipsa în care se afla, cu atât mai mult cu cât, în cele din urmă, după părerea lui, luase prea mulți bani dela mine și nu nădăjduia să-i mai dau alții. Privii hârtia pe care i-o întinsesem, mă cercetă cu privirea, se întoarse deodată și pelecă. Asta mă uimi peste măsură. Ieșii după el și-l găsii ascuns după cazarmă. Sta în picioare, cu fruntea lipită de-un stâlp.

— Șușilof, ce ai? îl întrebai. El nu-mi răspunse și, spre marea mea mirare, văzui că era gata să înceapă să plângă.

— Gândește-te... Alexandre... Petrovici..., făcu el cu glas sugrumat, ferindu-se să mă privească, că eu... pentru bani... însă... eu...

Se întoarse din nou și rămase cu fruntea lipită de stâlp, apoi începu să plângă. Era pentru întâia oară când vedeam în temniță un om plângând. Il mângâiai cu mare greutate; mă sluji de-atunci și cu mai mare tragere de inimă, sau, ca să spun adevărul, „îmi ghicea gândurile“; dar, după umbra ce-i învăluia chipul, băgai de seamă că niciodată n'avea să-mi ierte mustrarea ce-i făcusem. Și, cu toate astea, mulți își băteau joc de el, îl chinuiau de câte ori se ivea prilejul, îl umileau, fără ca el să se supere; dîm-potrivă, trăia cu ei în bune legături de prietenie. Da, e greu să cunoști un om, chiar după ce-ai trăit ani de-arândul în tovărășia lui.

Iată de ce, pentru mine, temnița n'a avut la început înfățișarea pe care trebuia s'o aibe mai târziu. Iată de ce,

cu toate cercetările mele, nu-mi puteam lămuri unele lucruri ce-mi săreau în ochi. Cei ce m'au lovit la început erau oameni josnici, dar de vreme ce învăluiam totul într'o părere greșită, asprimea lor îmi lăsa o impresie greoaie, neînchipuit de tristă. Ceea ce făcu să ajung la această neliniște, fu întâlnirea mea cu A....f, deținutul adus în temniță înaintea mea și care mă uimise peste măsură în zilele dintâi. Imi otrăvi râvna de a-i cunoaște pe oameni și spori amărăciunea care și așa era îndeajuns de crudă.

Era cea mai groaznică pildă de înjosire și de păcătoșenie în care se coboară omul din sufletul căruia se stingea cea din urmă fărâmă de cinste, fără luptă și fără pocăință. Acest tânăr, un nobil, — am mai vorbit de el, — spunea maiorului tot ce se petrecea în cazarmă, căci avea legături cu ordonanța lui. Iată-i povestea.

Ajuns la Petersburg înainte de a-și fi sfârșit studiile, după o ceartă cu părinții săi pe cari viața lui desfrânată îi îngrozea, nu șovăise să câștige bani de pe urma unei pâri; se hotărâse să vândă sângele unei tovarășii de zeci de oameni, ca să-și potolească setea nestăpânită de plăceri josnice și necinstite. Devenise atât de lacom de bucurii desgustătoare, se coborâse atât de jos prin taverne și casele de desfrâu din Petersburg, încât nu șovăi să se vâre într'o afacere pe care-o știa necinstită, căci nu era lipsit de acea putere de pătrundere, — și astfel fu osândit la zece ani de muncă silnică în Siberia. Viața lui de-abia începea; s'ar fi părut că groaznica lovitură încercată trebuia să-l surprindă, să trezească în el o dorință de împotrivire, o amară desnădejde; își primi însă noua soartă fără cea mai mică nemulțumire; nici nu se îngrozi cel puțin; singurul lucru care îl neliniștea era nevoia de-a

munci în silă și amărăciunea că se despărțea pentru totdeauna de-o viață de chefuri și desfrâu.

Numele de ocnaș nu făcuse altceva decât să-l ațâțe spre și mai mari josnicii, spre și mai groaznice nelegiuiri. „Acum sunt ocnaș, pot să fac ce-mi place, fără rușine“. Asta era pentru el adevărata împăcare. Mi-aduc aminte de această făptură desgustătoare ca de ceva nemaipomenit. Vreme de câțiva ani am trăit în mijlocul ucigașilor, al ticăloșilor, al desfrânaților, dar în viața mea n'am întâlnit o mai mare pildă de decădere, de stricăciune cu voință și de josnicie dobitocească. Printre noi se găsea un paricid, de obârșie nobilă, — am mai vorbit de el, — dar m'am putut încredința în dese rânduri că era mult mai cumsecade și mai bun decât acest A...f. În tot timpul osândei mele n'a fost altceva în ochii mei decât o bucată de carne, dăruiată cu dinți și cu un stomac, dornică de cele mai murdare și mai sângeroase bucurii de sălbatec, pentru împlinirea cărora era în stare să omoare nu știu pe cine. Nu adaog nimic dela mine, căci am recunoscut în A...f cea mai groaznică pornire de fiară, pe care nimic nu e în stare s'o potolească. Cât mă scârbea zâmbetul lui veșnic desgustător! Era un monstru, un Quasimodo în carne și oase.

Era, de altfel, înțelept, șiret, frumos, știa și ceva carte, avea unele cunoștinți foarte înaintate... Nu, focul, ciuma, foametea, ori care altă urgie e mai lesne de îngăduit în lume decât ființa unui astfel de om. Am spus că în temniță pânda și pârâciunea înfloreau ca o podoabă firească a înjosirii, fără ca ocnașii să se fi mâhnit vreodată din această pricină; dimpotrivă, erau în bune legături de prietenie cu A...f; erau mai buni cu el decât cu noi. Apoi adevărul că bețivul de maior îl asculta totdeauna, îl ridică, făcându-se astfel prețuit de ocnași. Mai târziu a-

ceastă făptură desgustătoare fugi în tovărășia unui alt ocnaș și-a unui soldat de pază, dar despre această evadare am să vorbesc mai la vale. La început se tot învârtea pe lângă mine, bănuind că poate nu-i cunosc trecutul. Mărturisesc din nou că-mi otrăvi cele dintâi zile de temniță, disperându-mă în cele din urmă. Mă îngrozea ticăloșenia și josnicia în care fusesem svârlit. Bănuiam că totul avea să fie josnic și desgustător, mă înșelam însă judecându-i pe alții după A...f.

În cele dintâi trei zile rătăceam dintr'un loc într'altul, dacă nu rămâneam întins pe patul meu de scânduri. Încredințai unui deținut, de care nu mă temeam, pânza pe care-o promisem dela administrație, ca să-mi facă vre-o câteva cămăși. Apoi, după sfatul lui Achim Achimici, îmi găsii o saltea. Era de postav gros, acoperită cu pânză, mică și prea tare pentru cine nu era obișnuit cu așa ceva. Achim Achimici se însărcină să-mi găsească toate lucrurile de cari aveam nevoie și-mi făcu cu mâna lui o plapumă din sdrențe rămase din bucățile de postav ale Statului, culese și tăiate din pantalonii și hainele ce nu mai puteau fi purtate, pe cari le cumpără de la câțiva ocnași. Imbrăcămintea Statului, după ce-a fost purtată în anii de osândă, devine proprietatea deținutului. Acesta o vinde numaidecât, fiindcă oricât de veche ar fi o haină, ea tot mai poate avea un preț. Asta mă mira foarte mult, mai ales la început, când prinsei să-mi fac loc în lumea aceea.

Devenii în curând un om de rând ca toți tovarășii mei, un ocnaș ca și ei. Obiceiurile, gândurile, pornirile lor mă stăpâniră pe încetul, învăluindu-mă parcă pe dinafară, fără însă să-mi poată atinge sufletul. Eram uimit, nedumerit, parcă niciodată n'aș mai fi auzit vorbindu-se de asta, parcă n'aș mai fi bănuit cândva ceva asemănător și

totuș știam de ce trebuia să mă păzesc, cel puțin după cele ce auzisem. Realitatea e însă mult mai nemiloasă decât închipuirea. Mi-aș fi putut vreodată închipui că sdrențele svârlite la gunoiu mai pot avea un preț? Și, cu toate astea, plapoma mea era lucrată numai din petece soioase. Era greu să prețuiești postavul întrebuițat pentru îmbrăcăminte ocnașilor: semăna cu postavul des, cenușiu, fabricat pentru soldați, dar de îndată ce era purtat câtăva vreme se subția, tăindu-se în bucăți. Un rând de haine trebuia să ajungă un an întreg, dar nu ținea niciodată atât. Deținutul muncește, duce poveri grele, postavul se învechește, se rupe. Mantalele trebuiau păstrate trei ani; în acest timp slujeau de veșmânt, plapumă și perină; erau traînice însă; spre sfârșitul celui de-al treilea an, pe cele mai multe le vedeai cârpite cu bucăți de pânză proastă. Și cu toată vechimea se găseau mulți cari să le vândă cu patruzeci de copeici bucata. Cele mai bine păstrate ajungeau până la șeaizeci de copeici, sumă neînchipuit de mare în temniță.

Banul, — după cum am spus, — are o desăvârșită putere asupra vieții în temniță. E lucru neîndoelnic că deținutul care câștigă, îndură de zeci de ori mai puțin ca cel ce n'are nimic. — „De vreme ce Statul îi dă totul, ce nevoie mai are de bani?“ Așa judecau șefii noștri. Cu toate astea, o repet, dacă ocnașii ar fi fost cu totul lipsiți de dreptul de a purta când puteau câte ceva de-al lor, ar fi fost în stare să-și piardă mințile, ori ar fi murit ca muștele și-ar fi săvârșit crime nemaiauzite, unii de plictiseală, alții de amărăciune, alții ca să fie pedepsiți mai în grabă și, prin urmare, „să-și schimbe soarta“, după cum obișnuiau ei să spună.

Dacă ocnașul care-a câștigat câteva copeici cu sudoa-

rea frunții lui, primejduindu-și pentru asta viața în fiecare clipă, risipește acești bani de multe ori în bătaie de joc, c'o nesocotință copilărească, asta nu înseamnă cătuși de puțin că nu cunoaște prețul banului, cum s'ar putea crede. Ocnașul e lacom de bani; e așa de lacom că pentru ei își perde și judecata; dar dacă îl aruncă pe fereastră, o face ca să poată avea ceeace simte că e mai plăcut decât banul.

Ce pune el mai presus de bani? Libertatea, sau ceva care să-i semene într-o câtva, un vis de libertate. Căci toți ocnașii sunt visători. Voi vorbi mai departe, cu mai multe amănunte, despre asta, dar deocamdată mă mărginesc să spun că am văzut condamnați **la douăzeci de ani de muncă silnică** spunându-mi în liniște: „După ce-mi voi sfârși pedeapsa, dacă vrea Dumnezeu,, atunci...” Insuși numele de **ocnaș** parcă-i ia omului dreptul de-a mai putea desnădăjdui; și când acest om își risipește banul, **o face în felul său**. Cu toate semnele de pe față și lanțurile dela picioare, cu tot zidul împrejmuitor, care-i ascunde ochilor lumea liberă și-l închide ca într'o cușcă, întocmai ca pe-o fiară, tot își mai poate înneca amarul în rachiu, uneori în tovărășia unei femei; alteori, — nu atât de des, — poate amăgi paznicii și chiar pe subofițeri, cari vor închide ochii în fața unei nesocotinți a legilor; va putea chiar, lucru care îl încântă, — să flecărească în fața celorlalți, arătând tovarășilor lui și încredințându-se pe el chiar, **pentru câtăva vreme**, că poate să se bucure de mai multă libertate decât i-ar trebui; bietul nenorocit vrea, într'un cuvânt, să creadă cu puțință ceeace îi e cu totul oprit; asta e pricina pentru care deținuților le place să se laude, batjocorindu-și copilărește ființa, cu cea mai bolnavă închipuire. Insfârșit, pentru toate astea, își pun pielea în joc,

trăind o clipă un vis de viață și de libertate, singurul lucru pe care îl râvnesc. Unui milionar căruia i s'ar pune funia de gât, n'ar fi în stare să-și dea toate milioanele pentru o gură de aer?

Un deținut a trăit liniștit câțiva ani de-arândul, purtarea i-a fost atât de înțeleaptă încât a fost dat ca pildă celorlalți; deodată, spre marea mirare a șefilor lui, devine obraznic, face pe dracul în patru și nu sovăiește din fața unei aspre nelegiuiri, de pildă un omor, un viol și așa mai departe. Toți rămân incremențiți. Pricina acestei ieșiri neașteptate, la un om de la care nu te așteptai, e izbucnirea **înăbușită, chinuită** a firii lui, o melancolie ucigătoare, râvna de a-și desvălui **eul** îngrozit, simțiri cari întunecă judecata. E întocmai ca un atac de epilepsie, un spasm; omul înmormântat de viu, care se trezește deodată și începe să lovească cu pumnii desnădăjduit, în pereții sicriului; încearcă să-l înlătore, să-l spargă, cu toate că judecata îi spune limpede că orice străduință e de prisos, — dar judecata n'are nimic de-a face cu pornirile lui. Nu trebuie să uităm că aproape orice fel de manifestare cu voință a ocnașilor e socotit drept crimă; de-aceea, fie că această manifestare are sau nu vreo însemnătate, pentru ei e totuna. Josnicie pentru josnicie, îndrăzneală pentru îndrăzneală; e mult mai bine să ajungi până la capăt, să lupți până în clipa din urmă. Cel dintâi pas e mai greu; omul se obișnuiește, își ia avânt pe încetul, se îmbată, apoi nimic nu-l mai poate opri. Poate că, tocmai din această pricină, ar vrea să nu ajungă niciodată în astfel de împrejurări. Toată lumea din juru-i ar fi liniștită.

Da, dar cum să se poată întâmpla una ca asta?

VI

INTĂIA LUNĂ (urmare)

În clipa când am intrat în temniță, aveam o mică sumă de bani, dar n'o luai întreagă cu mine, de teamă să nu-mi fie confiscată. Ascunsesem câteva hârtii în scoarțele evangheliei (singurul lucru îngăduit). Această evanghelie îmi fusese dăruită la Tobolsk de câțiva oameni cari, de zeci de ani, trăiau surghiuniți în Siberia și cari se obișnuiseră să vadă un frate în orice „nenorocit“. Sunt în Siberia oameni cari toată viața nu fac altceva decât să-i ajute frățeste pe acești „nenorociți“; le poartă dragostea pe care ar purta-o copiilor lor; compătimirea lor e sfântă și cu desăvârșire lipsită de vre-un gând ascuns. Nu mă pot opri să nu povestesc în câteva cuvinte o astfel de întâlnire din vremea aceea.

În orașul în care se afla temnița noastră locuia o văduvă, Nastasia Ivanovna. Firește, nimeni dintre noi nu era în strânse legături de prietenie cu această femeie. Ținta vieții ei nu era alta decât să vie în ajutorul surghiuniților și mai ales al ocnașilor. I se întâmplase vre-o nenorocire în familie? O ființă scumpă îndurase cândva o pedeapsă la fel cu a noastră? Nu știu; veșnic însă făcea pentru noi tot ce-i sta în putință — un mare lucru, fără îndoială, căci și ea era îndeajuns de săracă.

Dar toți acei cari eram închiși în temniță, simțeam că avem dincolo de ziduri o prietenă totdeauna gata de jertfă. Ne aducea uneori vești de cari aveam mare nevoie (câtorva dintre noi); când am plecat din temniță și-am pornit spre alt oraș, am avut prilejul s'o cunosc și să-i intru în casă. Locuia la marginea orașului, la o rudă apropiată.

Nastasia Ivanovna nu era nici tânără, nici bătrână, nici frumoasă, nici urâtă; îți era greu, cu neputință chiar, să afli decă era înțeleaptă și bine crescută. Din toate faptele ei însă băgai de seamă că e un suflet nesfârșit de bun, plin de râvnă să ajute, să ușureze, să facă ceva pe placul omului. Ceteai această bunătate în privirea ei blândă și mângâietoare. Am petrecut o seară întreagă în casa ei, împreună cu alți tovarăși de lanț. Ne privea în față, râdea când râdeam și noi și primea totul fără împotrivire; orice am fi spus, se grăbea să fie de părerea noastră și își da toată silința să ne poată mulțumi.

Ne dădu ceai și prăjituri; dacă ar fi fost bogată, s'ar fi bucurat și mai mult; bănuiam acest lucru, că poate ne-ar fi venit și mai mult în ajutor, îndulcind soarta biștilor ocnași.

Când ne despărțirăm, ne dăruî fiecareuia câte-o tabachere de carton, ca amintire; le lucrase ea însăși, — Dumnezeu știe cum, — din hârtie colorată, hârtie din aceea care se întrebuintează la legațul cărților de școală. Toate erau împodobite, de jur împrejur, cu câte-o fășie de hârtie aurie, pe care o cumpărase dela prăvălie. cu ajutorul căreia le dădea o înfățișare mult mai frumoasă.

— Fiindcă fumați, aceste tabacheri vă pot fi de folos, ne zise ea, cerându-și iertare cu sfială că ne dădea nu-mai atât.

Sunt oameni cari spun (am citit și auzit asta), că o prea mare iubire față de aproapele e în acelaș timp o dovadă de mare egoism. Ce egoism putea să fie în asta? N'am să pricep niciodată.

Cu toate că n'aveam parale când am intrat în temniță, nu mă puteam supăra pe ocnașii, cari, de la ivirea mea, veneau foarte liniștiți, după ce mă înșelaseră odată, să-mi ceară cu împrumut a doua și a treia oară, ba chiar de mai multe ori. Mărturisesc însă că ceea ce mă supăra mai mult era că toți acești oameni, cu șiretenia lor copilăroasă, mă luau drept un neștiutor și-și băteau joc de mine, tocmai fiindcă îi împrumutam cu bani pentru a nu știu câta oară. Pe semne erau încredințați că sunt străin cu totul de șiretenia și îndrăzneala lor; dacă, dimpotrivă, nu le-aș fi dat și le-ași fi cerut banii înapoi, poate că ar fi avut mai mult respect față de mine; și totuși, deși mă supăram uneori, nu-i lăsam niciodată să plece nemângâiați.

Eram dornic să aflu în zilele dintâi cu care picior intram în temniță și ce fel de purtare se cade să am față de tovarășii mei. Simțeam și-mi dădeam foarte bine seama că această lume era cu totul nouă pentru mine, că mă afundam în întuneric și că era cu neputință să trăiești zece ani în mijlocul acestui întuneric. Mă hotărâi să iau lucrurile din scurt, după cum îmi vor porunci simțirea și judecata. Știam însă de-asemeni că asta nu era decât o închipuire, realitatea rămânând cu totul alta.

Astfel, cu toate nemulțumirile pe cari mi le pricepuiam împrejurările în temniță, nemulțumiri de cari am mai vorbit și pe cari mi le-a ușurat într'o oarecare măsură Achim Achimici, o groaznică nemulțumire mă chinuia, otrăvindu-mi sufletul din zi în zi mai mult. „Casa

moartă“ îmi ziceam când se înnopta, privind uneori din pridvorul căzărmei cum se întorceau ocnașii de la muncă înapoi. Privindu-le apoi mai cu luare aminte mișcările, înfățișarea, căutam să-mi dau seama ce fel de oameni erau și ce obiceiuri aveau. Se învârteau în jurul meu, ori cu fruntea încrețită, ori cu rânjetul zugrăvit pe față, — aceste două lucruri se întâlnesc deseori și pot chiar înfățișa adevărata pornire a ocnașilor, — se ocărau, ședeau de vorbă, ori se plimbau singurateci, adânciți în gânduri mute; unii cu înfățișarea obosită, desnădăjduită, alții în ochi cu un fel de mândrie obraznică, (cum, chiar și aici!), cu căciula pe-o ureche, cu mantaua svârlită pe umăr, plimbându-și ochii șireți și batjocoritori în juru-le, fără rușine. — „Iată-mi sălașul, iată lumea mea, mă gândeam, lumea cu care nu vreau, dar cu care trebuie să mă împac...”

Incercai să-l întreb pe Achim Achimici, în tovărășia căruia îmi plăcea să-mi beau ceaiul ca să nu fiu singur, câte ceva despre ocnași. Intre altele trebuie să adaog că ceaiul, în zilele dintâi, fu singura mea hrană. Achim Achimici primea totdeauna să-mi ție tovărășie și aprindea el însuși micul nostru samovar de tinichea, lucrat în temniță și pe care mi-l închiriasem.

Achim Achimici își sorbea de obicei paharul (avea pahare), în liniște, pe gânduri parcă. Îmi mulțumea și începea să lucreze la plapumă. Nu putu să-mi spuie nimic însă din ceeace aș fi dorit și nici nu pricepu rostul dorinței mele de-a cunoaște firea oamenilor ce ne înconjurau; mă ascultă cu un zâmbet viclean, pe care-l am și acum înaintea ochilor. Nu, mă gândeam, trebuie să cunosc eu lucrurile, fără să-i întreb pe alții.

În ziua a patra, ocnașii se înșirară disdedimineață pe

două rânduri, în curtea din fața corpului de gardă, aproape de poarta cea mare. În față și în spate se aflau soldații, cu puștile încărcate și cu baioneta la armă.

Soldatul are dreptul să tragă asupra ocnașului, dacă încearcă să fugă, altfel, răspunde de glonțul risipit în zadar; acelaș lucru se întâmplă și când e vorba de-o revoltă a deținuților; dar cine-ar cuteza să fugă fățiș?

Se ivi numaidecât un ofițer de geniu întovărășit de supraveghetor și subofițerii batalionului, de ingineri și soldați însărcinați cu bunul mers al lucrului. Se făcu strigarea; ocnașii cari lucrau în atelierul de croitorie, plecară cei dintâi; aceștia lucrau chiar în temniță, îmbrăcăminte pentru toată lumea. Porniră apoi ceilalți ocnași prin ateliere, până le ajunse rândul celor ce trebuiau să lucreze afară. Eram și eu printre ei. — douăzeci cu toții. În spatele fortăreței, pe râul înghețat, se aflau două bărci ale Statului, cari nu erau bune de nimic, dar pe care trebuia să le desfacem ca să nu se risipească scândurile în zadar. La dreptul vorbind, nici asta nu însemna mare lucru; în oraș lemnele de foc se vindeau pe preț de nimic. Cât vedeai cu ochii, dincolo, pe culmi, numai păduri.

Ne trimeteau la o astfel de muncă, numai ca să nu stăm cu mâinile în sân. Asta o știau toți, deoarece porneau la lucru fără tragere de inimă; cu totul altfel se întâmpla când munca aducea un folos și când ceasurile de străduință erau numărate. Lucrătorii se însuflețeau și cu toate că nu se foloseau cu nimic din munca lor, am văzut deținuți cari se istoveau ca să-și împlinească datoria cât mai în grabă; mândria fiecăruia era în joc.

Când un lucru oarecare, — ca și cel de care am vorbit, — se îplinea numai ca să treacă vremea, nu din nevoie, nu puteai cere nimănui să se grăbească; trebuia să

muncești până când începea să bată toba, care vestea întoarcerea la cazarmă, la unsprezece ceasuri de dimineață.

Ziua era potolită, cețoasă, puțin mai trebuia să se topească zăpada. Convoiul întreg porni spre temniță, prin dos, zornăindu-și falnic lanțurile; ascunse sub veșminte. scoteau un plâns surd la fiecare pas. Doi sau trei, ocași porniră să aducă uneltele de la magazie.

Mergeam în rând cu ceilalți: mă însuflețisem parcă, dornic să văd și să știu ce înseamnă această muncă silnică. Cum era? Cum aveam să muncesc pentru întâia oară în viața mea?

Imi aduc aminte de cele mai mici amănunte. Ne întâlnirăm pe drum c'un boiernaș cu barbă lungă, care se opri și își vârî mâna în buzunar. Un deținut se desprinse numaidecât din convoi, își luă căciula din cap și primi pomana, — cinci copeici, — apoi intră în rând. Boiernașul se închină și își urmă calea mai departe. Aceste cinci copeici fură cheltuite a doua zi dimineața pe pâinișoare albe, cari se împărțiră între ocași.

Alături de mine unii erau posomorâți și triști, alții nepăsători și obraznici; câțiva, de lene, de abia scoteau cuvântul din gură. Un ocaș părea bucuros, fericit chiar, — Dumnezeu știe de ce! — Cânta și juca pe marginea drumului, făcând să-i răsune lanțurile la fiecare săritură; acest ocaș înalt și voinic era acelaș care se certase, în ziua sosirii mele, pentru apă de spălat, c'un tovarăș, care susținuse, în fața celorlalți, că e o pasăre **cagan**. Il chema Scuratof. În cele din urmă, începu să cânte cât îl ținea gura, un cântec vesel, al cărui refren mi-a rămas în minte:

M'am însurat fără să vreau

Pe când eram la moară...

Nu-i lipsea decât balalaica.

Dar veselia lui nesocotită atrase luarea-aminte a ocnașilor, cari se mâniară în cele din urmă.

— Uite-l cum urlă! făcu unul în semn de muștrare, cu toate că asta nu-l privea întru nimic.

— Lupul nu știe decât un cântec și acest Tuliac (locuitor din Tula) i l-a împrumutat! adăogă un altul care, după grai, părea să fie din Rusia-Mică.

— Așa e, sunt din Tula, răspuse numaidecât Scuratof: dar voi, cei din Pultava, vă îndesați cu cocoloașe de cocă până crăpați.

— Minți! Dar tu ce mâncai? Ccaje de tei¹⁾ cu varză acră.

— Parcă te-ar fi hrănit dracul cu migdale! adăogă un al treilea.

— La dreptul vorbind, tovarăși, eu sunt un om fără vlagă, zise Scuratof cu un oftat, vorbind cu sine parcă, amărât că'ntr'adevăr se simțea istovit cu desăvârșire. Din fragedă copilărie am fost crescut în avere, hrănit cu prune și cu pâine albă; astăzi frații mei sunt mari negustori la Moscova, vând lucruri de preț și sunt oameni cu dare de mână...

— Dar tu ce vindeai?

— Fiecare cu treburile lui. Uite, când am primit cele două sute...

— De ruble? Nu se poate, îl întrerupse un deținut care rămase încremenit, auzind că e vorba de-o astfel de sumă.

1) Pe vreme de foamete țărani amestecau coaje de tei pisată în făină.

— Nu, dragul meu, nu două sute de ruble, ci două sute de lovituri la spate. Luca, hei, Luca!

— Sunt alții cari au voe să mă numească Luca, dar pentru tine sunt Luca Kuzmici ¹⁾ răspunse cu mânie un ocnaș micuț și gras, cu nasul ascuțit.

— Ei bine, Luca Kuzmici, să te ia dracu'...

— Nu, pentru tine nu sunt Luca Kuzmici, ci unchiule. (Cuvânt de adevărat respect față de cei mai mari).

— Să te ia dracu' cu unchiul tău cu tot! Pentru asta nu trebuie să-mi dau osteneală să-ți împărtășesc un cuvânt. Și cu toate astea, țineam să-ți vorbesc. Tovarăși, uite cum s'a făcut că n'am rămas mai multă vreme la Moscova; am primit cele din urmă cincisprezece lovituri de cnut, apoi m'au trimis... și iată...

— Dar de ce te-au osândit? făcu un ocnaș care părea că-i ascultă cu luare-aminte povestea.

— ... Nu mă întreba prostii! Iată de ce nu m'am putut îmbogăți la Moscova. Și, cu toate astea, ce mult doream să mă îmbogățesc! Atât de mult am dorit cum nici nu vă puteți închipui.

Câțiva începură să râdă. Scuratof era un om veșnic pornit pe glume, un hazliu care simțea de datoria lui să-și înveselească tovarășii și care, bineînțeles, pentru asta nu primea decât ocări. Făcea parte dintre acei oameni ciudați, cu suflet veșnic schimbător, despre cari am să mai vorbesc cândva.

— Ei, ia uitați-vă la el, ce mai ștregar s'a făcut, o

1) În Rusia, când îl chemi pe cineva numai după numele de botez, înseamnă că-l disprețuești.

adevărată zibelină! zise Luca Kusmici. Numai îmbrăcăminte de sută de ruble.

— Numai capul meu, tovarăși, prețuește cât nici nu vă dați seama, răspunse el. Când mi-am luat rămas bun de la Moscova, eram pe jumătate mângâiat, fiindcă aveam să fac drumul până aici cu capul pe umeri... Adio, Moscova! Îți mulțumesc pentru baia, aierul tău liber și chel-fâneala ce mi-ai tras! Cât despre mantaua mea, dragul meu, nu te silește nimeni s'o privești.

— Vrei poate să-ți privesc capul!

— Dacă cel puțin ar mai fi al lui! Dar i l-au dat de pomană! strigă Luca Kuzmici. — I l-au dat de pomană la Tumena, când a trecut convoiul prin oraș.

— Scuratof, tu aveai atelier?

— Ce atelier putea să aibă? Era un biet cismar; bătea talpa pe piatră, făcu unul dintre ocnașii posomorâți.

— Așa e, zise Scuratof, fără să bage de seamă batjocura tovarășului său, am încercat să fac încălțăminte, dar n'am ajuns să tâlpuiesc decât o singură pereche de ghete.

— Ei bine, și cine ți-a cumpărat-o?

— La dracu'! Am întâlnit pe-un pierde-vară, care bine înțeles n'avea teamă de Dumnezeu și nu-și cinstea nici pe tatăl nici pe mama lui: Dumnezeu l-a pedepsit, și-a cumpărat ghetele de la mine.

Toți cei din jurul lui Scuratof începură să râdă cu hohot.

— Am mai încercat odată să lucrez în temniță, urmă Scuratof c'o neobișnuită stăpânire de sine: am lungit căputele la cismele lui Ștefan Pomortser, locotenentul.

— Și-a rămas mulțumit?

— Zău nu, tovarăși, dimpotrivă. Mi-a tras atâtea în-

jurături ca să-mi ajungă pe toată viața și după asta mi-a mai dat și-un genunchi în spate. Ce furios mai era! — Ah! tare m'a amăgit păcătoasa asta de viață, — și mai ales viața de ocnaș!

**Bărbatul Aculinei e în bățură
Și-așteaptă...**

Incepu din nou să cânte și să piseze pământul cu picioarele.

— Of, cât e de nerușinat! îngână țăranul din Rusia Mică, mergând alături de mine și privindu-l cu coada ochiului.

— Un om de prisos! făcu un altul cu glas scurt și posomorât.

Nu pricepeam câtuș de puțin de ce-l umileau pe Scuratof și de ce erau disprețuiți ocnașii cari încercau să glu-mească, după cum am băgat de seamă în cele dintâi zile. Bănuiam că mânia țăranului din Rusia Mică și-a celorlalți era în strânsă legătură cu ura ce-o purtau lui Scuratof; mă înșelam însă. Erau nemulțumiți din pricină că Scuratof nu-și lua acea înfățișare de măreție, de care se îmbolnăvisese întreaga temniță și că era, după părerea lor, un om de nimic. Nu se supărau însă pe cei ce căutau să-i batjocorească și cari se purtau cu ei mult mai aspru de cum se purta Scuratof. Erau unii cari nu se împăcau cu nimeni și nu iertau nimic; de voie, de nevoie, se făceau vrednici de respect. Se afla chiar în tovărășia noastră un astfel de ocnaș, un băiat plăcut și totdeauna vesel; nu-l cunoscuși bine decât foarte târziu; era un mare ștrengar, frumos la chip, c'o aluniță mare în obraz; înfățișarea lui avea însă ceva hazliu, cu tot darul frumuseței și-al cumințeniei ce-o învăluia. Era numit „pionierul“, din pricină

că slujise la geniu; era osândit la muncă silnică pe viață. Am să mai vorbesc de el și în altă parte.

Toți ocașii „posomorâți” nu erau, de altfel, neînduplecați ca țăranul din Rusia Mică. veșnic nemulțumit când îi vedea pe tovarășii lui râzând. Aveam în temniță câțiva oameni chinuiți de râvna de întâietate, fie că se socoteau îndemânateci la lucru, fie că se credeau mai înțelepți decât toți ceilalți, ori mai strașnici cunoscători ai lucrurilor. Mulți, într'adevăr, erau oameni harnici, înțelegători și ajungeau la ținta pe care o doreau, adică întâietatea și înrâurirea lor asupra celorlalți tovarăși. Erau uneori vrăjmași de moarte, — și ei la rându-le aveau, împreună, alți vrăjmași. Li priveau pe ocași c'un aer de stăpânire îngăduitoare și nu se certau niciodată de prisos. Binevăzuți de administrație, călăuzeau lucrările de-afară; niciunul nu s'ar fi gândit vreodată să caute gâlceavă pentru nimic; nu-și pierdeau vremea cu astfel de fleacuri. Toți acești oameni s'au purtat foarte frumos cu mine, tot timpul cât mi-am făcut pedeapsa, dar nu-mi puteau fi prieteni. Despre asta, însă, voi vorbi în altă parte cu amănunte.

Ajunserăm la povârniș. Jos, în albia râului, se ivea barca putredă, prinsă între ghețurile pe cari trebuia să le spargem. Dincolo de râu se înneca stepa într'o ceață albăstrie, până la capătul zărilor triste și pustii. Mă așteptam să-i văd pe toți așezându-se cu râvnă la lucru; nici vorbă de asta. Câțiva ocași se așezară, obosiți, pe niște bârne din marginea râului; aproape toți își scoaseră din carâmburile cismeii tabacherile cu tutun (care se vinde în foi la târg, câte trei copeici livra) și pipele de lemn cu țeava scurtă. Își aprinseră pipele, în vreme ce soldații fă-

cură cerc în jurul nostru și se pregăteau să vadă ce aveau de gând să facem, cu înfățișarea plictisită.

— Cui dracu' i-a trecut prin minte să lase barca asta aici? făcu un ocnaș în gura mare, parcă ar fi vorbit cu sine. Nici de așchii nu mai e bună.

— Cei ce n'au teamă de noi, să știi, ei s'au gândit la asta, băgă de seamă un altul.

— Unde se duc țărani ăștia? făcu cel dintâi, după un răstimp. Pe semne că n'auzise răspunsul la întrebarea lui. Arăta cu degetul, în depărtare, un convoi de țărani ce mergeau unul după altul prin zăpada căzută de curând. Toți ocnașii întoarseră capul alene spre partea aceea și începură să glumească, neavând altceva mai bun de făcut. Un țaran, cel din urmă din rând, mergea bălăbănindu-se, cu brațele depărtate de trup, cu capul într-o parte; purta o căciulă lungă, ascuțită la vârf. Umbra lui se desprindea lămurit pe zăpada albă.

— Ia priviți cum s'a gătit fratele nostru Petrovici! băgă de seamă un tovarăș de-al meu, căutând să vorbească întocmai ca țărani.

Lucru ciudat era că ocnași îi priveau pe țărani din înălțimea mândriei și-a obrăzniciei lor, cu toate că cea mai mare parte dintre ei erau dela țară.

— Mai ales cel din urmă... ai zice că sădește napi.

— Mare căciulă... Trebuie să aibă multe parale, zise un al treilea.

Toți începură să râdă în liniște, cu răutate. În acest timp se ivi o vânzătoare de pâni albe; era o femeie vioaie, sburdalnică. Ii cumăpărară câteva pâni din pomana de cinci copeici dată de boierul cu barbă, pe care apoi le împărțiră între ei.

Ștregarul care vindea pânișoare în temnițe, cum-

pără vreo douăzeci și începu o convorbire aprinsă cu vânzătoarea ca să-i mai scadă din preț. Ea nu se învoi însă.

— Ei bine, dar **pe-asta** nu mi-o dai?

— Ce?

— Uite, **asta**, pe care n'au s'o mănânce nici șoarecii.

— Lua-te-ar ciurma! rosti femeea începând să râdă.

În cele din urmă se ivi subofițerul care rânduia lucrurile, c'o nua în mână.

— Ei, ce-aveți de vă odihniți? La lucru!

— Apoi arată-ne ce trebuie să facem, Ivan Matvieici, zise unul dintre „șefi“ ridicându-se alene.

— Dar ce vă mai trebuie? Scoateți barca din râu, **asta** aveți să faceți.

Ocașii se sculară unul câte unul și începură să coboare spre râu, înaintând cu greu. Se iviră numaidecât și câțiva „directori“, directori cel puțin cu vorba. Barca trebuia scoasă neatinsă dintre ghețuri, ca să nu se strice bârnele din fund și cele mărginașe, bătute în cuie, — muncă grea și obositoare.

— Trebuie mai întâi s'o dăm într'o parte! Haide, copii! strigă un ocnaș care nu era nici „director“ nici „șef“, ci simplu lucrător; acest om potolit și prost, nu rostise nici un cuvânt până atunci; se plecă și apucă cu amândouă mâinile o bârnă groasă, așteptând ca ceilalți să-l ajute. Nimeni însă nu răspunse la chemarea lui.

— Ia încearcă! N'ai s'o poți ridica... Nu mai ai puterea de urs a lui bunicu-tău, — îngână unul printre dinți.

— Ei bine, fraților, începem? Eu, să vă spun drept, nu știu de ce să mă apuc... zise cu oarecare neliniște cel care-o luase înainte, lăsând bârna din mână și ridicându-se de spate.

— Doar n'ai să faci tu totul aci... Ce-ai de te grăbești?

— Bine, tovarăși, dar eu spuneam să facem așa... rosti el umilit, cerându-și parcă iertare.

— Vreți să vă aduc pături să vă încălziți, ori să vă dau sare pentru iarnă? strigă din nou subofițerul, privind cu mânie spre cei douăzeci de oameni, cari nu știau cum să înceapă. — Incepeți odată! Repede!

— N'ajungi niciodată departe când nu te pricepi, Ivan Matvieici!

— Dar văd că tu nu faci nimic... Ei, Savelief. Ce-ai rămas cu ochii căscați?... Ii ai de vânzare? Incepeți odată.

— Ce să fac eu singur?

— Arată-ne ce să facem, Ivan Matvieici.

— V'am spus ce trebuie să faceți. Scoate-ți barca și în urmă puteți pleca acasă. Incepeți.

Ocnași se îndemneau unul pe altul, leneși, fără tragere de inimă, fără să-și dea seama ce au de făcut. Vă închipuiți mânia șefilor văzând acest mănunchi de tineri voinici cari nu știau de unde să înceapă. Dar, de îndată ce unul trase de frânghia ce lega barca, se rupse numai-decât.

„S'a prăpădit singură!“ ziseră ocnași, ca un fel de lămurire. Nu trebuiau să înceapă astfel. Lucrurile se puteau rândui într'un chip mai domol. Ce să facă? Deținuții porniră să-și dea cu părerea, toți deodată, și în cele din urmă ajunseră la ocări; asta însemna că toate rămâneau baltă... Subofițerul începu să țipe, învârtind nuiaua între degete, dar frânghiile se rupseră ca și cele dintâi! Atunci băgară de seamă că n'au securi, că nimic nu se face fără scule. Trimiseră doi ocnași însoțiți de paznici să caute cele de trebuință la temniță; așteptându-i, ceilalți se așezară pe

marginea bărcii, leneși și nepăsători, își scoaseră pipele și începură să fumeze.

În cele din urmă, subofițerul scuipă de necaz.

— Haide, n'o să muriți din asta... Ce oameni! Ce oameni! — rosti el cu scârbă și mânie... Apoi, făcând un gest cu mâna, porni spre fortăreață, învărtind nuiaua între degete.

După un ceas se ivi **conducătorul**. Ascultă în liniște părerile ocnașilor, spuse că trebuiau patru frânghii deodată, fiindcă astfel nu se mai puteau rupe și barca putea fi scoasă dintre ghețuri; odată această treabă sfârșită, deținuții se puteau întoarce la cazarmă. Lucrul nu era tocmai ușor, cu toate astea. Dumnezeuule, cu ce râvnă începură ocnașii să se miște! Unde mai era trândăvia, nepăsarea lor de adineauri? Securile intrară numaidecât în joc și scoaseră cuiele. Cei cari n'aveau securi, vârău pene groase sub frânghii și'n puțină vreme desfăcură bârnele, una câte una, ca niște adevărați meșteri. Spre marea mea mirare, se desfăceau parcă singure, întregi. Deținuții se învărteau ca sfârleaza. Ai fi zis că toți erau oameni cu judecata limpede în clipa aceea. Nu se mai auzeau nici vorbe, nici ocări, fiecare își da seama ce trebuia să spună și să facă, ce sfaturi să dea, ce însărcinare să-și ia. Cu o jumătate de ceas înainte de-a începe să bată toba, treaba era făcută și ocnașii se întoarseră istoviți, dar mulțumiți că putuseră câștiga o jumătate de ceas din vremea hotărâtă pentru muncă de către administrație. În ceeace mă privea, am băgat de seamă un lucru foarte ciudat; ori unde aș fi vrut să mă așez, ori pe cine aș fi vrut să ajut, locul meu nu era nicăeri și nimeni n'avea nevoie de mine; toți mă goneau, cu asprime parcă.

Cel din urmă deținut, un biet nenorocit care n'ar fi

cutezat să ridice glasul în fața celorlalți ocași, mult mai înțelepți și mai îndemânateci, credea că are dreptul să mă umilească, dacă mă aflam lângă el, din pricină că-l încurcam din treabă. În sfârșit, unul mai obraznic îmi spuse în față, fără rușine:

— Ce vrei să faci aici? Pleacă! De ce vii când nu te chiamă nimeni?

— Lasă-ne în pace! adăogă numaidecât un altul.

— Ai face mai bine să iei un ulcioș, îmi zise un al treilea și să te duci să cari apă deacolo de unde se clădește casa cea nouă, ori mai bine să pisezi tutun; aici n'ai ce să faci.

Trebuie să mă dau la o parte. Dar să nu fac nimic când toți ceilalți lucrau, îmi părea ceva rușinos. Când ajunsei la celălalt capăt al bărcei, începură să mă ocă-rască și mai aspru:

— „Ia priviți ce lucrători ne-au trimis! Ce să faci cu un astfel de nătărău!“

Toate astea erau spuse cu răutate; se simțeau fericiți că-și bat joc de-un boer și nu lăsau să le scape prilejul.

E, prin urmare, lesne de înțeles că la întoarcerea mea în temniță mă chinuia veșnic gândul dacă am să mă pot vreodată împăca cu astfel de oameni. Presimțeam că astfel de neajunsuri aveau să mi se întâmple în dese rânduri. Hotărâi, cu toate astea, să nu-mi schimb întru nimic felul de a mă purta, oricare ar fi fost asprimea și răutatea celor din juru-mi. Știam că judecata mea e dreaptă. Mă hotărâsem să trăesc cumpătat, nelegat de nimeni, fără să arăt vreodată că aș dori să mă apropii de ei, dacă ar fi dorit vreunul să se apropie de mine; fără să mă tem de amenințările lor, de ura lor, prefăcându-mă

că nu bag în seamă nici una, nici alta. Asta îmi era planul. Bănuii de la început, că m'ar fi disprețuit, dacă m'aș fi purtat altfel.

Când mă întorceam în amurg spre cazarmă, după lucrul de după amiază, obosit, amărât, o tristețe adâncă mă cuprinsese. „Câte mii de zile ca asta mă așteaptă încă! Veșnic aceleași!“ mă gândii. Mă plimbam singur, nemulțumit, când începea să se întunece, de-alungul zidului din spațele cazărmei, când îl zării deodată pe Bursuc, venind glonț către mine.

Bursuc era câinele temniței: căci fiecare temniță își are câinele ei, după cum orice companie, orice baterie de artilerie și orice escadron și-l au pe-al lor. Trăia aci de foarte multă vreme, nu era al nimănui, pe fiecare îl privea ca pe un stăpân și se hrănea cu ce rămânea de la bucătărie. Era un câine mare, negru, pătat cu alb, nu prea bătrân, cu ochii cumiști și-o coadă stufoasă. Nimeni nu-l băga în seamă, nimeni nu-l mângâia.

De la început căutai să mi-l fac prieten, dându-i o bucată de pâine. Când încercam să-l mângâi, rămânea nemșcat, mă privea blând, mulțumit parcă, și da din coadă bucuros. În seara aceea, fiindcă nu mă văzuse toată ziua, pe mine, cel dintâi căruia, după atâția ani, îi trecuse prin minte să-l mângâie, — porni să mă caute pretutindeni și veni spre mine lătrând. Nu știu ce-am simțit atunci, dar începui să-l strâng, lipindu-i capul pe piept: îmi puse labele pe umeri și mă linse pe obraji. — „Iată prietenul pe care mi-l trimite soarta!“ mă gândii; și în cele dintâi săptămâni, nespun de triste, de câte ori mă întorceam de la muncă, în locul oricărei griji, mă grăbeam să pornesc în dosul cazărmei, în tovărășia lui Bursuc, care lătra înaintea mea de bucurie; îl luam în brațe și-l sărutam pe bot;

o neliniște blândă, în acelaș timp amară și turburătoare, îmi strângea inima. Mi-aduc aminte ce bucuros mă simteam la gândul, — parcă îmi plăcea să mă mândresc oarecum cu durerile mele, — că nu era în lume decât o singură ființă în stare să mă iubească, apropiindu-se de mine, rămânându-mi prieten, singurul prieten, — câinele meu credincios Bursuc.

VII

NOUI CUNOȘTINȚI. — PETROF.

Dar vremea trecea și, încet, încet, mă obișnuiam cu noua mea viață; tot ce se petrecea sub ochii mei zilnic nu mă mai îndurera atât; într'un cuvânt temnița, cu oamenii, cu obiceiurile ei, mă lăsa nepăsător. Să mă împac c'o astfel de viață îmi era cu neputință, dar trebuia s'o primesc așa cum era. Căutam să smulg din mine neli-niștea ce mă chinuia. Nu mai rătăceam prin temniță ca un om pierdut și nu mă mai lăsam călăuzit de-aceeași veșnică amărăciune.

Asprimea sălbatecă a ocnașilor se mai domolise; nu mă mai priveau cu obrăznicia de mai 'nainte; devenisem pentru ei un om cu totul străin și asta mă mulțumea în-deajuns. Mă plimbam prin cazarmă ca la mine acasă și-mi cunoșteam culcușul pentru noapte; mă obișnuii chiar cu lucruri la cari mă gândeam cu scârbă altădată. În fiecare săptămână mă duceam să-mi rad capul. Sâmbătă eram chemați unii după alții la corpul de gardă; bărbierii batalionului ne spălau fără milă pe cap cu apă rece și săpun și ne rădeau cu bricele lor neascuțite; numai când mă gândesc cât m'am chinuit atunci și mă apucă groaza. Găsiți însă foarte curând mijlocul de scăpare; Achim Achimici

îmi arăta un deținut din secția militară care, pentru o copeică, îi rădea pe ocnași cu briciul lui; din asta trăia Mulți se rădeau la el, numai ca să scape de bărbierii militari, și nu erau dintre cei mai plăpânzi.

Bărbierului nostru îi ziceau „maiorul“, n'am aflat niciodată de ce; nici nu mi-am dat seama dacă semăna întrucâtva cu maiorul. Când scriu aceste rânduri, îl văd parcă pe „maior“; era un om slab, înalt, tăcut, prostănac, veșnic cu gândul la meșteșugul lui; totdeauna îl vedeai cu o curea în mână, pe care plimba cu multă dibăcie un briciu ascuțit; acest meșteșug ajunsese ținta lui singură în viață. Era într'adevăr tare fericit când își vedea briciul ascuțit și băga de seamă că cineva are nevoie de el; săpunul îi era totdeauna cald; avea o mână ușoară, de adevărată cafitea. Se mândrea cu această dibăcie și lua cu nepăsare parcă copeica de câștig; îți venea să crezi că muncește numai de dragul meseriei lui, iar nicidecum pentru bani. A...f fu parcă lovit de trăsnet într'o zi când avu nenorocul să vorbească cu maiorul și să-i zică bărbierului „maiorul“. Adevăratul maior se făcu foc și pară:

— Știi tu, nenorocitul, ce înseamnă un maior? strigă el cu spume la gură, scuturând-l pe A...f, după obicei; îți dai seama ce e un maior? Să ai îndrăzneala să numești „maior“ pe un nemernic de ocnaș, în fața mea!

Numai A...f se putea înțelege cu un astfel de om. Din cea dintâi zi de osândă începui să mă gândesc la libertate. Singura mea îndeletnicire era să număr de mii și mii de ori, în chipuri deosebite, zilele ce-mi rămăneau de trăit în temniță. Nu mă mai puteam gândi la altceva și oricare alt osândit lipsit de libertate face la fel, bine înțeles. Nu pot să spun dacă și ceilalți ocnași își numărau zilele, dar nesocotința nădejdelor lor mă uimea

peste măsură. Nădejdea unui ocnaș se deosebește cu totul de-a celorlalți muritori. Cei din urmă pot să nădăjduiască la o îmbunătățire a soartei, la împlinirea unor întreprinderi oarecare, dar până atunci trăesc, se străduesc; viața adevărată îi târăște în vârtejul ei.

Astfel se petrec lucrurile cu un ocnaș. Trăește și el, ca să zicem așa; dar nu e osândit la un număr de ani de muncă silnică, în așa chip ca să-și dea seama că într'o zi totul se sfârșește. El nu simte decât un lucru; că **nu-i acasă** la el, c'a venit aci ca musafir. Cei douăzeci de ani de osândă ar vrea să-î pară doi ani cel mult. E încredințat că la cincizeci de ani, după ce-și va sfârși pedeapsa, va fi tot atât de chipeș și de neastâmpărat ca la treizeci și cinci. „Mai avem încă zile de trăit“, își zice el și cată să gonească din minte gândurile amare și îndoiala. Chiar osânditul la muncă silnică pe viață socotește că într'o zi va trebui să vie în temniță o poruncă de la Petersburg. „Trimiteți pe cutare la minele din Nertchinsk și hotărâți-i o zi de liberare“. Asta e ceva **nemaipomenit**, întâi pentru că-i trebuie aproape șase luni ca să ajungă la Nertchinsk și-apoi viața de-acolo e mult mai ușoară ca cea din temniță. Iși va sfârși pedeapsa la Nertchinski, și în urmă... Câți bătrâni cu părul alb nu se gândesc la asta...

Am văzut la Tobolsk oameni legați cu lanțul de zid; lanțul lor era lung de doi metri; lângă ei se afla un fel de culcuș. Sunt legați pentru vreo groaznică nelegiuire săvârșită după deportarea lor în Siberia. Rămân astfel cinci, zece ani. Aproape toți sunt hoți. Unul singur mi-a părut om mai de omenie; slujise cândva într'un despărțimânt oarecare și vorbea mios, parcă fluiera. Avea un zâmbet blând. Ne arată lanțul și ne desvăluie cel mai prielnic mijloc de a dormi neturburat. Nenorocită odihnă! Toți

acești osândiți au o putere care nu lasă nimic de dorit; fiecare dintre ei pare mulțumit și, cu toate astea, îl muncеște dorul să scape odată de chin. De ce? va întreba cineva. Fiindcă atunci va ieși din celula lui scundă, înăbușitoare, umedă, cu tavanul de cărămidă, ca să pătrundă în curtea unei temniți, și... Și asta e tot. Din cea din urmă nu va ieși niciodată, își dă seama că cei cari au fost osândiți nu mai scapă din temniță și că deasemeni și el își va sfârși zilele și va muri în lanțuri. Știe, și cu toate astea ar vrea să sfârșească odată. Lipsit de această dorință ar putea să rămână cinci sau șase ani legat de zid, fără să moară ori să înnebunească? Ar putea să-și îndure chinul până la capăt?

Am priceput numaidecât că singură munca îmi poate folosi, mă poate întări, păstrându-mi întreaga sănătate trupească, în vreme ce neliniștea veșnică, mânia și aerul închis din cazarmă avea să mă ruineze cu desăvârșire. Aerul de-afară, oboseala zilnică, obiceiul de a duce poveri, aveau să mă scape teafăr și plin de sănătate. Și nu mă înșelam: munca și veșnica mișcare îmi fură de mare folos.

Vedeam cu groază cum unul din tovarășii mei (un boer) se topea ca o bucată de ceară. Și totuși, când venise cu mine în temniță, era tânăr, frumos, voinic; când ieși, sănătatea îi era sdruncinată, picioarele de-abia îl mai țineau, o povară grea îi apăsa pieptul. „Nu, îmi ziceam privind-l, vreau să trăesc și voi trăi“. Dragostea de muncă atrase asupra-mi disprețul și amara batjocură a tovarășilor mei. Căutam însă să nu le iau în seamă și porneam bucuros unde eram trimis, chiar acolo unde trebuia să ard și să pisez alabastru. Această muncă, cea dintâi la care am fost pus, e ușoară.

Inginerii făceau tot ce le sta în putință ca să îmbu-

nătățească soarta nobililor; n'o făceau din bunăvoință, așa cerea legea. N'ar fi fost ciudat să ceară aceeaș putere de muncă de la un om plăpând, care n'a lucrat niciodată cu mâinile? Dar această „îngăduință“ nu era veșnică; se făcea într'ascuns, căci eram supraveghiați cu toată asprimea. Cum munca grea nu era tocmai rară, se întâmpla uneori ca oboseala să istovească pe bieții nobili cu desăvârșire și îndurau astfel o pedeapsă mult mai grea ca tovarășii lor. Se trimeteau de obicei trei, patru oameni să râșnească alabastru; pentru asta se alegeau bătrânii și neputincioșii; noi eram, fără îndoială, dintre aceștia; — ne ajuta în schimb un adevărat meșteșugar, care se pricepea la asta. Timp de câțiva ani l'am avut pe unul care se numea Almazof; era aspru, în vârstă, pârlit de soare și slab, tăcut și greoi. Ne ura din tot sufletul, dar erat atât de posomorât încât nu-și da nici cel puțin osteneala să ne umilească. Șopronul sub care lucram alabastrul, era construit pe-un povârniș prăpăstios de pe malul râului.

Iarna, pe vreme de ceață, cobora o tristețe posomorâtă pe albia râului și țărmlul de dincolo se ivea nedeslușit, foarte departe. Era ceva sfâșietor în această priveștiște mută și prăpăstioasă. Dar te simțeau parcă și mai trist când răsărea soarele și scâldea cu razele-i calde această câmpie albă, nesfârșită; ai fi vrut parcă să poți sbura departe, în stepa ce începea de pe cellalt țărml și se întindea până la o depărtare de cinci sute de verste, ca o pânză moale sub zări.

Almazof își vedea de treabă în liniște, neobosit parcă; ne simțeam rușinați că nu-l puteam ajuta cum ar fi trebuit, dar el sfârșea lucrul aproape totdeauna singur, fără să ne ceară vreun sprijin, parcă ar fi vrut să ne facă să înțelegem cât prețuia în fața noastră și să ne căim de ză-

dărnicia străduințelor noastre. Munca se mărginea la aceea că trebuia să dăm foc cuptorului în care trebuia să ardă alabastrul pe care îl îngrămădeam cu lopețile.

În ziua următoare, după ce alabastrul era pe de-a'ntregul ars, îl descărcam. Fiecare avea câte un pisălog greu, își umplea piua și începea să piseze. Această îndeletnicire era plăcută. Alabastrul moale se schimba curând într'o pulbere albă și scânteietoare. Ridicam cu ușurință ciocanele grele și le lăsam să cadă cu dibăcie, lucru care ne uimea și pe noi. Când ne simțeam oboșiți, eram parcă ușurați; ni se înflăcărau obraji și sângele începea să curgă mai aprins prin vine. Almazof ne privea atunci cu milă, parcă ar fi privit la niște copii neștiutori; își fuma pipa c'un aer îngăduitor, fără ca totuș să se stăpânească de câte ori simțea nevoia să îngâne ceva printre dinți. Așa era el, de altfel, cu toată lumea; poate că în adâncul sufletului era un om foarte cumsecade.

Imi mai dădeau și altceva de lucru, să învârtesc la roata strungului. Această roată era înaltă și grea, trebuia să mă opintesc ca s'o mișc din loc, mai ales când lucrătorul (din atelierele de geniu) avea să facă un stâlp de scară ori un picior de masă, dintr'un copac întreg. Cum un singur om nu era deajuns pentru asta, se trimeteau doi ocași, — eu și cu B..., un alt boer. Această îndeletnicire ne-a hărțuit vreme de câțiva ani, când era de strunjit. B... era slab, mândru, tânăr încă și suferea de piept. Fusese închis cu un an înaintea mea, împreună cu alți doi tovarăși, — boieri și ei. — Unul, un biet bătrân, se ruga ziua și noaptea lui Dumnezeu (ocnașii îl cinsteau foarte mult pentru asta) și muri în timp ce-mi făceam osânda. Celălalt era un tânăr frumos și plăpând, voinic însă și îndrăzneț, care îl purtase în spate pe tovarășul său

B..., pe când făceau șapte sute de verste și cel din urmă căzuse de oboseală pe drum. Trebuia să privești cu luare aminte prietenia lor. B... era un om bine crescut, o fire cinstită și bună, dar răsfățată și neliniștită din pricina boalei. Invârteam amândoi la roată și-această îndeletnicire ne însuflețea. Mie, cel puțin, îmi plăcea foarte mult.

Mai mult însă îmi plăcea să rânesc zăpada, după viscoalele mari de iarnă. Când viscolul sufla cu îndrâjire ziua întregă, casele se înmormântau în zăpadă până în dreptul ferestrelor, pe unele locuri unde nămeții se îngămădeau unul peste altul. Deodată însă viscolul înceta, soarele zâmbea trist și atunci primeam poruncă să desfundăm cărările din fața caselor. Eram trimiși în convoi, câteodată toți ocnașii deodată. Fiecare primea câte o lopată și i se da o bucată de loc pe care trebuia s'o curețe, lucru pe care de obicei n'ajungea nimeni să-l sfârșească. Toți însă porneau cu hărnicie la treabă. Zăpada proaspătă nu se întărea încă, sau cel puțin îngheța numai la suprafață; luam cu lopata bulgări mari și-i risipeam în jur. Atunci se prefăceau într'o pulbere scânteietoare. Lopata se afunda adânc în nămeții albi și argintii sub razele soarelui. Ocnașii se simțeau bucuroși parcă, atunci când erau trimiși la cărat zăpada; aerul înghețat și mișcarea îi însuflețea. Fiecare devenea mai voios; se auzeau râsete, țipete, glume. Aruncam unul într'altul cu bulgări, lucru care în cele din urmă supăra pe paznici, oameni posomorâți, cari nici nu glumeau nici nu râdeau, astfel că voioșia se sfârșea de cele mai multe ori cu ocări.

Cercul meu de cunoștinți se lărgi pe încetul, cu toate că nu mă gândeam niciodată să-mi fac prieteni; eram veșnic neliniștit, posomorât și neîncrezător. Pe oameni îi cunoșteam fără să vreau. Cel dintâi care veni să mă vadă

fu deportatul Petrof. Zic „veni să mă vadă“ și stăruesc asupra cuvântului. Locuia în **divizia particulară** din cea mai îndepărtată cazarmă.

La dreptul vorbind nu puteam avea niciun fel de legătură de prietenie cu el, căci nimic nu putea să lege pe un ocnaș de altul. Cu toate astea, în cea dintâi vreme, Petrof crezu de datoria lui să vină aproape în fiecare zi în cazarma noastră, ca să mă vadă, dacă nu cumva mă oprea în timp ce ne odihneam, când mă plimbam pe după cazarmă, cât mai departe de privirile celorlalți. Stăruința lui îmi păru la început neplăcută, dar în cele din urmă băgai de seamă că această întâlnire îmi pricinuește o mare bucurie, cu toate că nu era un om tocmai prietenos. Era scund, voinic, sprinten și îndemânat. Avea un obraz palid, cu umerii străbătuți de vinișoare roșii, ieșiți în afară, plăcut de altfel, cu privirea îndrăzneată, cu dinții albi, sănătoși. Veșnic purta o foaie de tutun ghemuită între gingii și buza de jos (lucru pe care îl obișnuesc mulți ocnași). Părea mult mai tânăr decât era, căci, văzându-l, nu i-ai fi dat mai mult de treizeci de ani și el de mult împlinise patruzeci. Imi vorbea fără sfială și parcă voia să se creadă tot una cu mine, asta o făcea însă cu prevedere și bunăvoință.

Dacă, de pildă, băga de seamă că vreau să rămân singur, sta de vorbă cu mine două minute și pleca; îmi mulțumea totdeauna pentru bunăvoința ce-i arătam, lucru pe care nu-l făcea cu nimeni. Trebuie să adaog că aceste legături nu s'au schimbat niciodată, nu numai în cei dintâi ani de temniță, ci chiar în urmă și iarăși nici n'au mers mai departe, cu toate că îmi rămânea un prieten cinstit. Nu-mi puteam lămuri pe de-a'ntregul ce căuta în tovărășia mea și de ce venea să mă vadă aproape în fie-

care zi; o făcea însă fără să știe de ce; nu venea niciodată să-mi ceară bani ori pentru alte foloase.

Nu știu de ce îmi părea totdeauna că acest om nu trăia în aceeași temniță cu mine, ci într'altă casă, în oraș, foarte departe; ai fi crezut că vine în temniță la întâmplare, ca să afle vești, să vadă ce fac, într'un cuvânt să-și dea seama de felul cum trăiam. Era veșnic grăbit, parcă ar fi lăsat afară pe cineva care îl aștepta, ori ar fi întrerupt pentru o clipă un lucru oarecare. Și totuș, nu se grăbea niciodată. Privirea lui avea o așintire stranie, învăluită într'un fel de îndrăzneală și bătae de joc: privea în depărtare, pe deasupra lucrurilor, parcă s'ar fi silit să deosebească ceva dincolo de omul cu care vorbea.

Părea veșnic cu gândul aiurea; uneori mă întrebam unde se ducea Petrof când se despărțea de mine. Cine-l aștepta cu atâta nerăbdare? Umbla cu pasul liniștit prin cazarmă ori prin bucătărie și se așeza lângă cei ce stau de vorbă; asculta convorbirea cu luare-aminte, uneori spunea câte ceva cu aprindere și, deodată, se oprea. Fie însă că vorbea ori tăcea, ceteai pe obrazul lui că are treburi în altă parte și că-l aștepta cineva pe alte meleaguri. Era uimitor însă că n'avea niciodată nimic de făcut: în afară de lucrările pe cari trebuia să le facă pentru temniță, rămânea totdeauna potolit, odihnindu-se. Nu cunoștea nicio meserie și aproape niciodată n'avea bani, dar asta nu-l mătina câtuș de puțin.

Ce oare putea să-mi vorbească? Tot ce-mi spunea era ciudat ca însăși firea lui. Când băga de seamă că mă plimb singur prin dosul cazărmei, se ferea de mine. Umbla totdeauna grăbit și pornea îndărăt scurt. Chiar atunci când mergea potolit, părea că până atunci ar fi alergat.

— Bună ziua.

— Bună ziua.

— Te supăr?

— Nu.

— Țineam să te întreb ceva în privința lui Napoleon. Țineam să te întreb dacă nu cumva e rudă cu cel care a intrat în țara noastră în anul al doisprezecelea.

Petrof era fiu de soldat, știa să scrie și să cetească.

— Chiar așa e.

— Și s'aude că e președinte? Ce președinte? Al cui?

Întrebările lui erau totdeauna pripite, scurte, parcă ar fi vrut să afle numaidecât aceea ce dorea.

Il deslușii cum și-al cui președinte era Napoleon și adăogai că se putea să ajungă și împărat.

— Cum asta?

Il deslușii iarăși cât îmi sta în putință și Petrof mă ascultă cu luare-aminte; pricepu tot ce-i spusei și adogă, plecându-și urechea spre mine:

— Hm!... Ah, aș fi vrut totuș să te mai întreb, Alexandre Petrovici, dacă sunt maimuțe cari au mâini la picioare și sunt mari cât omul.

— Da.

— Ei, cum sunt?

Îi spusei tot ce știam despre maimuțe.

— Și unde trăesc?

— În țările calde. Găsești foarte multe în insula Sumatra.

— Asta e în America? Se zice că acolo oamenii umblă cu capul în jos.

Il lămurii cât putui mai bine ce erau America și antipozii. El mă ascultă cu aceiași luare-aminte, parcă numai chestia antipozilor l-ar fi adus la mine.

— Ah, ah, am cetit, anul trecut, povestea contesei

de La Vallière: — Cartea o adusesse Aretief de la ajutorul comandantului. — E adevărată, ori a născocit-o cineva? Cartea e de Dumas.

— Negreșit, e o poveste închipuită.

— Atunci, adio! Iți mulțumesc.

Și Petrof mă părăsi: aproape că niciodată nu vorbeam altfel.

Intrucât mă privea, căutai să cer anumite lămuriri. M... crezu de datoria lui să mă previe, când află de această legătură. Imi spuse că mulți ocași îl îngroziseră dela început, dar nici unul, nici chiar Gazin, nu-și păruse mai pri-mejdios ca Petrof.

— E cel mai hotărât și cel mai de temut dintre toți deținuții, îmi spuse M... E în stare să facă orice; nimic nu-l oprește, când e vorba de-o toană; te omoară, dacă simte nevoia, fără șovăire, fără un pic de căință. Imi pare chiar că nu e în toate mințile.

Aceste lămuriri mă neliniștiră, dar M... nu putu să-mi spuie de ce avea o astfel de părere despre Petrof. Lucru ciudat! Timp de câțiva ani trăii în tovărășia acestui om și stătui cu el de vorbă aproape în fiecare zi; îmi era foarte ascultător (cu toate că nu știam din ce pricină) și, în acest timp, deși părea liniștit și nu făcu nimic supără-tor, mă încredințam din ce în ce mai mult că M... avea dreptate, că era poate omul cel mai josnic și cel mai pri-mejdios din întreaga temniță. Pentru ce? Nu mă puteam lămuri.

Acest Petrof era într'adevăr ocașul care, atunci când fusese chemat să-și îndure pedeapsa, sărise să-l omoare pe maior; am arătat cum cel din urmă „scăpat ca prin minune“, plecase din cazarmă c'o clipă înaintea bătăii. Odată, pe când era soldat,—mai 'nainte de a fi fost osândit

la muncă silnică, — colonelul îl lovise la o manevră. Cred că mai fusese bătut și'n alte rânduri; dar în clipa aceea nu se simțea în stare să îndure o ocară; ziua în amiaza mare, în fața batalionului, își sugrumă colonelul. Nu cunosc toate amănuntele acestei întâmplări, fiindcă el nu mi-a povestit-o niciodată. Bine înțeles, aceste porniri nu izbucneau decât atunci când firea vorbea cu prea multă tărie în ființa lui, — și asta în împrejurări foarte rare. De obicei era un om potolit și cu judecată. Patimile lui, aprinse și puternice, mocneau ascunse, întocmai ca spuza sub cenușe.

N'am băgat de seamă vreodată c'ar fi un flecar și-unicălos, — ca atâți alți ocnași.

Se certa rareori, nu era în legătură de prietenie cu nimeni, în afară de Sirotkin și poate numai atunci când avea nevoie de el. Il văzui într'o zi peste măsură de neliniștit. Il supăraseră cineva, refuzând să-i dea un lucru pe care i-l ceruse. Se certa din această pricină cu un ocnaș-voinic ca un adevărat luptător, numit Vasile Antonof, cunoscut de toată lumea pentru firea lui răutăcioasă; acest om, care făcea parte dintre condamnații civili, nu era cătuș de puțin fricos. Țipară amândoi câțva timp și mă gândeam că cearta lor se va sfârși ca toate celelalte, cu câțiva pumni; dar lucrurile luară cu totul altă întorsătură. Petrof se îngălbeni deodată la față, buzele i se alăstriră și tremura; sufla greu. Se ridică și încet, foarte încet, cu pas de pisică (îi plăcea vara să umble totdeauna desculț), se apropie de Antonof.

Deodată, țipetele conteniră și-o liniște de moarte se făcu în cazarmă; ai fi auzit și-o muscă sburând. Fiecare aștepta să vadă ce are să se întâmple.

Antonof o luă înaintea vrăjmașului său: nu mai avea

chip omenesc. Nu putui să îndur astea și plecai din cazarmă. Eram încredințat că mai 'nainte de-a ajunge la scară, voi auzi țipetele unui om sugrumat, — dar n'auzii nimic.

Mai înainte ca Petrof să se fi putut apropia de Antonof, cel din urmă îi aruncă în față lucrul cerut (o sdreanță murdară, un dos de haină). După două minute Antonof începu să-l ocărască din nou pe Petrof, ca să-și potolească mânia și să-i arate că nu-i fusese teamă. Dar Petrof nu vru să-i ia în seamă ocările; nici nu voia să-i răspundă. Totul se sfârșise în folosul lui, — ocările nu-l priveau, — și-acum era mulțumit că dobândise aceea ce credea că-i al lui. După un sfert de ceas începu să se plimbe prin cazarmă, cu desăvârșire împăcat, căutând o tovărășie dela care să poată auzi ceva neobișnuit. Părea că totul îl ispitește și, cu toate astea, rămânea veșnic nepăsător la tot ce auzea, rătăcea trudit și fără nicio țintă. L-ai fi putut asemui cu un lucrător, un lucrător vânjos, în fața căruia toate așteaptă să fie răscolite, dar care pentru o clipă crede că n'are nimic de făcut și lânzește așteptând prilejul să-și desvâluiе tăria și să prindă uneltele în mâini cum ar prinde niște jucării. Nu pricepeam de ce ține să rămână în temniță și de ce nu încearcă să evadeze.

Fără îndoială, n'ar fi șovăit, dacă ar fi avut această hotărîre. Dar judecata n'are nicio putere asupra oamenilor ca Petrof, de vreme ce ei nu vor nimic. Când doresc ceva, pentru voința lor nu mai e nicio stavilă. Sunt încredințat că ar fi putut să evadeze cu ușurință, că ar fi putut să înșele pe toată lumea și că ar fi fost în stare să stea săptămâni întregi nemâncat, ascuns într'o pădure ori prin stufișurile din marginea râului. Dar toate astea nu-i trecuseră încă prin minte. N'am băgat de seamă la el nici

judecată, nici bun simț. Astfel de oameni se nasc cu un gând care toată viața îi îmbrânțește în dreapta și'n stânga, rătăcesc până ce dau peste un lucru în stare să le trezească voința; atunci nu-și mai fac nicio socoteală.

Mă miram uneori că un om care își omorâse colonelul numai fiindcă îl bătuse, se culca fără împotrivire când trebuia să fie biciuit în temniță. Căci era bătut totdeauna când se afla că aduce iarăși rachiu în cazarmă; ca toți acei cari n'aveau o meserie, făcea contrabandă de rachiu.

Se lăsa bătut, parcă s'ar fi simțit vrednic de această pedeapsă și peste măsură de vinovat. Altfel poate că l-ar fi omorât și nu s'ar fi culcat.

De mai multe ori m'am mirat văzând că mă fură, cu toată dragostea lui pentru mine. Asta o făcea fără să-și dea seama. Imi fură Biblia, pe care îi spuseseam s'o pue la locul ei. Făcuse numai câțiva pași; pe drum însă, găsi un cumpărător căruia îi vându cartea și cu banii se puse pe băutură. Poate că în ziua aceea simțea o mare nevoie să se îmbete și când dorea ceva, trebuia să se facă. Un om ca Petrof era în stare să omoare pe-un semen al lui pentru douăzeci și cinci de copeici, numai ca să aibă cu ce să bea o litră de rachiu; în altă împrejurare poate că ar fi disprețuit sute de mii de ruble. Chiar în seara aceea îmi mărturisii furtul, dar fără nici un semn de căință ori de neliniște, cu ton de nepăsare, parcă ar fi fost vorba de un lucru obișnuit.

Căutai să-l dojenesc după cum se cuvenea, căci îmi părea rău de Biblie. El mă ascultă fără tresăriri, în liniște; fu de aceeași părere cu mine că Biblia e o carte foarte folositoare și-i păru și lui rău că n'o mai aveam, dar nu se muștră că fusese în stare să mi-o fure; mă

privea cu-atâta încredere încât găsii de prisos să-l mai cert. Indura ocările mele, fiindcă își da seama că nu se putea altfel, că era vrednic de muștrări pentru felul cum se purtase și că, prin urmare, trebuia să-l cert ca să mă mângâi pentru o astfel de pierdere; dar în adâncul sufletului rămânea încredințat că toate erau numai prostii, prostii pe care un om în toată firea s'ar fi rușinat să le rostească.

Imi vine să cred că mă socotea un copil, un copil care nu pricepe încă rostul celor mai simple lucruri din lume. Dacă-i vorbeam de altceva în loc de cărți și despre știință, îmi răspundea numai ca să se afle în treabă, din bunăvoință poate. Mă întrebam ce-l îndemna să-mi ceară lămuriri asupra cărților. Îl priveam pe furiș în timpul convorbirii, ca să mă încredințez dacă nu cumva își bătea joc de mine. Mă asculta însă cu luare-aminte, cu toate că de multe ori căuta să mă întrerupă: asta mă supăra câteodată.

Întrebările lui erau totdeauna limpezi și netede și nu părea câtuș de puțin mirat de răspunsul ce i-aș fi dat. Pe semne se încredințase odată pentru totdeauna că nu putea vorbi cu mine cum vorbea cu lumea cealaltă și că, în afară de cărți, nu mai știam nimic.

Știu însă că mă iubea, lucru care mă uimea. Mă lua drept un copil, un om încă necopt la minte? Simțea pentru mine acea compătimire pe care de obicei o are cel tare față de cel slab? Mă lua drept... Dar nu mai știu nimic. Cu toate că această compătimire nu-l oprea să mă fure, sunt încredințat că, furându-mă, îi era milă de mine. -- „Ei, ce nătărău de ocnaș, se gândea poate în clipa când mă jefuia, nu știe nici cel puțin să păstreze aceea ce are!” Poate că mă iubea din această pricină. Intr'o zi îmi spuse, așa deodată:

giuire căreia îi găsești un înțeles; a fost la mijloc o pricină; mai târziu nu-l omoară pe vrăjmaș, ci pe oricare altul, pe cel dintâi venit; omoară numai pentru plăcerea de-a omori, pentru un cuvânt nesocotit, pentru o privire, ca să-și domolească pornirea ori numai fiindcă a auzit cuvântul: „Păzește-te, fugi din calea mea!“ Face totul ca un om beat, fără să-și dea seama. Odată ce-a trecut dincolo de apa blestemată, se miră că nu e nimic sfânt în lume pentru el; calcă orice lege, nesocotește orice putere, se bucură de-o libertate fără margini, pe care singur și-o creiază, e fericit când simte că-i bate inima de groaza ce lui însuși îi pare o povară. Știe, de altfel, că-l așteaptă o cumplită răzbunare. E întocmai ca omul care se pleacă din înălțimea unui turn deasupra prăpastiei și care se simte fericit să se arunce cu capul în jos cel dintâi, ca să sfârșească mai în grabă.

Asta se întâmplă cu oamenii cei mai potoliți. Sunt alții însă cari nu știu ce să facă în astfel de împrejurări; cu cât erau mai zăpăciți și mai neliniștiți înainte, cu atât zăbovesc în cele din urmă, ca să-i îngrozească pe cei din jur. Desnădăjduitul se bucură când vede câtă groază e în stare să pricinuiască și-i place să se simtă învăluit în dezgust. Face nebunii din **desnădejde** și de cele mai multe ori așteaptă o pedeapsă cât mai grabnică; e nerăbdător să știe ce soartă i se hotărăște, fiindcă îi pare prea greu să îndure singur povara acestei **desnădejdi**. Lucru ciudat însă, că această neliniște se păstrează până la stâlp; după aceea firul pare că s'ar fi rupt; desnodământul e hotărât, parcă ar fi fost pregătit de mai înainte. Omul se potolește dintr'odată, se stinge, devine o cârpă lipsită de voință. Legat de stâlp, se vaietă și cere iertare poporului. Odată în temniță, e cu totul altul; nu-ți vine să crezi, văzându-l,

că această curcă plouată a fost în stare să omoare cinci ori șase oameni.

Temnița nu-i împlânzește însă pe oameni numaidecât. Mai păstrează încă în ei o urmă de asprime și de neînvinșă hotărâre. „Ehei, să știți că nu sunt aceea ce credeți, eu am trimis șase suflete pe lumea cealaltă“. Sfârșește însă totdeauna prin supunere. Din când în când, omul se trezește, amintindu-și vechea lui îndrăzneală, de pe vremea când era un **desnădăduit**; îi place să găsească câte-un nătăfleată în fața căruia să se laude, învăluindu-se în fama de care s'a bucurat cândva, povestindu-i faptele trecute, căutând să ascundă, bine înțeles, dorința ce-l stăpânește de-a uimi pe cei din juru-i cu pățaniile lui. „Uite, ăsta am fost!“

Și cu ce răbdătoare dibăcie își alege cuvintele! Cu ce prefăcută și leneșe nepăsare își povestește întâmplările. În glasul lui, în cele mai neînsemnate cuvinte, bănuiești ceva învățat pe de rost. De unde a învățat însă toate astea?

Intr'o seară din primele zile de osândă, ascultam o astfel de convorbire; fiindcă nu știam încă nimic din cele ce se petrec în temniță, îl luai pe povestitor drept un mare făcător de rele, o fire neobișnuită, pe vremea când aproape îmi băteam joc de Petrof. Povestitorul, Luca Kuzmici, **doborâse** un maior, numai din pricină că așa avea gust. Acest Luca Kuzmici era omul cel mai mic și mai plăpând din toată cazarma; era născut în Miazăzi; fusese rob, nelegat de vre-un petec de pământ, ci mai mult slugă. Avea în firea lui ceva hotărât și impunător, „păsăre mică, dar înzestrată cu cioc și ghiare“. Deținuții nu-l prea iubeau, îl urau aproape. Era prea mândru și veșnic neîncrezător. În seara aceea cosea o cămașă, ghemuit în pat, căci se îndeletnicea cu croitoria. Lângă el se afla un

flăcău prost și mărginit, dar blând și îngăduitor, un fel de uriaș, vecinul lui Kobilin. Luca se certa în dese rânduri cu el, tocmai fiindcă erau vecini și-l privea c'un aer de măreție, batjocoritor și cu răutate, lucru pe care, în prostia lui, Kobilin nu-l băga de seamă niciodată. El cârpea la un ciorap și-l asculta pe Luca, nepăsător. Luca vorbea tare, deslușit. Ținea să-l vadă toată lumea, cu toate că se prefăcea că nu vorbește decât cu Kobilin.

— Vezi tu, frate, m'au luat de pe băătăura mea, începu el trăgând cu acul, din pricină că n'aveam nici un rost.

— E multă vreme de-atunci? întrebă Kobilin.

— „Când s'o coace mazărea, se împlinește un an. Ei bine, am ajuns la K...v și m'au închis în temniță. În jurul meu erau vreo zece oameni, toți din Rusia-Mică, oameni voinici, în putere; adevărați tauri. Hrana era cât se poate de proastă, maiorul temniței făcea ce vroia, — și ei nu ziceau nimic. Trecu o zi, trecură două; ștregarii mei erau niște fricoși, după cât băgai de seamă.

— Vă temeți de-un zăpăcit ca ăsta? îi întreb eu.

— Du-te și vorbește cu el, du-te! Și începură să râdă ca niște vite. Eu tăcui. Era acolo un **Moț**¹⁾ caraghios, foarte caraghios, — adăogă povestitorul părăsindu-l pe Kobilin și vorbind către ceilalți. Povestea cum îl judecaseră la tribunal, ce le spusese judecătorilor, cum plângea cu lacrimi amare: „Am copii și nevastă!“. Era un om voinic, cu părul cărunț și des: „Eu? zic atunci, nu mă duc“. Și mai era acolo un câine, care nu făcea altceva decât să

1) Poreclă pe care-o dau Rușii țăranilor din Rusia Mică. Aceștia purtau pe vremuri, în veacul al șaptesprezecelea, un moț în creștetul capului (Nota trad.).

scrie tot ce spuneam. Atunci, îmi zic, crapă odată... Și ia-tă-l că scrie mereu. Atunci mi-am pierdut capul. — Dă-mi ață, Vacia; asta de-aci e putredă.

— Uite, asta e din târg, răspuse Vacia dându-i ață cerută.

— Cea dela atelier e mai bună. Acum câtăva vreme l'am trimis pe Nevalid să caute, dar nu știu de la ce otrăvită de femee a cumpărat-o, căci nu e bună de nimic! făcu Luca îndreptând acul în lumină.

— Dela cumătra lui, să știi.

— Ei bine, dar maiorul?... făcu Kobilin pe care îl uitaseră cu desăvârșire.

Luca atât aștepta, dar nu vru să-și urmeze povestea numaidecât, parcă ar fi arătat prin asta că bietul Kobilin nu era vrednic de atâta luare-aminte. Impunse cu acul de câteva ori, își înghemui în liniște piciorul sub el și începu :

— Ii batjocorii atât de strașnic pe bieții Moți, că a doua zi mă pârără maiorului. In dimineața aceea împrumutasem un **pungaș** (cuțit) de la vecinul meu și-l ascusesem pentru orice întâmplare. Maiorul se înfuriase ca un taur. Il văzui venind. Haide, micilor Ruși, nu e timpul să ne îngrozim. La dracu, însă ! Toată îndrăzneala lor le căzuse drept în călcâe: tremurau de frică. Maiorul intră în temniță, beat turtă.

— Ce e? Cine-a îndrăznit?.... Eu sunt țarul vostru, Dumnezeuul vostru.

Când îl auzii spunând că el e țarul și Dumnezeuul nostru, mă apropiai cu cuțitul ascuns în mâneca hainei.

— Nu, **eu de colo**, Înălțimea Voastră, — și mă apropiam din ce în ce, — asta nu se poate, Înălțimea Voastră, să fii țarul și Dumnezeuul nostru.

— A, tu ești, — strigă maiorul, — tu ești căpetenia răsculaților?

— Nu, **eu de colo**, (și iarăși mă apropiam), nu, Înălțimea Voastră, după cum știe fiecare și după cum și d-ta știi, Dumnezeuul nostru cel Atotputernic e veșnic și singur în ceruri. Și apoi noi n'avem decât un singur țar, care e deasupra noastră a tuturor, pus de însuș Dumnezeu. El e stăpânul nostru, Înălțime. Iar d-ta, Înălțime, nu ești încă decât maior și nu ești șeful nostru decât prin bunăvoința Țarului și mulțumită vredniciei d-tale.

—Cum? Cum? Cum??...

Nu mai putea să vorbească, gângăvea, atât era de nedumerit.

— Uite așa, **eu de colo**: și mă năpustesc asupra lui și-i înfig cuțitul în burtă, până 'n plăsele. Asta se petrecu într'o clipă. Șovăi și căzu, răsucindu-se pe loc. Eu svârlisem cuțitul.

— Haide, Rusneșilor, acum ridicați și voi cuțitul de jos!

Aci trebuie să-mi întrerup povestirea fără să vreau. Cuvinte ca „sunt țar, sunt Dumnezeu“ și altele la fel, se întrebunțau din nenorocire foarte des pe vremuri de către mulți comandanți. Țin să mărturisesc însă că numărul lor s'a micșorat și că poate cei din urmă s'au stins cu desăvârșire. Trebuie să ținem seamă că cei ce rosteau astfel de cuvinte și voiau să pară altfel de cum erau, se găseau mai ales printre ofițerii ieșiți din rândurile soldaților. Gradul de ofițer îi zăpăcea cu totul. După ani de trudă cu ranița în spate, se pomeneau deodată ofițeri, maiori și nobili mai presus de toate; din lipsă de obișnuință și în beția celei dintâi înaintări, își făceau o idee prostească de puterea și însemnătatea lor față de cei mai

mici. În fața superiorilor însă erau de-o slugărnice revoltătoare. Cei mai josnici se grăbeau să vestească pe șefi că au fost cândva subalterni și că „își aduc aminte de locul ce li se cuvine“. Față de cei mici erau niște călai fără pereche. Nimic nu îndârjește mai rău pe deținut, — trebuie s'o spunem, — decât asemeni nesocotiți. Această părere obraznică despre pretinsa sa mărire, alături de mândria unei necumpănite atotputernicii, fac să încolțească ura în inima celui mai suspus dintre oameni și scot din fire și pe cel mai răbdător. Din fericire, toate acestea se petreceau pe vremuri aproape uitate; și, chiar atunci, autoritatea superioară pedepsea cu asprime pe cei vinovați. În această privință cunosc pilde nenumărate.

Ceeace desnădăjduiește mai cu seamă pe supus, e disprețul, scăderea pe care i-o arată oricine când are de-a face cu el. Acei ce cred că e de ajuns să-l hrănești bine și să-l întreții cumsecade pe deținut, după cum cere legea, se înșeală. Omul, oricât de decăzut ar fi, cată să-și impuie, din toate punctele de vedere, respectul față de demnitatea lui de om. Oricare deținut știe foarte bine că e pus sub pază, îndepărtat din mijlocul oamenilor de treabă și cunoaște depărtarea dintre el și mai marii lui, dar nici osânda, nici lanțurile nu-l fac să uite că, înainte de toate, e om. Prin urmare trebuie privit omenește. Doamne, o privire omenească îl poate ridica până și pe nevrednicul din sufletul căruia icoana divină s'a smuls de multă vreme. Mai ales cu acești „nenorociți“ ar trebui toți să se poarte omenește; în asta stă mântuirea și bucuria lor. Am întâlnit comandanți cu suflet blând și îngăduitor și-am băgat de seamă ce înrâurire binefăcătoare aveau asupra acestor umiliți. Un cuvânt bun rostit la vreme, îi înălța sufletește pe deținuți. Atunci se bucurau ca niște copii și își

iubeau șeful cu dragoste curată. Încă un lucru: nu le place ca șefii să fie prea apropiați și prea buni în legăturile lor cu ei. Ei vor să-i respecte și asta îi oprește oarecum. Deținunții sunt mândri, de pildă, că șeful lor are mai multe decorații, că e plăcut la înfățișare, că e bine văzut de-un superior puternic, că e aspru, cinstit și drept, și că și dă seama cum trebuie să și păstreze demnitatea. Pe-un astfel de om, ocnași îl privesc totdeauna cu alți ochi; el știe ce vrea și nu-i supără pe ceilalți; astfel că totul merge de minune.

.

— Și te-ai fript, nu-i așa? întrebă liniștit Kobilin.

— Hei! De fript, m'am fript, tovarăși, nici vorbă! Alei, dă-mi foarfecile! Ei bine, ia spuneți, astăseară nu jucăm cărți?

— Cărțile au fost băute de mult, roști Vacia; dacă n'ar fi fost vândute pentru băutura, le-am avea aci.

— Dacă... Un **dacă** se plătește cu o sută de ruble la Moscova, zise Luca.

— Dar bine, Luca, cu ce te-au răsplătit pentru fapta ta? făcu iarăși Kobilin.

— M'au răsplătit c'o sută cinci lovituri de cnut, dragul meu. Zău, tovarăși, puțin le-a lipsit să nu mă omoare, reluă Luca, întorcându-și din nou privirea dela vecinul său Kobilin. Când a trebuit să primesc cele o sută cinci lovituri, m'au îmbrăcat în mare ținută. Niciodată n'am mai fost bătut până atunci. O mulțime de oameni se strânsese în juru-mi. Tot orașul venise să vadă cum e pedepsit banditul, ucigașul. Nu pot să vă spun cât e de proastă lumea. Timoșca (gâdele) mă desbracă, mă culcă cu fața la pământ și strigă: „— Țin'te bine, am să te

frig!". Aștept. La cea dintâi lovitură aş fi putut să țip, dar nu puteam; în zadar aş fi deschis gura, amușisem. Când mă arse cu biciul a doua oară, — dacă nu vreți, puteți să nu credeți, — n'am auzit când număra două. Imi viu apoi în fire și-i aud numărând șaptesprezece. M'au ridicat de patru ori de pe scândură, ca să-mi trag sufletul o jumătate de ceas, după ce mă înviau cu apă. Mă uitam la toți, îmi ieșeau ochii din cap și-mi ziceam: o să crăp aici!

— Și n'ai murit? întrebă cu nevinovăție Kobilin.

Luca îl măsură c'o privire de dispreț; ceilalți pufniră de răs.

— Mare dobitoc.

— Are gărgăuni în cap, zise Luca, parcă i-ar fi părut rău că se coborâse să stea de vorbă c'un fel de idiot.

— E cam nebun, adăogă la rându-i Vacia.

Cu toate că Luca omorâse șase oameni, nimănui în temniță nu-i era teamă de el. Avea totuși dorința să treacă drept un om fioros.

IX

ISAIA FOMICI. — BAIA. — POVESTEA LUI
BACLUȘIN.

S'apropia Crăciunul. Ocașii îl așteptau c'un fel de smerenie și, numai văzându-i, m'așteptam și eu parcă să văd ceva nemaipomenit. Cu patru zile înainte de sărbători, ne duceau la bae ¹⁾. Toți se pregăteau bucuroși; trebuia să pornim după amiază; cu acest prilej scăpam de o jumătate de zi de lucru. Dintre toți ocașii, singurul care se pregătea mai mult era, fără îndoială, Isaia Fomici Bumstein, evreul despre care am mai pomenit în cuprinsul acestei povestiri. Ii plăcea să se îmbăieze până își ieșea din minți; de câteori răscolesc vrafal amintirilor de demult, mă gândesc la baia din temniță (vrednică să nu fie niciodată uitată) și cel dintâi chip ce mi se înfățișează în minte, e al faimosului și neuitatului Isaia Fomici, tovarășul meu de osândă. Doamne, ce caraghios mai era omul ăsta! L'am zugrăvit numai în câteva cuvinte: cincizeci de ani, îndrăgostit de toate nimicurile, sbârcit, cu semne groaznice pe obraji și pe frunte, slab, pipernicit, cu trupul

1) Baia rusească e cu totul deosebită de-a noastră; sunt niște etuve în care vaporii curăță pielea de toată grăsimea ce-o învâluie.

de găină plouată și alb. Chipul lui înfățișa o bucurie veșnică, nestrămutată, aș putea zice, fericire chiar. Cred că nu-i părea rău niciodată că fusese osândit la muncă silnică. Cum era argintar de meserie, și n'aveau nici un argintar în oraș, avea totdeauna de lucru și câștiga bune parale. N'avea nevoie de nimic, trăia chiar din **belșug**, fără să-și cheltuiască tot avutul; pune ban lângă ban și împrumuta cu camătă. Avea un samovar, o saltea bună, cești, tacâmuri. Jidovii din oraș îl ajutau aproape întotdeauna.

În fiecare Sâmbătă se ducea sub pază la sinagogă (lucru pe care legea îl îngăduia); trăia minunat; totuș, aștepta cu nerăbdare să-și sfârșească pedeapsa ca „să se însoare“. Era un amestec hazliu de nevinovăție, prostie, viclenie, obrăznicie, neștiință, sfială, nerușinare și lăudăroșenie. Îmi părea ciudat însă că ocnașii nu-și băteau niciodată joc de el; dacă-i spuneau o vorbă, o făceau numai ca să glumească. Isaia Fomici era într'adevăr un veșnic prilej de petrecere și de haz pentru toată lumea: „N'avem decât un Isaia Fomici, nu-l atingeți!“ ziceau ocnașii; și, tocmai fiindcă și el își da seama ce însemna în ochii lor, se mândrea c'o nemărginită bucurie; asta îi înveselea mult pe ocnași. Când intrase în temniță, fusese o adevărată nebulie (asta s'a întâmplat înainte de venirea mea, dar mi-au povestit-o alții).

Într'o seară se răspândi șovonul că fusese adus în temniță un jidov pe care îl rădeau la corpul de gardă și că avea să fie adus numaidecât în cazarmă. Cum nu se afla încă nici un jidov printre ocnași, toți îl așteptau cu nerăbdare și-l înconjurară de cum se ivi în prag. Subofițerul de serviciu îl întovărăși și-i arătă locul unde avea să doarmă. Isaia Fomici avea cu el un sac plin de lucruri de-acasă și rufărie dată de administrație. Își puse sacul

alături, se așază pe patul de scânduri, își înghemui picioarele sub el și nu mai îndrăzni să ridice ochii. Cei din juru-i râdeau pe înghesuite, bătându-și joc de el fiindcă era evreu. De-odată un tânăr deținut îndepărtă mulțimea și se apropie de el, în mână cu pantalonii lui vechi de vară, murdari și ruți, cârpiți cu sdrențe de toate colorile. Se așază alături de Isaia Fomici și-l bătău pe umăr.

— Ei, dragă prietene, iată șase ani decând te-aștept. Ia privește, ce-mi dai pe marfa asta?

Și-i întinse sdreanța sub ochi.

Isaia Fomici era atât de sfios încât nu îndrăzni să ridice ochii asupra mulțimii batjocoritoare, cu înfățișare schimonosită și înfiorătoare, ce-l încercuia din toate părțile. Nu putea rosti nici o vorbă, atât era de fricos. Când zări lucrul ce i se întindea, tresări și începu să pipăe sdreanța cu luare-aminte, apropiindu-se de lumină. Toți așteptau să vadă ce-are să spuie.

— Ei bine, nu-mi dai pentru asta o rublă de argint? Face, reluă vânzătorul, clipind din ochi spre Isaia Fomici.

— O rublă de argint, nu. Iți dau șapte copeici.

— Al dracului ticălos mai ești! Cum te cheamă?

— Isaia Fomiț¹⁾.

— Ei bine, Isaia Fomici, ai să ajungi departe. Adio.

Jidovul mai cercetă odată sdreanța pentru care împrumutase șapte copeici, o pături și-o vâri cu grije în sac. Ocașii se prăpădeau de râs.

De altfel, toți îl iubeau și, cu toate că nu era unul să nu fi împrumutat bani dela el, nimeni nu-l supăra. Nici el însă nu era răutăcios; când băgă de seamă că n'o

1) Aproape toți evreii ruși vorbesc cu ț și sunt de-o sgârcenie neînchipuită.

să i se întâmple vre-un rău, începu să se obrăznicească, dar în așa chip că ceilalți îl iertară numaidecât.

Acestea fură cele dintâi cuvinte pe cari le rosti Isaia Fomici în temniță. Un groaznic hohot de răs izbucni din pieptul ocnașilor.

— Șapte copeici? Ei bine, dă-le'ncoace; ai noroc, zău așa! Uită-te bine însă ce marfă îți dau; răspunzi de ea cu capul.

— Adăogând trei copeici dobândă, ai să-mi dai zece copeici, zise evreul cu glas scurt și tremurător, vârând mâna în buzunar ca să scoată banii și plimbând în juru-i o privire neîncrezătoare. Ii era tare frică, dar râvna să nu scape un astfel de chilipir nu-l cruța.

— Cum, trei copeici dobândă... pe an?

— Nu, nu pe an... pe lună!

Luca, pe când se afla în libertate, cunoscuse mulți evrei; pe Isaia îl batjocorea uneori mai mult în glumă decât din răutate, cum te-ai juca cu un câine, cu un papagal ori cu vreo dihanie ciudată. Isaia Fomici nu se su-păra câtuși de puțin și căuta să-i răspundă numaidecât.

— Ai să vezi, jidane ! Te topesc în bătae.

— Dacă tu'mi dai una, eu îți dau zece, răspundea în-ciudat Isaia Fomici.

— Râiosule !

— Pot să fiu râios cât îmi place.

— Jidan nespălat !

— Treaba mea dacă sunt nespălat; nespălat dar bo-gat. Am bani.

— L'ai vândut pe Christos.

— Treaba mea.

— E strașnic, Isaia Fomici al nostru. Un voinic fără pereche. Lăsați-l în pace! Numai pe el îl avem aci.

— Ei, jidane, au să te trimită în Siberia.

— Dar acum nu sunt în Siberia?

— Au să te trimită și mai departe.

— Nu e și-acolo Dumnezeu?

— La dracu, cum crezi altfel?

— Atunci tot una e. Dacă e Dumnezeu și sunt bani, — toate sunt bune.

— Strașnic mai e Isaia Fomici al nostru! Un voinic fără pereche, zău așa! strigau ocnașii din toate părțile. Evreul bagă de seamă că-și bat joc de el, dar nu-și pierde cumpătul, se îndârjește; laudele celor din juru-i îl bucură nespus și cu glas cocoșesc începe să cânte de răsună **cazarma: La, la, la, la, la!** pe-o arie proastă și glumeată, singurul cântec pe care l-a îngânat tot timpul cât a stat în temniță. Când l-am cunoscut, m'a încredințat cu jurământ pe toți zeii, că ăsta era cântecul pe care îl cântau șease sute de mii de Evrei, dela mic pân' la mare, pe când treceau Marea Roșie și că orice Evreu e dator să-l cânte atunci când a izbutit să-și răpuie vrăjmașul.

În ajunul fiecărei Sâmbete, ocnașii veneau într'adins din alte cazarme, ca să-l vadă pe Isaia Fomici cum își face rugăciunea. Era de-o credință și de-o nepăsare atât de nevinovată, încât această curiozitate îi făcea mare plăcere. Își acoperea măsuța într'un colț, c'o grije și-o luare-aminte ciudată, copilărească, deschidea o carte, aprindea două lumânări, rostea câteva cuvinte tainice și se îmbrăca într'un fel de halat bălțat, fără mâneci, pe care îl păstra ca pe-un lucru de preț în fundul cufărului. Își lega mâinile cu niște curele și'n cele din urmă, își prindea în

dreptul frunții c'o fâșie de pânză, o cutioară¹⁾; ai fi zis că e un corn crescut în frunte.

Atunci începea rugăciunea. Cetea cu glas plângător, țipa, scuipa, se lovea cu pumnii în chip sălbatec și caraghios. Așa cerea credința lui; în asta nu era însă nimic ciudat și de râs, dar numai gesturile și țipetele nesocotite ale lui Isaia Fomici ne înveseleau peste măsură. Deodată, își acoperea fața cu amândouă mâinile și începea să cetească printre hohote de plâns... Plânsul lui sporea din ce în ce, și'n amărăciunea ce-l stăpânea, se culca peste carte, cu capul ascuns în halat, urlând; și iarăși, în mijlocul acestor hohote desnădăjduite, începea să râdă, cântând pe nas un imn de bucurie, însuflețit parcă de-o nouă și neasemuită fericire. — „Nu pricepi nimic!“ își ziceau uneori ocașii. Il întrebai într'o zi pe Isaia Fomici ce însemnau aceste suspine și de ce trecea deodată de la desnădejde la bucurie și fericire.

Lui Isaia Fomici îi plăceau astfel de întrebări, mai ales când veneau de la mine. Mă desluși numaidecât că plânsul și suspinele erau pricinuite de căderea Ierusalimului și că așa poruncește legea, să gemi și să te bați cu pumnii în piept. Dar în mijlocul celei mai grele amărăciuni, **trebuia, dintr'odată**, el Isaia Fomici, să-și aducă aminte, ca dintr'o întâmplare (acest „dintr'odată“ e iarăși o poruncă a legii), că proorocii au făcut jidovilor întorcerea în Ierusalim; atunci trebuia să-și arate toată bucuria, să cânte, să râdă și să se roage cu glas înneecat de veselie, cu chipul luminat de cea mai nobilă fericire.

1) Această cutioară numită în limba ebraică *tefil*, înfățișează trupul lui Solomon; în ea se află tablele lui Moise, cu cele zece porunci.

Toate astea, mai ales grija de a nu călca porunca, îi plăceau foarte mult lui Isaia Fomici. Imi spunea c'o bucurie ce-i scânteia în priviri, ce rost are această lege. Intr'o seară, pe când se ruga cu mai multă însuflețire, se întâmplă să intre maiorul, urmat de ofițerul de gardă și câțiva soldați.

Toți deținuții se înșirară printre paturi; numai Isaia Fomici urma să țipe și să dea din mâini. Știa că avea îngăduința să se roage în legea lui, că nimeni n'avea dreptul să-l oprească și că, urlând chiar în fața maiorului, nu era nici o primejdie. Ii plăcea foarte mult să se svârcolească în ochii șefului. Maiorul se opri la un pas de el; Isaia Fomici se întoarse cu spatele la masă și, drept în fața ofițerului, începu să cânte imnul de bucurie, pe nas, cu brațele ridicate. Când trebui să ia o înfățișare de adevărată fericire, porni să clipească des din ochi, râzând cu hohot, și făcând cu capul în spre maior. Maiorul rămase foarte mirat la început, apoi se porni pe râs numindu-l „nătăfleț” și plecă, în vreme ce jidovul țipa și mai desnădăjduit. După un ceas, în timpul mesei, îl întrebai ce-ar fi făcut dacă maiorului i-ar fi trecut prin minte prostia să se supere.

— Care maior?

— Cum? Nu l-ai văzut pe maior?

— Nu.

— Era, cu toate astea, la doi pași, te privea.

Dar Isaia Fomici mă încredință din toată inima că nu-l văzuse, fiindcă în clipa când își făcea rugăciunea, se simțea atât de fericit, încât nu mai vedea și nu mai auzea pe nimeni și nu-și da seama ce se petrecea în juru-i.

Il văd apoi pe Isaia Fomici plimbându-se Sâmbăta prin temniță, fără să facă nimic, așa cum îi impune legea

oricărui Evreu. Ce întâmplări ciudate îmi povestea atunci! De câte ori se întorcea dela sinagogă, îmi aducea vești din Petersburg și svonuri aflate dela Evreii din oraș cari îl încredințau pe Isaia Fomici că sunt adevărate.

Dar poate că am vorbit prea mult de Isaia Fomici.

În tot orașul nu erau decât două băi publice. Cea din-tâi, ținută de un Evreu, era împărțită în cabine pentru care se plătea câte cincizeci de copeici; aci veneau cei cu dare de mână. Cealaltă, veche, murdară, neîncăpătoare, era pentru toată lumea; aci veneau ocnașii. Era frig și soare; deținuții se simțeau bucuroși că mai pot ieși din cazarmă ca să se plimbe prin oraș. Pe drum nu mai conțineau glumele și hohotele de râs. Ne întovărășea un ploton de soldați, cu puștile încărcate; asta era totdeauna ceva rar pentru orășeni.

Odată ajunși la bae, fiindcă nu se putea să intre toți deodată, eram împărțiți în două grupuri; unul aștepta în sala de-alături, pe când celălalt se spăla. Această sală era însă atât de îngustă, încât te mirai cum poate încăpea în ea atâta lume. Petrof se învârtea numai pe lângă mine; căuta să mă ajute, cu toate că nu-l rugasem pentru asta. În acelaș timp, un alt ocnaș, dintre cei osândiți pe viață, îmi propunea să-mi toarne apă pe spate. Il chema Baclușin/ Mi-aduc aminte de acest ocnaș poreclit „pionierul“ ca de cel mai bun și mai cumsecade tovarăș; și într'adevăr așa era. Ne împrietenisem oarecum. Petrof mă ajuta să mă desbrac, fiindcă îmi trebuia mult timp pentru asta, nefiind obișnuit să mă desbrac în grabă; și-apoi, în sală era frig tot ca afară.

Pentru un deținut nou e foarte greu să se desbrace, fiindcă nu știe cum să-și desfacă curelele ce țin lanțurile. Aceste curele sunt lungi de câte șaptesprezece centime-

tri și se leagă una de alta peste îmbrăcăminte. O pereche de curele costă șeaizeci de copeici; fiecare ocnaș trebuie să și le cumpere, fiindcă n'ar putea umbla fără ele. Inelul care strânge pulpa e larg, de poate să treacă un deget printre el și picior; astfel că roade carnea și numai o zi dacă umbli fără curele, faci răni la picioare. Ca să scoți curelele nu-i mare lucru; nu-i acelaș lucru însă cu rufăria; pentru asta îți trebuie o îndelungă răbdare. Odată ce-ai scos cracul stâng al pantalonului, trebuie să-l faci să treacă printre verigă și picior și-apoi din nou să-l treci pe sub verigă; atunci piciorul stâng rămâne slobod; după asta cracul stâng al pantalonului trebuie strecurat pe sub veriga piciorului drept.

Aceiași muncă îți trebuie când te îmbraci cu rufărie curată. Cel dintâi care ne învăță asta fu Korenef, la Tobolsk, un vechi șef de bandă, osândit la cinci ani temniță. Ocnașii sunt obișnuiți cu astfel de lucruri și-i vezi că se desbracă numaidecât.

Dădai câteva copeici lui Petrof să-mi cumpere săpun și-o sdreanță de cânepă cu care să mă frece pe piele. Fiecărui ocnaș i se dă o bucată de săpun, dar nu era mai mare ca un gologan de două copeici și moale ca un cocoloș de brânză ce se dă la masă când fac praznic oamenii de mâna o doua. Săpunul se vindea chiar acolo, împreună cu **obiten**-ul (băutură făcută din miere și apă caldă aromată), bucăți de pâine albă și apă clocotită, căci ocnașul nu primea decât un hârdău, după înțelegerea dintre proprietarul băilor și administrația temniței. Deținuții cari voiau să se spele cu apă multă, puteau să cumpere cu două copeici un hârdău, pe care proprietarul i-l da printr'o fereastră făcută în zid înnadins.

După ce mă desbrăcai, Petrof mă luă în brațe, spu-

nându-mi că-mi era greu să merg în pielea goală cu lanțurile de picioare. „Trage-le în sus, pe pulpă, îmi zise el, ținându-mă de subțiori ca pe-un moșneag. Ia seama aci, până trecem pragul“. Imi fu parcă rușine de sfaturile lui; îl încredințai că pot să merg singur, el însă nu vru să mă creadă. Se purta cu mine parcă aș fi fost un copil neîdemânatec, pe care toți trebuie să-l ajute. Petrof n'avea nimic slugarnic în firea lui; nu era nici plictisitor. Dacă aș fi încercat să-l umilesc, poate ar fi știut să-mi răspundă. Nu-i făgăduisem niciodată nimic și nici el nu-mi ceruse nimic. Atunci de ce mă slujea cu atâta bunăvoință?

Când se deschise ușa dela etuvă, crezui c'o să intru în iad. Inchipuiți-vă o sală lungă de doisprezece pași și tot atât de largă în care intrau o sută de oameni deodată sau cel puțin optzeci, căci eram cu toții aproape două sute. Aburii ne orbeau; funinginea, murdăria și îngheșuiala ne zăpăceau că nu mai știam unde să punem piciorul. Mă îngrozii și-aș fi vrut să fug; Petrof căuta să mă liniștească. Cu mare greutate, de bine de rău ajunserăm până la băncile de scânduri, călcând peste capetele ocnașilor pe cari îi rugam să se plece ca să putem trece mai departe. Dar toate băncile erau pline de lume. Petrof îmi făcu cunoscut că trebuia să-mi cumpăr un loc și intră numaidecât în tocmă cu un ocnaș, care se așezase lângă fereastră.

Pentru o copeică primi să-mi dea locul, după ce însă luă din mâna lui Petrof banul pe care îl pregătise mai dinainte, — apoi se ghemui sub mine, într'un colț posomorât și murdar; mirosea grozav a mucegai; chiar locurile de sub bănci erau înțesate de oameni: ocnașii mișunau în toate părțile.

Pe podea nu mai era loc nici cât un lat de palmă; apa

țâșnea din hârdaie. Cei ce ședeau în picioare se spălau ținând donița într'o mână; apa murdară se scurgea de pe trupuri și cădea peste capetele rase ale celor ghemuiți sub ei. Pe trepte și'n dreptul ferestrelor se îngrămădeau alți ocnași cari se spălau sgârșiți, cu picioarele întinse, mai puțin însă la număr. Poporul nu prea are obiceiul să se spele cu apă și săpun; îi place să stea în aburi fierbinți și'n urmă să se arunce în apă rece; așa s'a pomenit baia. Pe podele zăreai cincizeci de capete deodată, ridicându-se și coborându-se, în frecături nebunești. Aburii sporeau într'una, astfel că în cele din urmă nu mai simțiai căldura apei, ci un fel de arsură, parcă ai fi căzut într'un cazan cu apă clocotită.

Se auzeau țipete, șuerături și zornăit de lanțuri târându-se pe podele... Cei ce voiau să treacă dintr'un loc într'altul își încurcau lanțurile printre altele și le izbeau în capetele celor ghemuiți mai jos decât ei, cădeau și injurau, târând în cădere și pe cei cu lanțurile prinse de-ale lor. Toți pluteau într'un fel de beție, de ațățare nebunească; țipetele se amestecau cu plescăitul apei. În dreptul ferestrei prin care se primea apa, era o învălmășeală nemaipomenită; apa caldă din hârdaie țâșnea peste capetele celor întinși pe podele, risipindu-se mai 'nainte de-a fi fost cuiva de folos.

Ne venea oarecum să credem că suntem liberi, dar din când în când, prin fereastră și prin deschizătura ușii, se zărea chipul mustăcios al vre-unui soldat cu arma la picior, veghind ca nu cumva să se petreacă vreo neorânduială. Capetele rase ale ocnașilor și trupurile lor înroșite de aburi, păreau și mai hidoase. Pe spinările parcă însângerate se zăreau urme de cnut și vânătăi, rămase de cine știe când, cari păreau proaspete încă. Groaznice răni!

nându-mi că-mi era greu să merg în pielea goală cu lanțurile de picioare. „Trage-le în sus, pe pulpă, îmi zise el, ținându-mă de subțiori ca pe-un moșneag. Ia seama aci, până trecem pragul“. Imi fu parcă rușine de sfaturile lui; îl încredințai că pot să merg singur, el însă nu vru să mă creadă. Se purta cu mine parcă aș fi fost un copil neîndemânat, pe care toți trebuie să-l ajute. Petrof n'avea nimic slugarnic în firea lui; nu era nici plictisitor. Dacă aș fi încercat să-l umilesc, poate ar fi știut să-mi răspundă. Nu-i făgăduisem niciodată nimic și nici el nu-mi ceruse nimic. Atunci de ce mă slujea cu atâta bunăvoință?

Când se deschise ușa dela etuvă, crezui c'o să intru în iad. Inchipuiți-vă o sală lungă de doisprezece pași și tot atât de largă în care intrau o sută de oameni deodată sau cel puțin optzeci, căci eram cu toții aproape două sute. Aburii ne orbeau; funinginea, murdăria și îngheșuiala ne zăpăceau că nu mai știam unde să punem piciorul. Mă îngrozii și-aș fi vrut să fug; Petrof căuta să mă liniștească. Cu mare greutate, de bine de rău ajunserăm până la băncile de scânduri, călcând peste capetele ocnașilor pe cari îi rugam să se plece ca să putem trece mai departe. Dar toate băncile erau pline de lume. Petrof îmi făcu cunoscut că trebuia să-mi cumpăr un loc și intră numaidecât în tocmă cu un ocnaș, care se așezase lângă fereastră.

Pentru o copeică primi să-mi dea locul, după ce însă luă din mâna lui Petrof banul pe care îl pregătise mai dinainte, — apoi se ghemui sub mine, într'un colț posomorât și murdar; mirosea grozav a mucegai; chiar locurile de sub bănci erau înțesate de oameni: ocnașii mișunau în toate părțile.

Pe podea nu mai era loc nici cât un lat de palmă; apa

țâșnea din hârdaie. Cei ce ședeau în picioare se spălau ținând donița într'o mână; apa murdară se scurgea de pe trupuri și cădea peste capetele rase ale celor ghemuiți sub ei. Pe trepte și'n dreptul ferestrelor se îngrămădeau alți ocnași cari se spălau sgârșiți, cu picioarele întinse, mai puțini însă la număr. Poporul nu prea are obiceiul să se spele cu apă și săpun; îi place să stea în aburi fierbinți și'n urmă să se arunce în apă rece; așa s'a pomenit baia. Pe podele zăreau cincizeci de capete deodată, ridicându-se și coborându-se, în frecături nebunești. Aburii sporeau într'una, astfel că în cele din urmă nu mai simțiai căldura apei, ci un fel de arsură, parcă ai fi căzut într'un cazan cu apă clocotită.

Se auzeau țipete, șuerături și zornăit de lanțuri târându-se pe podele... Cei ce voiau să treacă dintr'un loc într'altul își încurcau lanțurile printre altele și le izbeau în capetele celor ghemuiți mai jos decât ei, cădeau și injurau, târând în cădere și pe cei cu lanțurile prinse de-ale lor. Toți pluteau într'un fel de beție, de ațățare nebunească; țipetele se amestecau cu plescăitul apei. În dreptul ferestrei prin care se primea apa, era o învălmășeală nemaipomenită; apa caldă din hârdae țâșnea peste capetele celor întinși pe podele, risipindu-se mai 'nainte de-a fi fost cuiva de folos.

Ne venea oarecum să credem că suntem liberi, dar din când în când, prin fereastră și prin deschizătura ușii, se zărea chipul mustăcios al vre-unui soldat cu arma la picior, veghind ca nu cumva să se petreacă vreo neorânduială. Capetele rase ale ocnașilor și trupurile lor înroșite de aburi, păreau și mai hidoase. Pe spinările parcă însângerate se zăreau urme de cnut și vânătăi, rămase de cine știe când, cari păreau proaspete încă. Groaznice răni!

Simțiam că mă apucă fiorii, numai când le vedeam. Aburii sporesc din ce în ce și întreaga sală se înneacă într'un nor des, aprins, în care lumea se mișcă, țipă, se svârcolește. Din undele norului se smulg spinări schilodite, capete rase, jumătăți de brațe și de picioare; ca să întregească această priveliște, Isaia Fomici urlă de bucurie, cât îl ține gura, pe treapta cea mai de sus. Parcă ar vrea să se sature de aburi; oricare altul ar leșina, dar pentru el toate sunt cu putință; pune pe cineva să-l frece pentru o copeică, dar, după o clipă, ocnașul nu mai poate răbda, aruncă sdreanța de cânepă și fuge să se răcorească în apă rece.

Isaia Fomici nu-și pierde cumpătul și chiamă pe un altul și iarăși pe un altul; în astfel de împrejurări nu se mai gândește la cheltuială și schimbă cinci oameni până vede că e spălat cumsecade. — „Se spală de mama focului, ștregarul de Isaia Fomici!“, strigă cei de jos. Jidovul simte că e mai ceva ca toți cei din juru-i, pe cari oricând poate să-i „înfunde“; țipă cu glasul lui spart și începe acelaș cântec: **la, la, la, la, la**, care umple sala de sgomot. Mă gândeam că dacă ar fi trebuit să fim tot împreună în iad, era deajuns să ne privim în bae ca să știm cum vom fi acolo. Nu mă putui stăpâni să nu împărtășesc această părere lui Petrof; el privi în juru-i și nu răspunse.

Aș fi vrut să-i închiriez un loc lângă mine, dar se ghemui la picioarele mele, încredințându-mă că se simțea foarte bine. În acest timp Baclușin ne cumpăra apă caldă și ne-o aducea când aveam nevoie. Petrof îmi spuse că are de gând să mă săpunească din cap până în picioare. „ca să mă curețe“ și mă sili să începem. Mă hotărâi în cele din urmă. Imi frecă trupul cu săpun peste tot. „Acum să-ți spăl **piciorușele**“, făcu el ca încheere. Voiam să-i răspund că mă puteam spăla și singur, dar nu cău-

tam să-l supăr și făcui tot ce vru el. În cuvântul **piciorușe**, pe care-l întrebuița, nu era nimic slugarnic: Petrof nu-mi putea numi picioarele cum le-ar fi numit pe-ale altora, fiindcă ceilalți oameni, cu adevărat, aveau picioare, eu însă aveam piciorușe.

După ce mă spălă cu apă, mă luă de subțiori și mă duse în odaia dealături, cu grije, parcă aș fi fost de porțelan. Mă ajută să mă îmbrac și când văzu că nu mai are ce să-mi mai facă, intră în bae să se spele și el.

Când ajunserăm la cazarmă, îl cinstii c'un pahar de ceai, pe care îl primi bucuros. Il sorbi în liniște și-mi mulțumi. Mă gândeam să fac risipa unui păhărel de rachiu în cinstea lui. Puteam găsi chiar în cazarmă. Petrof rămase peste măsură de mulțumit, dădu paharul de dușcă, tuși de mulțumire și mă încredință că-i dădusem viață cu asta; apoi, deodată, se îndreptă spre bucătărie, parcă acolo s'ar fi hotărât un lucru mare în lipsa lui. Primii apoi un nou musafir: era Baclușin, de care am vorbit și pe care îl rugai să bea cu mine un pahar cu ceai.

N'am întâlnit un om mai plăcut ca Baclușin. La dreptul vorbind, nu ierta pe nimeni nicodată și se certa deseori cu lumea; nu-i plăcea, mai ales, să se amestece cineva în treburile lui, — într'un cuvânt, știa să se apered. Certurile lui nu țineau însă multă vreme și-mi părea că toți ocnașii îl iubeau. Oriunde se ducea, era binevenit. Chiar în oraș era socotit omul cel mai plăcut din lume. Era un ștregar înalt, de treizeci de ani, cu chip nevinoțat și hotărât, c'o barbă scurtă,—în sfârșit, un om pe care îți făcea plăcere să-l întâlnești. Avea darul să-și schimonosească obrazul și să se prefacă, după chipul și asemănarea oricui, în așa fel că cei din juru-i se prăpădeau de răs.

Era un om glumeț, dar niciodată nu sta de vorbă cu cei ce făceau pe scârbiții și fugeau de glume; astfel că nimeni nu-l învinuia c'ar fi „de prisos și, mai ales, prost“. Era plin de viață și de însuflețire. Ne-am cunoscut de la început și mi-a povestit viața lui de militar, copil de trupă, soldat în regimentul de pionieri, unde se făcuse repede luat în seamă de mai marii lui. Mă întrebă într'o vreme o mulțime de lucruri despre Petersburg; citea și cărți. Când veni să bea ceai cu mine, înveseli toată cazarma, povestind cum locotenentul C.... îl ocărâse de dimineață pe maior; îmi făcu cunoscut, așezându-se lângă mine, că foarte curând va avea loc în temniță o reprezentație de teatru. Deținuții plănuiau să dea o serbare în sărbătorile Crăciunului.

Actorii fuseseră găsiți și decorurile se pregăteau pe încetul. Câțiva oameni din oraș făgăduiseră să împrumute îmbrăcămintea femeiască pentru reprezentație. Era vorba, cu ajutorul unei ordonanțe, să se aducă și-o uniformă de ofițer cu găitane. Teamă le era tuturor ca nu cumva maiorul să afle și să oprească serbarea, cum făcuse și c'un an mai 'nainte. Atunci era mâhnit că pierduse la cărți și-apoi făcuse gâlceavă în temniță; astfel că din pricina acestei nemulțumiri, oprise totul. În anul acela toți erau incredințați că n'avea de ce să oprească serbarea. Baclușin era zăpăcit: se vedea bine că era unul din actorii cari aveau să joace pe scenă.

Făgăduii că am să viu și eu la serbare. Bucuria nevinovată ce se citea în ochii lui Baclușin când vorbea de această întreprindere, mă înduioșă. Ajunsesem să ne spunem totul pe față. El îmi povesti între altele că nu slujise numai la Petersburg; fusese trimis la R... cu gradul de subofițer, într'un batalion de garnizoană.

— De-acolo am fost adus aici, adăogă Baclușin.

— Și de ce? îl întrebai.

— De ce? Nu bănuiești, Alexandre Petrovici? Fiindcă eram îndrăgostit.

— Haide! Nimeni nu e trimis la osândă pentru asta zisei râzând.

— Așa e, reluă Baclușin și totuși, din această pricină, am ucis acolo pe-un Neamț, c'un foc de revolver. Era însă cu drept să fiu osândit la muncă silnică pentru un Neamț? Te fac judecătorul meu.

— Cum s'au întâmplat toate astea? Povestește-mi. Trebuie să se fi petrecut ceva ciudat.

— E o poveste caraghioasă, Alexandre Petrovici.

— Cu atât mai bine. Vreau s'o aud.

— Vrei? Ei bine, ascultă...

Și ascultai povestea unui omor: nu era câtuși de puțin caraghioasă, ci dimpotrivă, foarte ciudată...

— Iată cum s'au petrecut lucrurile, începu Baclușin. — Fusesem trimis la Riga, — oraș mare și frumos, — care nu are decât un cusur: e plin de Nemți. Eram încă tânăr; șefii mei mă priveau cu ochi buni; purtam căciula pe-o ureche și-mi petreceam vremea de minune. Făceam cu ochiul Nemțoaicelor. Una din ele numită Luiza, îmi plăcu mult. Ea și cu mătușe-sa erau spălătorese de rufărie fină. Bătrâna era o adevărată maimuță, dar avea bani. La început treceam veșnic pe sub fereastra lor și'n cele din urmă mă împrietenii cu fata. Luiza vorbea bine rusește, cu un r din gât; era plăcută, n'am mai întâlnit femeie ca ea. O strângeam în brațe cu foc, dar ea îmi spuse:

— „Fii cuminte, Șașa, vreau să rămân nevinovată ca să fiu o femeie vrednică de tine!“ Și nu făcea altceva decât să mă mângâie, râzând c'un răs atât de limpede!... Era

cuminte, n'am văzut alta ca ea. Mă hotărâsem în cele din urmă s'o iau de nevastă. De ce n'aș fi luat-o, la urma-urmei! Mă pregăteam chiar să mă duc la colonel c'o cerere... Iată însă că Luiza nu mai veni la întâlnire, odată, de două ori, de trei ori... Ii trimit o scrisoare... Nu-mi răspunde... Ce să fac? îmi zic. Dacă m'ar fi înșelat, ar fi știut să-mi svârle cu țărână în ochi, mi-ar fi răspuns la scrisoare și-ar fi venit la întâlnire. Dar ea nu știa să mintă; rupea de-odată orice fel de legătură și-atât. Asta din pricina mătușii, îmi zisei. Nu îndrăznii să mă duc pe la ea; cu toate că știa ceva de întâlnirile noastre, ne făceam că nu ținem seama de asta... Mă zăpăcisem cu totul; îi trimisei o nouă scrisoare, cea din urmă, în care îi spuneam: „Dacă nu vii, mă duc eu însumi la mătușa ta“. Ii fu frică și veni. Incepu să plângă și-mi povesti că un Neamț, Schultz, o rudă a lor de departe, ceasornicar de meserie, în vârstă, dar bogat, venise s'o ceară în căsătorie, — ca s'o facă fericită, cum spunea el, și ca să nu rămâie holtei până la adânci bătrâneți; o iubea mult, așa credea el, și avusesese de gând s'o ceară de nevastă mai dinainte, dar nu spusese nimic, fiindcă niciodată nu se hotăra să-i vorbească. — Vezi tu, Sașa, îmi spuse ea, mă poate face fericită, fiindcă e bogat; vrei tu să mă lipsești de această fericire?

O privesc în ochi; plânge; mă strânge în brațe, mă sărută...

— Ei, îmi zisei, poate că are dreptate! Ce folos pentru ea că s'ar mărita cu'n soldat, fie el chiar subofițer?

— Atunci, adio, Luiza, Dumnezeu să te aibă în pază! N'am dreptul să-ți smulg fericirea. Dar cum e omul ăsta? E frumos? — Nu, e în vârstă și are un nas lung. — Incepu chiar să râdă. O părăsii. — Ei, așa mi-a fost soarta, îmi

zisei. A doua zi trec prin dreptul prăvăliei lui Schultz (îmi arătase ea strada unde locuia). Privesc prin geam: văd un Neamț care drege un ceasornic. Patruzeci și cinci de ani, un nas coroiat, ochii ieșiți din cap, o haină lungă, cu guler drept. Scuipei de scârbă când îl văzui: eram în stare să sparg geamurile dela ferestre... La ce bun? mă gândii... Nu mai e nimic de făcut, toate s'au sfârșit... Ajung la cazarmă în puterea nopții, mă întind în pat și, ai să mă crezi, Alexandre Petrovici? am început să plâng ca un nebun.

Trece o zi, trec două, trei... N'o mai văd pe Luiza... Aflasem, cu toate astea, dela o bătrână (spălătoreasă și ea, la care se ducea câteodată iubita mea) că Neamțul știa de dragostea noastră, și pentru asta se hotărâse s'o ia de nevastă cât mai în grabă. Altfel ar fi însemnat să mai aștepte încă doi ani. O silise pe Luiza să jure că n'are să mai mă vadă; părea că din pricina mea își strângea băerile pungii și se purta foarte aspru, atât cu Luiza, cât și cu mătușa ei. „Poate cumva să-și schimbe gândul, îmi zisei, fiindcă nu pare tocmai hotărât“. Ea îmi spuse că peste două zile aveau să se ducă la el să bea cafeaua împreună, era într'o Duminică, și că acolo se mai întâlneau cu încă o rudă, un fost negustor, sărăcit în cele din urmă, vânzător într'o prăvălie de băuturi. Când aflai că au hotărât totul pentru Duminecă, fusei atât de amărât încât nu mă mai putui stăpâni. Toată ziua aceea și ziua următoare mă gândii numai la asta. Imi venea să-l sfâșii pe Neamț.

Duminecă de dimineață nu eram încă hotărât la nimic; după ce m'am dus la biserică, pornii în goană, îmi luai mantaua pe mine și mă oprii drept la Neamț. Credeam c'o să-i gădesc pe toți acolo. De ce mă duceam în casa Neamțului și ce voiam să-i spun, nu știam. Vârâi un pistol în buzunar,

pentru orice întâmplare, — un pistol mic care nu era bun de nimic, cum erau pistoalele pe vremuri, — care îmi slujise cândva să învăț să trag la țintă. Il încărcai, cu toate astea, fiindcă mă gândeam că Neamțul are să mă gonească și are să-mi spună vreun cuvânt greu. Aveam de gând să-l sperii, cel puțin. Ajung. Nu văd pe nimeni pe scară, erau toți în odaia din fund. Nici o slugă; aceea pe care-o avea, plecase de-acasă. Intru în prăvălie, văd că ușa e încuiată, o ușe veche cu zăvor. Imi bate inima, mă opresc și ascult; vorbeau nemțește. Dau cu piciorul în ușe și sare din țâțâni. Privesc; masa e pusă. Văd o cutie de cafea, o mașină de spirt, deasupra căreia fierbea un ibric, și niște pișcoturi. Pe-o tavă o sticlă cu rachiu, pește, cârnați și o sticlă cu vin. Luiza și mătușa ei, amândouă îmbrăcate ca de sărbătoare, ședeau pe divan. În fața lor Neamțul, răsturnat pe-un scaun, ca orice logodnic, sclivisit, în frac și cu guler înalt. Alături mai era un bărbat, bătrân voinic, cu părul alb; tăcea. Când intrai, Luiza se îngălbeni numai-decât. Mătușa ei se ridică deodată și căzu pe divan. Neamțul se încruntă. Părea tare supărat; se ridică și-mi ieși înaintea:

— Ce dorești d-ta?

Mi-ași fi pierdut cumpătul, dacă nu m'ar fi întărit mânia.

— Ce doresc? Mai primește un musafir și dă-i să bea un rachiu. Am venit să văd ce faceți.

Neamțul se gândi o clipă și-mi spuse: „Stai“.

Mă așezai pe-un scaun.

— Uite rachiul; bea, te rog.

— Dă-mi alt rachiu mai bun. Și mă simțeam din ce în ce mai pornit pe ceartă.

— E un rachiu foarte bun.

Nu-mi plăcea când îl vedeam cum mă măsoară din cap până'n picioare, mai ales când o știam și pe Luiza acolo. Băui și zisei :

— Ascultă, Neamțule, nu-mi place cum te porți cu mine. Mai întâi să ne cunoaștem; am venit, fiindcă vreau să fim prieteni.

— Nu pot să fiu prieten cu d-ta; nu ești decât un simplu soldat.

Atunci îmi sări țandăra.

— Ah, ticălosule, negustor de cârnați! Știi că pot face din tine ce-mi place? Uite, vrei să-ți sfărâm țeasta cu pistolul?

Și scosei pistolul din buzunar; mă sculai și-i îndreptai țeava spre frunte. Femeile erau mai mult moarte; nu îndrăzneau să scoată o vorbă; bătrânul îngălbenise și tremura ca frunza.

Neamțul incremeni, dar își veni în fire numaidecât.

— Nu-mi e frică de d-ta și te rog, ca om bine crescut, să sfârșești cu astfel de glume; nu-mi e frică de d-ta câtuși de puțin.

— A, minți. Știu că-ți e frică! Ia priviți-l! Nu îndrăznește să-și miște capul de sub pistol.

— Nu, zise el, n'ai să îndrăznești să faci asta.

— Și de ce n'aș îndrăzni?

— Fiindcă îți e oprit și-ai să fii pedepsit cum nici nu gândești.

Să-l ia dracu' pe ticălosul de Neamț! Dacă nu m'ar fi ațâțat, poate ar trăi și azi.

— Și crezi că n'am să îndrăznesc?

— Nu...

— N'am să îndrăznesc?

— N'ai să-mi poți face...

— Ei bine, na! Cârnat!

Trag și iată-l că se prăbușește pe scaun. Ceilalți încep să țipe.

Imi ascund pistolul în buzunar și, când ajung la cazarmă, îl arunc printre urzici, lângă poartă.

Când intrai în cazarmă, mă întinsei pe pat și-mi zisei: „Au să mă prindă numaidecât!“ Trece un ceas, trec două, — nu vine nimeni să mă aresteze. Spre seară mă apucă o tristețe nelămurită și plecai; țineam cu orice preț să mă întâlnesc cu Luiza. Trecui prin dreptul casei ceasornicarului. Acolo văzui o mulțime de lume, poliția... Mă dusei la bătrână și-i spusei: „Du-te și-o cheamă pe Luiza“. Nu așteptai decât o clipă, ea veni numaidecât și se aruncă la pieptul meu, plângând. „E vina mea, îmi zise, am ascultat de mătușa mea“. Imi povesti că mătușa ei, după cele întâmplate, se întorsese acasă; se îngrozise peste măsură și zăcea în pat, fără să poată rosti o vorbă. Bătrâna nu aruncase vina asupra nimănui, dimpotrivă o sfătuisese pe nepoată să tacă, fiindcă-i era teamă: „Lasă-i să facă ce vor“.

— Nimeni nu ne-a mai văzut de-atunci, îmi spuse Luiza. Ceasornicarul își gonise slujnica; se temea de ea ca de foc; i-ar fi scos ochii dacă ar fi aflat că vrea să se însoare. Nu mai avea deasemeni niciun lucrător; pe toți îi gonise. El singur pregătise cafeaua și gustările. Cât despre ruda lui, bătrânul cu care se întâlnea rareori, își luase pălăria, fără să scoată o vorbă, și plecase cel dintâi. „N'are să spuie nimic“, adăogă Luiza. Lucru care se și întâmplă. Două săptămâni n'am fost arestat, nu bănuia nimeni nimic. Dacă vrei, poți să nu crezi, Alexandre Petrovici, dar aceste două săptămâni au fost adevărata fericire a vieții mele. Mă întâlneam cu Luiza în fiecare zi. Și cum mă iubea în cele din urmă! Imi zicea plângând: — „Dacă au să te prin-

dă, plec și eu cu tine; las toate și te urmez". Nu-mi mai dădeam seama de nimic, atât de mult mă zăpăcisem din pricina ei. Bătrânul și mătușa se înțeleseră să mă pârască.

— Dar, îl întrerupsei pe Baclușin, ia stai: pentru asta puteai fi osândit la zece sau doisprezece ani de temniță și încă era mult; când pe tine te-au osândit la muncă silnică pe viață. Cum se face?

— Asta e altceva, zise Baclușin. Când am fost trimis în fața consiliului de războiu, un căpitan începu să mă ocă-rască în fața tribunalului, spunându-mi cuvinte grele. Nu mă mai putui stăpâni și-i strigai: „De ce mă umilești? Nu vezi, ticălosule, că te privești într'o oglindă?“ Pentru asta am fost din nou dat în judecată și m'au osândit la patru mii de lovituri de cnut și la muncă silnică pe viață. Când m'au scos ca să-mi primesc pedeapsa trecând prin **ulița verde**, l-au adus și pe căpitan: își pierduse gradul și fusese trimis în Caucaz ca simplu soldat. La revedere, Alexandre Petrovici. Nu uita să vii la reprezentația noastră.

X.

CRĂCIUNUL

Insfârșit, se apropiară sărbătorile. În ajun ocașii nu mai plecară la lucru. Cei ce lucrau în atelierile de croitorie și alții, se lăsară mai în urmă, ca de obicei; se iviră apoi cei ce lucrau afară; se întorceau spre cazarmă unul câte unul, ori mai mulți deodată; după masă, nimeni nu mai lucră. Încă de dimineață, cea mai mare parte dintre ocași se îndeletniceau numai cu ceea ce era de trebuință, fără să se mai gândească la nevoile administrației; unii căutau să se îdestuleze cu rachiu, trimețând să cumpere, în vreme ce alții cereau îngăduința să-și vadă rudele și cunoscuții, ori își adunau banii pentru lucrări făcute mai de mult. Baclușin și ocașii cari luau parte la spectacol, căutau să-și hotărască unele din cunoștințe, aproape toate ordonanțele ofițerilor, să le împrumute îmbrăcămintea de care aveau nevoie.

Unii umblau grăbiți, de colo până colo, numai fiindcă îi vedeau pe alții neliniștiți și îngrijorați; n'aveau de nicăeri bani de primit și totuș, parcă așteptau să se facă o schimbare, să se petreacă ceva neobișnuit. Spre seară, paznicii cari făcuseră cumpărături pentru ocași, aduseră tot felul de lucruri: carne, purcei de lapte, găște. Mulți

deținuți, dintre cei mai simpli și mai strângători, cari tot anul adunau copeicile una lângă alta, credeau de datoria lor să facă în ziua aceea cheltueli mari și să sărbătorească cumsecade Crăciunul. A doua zi era pentru ocnași o zi mare, la care aveau dreptul, o sărbătoare recunoscută de lege. În ziua aceea nu se ducea nimeni la lucru. Astfel de zile erau numai trei pe an.

Cine știe câte amintiri turburau sufletele bieților învinși la apropierea unei astfel de sărbători? Din copilărie încă poporul păstrează vie amintirea marilor sărbători. Poate că și ei își aduceau aminte, cu neliniște și amărăciune, de zilele în cari te odihnești după atâta trudă în mijlocul alor tăi. Respectul ocnașilor față de această sărbătoare avea ceva impunător, cheflii deveneau mai puțin numeroși, aproape toată lumea își aduna gândurile parcă, toți își căutau de lucru, cu toate că n'aveau nimic de făcut. Chiar acei cari aveau obiceiul să facă pe paiațele, își luau o înfățișare gânditoare... Râsul părea oprit. Un fel de luare-aminte neîngăduitoare domnea în temniță și dacă cineva se împotriva acestui ceas de odihnă, chiar fără să vrea, era pus numai decât la locul lui, cu țipete și ocări; se supărau, parcă omul ar fi căutat să-și bată joc de această sărbătoare. Felul de a vedea al ocnașilor, în această privință, era ciudat, înduioșător chiar. În afară de acea dragoste înăscută pe care o au pentru această zi, ei presimt că, cinstind-o cum se cuvine, se apropie oarecum de lumea din afară, că nu sunt cu desăvârșire uitați de soartă, pierduți și isgoniți dintre oameni, de vreme ce și în temniță se împărtășește o bucurie ca în mijlocul lumii celeilalte. Iși dau bine seama de asta, am văzut eu însumi și-am înțeles.

Achim Achimici făcuse deasemeni mari pregătiri în ve-

derea acestei zile; nu-și amintea de bucuriile copilăriei, fiindcă crescuse într'o casă străină ca orfan și intrase în lume la vârsta de cincisprezece ani; niciodată nu se bucurase cum trebuia; trăise o viață liniștită, veșnic aceeași, de teamă să nu calce peste îndatoririle ce-i erau impuse. Nu era, cu toate astea, un om prea cucernic, fiindcă anumite obiceiuri înăbușiră în el toate durerile omenești, toate patimile și pornirile, bune sau rele. Se pregătea să sărbătorească Crăciunul fără tresăriri; nu-l întrista nicio amintire zadarnică și înduioșătoare; făcea totul cu grija, care era deajuns ca să-și împlinească cu prisosință datoria cinstind o zi ce rămânea sfântă pentru toată lumea. De altfel, nu-i plăcea să stea prea mult pe gânduri. Însemnătatea unui lucru nu-i pusese niciodată mintea la încercare, în vreme ce săvârșea totul cu un fel de migală apropiată de cucernicie.

Dacă în ziua următoare i se poruncea să facă cu totul altceva, s'ar fi supus fără să murmure, cu grija pe care o arătase în ajun. Odată în viața lui, o singură dată, ținuse să facă așa cum îl tăiașe capul, — și atunci fusese osândit la muncă silnică. Această lecție n'avea s'o uite nicicând. Deși era scris ca niciodată să nu-și înțeleagă vina, dobândise, cu toate astea, din însăși nefericirea lui, tăria mântuitoare de a nu gândi în orice fel de împrejurare, fiindcă mintea lui n'avea în niciun chip puterea de judecată. Supus orbește cinstirii unei zile, privea cu luare aminte purcelul de lapte umplut cu tocătură, pe care singur îl fripseră (căci avea multe cunoștinți în de-ale bucătăriei) ca și cum n'ar fi fost un purcel de lapte ca oricare altul, pe care să-l poți cumpăra ori frige când vrei, ci un alt fel de dobitoac, născut înnadins pentru această zi de Crăciun.

Poate că era obișnuit încă din copilărie să vadă pe masă,

într'o astfel de zi, un purcel de lapte, și-atunci rămânea încredințat că nu prăznuia Crăciunul cum trebuia dacă nu-și cumpăra purcelul; și apoi, dacă, din nenorocire, nu mâncase niciodată carne de porc, s'ar fi căit toată viața că nici acum nu-și făcuse pe deplin datoria.

Până în ziua de Crăciun purtase haina și pantalonii sdrențuiți, cari, cu toată cârpeala, își arătau găurile pe toate părțile. Aflai însă că păstra cu grije în fundul cufărului îmbrăcămintea ce-i fusese încredințată cu patru luni mai înainte și că n'o atinsese numai ca s'o poată îmbrăca nouă în ziua de Crăciun. Așa și făcu. În ajun, scoase din cufăr îmbrăcămintea, o desfăcu, o privi cu luare-aminte, o netezi, suflă peste ea ca s'o scuture de praf și, toate fiind în bună rânduială, o încercă în liniște. Ii venea foarte bine; hainele aveau o croială îngrijită, haina se încheia până la gât, gulerul drept și tare, parcă ar fi fost pe carton, îi ținea bărbia mai sus ca de obicei; mijlocul strâns amintea vechia îmbrăcămintă militară; de aceea Achim Achimici zâmbi de mulțumire, întorcându-se cu oarecare mândrie în fața oglinjoarei lui, împodobită încă de mult, c'o neobișnuită grije, c'o ramă aurie. Singură o copcă dela haină nu părea să fie la locul ei: Achim Achimici băgă de seamă și se hotărî s'o schimbe; când sfârși, încercă haina din nou și-acum îi venea de minune. Împături lucrurile ca mai înainte, și, împăcat în sine, le închise în ladă până a doua zi. Pe cap era ras îndeajuns, dar după oarecare băgare de seamă, Achim Achimici ajunse la încredințarea că mai trebuia luat cu briciul; părul crescuse mărunț și des; numaidecât se grăbi să dea fuga la „maior“ ca să-l radă cum trebuie.

Fără îndoială, nimeni nu se gândise să-i ia seama a doua zi, dar făcea toate astea ca să se știe împăcat în su-

fletul lui, împlinindu-și cu sârg datoria, cel puțin în ziua aceea. Grija pentru cel mai mic nasture, pentru cea mai mică cusătură, pentru cel mai neînsemnat fir de ață, i se întipărise în minte ca o datorie de neînlăturat și, în inima lui, se ivea ca o icoană a celei mai desăvârșite frumuseți la care țintește un om cumsecade. Ca „mai vechi“ în cazarmă, avu grija să se aducă fân și să fie risipit pe dușumea. Același lucru se făcea și în celelalte cazărmi. Nu știu de ce se așternea fân pe jos în ziua de Crăciun¹⁾. Odată ce Achim Achimici isprăvi ce-avea de făcut, își spuse rugăciunea, se întinse pe scândură și adormi într'un somn adânc, liniștit, de copil, ca să se trezească a doua zi cât mai de dimineață. Ceilalți ocnași făcură acelaș lucru. Toți deținuții se culcară mult mai de vreme ca de obicei. Lucrul fiecăruia fu lăsat de-o parte în seara aceea; la jocul de cărți nu se mai gândi nimeni. Toată lumea aștepta dimineața următoare.

Se ivi, însfârșit, și-această dimineață. De vreme încă, mai 'nainte de-a se lumina de ziuă, începu să bată toba și subofițerul intră să numere ocnașii, urându-le sărbători fericite. I se răspunse acelaș lucru, pe-un ton blând și potolit. Achim Achimici și mulți alții, cari aveau gâște și purcei la fript, plecară la bucătărie, după ce-și spuseră în grabă rugăciunea, ca să vadă în ce chip de fuseseră pregătite bunătățile. Prin ferestrele mici ale cazarmei, căptușite cu flori de chiciură și zăpadă, se zărea focul viu aprins în două cuptoare, sub lumina celor șase vetre. Prin curtea încă întunecoasă, ocnașii, cu haina svârlită pe umeri unii, alții îmbrăcați de-a binelea, se îngrămădeau spre bucătărie.

1) În Polonia, și astăzi, sub fața de masă se așterne fân, ca să amintească oaspeților că Isus Cristos s'a născut în staul.

Câțiva, — foarte puțini, de altfel, — izbutiseră să dea ochi cu crâșmarii. Ei erau cei mai nerăbdători. Toată lumea se mișca în liniște, pe gânduri parcă, mai cuminte ca de obicei. Nu se mai auzeau certurile și ocările de totdeauna. Fiecare își da seama că e o zi mare, o mare sărbătoare. Ocașii se duceau și prin celelalte cazărmi ca să ureze sărbători fericite cunoștințelor.

Părea că în ziua aceea o strânsă prietenie îi lega pe toți. Trebuie ținut în seamă, în treacăt, de altfel, că ocașii nu se împrietenesc cu nimeni în temniță; astfel că rareori se întâmpla să-i vezi înțelegându-se, ca în lumea din afară. În legăturile noastre erau ursuzi, posomorâți; puțini aveau o fire deosebită de-a celorlalți; așa era obiceiul. Ieșii și eu din cazarmă; începuse să se crape de ziuă; stelele mureau, un vâl de ceață sură plutea printre ziduri, nori groși de fum urcau, încolăcindu-se, din coșurile cuptoarelor. Mai mulți deținuți cu cari mă întâlneam îmi urară sărbători vesele, cu multă bunăvoință. Unii nu stătuseră cu mine de vorbă până în ziua aceea.

Lângă bucătărie mă întâmpină un ocaș din cazarma militară, cu mantaua pe umeri. Mă zărise din mijlocul curții și începu să mă strige: „Alexandre Petrovici! Alexandre Petrovici!“ pornind în goană spre bucătărie. Mă oprii. Era un tânăr, rotund la față, cu ochii blânzi, puțin prietenos cu lumea; decând intrasem în temniță nu vorbisem niciodată cu el; îmi părea că nu vrea să mă bage în seamă; nici nu știam cum îl chiamă. Veni într'un suflet, se opri în fața mea și mă privea zâmbind prostește, cu înfățișare de om tare fericit...

— Ce vrei? îl întrebai, uimit oarecum. El zâmbea mereu și mă privea cu și mai multă luare-aminte, fără să poată însă rosti o vorbă.

— Ei, cum?... Azi e sărbătoare..., bâigui în cele din urmă. Iși da seama, pe semne, că n'avea nimic să-mi spună și mă părăsi numaidecât ca să-și vadă de treburi la bucătărie.

Trebue să adaog că, după asta, nu ne-am mai întâlnit aproape de loc și că n'am mai schimbat o vorbă până la ieșirea mea din temniță.

La bucătărie, ocașii se înghesuiau, îmbrâncindu-se, în jurul cuptoarelor. Fiecare își vedea de ce-i al lui; bucătarii îngrijeau de mâncarea obișnuită a temniței, fiindcă în ziua aceea se suna masa mult mai de vreme. Nimeni nu băgase nimic în gură; fiecăruia însă îi era foame, dar se ferea de ceilalți. Se aștepta preotul; postul sfârșea de abia după ivirea lui. Nu se luminase încă bine de ziuă și-l auzirăm pe caporal strigând din dosul porții dela intrare: „Bucătarii!“ Aceste strigăte se auziră neîntrerupt două ceasuri în șir. Erau chemați ca să primească pomana adusă din toate unghiurile orașului, din plin: pâini albe, plăcinti, clătite și alte prăjituri cu unt. Nu cred să fi fost negustoreasă sau femeie cu dare de mână în oraș și să nu fi trimis ceva „nenorociților“. Printre aceste daruri erau unele mai de preț ca pâinea de făină albă, în număr destul de mare; erau însă și altele sărăcicioase, bucățele de pâine albă de două copeici și lipii negre deabia mânjite cu puțină smântână acră: era darul săracului către sărac, pentru care cel dintâiu își cheltuise și cea din urmă copeică.

Totul era primit cu aceeași recunoștință, fără să se facă deosebire între pomeni și cei ce dăruiau. Ocașii, cari primeau darurile, își luau căciula din cap, apoi le duceau la bucătărie. Când se strângeau grămezi mari de pâine, se che-
mau „cei vechi“ din fiecare cazarmă cari împărțeau totul

cu dreptate între oameni. Această împărțanie nu stârnea nici certuri, nici ocări; se făcea în liniște, frățește.

Achim Achimici, ajutat de-un alt deținut, împărțea între ocnașii din cazarma noastră cele primite în dar, dând cu mâna lui fiecăruia ce i se cuvenea. Toți erau mulțumiți, nimeni nu se plângea, niciun cuvânt de împotrivire nu se auzea, fiindcă nimeni nu se gândea în clipa aceea să-și înșele aproapele. După ce Achim Achimici își sfârși treburile la bucătărie, se îngriji numai de curățenia lui trupească, se îmbracă în liniște, încheindu-și toți nasturii dela haină, fără să uite vreunul; și-odată îmbrăcat curat, începu să-și facă rugăciunea, care ținu câtăva vreme. Mulți deținuți își împlineau datoria față de credință, dar erau, în cea mai mare parte, oameni în vârstă; tinerii nu se rugau aproape de loc: se închinau atunci când se dădeau jos din pat și asta numai în zile de sărbătoare. Achim Achimici se apropie de mine, după ce-și sfârși rugăciunea, ca să-mi ureze cele de cuviință. Il rugai să ia ceaiul cu mine, el mi se arătă recunoscător, dându-mi o bucată de purcel fript. După câtăva vreme veni și Petrof să-mi aducă urările lui. Imi părea că băuse ceva și, cu toate că s'arăta bucuros să mă vadă, nu-mi spuse mare lucru; rămase nemișcat în fața mea câteva clipe, apoi se întoarse la bucătărie.

În vremea aceea, în cazarma secției militare se pregăteau să primească preotul. Această cazarmă nu era clădită ca și celelalte; paturile erau înșirate de-alungul zidului, nu în mijlocul sălii, ca la noi, de pildă, — astfel că era loc destul să te învârtești. Poate că fusese rânduită în acest chip, ca să poată strânge ocnașii laolaltă, când era nevoie. Intinseseră o masă mare în mijlocul sălii; puseră o icoană în fața căreia aprinseră o candelă. În cele din ur-

mă se ivi preotul cu crucea și apa sfințită. Se rugă și cântă în fața icoanei, apoi se întoarce cu fața către ocnașii cari, unul după altul, venirea să sărute crucea. După aceea preotul trecu prin fiecare cazarmă, stropind în dreapta și în stânga cu apă sfințită; când ajunse la bucătărie, binecuvântă pâinea temniței, care se știa că e foarte bună; ocnașii își arătară dorința să-i trimită acasă numaidecât două pâini calde, printr'un paznic, — apoi duseră crucea la loc, cu dragostea cu care o primiseră; puțină vreme după asta se ivi maiorul, întovărășit de comandant, — un om foarte iubit, respectat chiar. Făcu înconjurul fiecărei cazarme, urmate de maior, urând ocnașilor Crăciun fericit: apoi intră în bucătărie și gustă o lingură de ciorbă de varză acră. Era foarte bună în ziua aceea; fiecare deținut avea dreptul la o jumătate de chil de carne, în afară de asta mai primeau și un fel de plăcintă de nuci, pe lângă untul care nu era de fel economisit. Maiorul întovărăși pe comandant până la poartă și porunci ocnașilor să se așeze la masă. Bieții oameni căutau să scape de ochii lui mai întâi. Se fereau de privirea lui răutăcioasă, veșnic sfredelitoare de sub ochelari, care umbla dela dreapta la stânga, parcă ar fi căutat o neorânduială, ori un vinovat ca să-l pedepsească.

Se așezară la masă. Purcelul de lapte al lui Achim Achimici era foarte bine fript. Nu-mi dădui seama cum, dar după cinci minute dela plecarea maiorului, se îmbătară aproape toți ocnașii, când în fața lui niciunul nu părea gustat. Toți erau aprinși la față și bucuroși; numaidecât intrară în joc și balalaicele. Micul polonez cânta din vioară în urma unui chefliu care-l plătise pentru toată ziua și căruia îi oerea să cânte numai jocuri repezi. Convorbirea deveni din ce în ce mai zgomotoasă și mai aprinsă.

Totuși, masa se sfârși fără neorânduiele. Toată lumea era mulțumită. Câțiva bătrâni, ocași cu asprimea brăzdată pe față, se duseră numaidecât să se culce, ceea ce făcu și Achim Achimici, care socotea că așa se cade într'o zi de Crăciun, să te culci îndată după ce ai mâncat. Cucernicul din Starodub, după ce picoti câtăva vreme, se urcă pe cuptor și își deschise cartea de rugăciuni: se rugă toată ziua, până după înserat, neîntrerupt. Ura din tot sufletul această „nerușinare“, cum zicea el. Cerchezii se așezară în prag, nedumeriți; priveau parcă cu desgust această lume beată. Mă întâlnii și cu Nura: „**Aman, Aman**, îmi zise el într'o pornire de chibzuită indignare, clătinând din cap, — uf, Aman! Alah s'ar supăra!” Isaia Fomici aprinse într'un colț un capăt de lumânare și, obraznic și înadins, începu să lucreze, ca să arate că în ochii lui nu era sărbătoare în ziua aceea. Ici colo începeau jocurile de cărți. Ocașii nu se temeau de paznici, totuși se puseră veghetori ca nu cumva subofițerul să se ivească pe neașteptate; el însă căuta să închidă ochii la toate.

Ofițerul de gardă nu făcu rondul numai de trei ori. Ocașii beți se ascundeau numaidecât și cărțile piereau ca prin minune; îmi părea însă că n'avea de gând să ia în seamă lucrurile cari nu erau pentru nimeni o pacoste. Nu era mare lucru că te îmbătai în ziua aceea. Veselia sporea pe încetul. Incepeau certurile. Cei mai mulți însă rămâneau potoliți, căci era deajuns să te strâmbi de răs numai privind la cei câțiva zăpăciți. Aceștia beau fără nici o măsură. Gazin era în apele lui, se plimba mulțumit pe lângă patul sub care își ascunsese clondirul cu rachiu, pregătit mai dinainte sub zăpadă în dosul cazărmei, într'un loc tainic; râdea cu șiretenie când vedea cumpărătorii venind grămadă. Se păstra întreg, de altfel; nu băuse încă nimic, căci

avea de gând să se îmbete în cea din urmă zi de Crăciun, după ce golea buzunarele deținuților. Incepeau să se audă cântece prin cazarmă. Beția devenea un fel de orgie și cântecele storceau lacrimi. Ocașii se plimbau mai mulți la un loc, atingând în treacăt cu degetele coardele balalaicei, cu mantaua svârlită pe umeri la întâmplare.

Se alcătuiseră chiar un cor de opt sau zece oameni, dintre osândiții pe viață. Cântau frumos, în tremurul limpede de ghitare și balalaice. Cântecele cu adevărat populare se auzeau rar. Imi amintesc numai de unul singur, cântat cu mult farmec.

**Ieri, tinerețea mea,
Mă bucuram la praznic...**

În temniță am auzit alt cântec, la fel cu cel dintâi, pe care nu-l cunoscusem până atunci. La sfârșitul cântecului se adăogau câteva versuri:

**La mine, tinerețe,
Sunt toate 'n rânduială....
Tacâmuri am curate
Și ciorba-i pusă 'n blide;
Spălați sunt stâlpii ușii,
Plăcintele sunt coapte.**

Se cântau mai ales cântecele zise „de ocași“. Unul „Pe-atunci...“, foarte hazliu, povestește cum un om petrecea chefuind ca un boer și'n urmă fu osândit la temniță. „Pe-atunci...“ golea, una după alta, sticlele de șampanie, pe când acum:

Mi se dă varză fiartă 'n apă
Și mă'ndop de simt c'am să crăp...

Alt cântec, foarte cunoscut, era și obișnuitul :

De mult trăiam voios,
Flăcău încă, și petreceam
Și-mi aveam capitalul meu...
Dar capitalul, tânăr încă, l-am pierdut
Și-am venit să trăesc în ocnă.

și așa mai departe. La noi însă nu se zicea **capital**, ci **copitul**, după verbul **copit** (a strânge). Erau apoi și cântece triste. Unul îndeajuns de cunoscut, cred, era un adevărat cântec de ocaș:

Făclia cerului s'aprinde
Și toba bate deșteptarea;
Ocașul vechi deschide ușa
Și'n dată vine grefierul
Să vadă de suntem în număr.
Nu vede nimeni printre ziduri
Să știe cum trăim aci.
Cu noi e singur Dumnezeu din ceruri,
Și nu ne lasă să pierim.

Alt cântec și mai trist, care sună încă și mai frumos, se cântă cu vorbe fără rost, aproape de neînțeles. Imi aduc aminte numai de câteva versuri.

Ochii mei n'au să mai vadă țara
In care m'am născut;

Sunt osândit ca 'ntreaga mea viață
 Să 'ndur un chin de care nu sunt vrednic.
 Pe-acoperiș va plânge cucuvaia,
 Făcând pădurea 'ntreagă să răsune.
 Mi-e inima răpusă de tristețe,
 Că'n veci n'am să mai trec pe-acolo.

Se cântă deseori, dar nu în cor; e frumos când îl auzi cântat de-un singur glas. Astfel, după ce se sfârșește lucrul, ocnașul iese din cazarmă și se așează 'n prispă; rămâne pe gânduri, cu bărbia'n palmă, și începe să cânte cu glasul cel mai subțire. Cine îl ascultă simte că-i moare ceva în inimă. În temniță erau ocnași cu glasuri foarte frumoase.

Incepea să se întunece. Plictiseala, tristețea își făceau drum prin beție și desfrâu. Ocnașul, care, cu un ceas mai 'nainte, se prăpădea de răs, acum plângea într'un colț, beat peste măsură. Alții se luaseră de păr de câteva ori și-acum umblau împleticindu-se prin cazarmă, căutând ceartă. Cei ce se întristau la băutura, își căutau prietenii ca să se ușureze și să-și plângă în brațele lor amărăciunile lor de bețivani. Toată această lume voia să petreacă bucuroasă o zi de sărbătoare, dar, Dumnezeuule, ce groaznică fu această zi pentru toți!

O petreceau nădăjduind într'o fericire nelămurită care n'avea să se ivească niciodată. Petrof veni de două ori să mă caute: fiindcă nu băuse nimic, era tare amărât; până în clipa din urmă parcă aștepta ceva, știa că negreșit trebuia să se întâmple un lucru neobișnuit, ciudat, hazliu. Cu toate că 'n această privință nu spunea nimic, ghiceai totul din privirea lui. Umbla neobosit din cazarmă în cazarmă... Nimic nu se întâmplă, în afară de beția care-i

doborâse pe toți, de ocările nerușinate și amețeala celor prăpădiți de băutură. Sirotkin umbla și el fără niciun rost, îmbrăcat într'o cămașe roșie nouă, din cazarmă în cazarmă, băiat frumos, ca totdeauna, și curățel; parcă aștepta și el ceva, în nevinovăția lui.

Incet, încet, priveliștea deveni de nesuferit, desgustătoare; erau lucruri însă cari te făceau să râzi; pe mine nu știu de ce mă apucase o tristețe amară. Imi era milă de toți acești oameni și mă simțeam parcă sugrumat, înăbușit în mijlocul lor. Într'un colț, doi ocnași se certau fiindcă nici unul nu vroia să facă cinste celuilalt. Stau de vorbă multă vreme; în cele din urmă ajung la bătae. Unul însă poartă ură celuilalt: se plânge, gângăvind cuvintele și vrea să dovedească tovarășului său că a fost nedrept când, c'un an în urmă, a vândut o șubă și-a ascuns banii. Și-apoi mai era încă ceva...

Cel care se plânge e un om voinic, bine legat, potolit, dar prost, care, atunci când se îmbată, își caută prietenii ca să-și plângă amărăciunile ce-l sfâșie. Își ocărește vrăjmașul arătându-i pumnul, deși pare c'ar vrea să se împace cât mai în grabă cu el. Celălalt, un om gras și scund, voinic, rotund la față, șiret ca o vulpe, poate că băuse mai mult decât tovarășul său, sau părea numai amețit. Acest ocnaș trecea drept om cu stare; se vede că n'are de ce să-și ațâțe tovarășul, de-aceea îl ia și-l duce la un crășmar; prietenul însuflețit mărturisește că acest tovarăș îi e dator niște bani și-l chiamă la un pahar de rachiu „ca să rămâie ceea ce se numește un om cumsecade”.

Crășmarul, foarte binevoitor cu mușterii și disprețuitor oarecum cu prietenul care bea pe socoteala altora și se îmbată, ia o ceașcă și-o umple cu rachiu.

— Nu, Stepka (Ștefănică), tu trebuie să plătești, fiindcă îmi datorezi niște parale.

— Ei, nu mai vreau să stric vorba cu tine, răspunde Stepka.

— Nu, Stepka, tu minți, îl încredințează cel dintâi, luând ceașca pe care i-o întinde crâșmarul, — îmi ești dator; dacă te împotrivești înseamnă că n'ai suflet; uite, nici ochii nu mai sunt ai tăi, i-ai dat cu împrumut, cum ai dat totul. Ticălosule! Vezi, Stepka, într'un cuvânt, ești un ticălos.

— Ce-ai de te vaietezi? Uite, ți s'a vărsat rachiul! Dacă omul vrea să te cinstească, bea, zice crâșmarul către prietenul amarât, — n'am vreme să aștept până mâine.

— Am să beau, n'ai grije, ce țiți așa? Cele mai bune urări de sfintele sărbători, Ștefan Dorofeici! adaogă el c'o plecăciune, cu ceașca în mână, alături de Stepka, pe care c'o clipă mai'nainte îl făcuse ticălos. „Fii cumsecade și să trăești o sută de ani, fără să mai socotim anii pe cari i-ai trăit.“ Bea, tușește de mulțumire și se șterge la gură. „Altădată beam vârtos! zice el c'un fel de copilărească luare-aminte, vorbind cu toată lumea, dar fără să-l asculte cineva, — dar acum, uite, toate s'au sfârșit. Iți mulțumesc, Ștefan Dorofeici!“

— N'ai de ce.

— A, nu vrei să mă bagi în seamă? Atunci am să spun la toată lumea ce mi-ai făcut; pe lângă că ești un mare ticălos, am să mai spun...

— Ei bine, uite ce vreau eu, bețiv nemernic... îl întrerupse deodată Stepka pierzându-și răbdarea. Ascultă și ia bine seama: să împărțim lumea în două, tu iei o jumătate, eu pe cealaltă, și'n urmă lasă-mă în pace.

— Vasăzică, nu vrei să-mi dai banii?

— Ce bani mai vrei, bețivule?

— Când... ai să mi-i dai pe lumea cealaltă, ei bine, n'am să-i mai primesc. Banii sunt sudoarea frunții noastre, rana mâinilor bătătorite de muncă. Ai să te căești pe lumea cealaltă, ai să te canonești în flacări pentru cinci copeici.

— Du-te la dracu'!

— Ce mă tot îmboldești cu călcâiul? Eu nu sunt cal.

— Haide, șterge-o!

— Ticălosule!

— Ocnașule!

Și 'ncep să plouă ocările, mai tare ca 'nainte de cinste.

Doi prieteni stau de vorbă, așezați fiecare pe câte un pat, unul cu fața spre cellalt; întâiul e înalt, voinic, cărnos, un adevărat măcelar, cu obrații ca bujorul. Ii vine să plângă; se simte înduioșat peste măsură. Cellalt, mândru, șireț, slab, cu un nas lung, veșnic parcă plin de guturai, cu ochii mici, albaștri, privește în pământ. E un om ales și bine crescut; a fost pe vremuri secretar și-acum își neso-cotește prietenul, privindu-l cu dispreț, lucru care nu-i place tovarășului. Au băut împreună toată ziua.

— Prea s'a purtat aspru cu mine! strigă cel mai gras, scuturându-și tovarășul de umăr cu mâna stângă. „Când te porți aspru“, însămnă că lovești pe cineva. Acest ocnaș, vechi subofițer, parcă în adâncul sufletului își urăște prietenul când îl vede mult mai slab ca el; fiecare caută să găsească cuvintele cele mai alese în șirul convorbirii.

— Iți spun că n'ai dreptate... zise cu multă încredere în sine secretarul, cu ochii în pământ, posomorât, fără să-și privească tovarășul.

— M'a lovit, auzi? urmează celălalt, scuturându-l și mai

tare de umăr. Ești singurul om care mi-a mai rămas, auzi tu? Deaceea îți spun: s'a purtat aspru cu mine.

— Și eu îți spun că o desvinovățire atât de prostească nu poate decât să te facă de răs, dragă prietene! adaogă secretarul cu glas potolit, subțiat. — Mărturisește mai bine, dragă prietene, că toată beția se datorește nestatorniciei tale.

Prietenul cel gras se ridică, împleticindu-se, privește cu ochi tulburi spre secretarul mulțumit de cuvintele lui și de-odată îl isbește în obraz cu pumnul. Așa sfârșește prietenia într'o astfel de zi. Prietenul drag se face nevăzut printre paturi, zăpăcit cu desăvârșire.

În aceiaș clipă se ivește în cazarmă un cunoscut de-al meu, un ocnaș osândit pe viață, vesel și nepăsător, un băiat care nu e tocmai prost, simplu însă și batjocoritor, fără să fie răutăcios: e cel care, în ziua când fusesem adus în temniță, căuta un țăran chiabur, mărturisea că e foarte mândru și 'n cele din urmă băuse un pahar cu ceai dela mine.

Era de patruzeci de ani; avea buze cărnose, un nas gros și borcânat. Ținea în mână o balalaică, din strunele căreia lăsa să picure note repezi, la întâmplare; un ocnaș micuț, cu capul mare, pe care îl cunoșteam foarte puțin și pe care, de altfel, nimeni nu-l băga în seamă, îl urmărea ca o umbră. Cel din urmă era un om ciudat, neîncrezător, veșnic aspru și posomorât; lucra în atelierul de croitorie și căuta să trăiască singuratec, fără să lege prietenie cu cineva. Acum, după ce se îmbătase, se ținea ca umbra după Varlamof, întovărășindu-l pretutindeni, înduioșat peste măsură, dând din mâini și isbind cu pumnii în ziduri și în paturile de scânduri; îi venea să plângă. Varlamof nici nu-l băga în seamă, parcă nici nu l-ar fi simțit în preajma lui.

Acești oameni nu semănau câtuși de puțin unul cu altul; nici îndeletnicirile, nici firea unuia n'avea vreo legătură cu a celuilalt. Erau apoi osândiți în secții deosebite și nu locuiau în aceeaș cazarmă. Ocnașul cel scund se numea Bulkin.

Varlamof zâmbi când mă văzu că stau la locul meu, aproape de cuptor. Se opri la câțiva pași, rămase pe gânduri o clipă, se împletici și veni spre mine cu pas șovăelnic, bălăbănindu-se în toate părțile; atinse apoi coardele balalaicei și începu să cânte bătând cu piciorul în pământ:

**Iubita mea,
Cu chipul alb și plin,
Cântă ca un pițigoi:
In rochia ei de satin
Impodobită cu dantele,
E-atâta de frumoasă!**

Acest cântec îl scoase din fire pe Bulkin care începu să dea din mâini, țipând și rostind către cei din sală :

— Minte, fraților, ca unul care scoate măsele. Nu e nici umbră de adevăr în tot ce spune.

— Plecăciunile mele tăicuțului Alexandru Petrovici ! făcu Varlamof, privindu-mă cu ochii șireți; îmi părea că ar avea de gând să mă ia în brațe. Cuvintele „plecăciunile mele tăicuțului cutare“, se rostesc în popor prin toată Siberia, chiar când e vorba de-un tânăr de douăzeci de ani. Cuvântul „tăicuț“ e un semn de cinste, de respect și de dragoste și nu e vrednic de el decât un om binevăzut de-ai lui.

— Ei bine, Varlamof, ce mai faci?

— Așa și așa! Nici bine, nici rău. Cine e fericit în ziua de azi, s'a îmbătat de cum s'a crăpat de ziuă. Iartă-mă.

De-abia mai putea să vorbească.

— Minte, minte iarăși! făcu Bulkin lovind cu pumnul în paturi, desnădăjduit parcă. Ai fi jurat că Varlamof își dăduse cuvântul de cinste să nu-l bage în seamă și asta stârnea hazul tuturor, căci Bulkin nu-l părăsise o clipă pe Varlamof, de dimineață până seara, fără să știe ce are cu el, numai „fiindcă mințea” după părerea lui. Il urmărea ca o stafie, căutându-i ceartă pentru cel mai mic lucru, frângându-și mâinile, lovind cu pumnii în ziduri, în scândurile dela paturi, însângerându-i, sbierând de durere, numai fiindcă avea deplină încredințare că Varlamof „mințea ca unul care scoate măsele“. Dacă ar mai fi avut păr în cap, și l'ar fi smuls în durerea și nepotolita lui amărăciune. Iți venea să crezi că el avea să răspundă de toate faptele lui Varlamof, că orice vină a acestuia cădea de-adreptul asupra lui. Și cu toate astea, ocnașul nu lua câtuș de puțin în seamă întreagă această comedie a lui Bulkin.

— Minte! Minte! Minte! Nu-i nimic adevărat!... strigă Bulkin.

— Și ce-ai tu cu asta? îl întrebau ocnașii.

— Țineam să-ți spui, Alexandre Petrovici, că, pe vremea când eram tânăr, eram un băiat foarte drăguț și fețele se prăpădeau după mine... făcu deodată Varlamof, ca din senin.

— Minte! Iarăși minte! îl întrerupse Bulkin gemând și vaitându-se. Ocnașii nu se mai puteau stăpâni de râs.

— Și eu mă fuduleam în fața lor; aveam o cămașe roșie, pantaloni largi de catifea; mă culcam când aveam chef, ca și contele Clondir; într'un cuvânt, făceam tot ce-mi trecea prin minte.

-- Minte! strigă cu hotărâre Bulkin.

— Moștenisem dela tatăl meu o casă de piatră, cu două caturi. Ei bine, în doi ani, am dat jos cele două caturi, nu mi-a rămas decât o poartă fără stâlpi și fără streășină. Ce vrei? Banii sunt ca porumbeii, vin și se duc.

— Minte! căută să se încrednițeze Bulkin, parcă și mai hotărât...

— În urmă, după ce-am ajuns aci, am trimis o plângere rudelor mele să-mi dea ceva bani. Toți spuneau că n'am vrut să ascult de părinți, c'am făcut toate după capul meu. Și au trecut șapte ani de când am trimis această scrisoare.

— Și n'ai primit nici un răspuns? îi întrebai zâmbind.

— Nimic... făcu el râzând, apropiindu-și din ce în ce nasul de obrazul meu... — Am aci o iubită, Alexandre Petrovici...

— Cum? O iubită?...

— Onufriev zicea, nu de mult: A mea e ciupită de vărșat și urâtă foc, dar are rochii multe, pe când a ta e frumoasă, dar umblă ca o cerșetoare, cu dășagii pe umăr.

— Și e adevărat?

— La dracu'. E o cerșetoare! îmi spuse el. Pufnea de râs în liniște și toată lumea începu să râdă. Toți știau, de altfel, că are legături cu o cerșetoare, căreia îi dăruia câte zece copeici la fiecare șase luni.

— Ei bine, ce vrei cu mine? îl întrebai în cele din urmă, fiindcă voiam să mă scap de el. Tăcu, mă privi cu amărăciune și rosti blând:

— Cred că n'ai să mă oprești, din această pricină, să mai beau o jumătate de chil? Azi n'am băut decât ceai, toată ziua, adăogă el cu sfială, luând banii pe cari îi dădeam, și vezi, ceaiul mă chinuește și-mi e teamă să nu mă îmbolnăvesc de năduf; simt cum îmi colcăie mațele... ca un clondir cu apă.

În timp ce lua banii din mâna mea, băgai de seamă că desnădejdea lui Bulkin nu mai găsea margini; se frământa ca un nebun.

— Oameni buni, strigă el către lumea încremenită din cazarmă, îl vedeți? Minte. Tot ce spune nu e altceva decât minciună.

— Și ce te privește pe tine? îl întrebau ocașii mirați de-atâta însuflețire zadarnică; nu vezi că ești nebun?

— Nu-i dau voie să mintă, strigă cu hotărâre Bulkin, cu ochii în flacări, lovind din toate puterile cu pumnii în scânduri. Nu vreau să mintă.

Toată lumea râdea. Varlamof îmi făcu o plecăciune după ce luă banii și se grăbi, strâmbându-se în toate chipurile, să dea fuga la crășmar. Numai atunci păru că-l vede pe Bulkin.

— Haide, îi zise el, oprindu-se în prag, parcă cel din urmă i-ar fi fost de mare folos în săvârșirea unui plan — Ciochină! adăogă apoi cu dispreț, îmbrâncindu-l înainte. — Și începu din nou să mângâie tainic coardele balalaicei.

De ce să zugrăvesc întreaga zăpăceală a clipelor din urmă! Această zi înăbușitoare sfârșește. Ocașii adorm buștean pe scânduri. Vorbesc în somn, aiurează, parcă mai mult ca în alte nopți. Ici colo câțiva mai joacă în cărți. Sărbătoarea, așteptată îndelung cu-atâta nerăbdare, s'a dus. Și mâine, aceeași strădanie de fiecare zi, aceeași muncă în silă...

XI.

REPREZENTAȚIA

A treia zi de Crăciun se juca pentru întâia oară piesa noastră de teatru. Pregătirile se făcuseră cu destulă grije, dar actorii își luaseră asupra lor orice fel de răspundere, astfel că, ceilalți ocași nu știau unde avea să se joace piesa, nici ce se va juca. În cele trei zile cât fuseseră la lucru căutaseră în toate chipurile să adune veștmintele de trebuință. De câte ori mă întâlneam cu Baclusin, își pocnea degetele de mulțumire, dar nu-mi spunea nimic.

Maiorul părea să fie mai blând în zilele acelea. Nu știam, de altfel, dacă-i ardea de această reprezentație, dacă îngăduise, ori își luase hotărârea să tacă și să închidă ochii. atunci când era vorba de toanele ocașilor, după ce se încredințase, fără îndoială, că totul avea să se petreacă în cea mai mare liniște. Imi părea că auzise vorbindu-se de reprezentație, dar nu voia să se amestece, fiindcă își da seama că totul ar fi mers pe dos, dacă se împotrivea; soldații aveau să se facă și ei că nu bagă de seamă și, prin urmare, toate aveau să fie în bună rânduială.

Cred că așa trebuie să se fi gândit maiorul, fiindcă n'avea altceva mai bun de făcut. Aș putea zice chiar că, atunci când ocașilor nu li era îngăduit să joace o piesă

de teatru în zilele de sărbătoare, ori să facă ceva în acelaș fel, administrația avea datoria să pregătească o serbare oarecare. Dar cum maiorul era cunoscut ca om veșnic de altă părere, în orice fel de lume s'ar fi aflat, e lesne de înțeles că-mi iau asupra-mi o mare răspundere atunci când spun că știa ce se petrece în cazarmă și că nu se împotriva. Un om ca el avea oricând nevoie să înlătore, să spulbere din cale-i pe cineva, să zădărnicească un lucru, să-i lipsească pe oameni de drepturile lor, într'un cuvânt, să așeze pretutindeni buna rânduială.

Așa era cunoscut în tot orașul. Pentru el era tot una dacă aceste împotriviri erau în stare să stârnească revolta. Pentru orice fel de abatere, fiecare își primea pedeapsa cuvenită (sunt mulți cari judecă întocmai ca maiorul nostru); față de nemernicii de ocnași trebuia să întrebuițeze cea mai aspră împotrivire, să nu cruțe nimic din neînduplecarea legii, — și nimic mai mult. Acești nechibzuiți păstrători ai legii nu-și dau seama că, atunci când te călăuzești după lege și nu știi ce înțeles ascund hotărârile ei, înșamnă să duci totul spre ruină. — „Legea spune asta, ce vrei mai mult?” Se miră chiar că li se cer, în afară de împlinirea legii, bun simț și judecată limpede. Această judecată, mai ales, li se pare ceva neobișnuit; pentru ei asta înșamnă risipă, înjosire și lipsă de îngăduință.

Oricum, sergentul major nu se împotrivi când fu vorba de pregătirea în vederea acestei serbări și ocnașii n'aveau nevoie de mai mult. Pot să adaog cu deplină încredințare că dacă la toate sărbătorile nu se iveau neorândueli, certuri sângeroase și furtuni, totul se datora îngăduinței ocnașilor de a-și desfășura în toată libertatea această serbare. Am văzut cu ochii mei cum îi făceau nevăzuți pe tovarășii

lor care se trecuseră cu băutura, cum căutau să împiedice neînțelegerile, sub cuvânt că nu mai au voie să joace teatru.

Subofițerul ceru ocnașilor să-și dea cuvântul de cinste că totul va merge bine și că serbarea se va desfășura în liniște. Ocnașii primiră asta cu bucurie și căutară să-și ție cuvântul cu toată sfințenia: se mândreau peste măsură că erau crezuți pe cuvântul lor de cinste. Trebuie amintit, de asemeni, că această reprezentație n'o costa nimic, cu desăvârșire nimic pe administrație; ea n'avea să cheltuiască nici un ban. Locurile nu fuseseră numerotate mai dinainte, fiindcă teatrul se făcea și se desfăcea în mai puțin de-un sfert de ceas. Spectacolul avea să ție un ceas și jumătate și, dacă s'ar fi ivit o poruncă, pe neașteptate, ca reprezentația să nu mai aibă loc, decorurile s'ar fi făcut nevăzute într'o clipă. Costumele erau ascunse în cuferele ocnașilor. Mai întâi trebuie să arăt cum era construit teatrul, ce fel de costume aveau, apoi voi căuta să vorbesc de afiș, adică de piesele cari aveau să se joace.

La dreptul vorbind, nu era nici un afiș scris, asta se făcu la a doua și la a treia reprezentație. Baclușin le făcu înadins pentru ofițerii și musafirii cei mai de seamă, cari ne făceau cinstea să vie la spectacol: ofițerul de gardă care veni odată, ofițerul de serviciu, însărcinat cu gărzile și, în sfârșit, un ofițer de geniu; în cinstea acestor nobili oaspeți fusese scris afișul.

Se credea că faima teatrului nostru se întindea până în cel mai mic colț al fortăreței și chiar în oraș, cu atât mai mult, cu cât nu era niciun teatru în N...; spectacole date de oameni fără pregătire și nimic mai mult. Ocnașii se bucurau copilărește când știau că încercările lor au să izbuțească. „Cine știe, — își ziceau, — poate că au să afle și cei mai mari și-au să vie și ei”. Numai atunci aveau să-și

dea seama ce înseamnă ocnașul, căci nu era vorba de-o serbare dată de soldați cu luntrii plutitoare, cu urși și țapi, ci un spectacol îngrijit de actori, de adevărați actori cari joacă în comedii făcute înadins pentru boieri; în tot orașul nu găseai un astfel de teatru.

Generalul Abrocimof dăduse la el o reprezentație, — așa se spunea. Putea să mai fie una. Ei bine, pe-ale noastre le puteau întrece numai în costume, — dar în privința **convorbirilor**, rămânea să se vadă. Insuși guvernatorul putea să asculte cu destulă mulțumire și, cine știe, poate că avea să vie, mai ales că nu era niciun teatru în oraș!...

Intr'un cuvânt, închipuirea ocnașilor, mai ales după cea dintâi izbândă, mergea până acolo încât aveau credința că vor fi bine răsplătiți și că unora li se va scădea din anii de pedeapsă, — lucruri de cari râdeau tot ei mai la urmă. Erau niște copii, adevărați copii, cu toate că aveau patruzeci de ani. Cunoșteam în amănunțime subiectul piesei care avea să se joace, cu toate că nu văzusem încă nici un afiș. Titlul celei dintâi era: **Vrăjmășia dintre Filatca și Miroșca**. Baclușin se lăuda în fața mea, cu cel puțin o săptămână mai 'nainte, că rolul lui Filatca, prescurtat cum era, avea să fie jucat cum nimeni încă nu-și putea închipui, cum nu fusese jucat poate nici pe scenele din Petersburg. Se plimba prin cazarmă tare îngâmfat, nerușinat chiar, cu toate că rămânea acelaș om de treabă; dacă i se întâmpla să spuie câte ceva din rolul pe care avea să-l joace, toată lumea începea să râdă, fiecă acest crâmpel era ori nu hazliu, numai fiindcă părea că se zăpăcise cu totul.

Trebue să adaog că ocnașii știau cum să se poarte și aveau mult bun simț; de tiradele lui Baclușin se simțeau însuflețiți numai cei tineri... oameni încă nepricepuți, ori

cei mai de seamă, oameni cari știau cât prețuesc în ochii tovarășilor și cari n'aveau teamă să-și desvăluie părerile, ori în ce chip ar fi fost. Ceilalți ascultau în liniște svonurile și convorbirile, fără să îndrăznească să-și dea părerea; se sileau însă pe cât puteau să pară nepăsători, privind teatrul cu mult dispreț. Numai în cele din urmă clipe, chiar în ziua reprezentației, toți începură să cerceteze mai îndeaproape cum se desfășurau lucrurile și ce făceau tovarășii lor. Se întrebau mai ales ce zicea despre asta maiorul? Spectacolul avea să fie la înălțimea celui de-acum doi ani? Și așa mai departe. Baclușin mă încredință că actorii erau toți „la locurile lor” și că aveau și cortină. Rolul Filatcei avea să fie jucat de Sirotkin. „Să vezi ce bine îi stă îmbrăcat femeeste“, zicea făcând cu ochiul și pocnindu-și limba de cerul gurei. Proprietăreasa binefăcătoare trebuia să poarte o rochie cu volane și umbrelă, în vreme ce proprietarul purta veșmânt de ofițer cu găitane și trebuia să aibă în mână un baston de trestie.

Cea de-a doua piesă care urma să aibă loc, avea ca titlu **Gămanul Kedril**. Acest titlu îmi păru foarte ciudat, dar la toate întrebările mele nu mi se dete nici un răspuns, astfel că nu putui afla nimic, în afară de-un singur lucru: că piesa nu era tipărită; era o copie după un manuscris pe care-l avea un subofițer în retragere din oraș; poate că pe vremuri jucase și el vreun rol în piesă, la o serbare militară oarecare. Aveam într'adevăr, în orașele și guvernamăntele îndepărtate, o mulțime de astfel de piese cari îmi închipui că sunt cu totul necunoscute și n'au fost niciodată tipărite, cu toate că la nevoie ies singure la iveală, slujind teatrul popular în anumite unghiuri ale Rusiei.

Zic „teatrul poular“: poate că ar fi bine ca cercetătorii

literaturii populare să caute să afle rostul acestui teatru, care trăește și nu-i atât de neînsemnat cum s'ar crede. Nu-mi închipuiesc ca tot ce-am văzut în temniță să fi fost numai străduința ocnașilor. Pentru asta e nevoie de-o tradiție veche, de obiceiuri neschimbate și de cunoștinți purtate din generație în generație. Trebuesc căutate printre soldați, lucrătorii din fabrici, în orașele industriale și chiar printre locuitorii bietelor orașele necunoscute.

Aceste tradiții s'au păstrat în unele sate și 'n capitalele de guvernământ, ori în conacul cine știe cărei moșii. Sunt încredințat deasemeni că unele copii după aceste piese mai vechi s'au înmulțit prin grija slugilor de pe la moșii. Vechi proprietari și seniorii moscoviți își aveau teatrele lor, în cari jucau slugile. De-acî se naște teatrul popular, de-a cărei obârșie nu se știe încă nimic. Cât despre **Gămanul Kedril**, cu toată dorința să aflu ceva, nu putui afla nimic; știam atât că vin dracii pe scenă și-l duc pe Kedril în iad. Dar ce înseamnă acest nume Kedril? De ce se numea Kedril și nu Chiril? Desfășurarea piesei era ru-sească ori străină? N'am putut găsi răspuns acestor întrebări. Se svonea că spectacolul se va sfârși cu o „pantomimă în muzică”. Toate acestea păreau să fie foarte atrăgătoare. Actori erau cincisprezece, oameni sprinteni și hotărâți. Se mișcau fără întrerupere, făceau mereu repetiții, unele în dosul cazărmei, se fereau de lume și căutau să se învâle în mare taină. Intr'un cuvânt, voiau să ne uimească prin ceva nemaipomenit.

În zilele de lucru cazarma se închidea foarte devreme, odată ce începea să se 'nsereze, în zilele de Crăciun însă nu era acelaș lucru; zăvoarele se puneau la uși deabia la nouă ceasuri. Această îngăduință nu-și avea rost decât în

legătură cu spectacolul. Totdeauna, la Crăciun, în fiecare seară, se duceau câțiva ocnași la ofițerul de gardă și-l rugau umiliți „să îngăduie reprezentația și să nu închidă prea devreme porțile temniței“, adăogând că mai fusese reprezentație și 'n ajun și toate se petrecuseră în bună rânduială.

Ofițerul de gardă își făcea judecata următoare: nu fusese nicio neorânduială, nicio abatere de la cuvântul legii în ziua de spectacol și, de vreme ce-și dădeau cuvântul că acelaș lucru se va petrece și în seara cealaltă, însemna că însăși ocnașii se însărcinau cu paza, — care nu putea fi decât foarte aspră. În afară de asta, știa că atunci când ar fi îndrăznit să oprească reprezentația, ștregarii (ca să nu le zică ocnașii) erau în stare să facă prostii, cari puteau vâri în încurcătură pe ofițerii de gardă. În sfârșit, mai era un lucru care îl hotăra să-și dea deplina încuviințare: să-și facă schimbul, era plictisitor; încuviințând această comedie, avea sub ochi un spectacol dat, nu de soldați, ci de ocnași, oameni foarte ciudați; avea să fie, într'adevăr, ceva neobișnuit și nu-l oprea nimic să nu ia parte la serbarea lor.

Dacă s'ar fi întâmplat ca ofițerul de serviciu să vie să întrebe de ofițerul de gardă, i se răspundea că cel din urmă e dus să facă numărătoarea ocnașilor și să închidă cazărmile, — răspuns la locul lui și îndeajuns de lămuritor. Iată de ce supraveghetorii îngăduiau spectacolul în toate zilele de sărbătoare; cazărmile se închideau în fiecare seară, după stingere. Ocnașii știau mai dinainte că garda n'avea să se împotrivescă atunci când era vorba de planurile lor; în această privință erau foarte liniștiți.

Pe la șase ceasuri Petrof veni să mă caute și pornirăm împreună spre sala de spectacol. Se aflau acolo aproape

toți deținuții din cazarma noastră, în afară de bătrânul cucernic din Cernigof și câțiva polonezi. Aceștia nu se hotărâră să ia parte la serbare decât în cea din urmă zi, la 4 Ianuarie, și numai după ce se încredințară că totul e în bună rânduială, potolit și îmbucurător; li se dădură locurile cele mai bune. Pentru Cerchezi și pentru Isaia Fomici, comedia avea un haz nemaipomenit. Isaia Fomici dădu de fiecare dată câte trei copeici: în ziua din urmă puse zece copeici în farfurie; fericirea i se cetea parcă în obraz.

Actorii luaseră hotărârea ca fiecare spectator să dea cât vrea. Banii strânși slujeau la acoperirea cheltuelilor și „o mică plată“ pentru actori. Petrof mă încredință că au să mă lase să stau în locurile din față, oricât de plin ar fi fost teatrul, mai întâi fiindcă eram mai avut decât alții și se gândeau toți c'o să dau o sumă mai mare, și-apoi fiindcă mă pricepeam în ale teatrului mai mult ca oricare altul. Prevederea lui se împlini întocmai. Voi căuta să arăt cum era sala și clădirea în care se juca teatru.

Cazarma secției militare, care trebuia să slujească de sală de spectacol, era lungă de cincisprezece pași. Din curte intrai printr'un coridor într'o odaie și, de-ací, în cazarmă. Această cazarmă era clădită altfel decât celelalte, după cum am mai spus: paturile lipite de zid, lăsau destul loc liber la mijloc. Întâia jumătate a sălii era a spectatorilor, cealaltă, care avea legătură c'o odaie mică, alcătuia scena. Ceeace mă uimi când intrai fu cortina, care tăia sala în două pe o lungime de zece pași. Era o minune care te putea uimi cu adevărat; era zugrăvită în colori de ulei și înfățișa copaci, turnuri, lacuri, stele. Fusese făcută din pânză veche și nouă, dăruiată de ocnași; cămăși, obiele care țin loc de ciorapi la bietii noștri țărani, toate cusute

una lângă alta, alcătuiau un cearceaf lung și lat ; unde lipsea pânza, înlocuiseră golurile cu hârtie, cerșită foaie cu foaie prin cancelarii și secretariate.

Zugravii (printre cari se afla și Brulof ¹⁾), o mâsgăliseră peste tot, astfel că arăta plăcută la înfățișare. Acest lucru de preț îi înveselea pe ocnași, chiar pe cei mai posomorâți și mai pretențioși; de altfel, odată spectacolul început, ei se arătau cei mai copilăroși, la fel cu cei nerăbdători și veșnic dornici de glume. Toți erau mulțumiți și se mândreau parcă. Sala era luminată de câteva candelă spânzurate ici colo. Se aduseseră dela bucătărie două bănci așezate în fața scenei și vreo trei, patru scaune împrumutate din odaia subofițerilor. Erau aduse acolo pentru ofițeri, dacă s'ar fi întâmplat să vie la spectacol. Băncile erau aduse pentru sergenții majori, secretarii din geniu, directorii de lucrări și ceilalți șefi ai ocnașilor, cari n'aveau grad de ofițeri și se iveau uneori ca să-și arunce în treacăt ochii pe scenă.

Intr'adevăr, spectatorii nu lipsiră; la început nu veniră în număr prea mare, dar la cea din urmă reprezentație, nu se mai putea găsi un loc pe bancă. În spate se îngheșuiau ocnașii în picioare, cu capetele goale, din respect pentru musafiri, în haină ori în mantale scurte, cu toată căldura înnăbușitoare din sală. Cum era de așteptat, aceasta era prea neîncăpătoare pentru atâția oameni; îngrămădiți unul în spatele celuilalt, mai ales în rândurile din urmă, se urcară și în paturi și pe scenă; erau unii cari își făcuseră loc în dosul scenei și priveau spectacolul din odaia de-alături, pe după culisele din fund. Eu și cu Petrof trecurăm în față, lângă bănci, de unde priveam mult

1) Pictor rus, celebru pe la începutul veacului.

mai bine ca din fundul sălii. Pentru ei eram un înțelept judecător, un cunoscător care mai văzuse teatru și prin alte părți; ocașii băgară de seamă că Baclușin se sfătuisese de mai multe ori cu mine și că-mi arătase recunoștință pentru sfaturile ce-i dădusem și, prin urmare, găseau cu cale să-mi dea un loc mai de cinste.

Ocașii sunt oameni obraznici și ușurateci; aceasta însă nu stă în firea lor. Iși băteau joc de mine la lucru, fiindcă eram un lucrător neîndemânatec. Almazof avea dreptul să ne disprețuiască, pe noi boierii, și să se mândrească cu dibăcia lui de-a arde alabastrul; bătaia de joc și nemulțumirea erau în legătură cu obârșia noastră, fiindcă ne trăgeam dintr'o lume de stăpâni, cărora n'aveau de ce să le păstreze o frumoasă amintire. Dar aci, la teatru, aceiași oameni îmi făceau loc, dându-și seama că în astfel de lucruri mă pricepeam mai bine decât ei. Cei ce n'aveau ochi să mă vadă ar fi vrut să mă audă laudându-i pentru teatrul lor, și-mi făceau loc fără să se socotească înjosiți. Judec lucrurile azi cu părerile mele de-atunci.

Am înțeles că în această hotărîre nu era nici un pic de pornire a mândriei fiecăruia. Ceeace-l deosebește mai ales pe poporul nostru, e judecata lui limpede și nepotolita sete de dreptate. Nu e înzestrat cu acea mândrie prostească de-a cere mai mult decât i se cuvine când n'are dreptul, — asta nu intră în firea lui. Smulge-i înfățișarea de grosolanie și-ai să găsești, cercetându-l fără prejudecăți, cu luare-aminte, de-aproape, — însușiri pe cari nu le-ai bănuț niciodată. Înțelepții noștri n'au să-l învețe pe popor mare lucru, aș zice chiar că, dimpotrivă, ei ar trebui să învețe la școala lui.

Petrof îmi spunea cu toată nevinovăția, când ne duceam spre sala de spectacol, că au să mă lase să trec în față,

fiindcă dădeam mai mulți bani. Locurile n'aveau un preț hotărât; fiecare da după voință și după putere. Aproape toți lăsară să cadă un ban de argint în farfurie când se începu strângerea banilor. Chiar dacă aș fi fost lăsat să trec în față cu nădejdea că am să dau mai mult decât alții, nu era și asta un semn de adevărat bun simț? „Ești mai avut ca mine, treci în rândul întâi; aci toți suntem la fel, e-adevărat, dar tu plătești mai mult, prin urmare un spectator ca tine e altfel văzut în ochii actorilor, — treci în rândul întâi; aci nu ne împărțim după banii noștri, dar noi înși-ne trebuie să facem o dreaptă rânduială!“ Câtă nobilă mândrie în acest fel de judecată! Nu stăpânește râvna după avuție, ci respectul față de sine însuși. Căci la noi bogăția nu prea era pusă la locul de cinste; nu-mi amintesc să se fi umilit cineva vreodată pentru bani, chiar dacă ar trebui să iau pe fiecare ocnaș în parte.

Mi se cereau bani, dar mai mult din batjocură, din și-retlic, nicidecum cu nădejdea unui folos; asta era un fel de-a petrece, o pornire copilărească. Nu știu dacă zugrăvesc lucrurile îndeajuns de limpede. Dar uitasem teatrul; să-l cercetăm mai departe. Înainte de ridicarea cortinei, sala înfățișa un spectacol de ciudată însuflețire. Mai întâi lumea aceea îngrămădită, înghesuită din toate părțile, nerăbdătoare însă, așteptând, cu obrazul aprins de bucurie, începutul reprezentației. În cele din urmă rânduri mișuna un amestec posomorât de ocnași; mulți aduseseră de la bucătărie bușteni pe cari îi rezimau de zid, ca să se poată ridica ceva mai sus; petreceau două ceasuri întregi în acest canon, cu amândouă mâinile înfipite în umerii celorlalți, foarte mulțumiți de ei și de locurile lor.

Alții își încovoiau picioarele pe după sobă, pe cea din urmă treaptă, și rămâneau nemișcați tot timpul spectaco-

lului, susținuți de cei din fața lor, în fund, lângă zid. Pe margini, urcați în paturile de scânduri, se îngrămădeau alții, fiindcă aci erau locurile cele mai bune. Cinci ocași, cei mai norocoși, se urcaseră pe cuptor, de unde priveau în liniște; se simțeau acolo nespuse de fericiți. În partea cealaltă furnicau întârziații, cari nu-și putuseră găsi locuri cumsecade.

Toată lumea însă umbla încet, cu sfială. Fiecare ținea să se arate vrednic de luarea-aminte a nobililor noștri musafiri. Cea mai copilărească nerăbdare se cetea pe aceste chipuri roșii și ude de sudoare, din pricina căldurii în-năbușitoare. Ce ciudat amestec de bucurie nevinovată și mulțumitoare așteptare, pe obrajii sbârciți, pe frunțile chinuite de semne, posomorâte și 'ntunecate c'o clipă mai înainte și cari uneori păreau înflăcărare de-un foc ucigaș. Toți erau cu capetele goale; cum mă aflam în partea dreaptă, îmi părea că toți erau rași pe cap.

De-odată se aude un murmur nedeslușit pe scenă. Trebuie să se ridice cortina. Orchestra începe să cânte. Acestei orchestre i se cuvine un cuvânt de bine. Șapte muzicanți erau înșiruiți de-alungul paturilor; erau două viori (una proprietatea unui ocaș; cealaltă împrumutată din oraș; cântăreții erau de-ai noștri), trei balalaice, făcute chiar de ocași, — două ghitare și-o tamburină ce ținea loc de bas. Viorile nu făceau altceva decât să țipe și să scârțâie. Ghitarele nu erau bune de nimic; în schimb însă balalaicele mulțumeau pe deplin. Iuțeala degetelor artiștilor ar fi făcut cinste celui mai îndemânat scambator. Nu cântau decât cântece de joc: acolo unde sunetele deveneau mai aprinse, loveau deodată cu degetele în scândura balalaicei; tonul, gustul, dibăcia, alegerea bucăților, totul era plăcut, neobișnuit.

Unul dintre chitariști știa să cânte foarte bine; era nobilul care omorâse pe tatăl său. Cât despre tamburină, aceasta făcea adevărate minuni; cântărețul o învârtea pe deget ori își târa degetul cel mare pe pielea de măgar și atunci se auzeau sunete dese, limpezi, cari se topeau deodată într'un amestec de multe sunete scurte, șoptitoare și săltărețe.

Mai erau și două armonici care veneau în ajutorul orchestrei. Până atunci n'avusesem prilejul să-mi dau seama cum se poate cânta din toate aceste instrumente populare, atât de grosolane; rămăsei încremenit; armonia, jocul și mai ales sunetul, felul de a desvălui motivele, aveau ceva înălțător, desăvârșit. Atunci deabea îmi dădui seama, — pentru întâia oară, — de îndrăzneala atotstăpânitoare și părăsirea nebunească ce se smulg din cântecele noastre de joc și cântecele de chef. Cortina se ridică în sfârșit. Toți începură să se miște, cei din fund se ridicau în vârful picioarelor; unii cădeau de pe bușteni; toți căscau gura și făceau ochii mari. O tăcere adâncă domnea în sală. Și spectacolul începu.

Mă aflam alături de Alei, în mijloc, printre frații lui și ceilalți Cerchezi. Le plăcea foarte mult teatrul și veneau în fiecare seară. Băgai de seamă că toți musulmanii, tătarii, sunt dornici de orice fel de spectacol. Lângă ei plutea în lumina bucuriei chipul lui Isaia Fomici; de îndată ce se ridică cortina, fu numai ochi și urechi; obrazul lui înfățișa o nepotolită așteptare de plăceri și minuni. Aș fi fost desnădăjduit dacă i-ași fi văzut așteptările înșelate.

Chipul drag al lui Alei se lumina în văpaia unei bucurii atât de copilărești, atât de curate, încât mă înveseam și eu numai privind-l; fără să vreau, de câte ori un cuvânt hazliu stârnea râsul tuturor, întorceam capul să văd ce

face. El nu mă lua în seamă; n'avea timp să se gândească la mine, avea altceva mai bun de făcut.

În stânga mea se afla un ocnaș în vârstă, un om foarte posomorât, nemulțumit și pricinaș: și el băgase de seamă hazul nepotolit al lui Alei și-l văzui de mai multe ori privind-l pe furiș și zâmbind, într'atâta era de plăcut tânărul Cerchez. Acest ocnaș îi zicea totdeauna „Alei Semionici“, fără să știu de ce.

Spectacolul începuse cu **Filatca și Miroșca**. Filatca (Baclușin) era într'adevăr minunat. Ocnașul își juca rolul neînchipuit de bine. Se vedea că stăruise la fiecare frază, la cel mai mic gest. Știa să dea fiecărui lucru ceva din adevărata pornire a personajului. Adăogați la această înțeleaptă străduință o veselie neprefăcută, de neînvinc, ceva simplu, firesc; dacă l-ați fi văzut pe Baclușin ați fi fost de părere că era un mare actor, un actor de talent, care își da seama de chemarea lui.

Am văzut de mai multe ori **Filatca** pe scenele din Moscova și Petersburg, dar mărturisesc, niciunul din marii artiști nu era, în acest rol, la înălțimea lui Baclușin. Erau țărani din oricare țară, nicidecum adevărați mujici ruși; se vedea destul de bine că își dau silința să-l **înfățișeze** pe țaran.

Râvna îl însuflețea pe Baclușin mai ales fiindcă se știa că în cea de-a doua piesă rolul lui Kedril avea să-l joace ocnașul Potsieikin; nu știu de ce toți aveau credința că, cel din urmă, avea mai mult talent decât Baclușin, lucru pentru care suferise ca un copil.

De cât ori nu venise la mine în cele din urmă zile să-și descarce sufletul! Cu două ceasuri înainte de spectacol se îmbolnăvisese de friguri. Când lumea începea să râdă, strigându-i: Bravo, Baclușin! Foarte bine! — obrazul i se lu-

mina de fericire și-o adevărată însuflețire i se cetea în priviri. Scena sărutărilor între Kiroșca și Filatca, în care cel din urmă îi spusese fiicei sale: „Șterge-te!”, ștergându-se el însuși, fu de-un haz nesfârșit. Toată lumea râdea cu hohot. Pe mine mă atrăgeau mai mult spectatorii; toți își descrețiseră frunțile și se lăsau în voia bucuriei. Țipetele de mulțumire sporeau din ce în ce.

Un ocnaș își îmboldea tovarășul cu cotul, ca să-i împărtășească marea lui bucurie, fără să-și dea seama cine era alături de el. Când începea o scenă hazlie, îl vedea pe-un altul întorcându-se deodată și dând din mâini, parcă ar fi vrut să ațâțe râsul tovarășilor săi, apoi întorcându-se cu fața spre scenă. Un altul își pocnea limba de cerul gurii și se frământa în toate chipurile; cum n'avea loc să se întoarcă, juca de zor, când pe-un picior, când pe altul. Spre sfârșitul piesei, hazul tuturor ajunsese la culme. Nu adaog nimic dela mine. Inchipuiți-vă temnița, lanțurile, neliniștea, anii lungi de osândă, munca, viața plictisitoare, totul picurând trudnic, ca să zic astfel, în zilele posomorâte de toamnă: — deodată li se îngăduia ocnașilor îndurerați să petreacă, să trăiască o viață nouă într'o clipă, să-și uite amărăciunile și să pună la cale o serbare, — și ce serbare! care ațâțase râvna unui oraș întreg! „Să-i vezi pe ocnași!“ Totul le plăcea, dar mai ales îmbrăcămintea lor. Li se părea ciudat să-i vadă pe Vanca, pe Nietsvietaief ori pe Balușin îmbrăcați altfel de cum obișnuiseră să-i vadă de-atâția ani. „E un ocnaș, un ocnaș adevărat, ale cărui lanțuri sună când umblă, și iată-l că intră în scenă în haină lungă, cu pălărie rotundă, cu palton ca un domn din oraș. Și-a pus mustați și păr fals. O batistă roșie îi iese din buzunar și-o scutură ca un boer, ca un adevărat boer“.

Insuflețirea era de nedescris. „Proprietarul binefăcător“

se ivește în uniforma lui, cam veche, nu-i vorbă, cu epoleți și chipiu cu cocardă: uimirea e cu totul neobișnuită. Erau doi inși cari râvneau la această îmbrăcămintă, pentru care, — cine-ar crede? — se certaseră ca niște copii, ca să știe cine trebuia să joace rolul, fiindcă amândoi ar fi vrut să se ivească în uniforma de ofițer, cu găitane. Cei-lalți actori fură siliți să-i despartă; după părerea celor mai mulți, rolul fu încredințat lui Nietsvioletaief, nu fiindcă ar fi fost mai chipeș decât cellalt și că ar fi semănat mai mult a boer, ci fiindcă el îi încredințase pe toți că avea o biciușcă, cu care trebuia să lovească pământul și s'o învârtească în mână, ca un adevărat boer, îmbrăcat cum se purtau boerii pe-atunci, lucru pe care Vanca Ospieti nu putea să-l facă, el care nu-i cunoscuse niciodată pe boeri.

Intr'adevăr, când Nietsvioletaief intră în scenă cu nevasta lui, începu să se învârtească, lovind în dreapta și în stânga cu biciușca lui ușoară de trestie; credea că asta era semnul cel mai nimerit al unei bune creșteri și-al felului de-a se purta frumos în lume.

În copilăria lui, pe vremea când nu era decât un biet rob desculț, poate că fusese uimit de îndemânarea cu care un boer își învârtea bastonul între degete; această impresie îi rămăsese întipărită în minte în așa fel că, după treizeci de ani, își amintea bine de ea, ca să poată la rându-i să-și uimească tovarășii din temniță. Nietsvioletaief era atât de adâncit în această îndeletnicire încât nu mai vedea pe nimeni: vorbea fără să-și ridice ochii; pentru el singurul lucru de seamă era biciușca de trestie și cercurile făcute în aer cu ea.

Proprietăreasa binefăcătoare era, deasemeni, foarte ciudată; se ivi într'o rochie verde de mătase, ce părea mai mult o zdreanță, cu gâtul și brațele goale, c'o mică scufă

de americană pe cap, cu panglici legate sub bărbie, cu umbrela într'o mână, în cealaltă c'un evantai de hârtie, cu care își făcea vânt mereu.

Fu primită cu hohote de râs; nici ea nu se mai putu stăpâni în cele din urmă și râse din toată inima. Acest rol era jucat de ocnașul Ivanov. Sirotkin, îmbrăcat ca fată, era foarte frumos. Cupletele fură bine cântate. Intr'un cuvânt, piesa se sfârși spre mulțumirea tuturor. Nimeni nu rosti un cuvânt de nemulțumire; și-apoi, cine-ar fi îndrăznit s'o facă?

Se mai cântă odată uvertura **Sieni moi sieni** și cortina se ridică din nou. Acum avea să se joace „Gămanul Kedril”. Kedril e un fel de Don Juan; am putea face această asemănare, fiindcă dracii duc pe stăpân și pe slugă în iad; nu e însă decât un crâmpei; începutul și sfârșitul piesei s'au pierdut pe semne, fiindcă n'are nici coadă, nici cap. Scena se petrece într'un han, într'o parte oarecare a Rusiei.

Hangiul găzduiește într'o odaie pe-un domn cu palton și pălărie rotundă de pe vremea veche; sluga acestuia, Kedril, își urmează stăpânul și duce cu el un geamantan și-o găină friptă învelită în hârtie albastră. Poartă o haină scurtă și o șapcă de lacheu. Această slugă e Gămanul. Ocnașul Potsieikin, vrăjmașul lui Baclușin, juca rolul, în vreme ce pe boer îl făcea Ivanof, acelaș care făcea pe femeia în piesa dintâiu.

Hangiul (Nietsvietaief) îl vestește pe boer că odaia e locuită de draci, și pleacă. Boerul e trist, îngândurat, spune că știe asta de mai de mult și poruncește lui Kedril să desfacă pachetele și să așeze masa cu de-ale-mâncărei. Kedril e mâncăcios și fricos; când aude vorbindu-se de draci, pălește și tremură ca frunza, ar vrea să fugă, dar îi

e teamă de stăpân și-apoi îi e foame. E pofticios, prost, viclean în felul lui și mișel. În fiecare clipă își înșeală stăpânul, de care totuș se teme ca de foc. E adevărata slugă, în care găsești urme din trăsăturile lui Leporello, dar nelămurite, pierdute aproape. Rolul era bine jucat de Potsieikin, care se vedea actor de mare talent, mai desăvârșit poate decât Baclușin. Când, a doua zi, mă întâlneam cu Baclușin, îi spusei părerea mea, lucru care îl întristă peste măsură.

Ocașul care juca rolul boerului nu era tocmai rău; tot ce spunea însă n'avea nici un rost, dar știa să rostească vorbele rar și limpede, cu mișcări la locul lor.

În vreme ce Kedril scotocește prin geamantan, boerul se plimbă în lung și'n lat și mărturisește că din ziua aceea va înceta să mai colinde pământul.

Kedril ascultă, se strâmbă și înveselește pe spectatori cu vorbele ce le spune în treacăt pentru sine. Nu-i e milă cătuș de puțin de stăpânul lui, dar a auzit vorbindu-se de draci; ar vrea să știe cum sunt și începe să-și întrebe stăpânul despre asta. Boerul îi spune că odinioară, aflându-se în primejdie de moarte, a cerut ajutor iadului; dracii l-au ajutat și l-au scăpat, dar ajunsese la celălalt capăt al învoelii cu ei; dacă dracii aveau să vie în seara aceea, îi cereau sufletul, după cum fusese înțelegerea.

Kedril începe să tremure; stăpânul lui nu-și pierde cumpătul și-i poruncește să facă de-ale mâncării. Când aude de mâncare, Kedril își uită de spaimă, desface hârtia în care e ascunsă găina și scoate o sticlă cu vin, din care bea jumătate. Publicul se prăpădește de râs. Dar iată că ușa scârțâie, vântul mișcă ferestrele, Kedril începe să tremure și, numaidecât, pe negândite, aruncă în gură un cotoi de găină pe care nu-l poate mesteca de mare ce e.

Lumea râde din nou. „Gata?“ întrebă stăpânul, care se plimba mereu prin odae. „Numaidecât, domnule, răspunde Kedril, — s'o tai“. Spectatorii sunt bucuroși când văd o slugă în stare să-și înșele stăpânul atât de lesne. Trebuie să mărturisesc că Pottsieikin era vrednic de laudă. Rostise foarte bine cuvintele: „Numaidecât, domnule, s'o... tai!“. Odată la masă, începe să mănânce cu lăcomie și, la fiecare îmbucătură, tremură de frică să nu-l vadă stăpânul; de câteori boerul întoarce capul, el se ascunde sub masă, dar nu lasă de fel găina din mână. După ce-și potolește foamea, începe să se gândească și la stăpân. — Kedril, n'ai mai isprăvit? întrebă el — Gata!“ răspunde în grabă Kedril, care de-abea atunci băgă de seamă că n'a mai rămas aproape nimic; pe farfurie nu se mai vedea decât un singur cotoi.

Stăpânul veșnic posomorât și îngândurat, nu bagă de seamă și se așează la masă, în timp ce Kedril rămâne în picioare în spatele lui, c'un șervet în mână. Fiecare cuvânt, fiecă mișcare a slugii ce se întoarce cu fața spre lume, ca să-și bată joc de stăpân, stârnesc un hohot de râs printre ocnași. În clipa când boerul începe să mănânce, se ivesc dracii; aci nu se mai înțelege nimic, fiindcă acești draci n'au nimic în ei omenesc sau pământesc; ușa se deschide de-odată și intră o fantomă îmbrăcată în alb; în loc de cap, stafia poartă o făclie aprinsă; după ea vine altă fantomă, tot c'o făclie în loc de cap și cu o coasă în mână.

De ce sunt îmbrăcate în alb, au coasă și poartă făclii în loc de cap? Nimeni nu-și poate da seama; de altfel, nimeni nu-și bătea capul cu asta. Stăpânul se arată viteaz în fața stafiilor și le spune că e gata, că pot să-l ia. Dar Kedril, fricos ca un iepure, s'ascunde sub masă; cu toată frica însă, nu uită să ia sticla cu el. Dracii se fac nevăzuți,

Kedril iese din ascunzătoare, stăpânul se așează din nou la masă; trei draci se ivesc însă deodată și-l apucă de guler să-l ducă cu ei în iad.

— „Kedril, scapă-mă!“ țipă el. Dar Kedril are altă treabă: de astădată a luat sticla, farfuria și pâinea și s'a ascuns sub masă. Iată-l singur, dracii s'au dus departe cu stăpân cu tot. În cele din urmă scoate capul, privește în juru-i și... un zâmbet îi luminează fața. Face cu ochiul ca un adevărat șiret, se așează în locul stăpânului și șoptește către public, în taină:

— Haide, acum eu îmi sunt stăpân... nu mai am stăpân...

Toată lumea râde văzându-l fără stăpân; el adaogă, mereu în șoptă, parcă ar mărturisi o taină, făcând vesel cu ochiul:

— L'au luat dracii!

Insuflețirea spectatorilor nu mai are margini. Această frază e rostită cu atâta dibăcie, cu o strâmbătură atât de batjocoritoare, încât îți e cu neputință să nu aplauzi. Dar fericirea lui Kedril nu ține multă vreme.

Deabia a pus mâna pe sticla cu vin și-a vărsat de două degete în paharul pe care-l duce la gură, că dracii se ivesc din nou, îi trec în spate și-l apucă de guler. Kedril urlă ca un nebun. Dar nu îndrăznește să întoarcă capul. Ar vrea să se apere și nu poate; mâinile îi sunt încărcate cu sticla și paharul de care nu vrea să se despartă; cu ochii mari, cu gura căscată de spaimă, rămâne o clipă cu fața la public, cu o înfățișare de fricos atât de caraghioasă cum n'am mai văzut. În cele din urmă e târât afară; el dă din mâini și din picioare, cu mâinile înțepenite pe sticlă și pe pahar și țipă într'una. Țipetele lui se mai aud și deafară. Cortina cade. Toată lumea râde, e mulțumită.

Orchestra începe numaidecât să cânte frumosul joc Karaminskaia ¹⁾ E blând, potolit la început, dar tonurile se îngămădesc cu încetul, măsura se desfășoară pripit în cele din urmă și bătăi puternice răsună pe scândura balaicelor.

E o adevărată Karaminskae plină de însuflețire; ar fi trebuit ca Glinka s'o audă cântată în temniță. Incepe pantomima în muzică. Tot timpul se cântă numai Karaminskaia. Scena înfățișează lăuntruul unei izbe; morarul cârpește, morărița toarce lână. Sirotkin joacă rolul femeii, Nietsvietaief pe-al morarului.

Decorurile erau foarte sărace. În această piesă ca și în celelalte, trebuia să înlocuiești cu închipuirea tot ce lipsea. În loc de zid în fundul scenei, se zărea un covor ori un cearceaf; la dreapta niște paravane proaste, în vreme ce la stânga, unde n'avuseseră ce să pună, se zăreau paturile de scânduri. Dar spectatorii nu erau tocmai pretențioși și primeau să-și închipue tot ce lipsea; asta era lucru ușor, fiindcă toți ocnașii sunt niște visători. De vreme ce se spunea: aci e o grădină, ei bine, rămânea grădină! O odaie, — acelaș lucru, — nu cerea nimeni mai mult.

Sirotkin era minunat îmbrăcat ca femeie. Morarul își sfârșește treburile, își ia căciula și biciul, se apropie de femeie și-i arată prin semne că dacă, în lipsa lui, va avea îndrăzneala să primească pe cineva în casă, n'o va ierta și-i arată biciul. Femeea ascultă și dă din cap cu încuviințare. Se vede că biciul îi e cunoscut. Bărbatul iese. De-abea a închis ușa și nevastă-sa îi arată pumnul. Bate

1) Bucată scrisă de marele compozitor Glinka, autorul operei *Viața pentru țar*; rămâne și azi cel mai frumos joc rusesc.

cineva la uşe; uşa se deschide; intră un vecin, morar şi el, pe cât se vede.

E un țăran bărbos, cu caftan. Aduce un dar, o batistă roşie. Femeea râde, dar când ibovnicul încearcă s'o sărute, s'aude iarăşi o bătae în uşe. Unde să-l ascundă? Ii face vânt sub masă şi începe să toarcă mai departe. Vine un alt ibovnic: e furierul în uniformă de subofiţer.

Până aci pantomima merge de minune, gesturile sunt la locul lor. Te mirai văzând aceşti actori de-o clipă jucându-şi rolurile cu-atâta dibăcie şi fără să vrei îţi ziceai: Câte însuşiri nu se pierd în Rusia, neîntrebuinţate prin temniţi şi în surghiun! Ocnaşul care juca rolul furierului se vedea că mai văzuse teatru pe undeva, pe vreo scenă din provincie; el credea pe semne că toţi ceilalţi actori nu pricepeau nimic din jocul lor şi nu se mişcau cum trebuia. Intră în scenă ca vechii eroi clasici din piesele de demult, călcând cu paşi mari; mai înainte de-a ridica piciorul, îşi lasă capul pe spate, rotindu-şi privirea în jur cu mândrie şi'n urmă lasă să-i cadă călcâiul la pământ. Dacă un astfel de umblet era caraghios la eroii cei vechi, cu atât mai mult devenea nesuferit într'o piesă hazlie jucată de-un slujbaş oarecare. Dar publicul găsea că asta e firesc şi îngăduia umbletul țeapăn al soldatului, găsindu-l de trebuinţă, fără să murmure. O clipă după intrarea acestuia, se aude o nouă bătae în uşă: morăriţa îşi pierde capul. Unde să-şi ascundă iubitul? In cufărul care, din fericire, e deschis. Subofiţerul se face nevăzut, cumătra lasă să cadă capacul.

Noul musafir e un îndrăgostit ca toţi ceilalţi, un om foarte ciudat. E un brahmin îmbrăcat țăărăneşte. Intrarea lui în scenă stârneşte un hohot de râs. Acest brahmin nu e altul decât ocnaşul Koşkin, care îşi joacă rolul minunat,

căci seamănă foarte mult la chip cu un preot: își arată prin gesturi dragostea pentru morăriță, ridică brațele la cer, apoi și le așează pe piept. Iarăși se aude o bătaie în ușe; o bătaie puternică de astă dată; se vede numai-decât că e stăpânul casei. Morărița îngrozită se zăpăcește cu totul, brahminul aleargă prin odaie în toate părțile, rugând-o să-l ascundă. Ea îl ajută să se strecoare după dulap și începe să toarcă, să toarcă uitând să deschidă ușa; toarce într'una, fără să audă bătăile în ușe ale bărbatului, mișcă din degete, când firul e pe jos, și se prefacă că învârtește fusul care și el a căzut pe podea.

Sirotkin înfățișează mulțumitor această neliniște. Morarul dă ușa într-o parte c'o lovitură de picior și se apropie de nevastă, cu biciul în mână. A văzut tot, fiindcă-i pân-dea pe musafiri; arată femeii prin semne că are trei ibovnici ascunși în casă. Apoi începe să-i caute. Il găsește întâi pe vecin, pe care îl gonește cu pumnii. Soldatul îngrozit încearcă să fugă, ridică cu capul capacul cufărului și se dă singur pe față. Morarul îl snopește în bătaie cu biciul și-atunci, chipeșul îndrăgostit, nu mai calcă cu pasul rar și măsurat.

Rămâne brahminul pe care bărbatul îl caută multă vreme; îl găsește într'un colț, după dulap, îl salută plecat și-l trage de barbă până în mijlocul scenei. Brahminul vrea să se apere și strigă: „Blestemat! Blestemat!“ (singurele cuvinte rostite în toată pantomima), dar bărbatul nu vrea să-l asculte și se pregătește să ia la bătaie pe femeie. Ea, văzând că-i vine rândul, aruncă fusul și caerul și fuge din odaie; se sparge o oală: ocnașii se prăpădesc de râs.

Alei, fără să mă mai bage în seamă, mă ia de mână și strigă:

— „Uite, uite brahminul!“ Nu se mai poate stăpâni de atâta râs. Cortina cade; începe o altă piesă.

Au mai fost încă două sau trei: toate foarte hazlii și plăcute. Nu erau piese făcute de ocnași, dar în ele adăogaseră mult dela ei. Fiecare actor spunea câte ceva nou, astfel că în fiecare seară își juca rolul mult mai bine. Cea din urmă pantomimă, fantastică, sfârșea cu jocuri, în timp ce se îngropa un mort. Brahminul cântă la căpătâiul mortului și-atât. Insfârșit se aude cântecul: „Amurgul...“, mortul se scoală și toți de bucurie încep să joace. Brahminul joacă cu mortul în felul lui, ca orice prost. Așa se sfârși sepectacolul. Ocnașii se despărțiră bucuroși, mulțumiți, lăudând pe actori și mulțumind subofițerului.

Nu se auzea nici cel mai mic cuvânt de ceartă. Erau toți încântați, aș putea zice chiar fericiți, și se culcară cu sufletele liniștite, adormind într'un somn care nu era somnul lor de totdeauna. Asta nu e întru nimic o vedenie a închipuirii mele, ci curatul adevăr. Li se îngăduise bieților oameni să trăiască o clipă așa cum înțelegeau și ei că se trăește, petrecând omenește, smulgându-se pentru câțeva vreme din potopul amărăciunilor de ocnași, — căci omul se schimbă de multe ori sufletește, cel puțin pentru câteva clipe.

Noaptea e întunecoasă. Parcă mă apucă frigurile; mă trezesc deodată: bătrânul cucernic e sus, pe cuptor, și se roagă acolo până îl apucă ziua. Alei doarme liniștit lângă mine. Mi-aduc aminte că în vreme ce se pregătea de culcare, râdea cu hohot și vorbea cu frații lui de tot ce văzuse. Fără să vreau îl privesc. Incet, încet, îmi aduc aminte de toate, de sărbătorile Crăciunului, de întreaga lună din urmă.

Imi ridic ochii cu groază și privesc amestecul tovarășilor

mei care dorm sub lumina pâlپătoare a unei candelē. Le privesc chipurile nenorocite, bieteles lor paturi, goliciumea și mizeria din jur, — privesc totul, — și vreau să mă încredințez că nu sunt prada unui vis urât, ci că într'adevăr asta e viața mea. Da, asta e viața mea... Aud un geamăt. Cineva se mișcă în pat și face să-i sune lanțurile. Altul se frământă în somn și vorbește, în vreme ce bătrânul se roagă pentru „toți creștinii ortodocși”; îi aud cuvintele deslușite, blânde, rostite parcă printre lacrimi : „Doamne, Isuse Christoase, ai milă de noi!”

— N'am să rămân aci o veșnicie, ci numai câțiva ani, îmi zic... Și-mi las iarăși capul pe pernă.

PARTEA A DOUA

I.

SPITALUL

La câțva timp după sărbătorile Crăciunului mă îmbolnăvii și trebui să mă duc la spitalul nostru militar, care se afla în altă parte, la o jumătate de verstă de temniță. Era o clădire cu un singur cat, foarte lungă, spoită cu galben. În fiecare vară se risipea o mulțime de văpsea ca să i se dea o înfățișare mai nouă. În curtea mare a spitalului se aflau alte mici locuințe pentru medicii șefi, pentru diferite trebuinți, în vreme ce clădirea principală nu cuprindea decât sălile pentru bolnavi, destul de numeroase; cum însă pentru deținuți nu opriseră decât două, acestea erau aproape totdeauna pline, mai ales vara; și atunci trebuia să se strângă paturile unul lângă altul.

Aceste săli erau ocupate cu tot soiul de „nenorociți”; mai întâi ai noștri, ocnașii din temniță, apoi preveniții militari, cei închiși la corpul de gardă și cari fuseseră osândiți: mai erau și alții dați în judecată și ținuți sub pază numai câțava vreme; se mai trimeteau bolnavi de-ai companiei de disciplină, — trist locaș în care se adunau soldații cu

purtări proaste ca să se îndrepte pe-o cale bună, sau, după un an sau doi, se întorceau în lume și mai neastâmpărați, rămânând cei mai mari ticăloși de pe pământ. Ocnașii cari se simțeau bolnavi, îl vesteau pe subofițer dimineața. Acesta îi scria pe un carnet și-i trimetea la spital, întovărășiți de-un soldat; când ajungeau acolo erau cercetați de-un medic care-i oprea la spital, dacă erau bolnavi cu adevărat. Astfel fusei și eu scris pe carnet și, pe la unu după amiază, când tovarășii mei porneau la lucru, mă îndreptai către spital. Fiecare deținut lua cu el bani și pâine, cât putea mai mult (fiindcă în ziua aceea nu se dă hrană), o pipă mică, un săculeț de tutun, amnar și iască. Toate acestea le ascundea în ghiată. Intrai în curtea spitalului, dornic parcă să aflu ce se petrece în această nouă și necunoscută frântură din viața de temniță.

Ziua era caldă, noroasă, tristă; — zi din acelea în cari o casă, cum e de pildă spitalul, se învâluie în ceva obișnuit, dureros, plictisitor. Intrai apoi întovărășit de soldat, în sala de primire, în care se aflau două băi de aramă; aci ne întâlnirăm cu alți doi osândiți cari așteptau, împreună cu paznicii, să fie văzuți de doctor. În clipa aceea se ivi un felcer care ne privi c'un fel de nepăsare ocrotitoare, și plecă, parcă și mai nepăsător, să dea de veste medicului de serviciu că așteptăm afară; medicul se ivi numaidecât, ne cercetă, purtându-se cu multă bunăvoință, apoi ceru foile cu numele fiecăruia.

Doctorul din cele două săli ale ocnașilor trebuia să vadă ce fel de boală avem, să arate ce leacuri trebuia să luăm, ce fel de mâncare și așa mai departe. (Auzeam pe unii deținuți spunând că n'au destule cuvinte să-i laude. „Sunt niște adevărați părinți!“ îmi spuneau ei când intrai în spital). Ne desbrăcarăm ca să ne îmbrăcăm în altă rufărie.

Ni se luară hainele și ni se dădu îmbrăcăminte de-a spitalului, la care se adăogau niște ciorapi lungi, pantofi, tichii de lână și-un fel de halat gros, cenușiu, căptușit; halatele erau foarte murdare, dar mai târziu pricepui cât folos aveai de pe urma lor.

După asta intrarăm în sala ocnașilor, la capătul unui gang, înaltă și foarte curată. Curățenia din afară era în-deajuns de mulțumitoare; tot ce vedeai îți părea că scli-pește; cel puțin așa se iveau toate, când te gândeai la murdăria și mizeria din temniță. Cei doi preveniți intrară în sala din partea stângă a gangului, în timp ce eu intrai în cea dreaptă. Prin fața ușii încuiată cu zăvor se plimba o santinelă, cu pușca pe umăr; ceva mai departe veghia un înlocuitor. Sergentul (din garda spitalului) îi porunci să mă lase să trec. Deodată mă găsii în mijlocul unei odăi lungi și înguste; pe lângă ziduri se înșirau paturile, douăzeci și dauă cu toate. Trei sau patru din ele erau goale. Aceste paturi de lemn erau vâpsite în verde și, ca toate paturile de spital, bine cunoscute în Rusia, erau pline de păduchi de lemn. Mă așezai într'un colț, lângă fereastră.

Numai câțiva deținuți erau bolnavi mai greu, ca să zacă în pat; cei mai mulți, însdreneți ori bolnavi ușor, se plimbau prin sală ori rămâneau trântiți în culcuș, de lene; printre cele două rânduri de paturi, era destul loc să se plimbe în voe. Aerul din sală era înăbușitor, încărcat de mirosul pe care îl întâlnești în orice spital, de putoarea desgustătoare a scurgerilor și de mirosul doctoriilor, cu toate că focul ardea în cămin toată ziua.

Patul meu era acoperit cu o velință vărgată, pe care o dădui într'o parte; pe dedesupt avea un cearceaf de pânză, căptușit cu un fel de postav, peste o saltea groasă, de-o curățenie puțin cam îndoelnică. Lângă pat, o măsuță cu

un urci^or și-o cană de cositor, așezate peste un șervet îngust ce-mi fu dat în păstrare. Măsuța mai avea un raft, în care bolnavii cari beau ceai își puneau ceainicul, blidul de lemn pentru cvas și altele, — dar acești fericiți nu prea erau mulți la număr. Pipele și sacii cu tutun, — căci fiecare deținut fuma, chiar cei cari sufereau de piept, — erau ascunse sub saltea.

Doctorul și ceilalți îngrijitori nu căutau niciodată printre lucrurile ocnașilor; când prindeau pe câte un ocnaș cu pipa în gură, se făceau că nu văd. Deținuții erau, dealtfel, foarte prevăzători și fumau totdeauna după cuptor. Iși îngăduiau să fumeze în paturi numai noaptea, fiindcă nimeni nu venea să-i turbure, în afară de ofițerul comandant al corpului de gardă, — și asta rareori.

Până atunci nu mai fusesem niciodată în vreun spital ca bolnav; astfel că tot ce mă înconjura îmi păru nou. Băgai de seamă că ivirea mea atrase luarea aminte a câtorva ocnași; auziseră vorbindu-se de mine și mă privea parcă de sus, cu acea mândrie pe care-o au cei obișnuiți într'o sală de primire, într'o cancelarie, față de-un nou venit.

La dreapta mea sta întins în pat un prevenit, fost slujbaș, copil din flori al unui căpitan în retragere, învinuit că încercase să facă bani falși; intrase în spital de aproape un an, nu era bolnav de nimic, dar căuta să-i încredințeze pe doctori că are umflături și suferă de inimă. Și-i păcălea atât de bine, încât nu îndură nici bătaia la care fusese osândit și nici nu fu trimis la munca silnică obișnuită; după un an fu dus la T...k, ca ajutor într'un ospiciu. Era un tânăr voinic, de douăzeci și opt de ani, îndesat, ticălos, îndeajuns de cunoscut, mai mult sau mai puțin cunoscutor al legilor.

Era înțelept și avea apucături frumoase, dar prea închipuit și de-o mândrie bolnăvicioasă. Incredințat că nu era în lume om mai cinstit și mai drept ca el, nu se socotea întru nimic vinovat; și această credință nu-l părăsi toată viața. Fu cel dintâi care vorbi cu mine și mă întrebă unele lucruri, în treacăt; îmi desvălui unele taine cu privire la moravurile spitalului, — și bine înțeles, cel dintâi lucru fu să-mi dea de veste că era fiu de căpitan. Ținea foarte mult să mă facă să cred că era nobil sau cel puțin că avea legături cu oameni de seamă. Curând după aceea, un bolnav din compania de disciplină veni să mă încredințeze că și el cunoștea mulți nobili, surghiuniți pe vremuri, și ca să nu rămân în îndoială cumva, începu să mi-i spună pe nume, adăogând și numele lor de familie. Numai când te uitai la chipul acestui soldat cărunt, bănuiai că mințea fără rușine. Se numea Cekunof.

Imi făcea curte, fiindcă își închipuia că aveam bani; când zări pachetul cu ceai și zahăr, se grăbi să-mi vie în ajutor și porni să caute un ceainic. M...kski îmi făgăduise că avea să mi-l trimită pe-al meu a doua zi, printr'un deținut care lucra la spital, dar Cekunof se îngriji să am tot ce-mi trebuia. Găsi un blid de tuci în care puse apă să fiarbă; într'un cuvânt, se arătă atât de binevoitor, încât își atrase batjocura aspră din partea unui bolnav, un ofticos cu patul lângă al meu. Se numea Ustiamțef. Era soldatul osândit la bătaia cu cnutul, care de teama loviturilor, băuse o sticlă de rachiu în care pusese praf de tutun și din care pricină se îmbolnăvise de oftică.

Am vorbit despre el ceva mai sus. Tăcuse până atunci, întins în pat și suflând greu, privindu-mă însă cu luare-aminte. Il urmărea din ochi pe Cekunof, a cărui slugărnici-

cie îl scotea din fire. Boala îi făcea nemulțumirea oarecum caraghioasă. In cele din urmă nu se mai putu stăpâni:

— Ei, ia uitați-vă la sluga care în sfârșit și-a găsit un stăpân! zise el cu întreruperi, cu glas sugrumat de slăbi-ciune, căci nu mai avea mult de trăit.

Cekunof, îndârjit, întoarse capul:

— Cine e slugă? întrebă el privind-l pe Ustiamțef cu dispreț.

— Tu ești o slugă, îi răspunse ofticosul cu-atâta asprime, parcă s'ar fi simțit îndreptățit să-l certe pe Cekunof, făcându-și din asta o datorie.

— Eu slugă?

— Da, o adevărată slugă! Auziți, oameni buni, nu vrea să mă creadă. Se miră, nenorocitul!

— Și ce te privește pe tine? Vezi bine că **nu știu** să se slujească de mâinile **lor**. **Nu sunt** obișnuiți să trăiască fără slugă. De ce nu i-aș veni în ajutor, ticălos cu bot păros?

— Cine are bot păros?

— Tu...

— A, tu ești tare frumos... Dacă eu am botul păros, apoi tu ai un cap ca oul de corb.

— Bot păros! Dumnezeu ți-a făcut numărătoarea zilelor, ai face mai bine să taci și să crapi în liniște.

— De ce? Mai bine vreau să mă plec în fața unei cisme decât în fața unei ghetе bune. Tatăl meu nu s'a umilit niciodată și nu mi-a poruncit nicicând să fac acest lucru... Eu... eu...

Ar fi vrut să urmeze, dar o tuse seacă îl chinui câteva clipe; scuipe sânge. O sudoare rece, pricinuită de slăbi-ciune, îi brobonă fruntea uscată. Dacă tusea nu l-ar fi împiedicat să vorbească, ar mai fi avut încă multe de

spus, asta i se cetea în ochi, dar, neputincios cum era, da numai din mâini, astfel că Cekunof nu se mai gândi la el.

Băgam de seamă că ura ofticosului se îndrepta mai mult în spre mine. Nimănuia nu i-ar fi trecut prin minte să se supere și să disprețuiască pe cel ce venea să mă ajute pentru câțiva gologani. Oricare bolnav știa că Cekunov mă îngrijea pentru bani. Poporul nu ia niciodată în seamă astfel de lucruri și le lasă să treacă așa cum sunt. Nu-i plăcusem lui Ustiamțef, după cum nu-i plăcea nici ceaiul meu; se simțea nemulțumit mai ales fiindcă eram boer, cu toate că aveam lanțuri la picioare și nu arătam că ași avea nevoie de slugă. De altfel, căutam să-mi fac totul singur, tocmai ca să nu par un ciocoiăș cu mâini albe și ca să nu fac pe nobilul. Puneam în asta chiar o oarecare mândrie și n'o spun decât ca să arăt adevărul.

Totdeauna, — n'am priceput niciodată de ce, — eram înconjurat de oameni binevoitori și cumsecade, cari se simțeau legați de mine și ajungeau să mă stăpânească în cele din urmă: mai degrabă eu eram sluga lor, — astfel că pentru toată lumea, de bine de rău, eram un boer care nu se putea lipsi de sprijinul altora și căuta să facă pe omul mare. Asta mă desnădăjduia. Ustiamțef era ofticos și se supăra numaidecât; ceilalți bolnavi mă priveau cu nepăsare și cu un fel de dispreț. Ei nu se gândeau decât la un singur lucru, de care îmi aduc bine aminte; aflai din convorbirile lor, că în seara aceea avea să fie adus la spital un osândit care, în clipa când se certau pentru mine, era bătut cu cnutul. Deținuții îl așteptau cu oarecare nerăbdare. Se spunea, dealtfel, că pedeapsa era ușoară: cinci sute de lovituri.

Privii în juru-mi. Cea mai mare parte din bolnavi, — după cât am băgat de seamă pe-atunci, — sufereau de

scorbut și de boală de ochi, ca mulți alții de prin părțile acelea. Alții erau bolnavi de friguri, ofticoși și mai știu eu cum! În sala ocnașilor, bolnavii nu erau despărțiți după felul boalei; toți zăceau la un loc. Am amintit de **adevărații bolnavi**, fiindcă mulți ocnași veneau, **numai așa** „ca să se odihnească”.

Doctorii îi primeau din bunăvoință, mai ales când aveau paturi goale. Viața în temniță și în corpul de gardă era atât de aspră pe lângă aceea dela spital, că mulți deținuți preferau să stea veșnic culcați, cu tot aerul înăbușitor și neîngăduința aspră de-a ieși cumva din sală. Erau mulți îndrăgostiți de acest fel de viață, — cea mai mare parte din compania de disciplină.

Cercetai cu luare-aminte pe fiecare nou tovarăș în parte; unul din ei mă atrase în deosebi. Era ofticos și trăgea să moară; patul lui se afla aproape de-al lui Ustiamțef, chiar în fața mea. Il chema Mihailof; îl mai zărisem în temniță cu două săptămâni înainte; și-atunci era rău bolnav; avea nevoie de-o mare îngrijire, dar căuta să-și facă boala pe picioare, c'un fel de încăpățănare zadarnică. Se duse la spital deabia aproape de sărbătorile Crăciunului, ca să moară după trei săptămâni de oftică; când l-am văzut îmi părea că se topește ca o lumânare. Mă miră foarte mult în cele din urmă obrazul lui care se schimbase cu desăvârșire; îmi atrăsese luarea-aminte de cum intrasem în temniță, — aș putea zice că înfățișarea lui îmi sărea în ochi.

Lângă el dormea un soldat din compania de disciplină, un bătrân prăpădit de boală și desgustător. Dar n'am de gând să vorbesc de fiecare bolnav în parte... Mi-am adus aminte de acest bătrân numai fiindcă îmi era tare milă de el și mai ales fiindcă îmi dădea unele lămuriri cu privire la câțiva ocnași din sala în care mă aflam. Avea un gutu-

rai nemaipomenit, care îl făcea să strănute într'una (strănuta câte-o săptămână întregă) chiar în somn, de câte cinci șase ori pe rând, rostind de fiecare dată: „Doamne! Ce pedeapsă!” Sta pe pat și trăgea mereu tabac pe nas, dintr'un fișic de hârtie, ca să poată strănuta mai tare și mai des. Strănuta într'o batistă groasă cu dungi, care era a lui, ieșită de mult ce fusese spălată. Nasul lui mic se încrețea atunci într'un chip cu totul deosebit, răsucindu-se în nenumărate sbârcituri și lăsa să i se vadă dinții mari negri și știrbi și gingiile roșii, veșnic umede de prea mult scuipat. După ce strănuta, desfăcea batista să vadă câți mucii i-au curs din nas, apoi o strângea în halat, astfel că toți mucii se scurgeau pe poalele halatului, în vreme ce batista rămânea puțin udă. Această economie pentru el, în ciuda halatului, care era al spitalului, nu trezea nici o împotrivire din partea ocnașilor, cu toate că mulți din ei erau siliți mai târziu să îmbrace acest halat. Nu-ți poți da seama de ce poporul nostru e atât de puțin desgustat în această privință.

Asta mă mâhni peste măsură, astfel că începui să privesc, fără să vreau, cu scârbă și nedumerire, halatul pe care deabia îl îmbrăcasem. Mirosea tare greu, de simțeam că mă ustură nările; încălzit din pricină că-l strângeam lângă trup, mirosea a cataplasme și a doctorii; ai fi zis că nu fusese dat jos de pe umerii bolnavilor de cine știe câtă vreme. Poate că mai fusese spălată căptușala cândva, lucru pe care n'aveam cum să-l cred; oricum, în clipa când îl luai în spate era îmbibat cu tot felul de doctorii și de viziători. Cei osândiți la bătaia cu cnutul erau aduși de-adreptul la spital, cu spatele încă plin de sânge și de doctorii. Tot timpul cât mi-am îndurat osânda, de câte ori trebuia să mă duc la spital (lucru care se întâmpla

deseori) îmbrăcam totdeauna cu scârbă și teamă halatul ce mi se încredința la intrare.

De îndată ce ocnașul Cekunof îmi aduse ceaiul (trebuie să adaog că apa ce se aducea în sală pentru o zi întregă, se încălzea numaidecât din pricina aerului împuțit), ușa se deschise și soldatul care îndurase pedeapsa cu cnutul fu adus între doi paznici. Vedeam pentru întâia oară un om bătut. Mai târziu au mai fost aduși și alții care deabia se mai țineau pe picioare din bătae: asta pricinuia totdeauna bolnavilor o mare bucurie. Li primeau pe bieții nenorociți cu o înfățișare care atârna de împrejurări; era vorba mai întâi de greutatea nelegiurii săvârșite și, prin urmare, de numărul loviturilor primite. Osândiții cei mai crunți bătuți și cărora le ieșise numele de mari tâlhari, se bucurau de mai multă luare-aminte ca un simplu dezertor, un recrut, cum era tânărul pe care îl aduceau atunci.

Totuși, nici într'un caz nici în altul, nu-i arătau prea multă bunătate; nimeni nu căuta să se arate milostiv; îl îngrijeau pe bietul nenorocit în liniște și-l ajutau să se vindece numai atunci când nu era în stare să se lecuiască singur. Felcerii știau și ei că-și lăsau bolnavii pe mâini pricепute. Leacul cel mai obișnuit era să întindă pe spatele celui bătut o cămașe și un cearșaf muiat în apă rece; trebuia de-asemenea să scoată cu mare băgare de seamă țândările din răni, rămase din nuielele frânte pe spinarea osânditului. Această operație era foarte dureroasă pentru bolnavi; răbdarea neobișnuită cu care își îndurau suferințele mă uimea. Am văzut mulți ocnași bătuți, crunt bătuți, o spun fără înconjur; ei bine, nu-mi aduc aminte să-l fi auzit pe vreunul țipând. Totuși, după un astfel de chin, chipul slăbește, se îngălbenește, ochii sclipesc, privirea e

rătăcită, buzele tremură așa de tare încât de multe ori bolnavii le mușcă până la sânge.

Soldatul care fusese adus avea douăzecișitrei de ani; era un om voinic, frumos la chip, bine făcut, înalt, cu pielea bronzată; spinarea, — descoperită până la mijloc, — fusese crud biciuită; trupul i se cutremura de friguri sub cearceaful ud ce-l acoperea; aproape un ceas și jumătate nu făcu altceva decât să se plimbe în lung și 'n lat, prin sală; ochii lui aveau o lucire ciudată, sălbatecă, aspră și nu se oprea decât cu mare greutate asupra unui lucru. Imi păru că privește țintă ceainicul meu cu apă încă fierbinte; aburi calzi urcau din ceașca plină: bietul om tremura, clănțănindu-și dinții, astfel că-l rugai să bea. Se întoarse cu fața la mine, fără să poată rosti o vorbă, îmi luă ceașca din mână și-o dădu pe gât, dintr'o înghițitură, fără zahăr; se silea să nu mă privească în ochi. După ce bău, puse ceașca la loc, fără ca cel puțin să-mi facă vre-un semn și iarăși începu să se plimbe în lung și'n larg; suferea prea mult ca să-i mai treacă prin minte să-mi vorbească ori să-mi mulțumească. Ceilalți deținuți nu îndrăzneau să-l întrebe nimic; după ce-i căptușiră spatele cu cârpe ude, nu-l mai băgară în seamă; poate se gândea că e mai bine să-l lase în pace și să nu-l plictisească cu întrebările și „compătimirea“ lor; și soldatul părea foarte mulțumit de această hotărîre.

Incepea să se întunece și aprinseră lampa. Câțiva bolnavi își aveau candelile lor, — puțini însă. Doctorul își făcu vizita de seară, apoi ofițerul de gardă numără bolnavii și închise ușa dela sală, după ce pusese să se aducă un hârdău pentru noapte... Aflai cu mare mirare că acest hârdău rămânea până a doua zi și cu toate astea privata era la doi pași de ușă. Așa era obiceiul.

Dimineața ocașii erau liberi să iese pe-afară, un minut; noaptea nici vorbă de asta. Spitalul pentru ocași nu seamănă întru nimic cu un spital obișnuit: osânditul bolnav își îndură pedeapsa aproape aceiași. Cine hotărâse acest obicei, nu știm; am băgat de seamă însă că această măsură era cu desăvârșire de prisos și niciodată asprimea și hotărârile prostești nu se desvăluiseră mai viu ca în împrejurările acelea. Această măsură nu fusese impusă de doctori, fiindcă, adăog, deținuții nu știau cum să-i mai laude; îi priveau cu adevărată sfințenie, ca pe niște mântuitori; doctorii aduceau totdeauna un cuvânt bun, o mângâiere pentru cei nenorociți, cari le rămâneau recunoscători fiindcă făceau acest lucru dintr'o caldă pornire a inimii.

Da, cuvintele lor erau pornite din inimă, căci nimeni nu s'ar fi gândit să-i vorbească de bine dacă ar fi fost răi și neomenoși; erau buni cu ocașii din cea mai curată milostivire. Pricepeau foarte bine că un ocaș bolnav are dreptul la un aer curat, ca oricare alt bolnav, oricine-ar fi fost el. Bolnavii din celelalte săli erau liberi să se plimbe prin ganguri, să facă mișcare, să respire un aer mai puțin înecăcios ca duhoarea din infirmeria noastră, totdeauna otrăvite de miasme.

Țimp de câțiva ani un lucru nelămurit mă neliniști ca o problemă nedeslegată, fără să pot găsi o poartă de scăpare. Trebuie să mă opresc asupra acestui lucru, mai înainte de a-mi urma povestirea. Vreau să vorbesc de lanțurile cari nu-l părăsesc niciodată pe ocaș, oricât ar fi de bolnav. Ofticoșii chiar s'au stins sub ochii mei, cu picioarele în fiare.

Toată lumea era obișnuită însă și vedea în asta ceva foarte firesc, de neînălțurat. Cred, totuși, că nimeni, nici chiar doctorii nu s'au gândit să descătușeze picioarele oc-

nașilor bolnavi pe moarte sau cel puțin pe ale ofticoșilor. Lanțurile, la dreptul vorbind, nu erau tocmai grele, nu cântăreau mai mult de opt până la douăsprezece livre, povară ușor de îndurat de orice om sănătos.

Am aflat că după câțiva ani picioarele ocnașilor încătușați se uscau, deveneau slabe și neputincioase; nu știu dacă o fi adevărat, dar îmi vine să cred că așa trebuie să fie. O greutate, oricât de mică ar fi, chiar numai de zece livre, dacă e ținută de picior pentru totdeauna, sporește greutatea piciorului în chip neobișnuit și, după câtăva vreme, nu-l mai lasă să se desvolte cum trebuie... Pentru un ocnaș sănătos asta nu înseamnă nimic, dar pentru un ocnaș bolnav e oare acelaș lucru? Pentru ocnașii bolnavi rău, pentru ofticoși, ale căror mâini și picioare se usucă dela sine, cea mai mică povară devine de nesuferit. Dacă administrația medicală ar cere ușurarea, cel puțin a ofticoșilor, ar fi un mare bine, vă încredințez... Mi se spune că ocnașii sunt răufăcători, nevrednici de orice fel de mângâiere; trebuie însă să îndoiești asprimea asupra celui apăsător de degetul lui Dumnezeu? Nu-mi vine să cred că această povară are drept țință ispășirea păcatelor. Ofticoșii sunt feriți de pedeapsă prin lege. Trebuie să fie în asta o judecată tainică, de mare însemnătate, o prevedere, am putea zice, dar care? Iată ce nu vom putea niciodată înțelege. Nu crezi, nu poți să crezi, că ofticosul ar fi în stare să fugă. Cui i-ar trece prin gând una ca asta, mai ales când boala a ajuns prea departe? E cu neputință să-i înșeli pe doctori și să-i faci să creadă că un ocnaș sănătos e bolnav de piept: oftica e o boală pe care o cunoști numai decît. Și-apoi, la urma urmei (s'o spunem fiindcă se ivește prilejul) lanțurile îl pot oare opri pe-un ocnaș să fugă? Cătuș de puțin. Lanțurile sunt

un semn de ocară, o povară a sufletului și a trupului, — așa se crede cel puțin,—și la o evadare ocnașul știe cum să scape din încurcătură. Ocnașul cel mai neîndemânat, cel mai prost, știe cum să le frângă, cum să le strivească cu piatra, fără prea multă greutate. Prin urmare lanțurile sunt o prevedere zadarnică și, dacă se leagă de picioarele ocnașilor ca pedeapsă pentru nelegiuirile lor, nu se poate cruța un om pe moarte de-această crudă pedeapsă?

Când scriu aceste rânduri, un chip omenesc mi se desprinde din gând, chipul unui bolnav pe moarte, al unui ofticos, al aceluiaș Mihailof, care dormea lângă mine, nu departe de Ustiamțef și care s'a stins la patru zile, îmi pare, după intrarea mea în spital. Când am vorbit mai sus de ofticoși, n'am făcut-o decât sub imboldul gândurilor și amărăciunilor pricinuite de această moarte. Il cunoșteam prea puțin pe Mihailof. Era un tânăr de cel mult douăzeci și cinci de ani, scund, slab și foarte plăcut la chip. Era osândit la muncă silnică pe viață; îl vedeai veșnic posomorât, cu toate astea era un om blând și trist, ai fi zis că „se usca” în ocna, cum obișnuiau să spună ocnașii cari îi păstrau o frumoasă amintire.

Imi aduc aminte că avea ochi foarte frumoși, — nu știu de ce-mi aduc atât de bine aminte de asta. Muri la trei ceasuri după amiază, într'o zi limpede, senină. Soarele împânzea cu raze piezișe, scânteietoare, ferestrele verzui. înghețate; un potop de lumină scâldea obrajii nenorocitului care nu-și mai da seama de nimic, căci intrase în liniștea din apropierea morții de câteva ceasuri. De dimineață i se turburaseră ochii și nu mai cunoștea pe nici unul dintre cei ce căutau să se apropie de el. Ocnașii ar fi vrut să-i ușureze suferința; vedeau cât îndura: sufla greu, adânc, înăbușit; pieptul îi sălta repede, parcă n'ar fi avut destul

aer. La început svârli plapuma și cearceaful într'o parte, apoi își rupse cămașa, ce-i părea o povară grea, chinuitoare. Se desbrăcase de tot. Era groaznic să-i vezi trupul lung, deșirat, cu mâinile și picioarele descărnate, cu burta turtită, cu pieptul osos, ale cărui coaste se zăreau deslucșit ca la orice schelet. Nu rămăsese din făptura acestui om decât o cruciuliță legată de-o punguliță și lanțurile, din cari ar fi putut să-și tragă picioarele cu cea mai mare ușurință. Cu un sfert de ceas înainte de-a muri, orice sgomot se stinse; toți vorbeau în șoaptă. Ocașii mergeau în vârful picioarelor, cu teamă. Din când în când rosteau cuvinte domoale despre altfel de lucruri și priveau pe furiș spre cel ce-și da sfârșitul.

Mihailof horcăia din ce în ce mai greu. În cele din urmă, cu mâna tremurătoare, dibuind, își pipăi crucea dela piept și făcu o mișcare parcă ar fi vrut s'o smulgă; și ea îl apăsa, și ea îi era o povară. I-o luară. Se stinse după zece minute. Atunci bătură în ușe să dea de veste paznicilor. Intră un soldat, privi spre mort cu ochi fără strălucire și plecă să caute un felcer. Acesta era un om cumsecade, poate prea mult îngrijit de înfățișarea lui, dar bun la suflet, de altfel; veni în pripă: se apropie de cadavru cu pași mari, stârnind ecouri surde în liniștea sălii, pipăi pulsul cu mâna parcă obișnuită cu astfel de lucruri, făcu un gest nelămurit și plecă.

Se dădu de veste postului, fiindcă ucigașul era bine cunoscut (fusesse osândit pe viață); astfel că trebuiau îndeplinite unele formalități, ca să se adeverească pe deplin că murise. În vreme ce așteptam ivirea celor din postul de pază al spitalului, un ocaș spuse în șoaptă că n'ar fi rău să închidem ochii mortului. Un altul îi ascultă sfatul, se apropie liniștit de Mihailof și-i închise ochii; zărind pe

pernă crucea pe care i-o luasem dela gât, o privi, o pipăi, se închină și-o puse la loc. Chipul mortului se usca; o rază albă de lumină juca pe deasupra, făcând să scânteie cele două șiruri de dinți albi, sănătoși, ce se zăreau printre buzele subțiri, lipite de gingii în gura întredeschisă.

Subofițerul de gardă se ivi în cele din urmă, cu armă și cu chipiu, întovărășit de doi soldați. Se apropia, încetinind pasul, nehotărât parcă; privea cu coada ochiului spre deținuții ce rămâneau muți deoparte, sfredelindu-l cu ochi posomorâți. La un pas de mort, se opri scurt, ținut parcă în loc de-o teamă neobișnuită. Trupul gol, uscat, în lanțuri, îl încremeni; desfăcu cureaua, își scoase coiful (lucru pe care nu era silit să-l facă) și se închină în liniște, smerit. Era un om cu chip posomorât, cărunț, un soldat adevărat, care își făcuse totdeauna datoria. Mi-aduc aminte că lângă el se afla Cekunof, bătrân cu părul cărunț și el; privi tot timpul pe subofițer și-i urmărea mișcările cu o ciudată luare-aminte. Privirile lor se încrucișară și-atunci băgai de seamă că buza de jos a lui Cekunof începu să tremure. O mușcă, își încleștă dinții și rosti către soldat, ca din întâmplare, cu un semn din cap, arătând spre mort:

— Avea și el o mamă, cu toate astea...

Aceste cuvinte mă pătrunseră adânc. De ce le rostise și cum îi trecuse prin minte să le rostască? Cadavrul fu ridicat cu saltea cu tot; paele se scurseră prăfuite, lanțurile căzură pe podea c'un sgomot limpede... Cineva le luă de jos; trupul fu scos afară. De-odată toți începură să vorbească cu glasuri aspre. În gang se auzea glasul subofițerului care striga la cineva să-l caute pe fierar. Trebuia să desfacă lanțurile.

Dar toate astea le-am adăogat în afară de cuprinsul povestirii mele...

II.

SPITALUL (urmare)

Doctorii vizitau sălile dimineața; pe la unsprezece ceasuri, se iveau toți deodată întovorășindu-l pe medicul-șef; cu un ceas jumătate mai 'nainte venea doctorul obișnuit al sălii să-și facă rândul; era un băiat tânăr, totdeauna vesel și binevoitor, pe care deținuții îl iubeau foarte mult, și care își cunoștea îndeajuns arta; o singură vină îi găseau toți, era „prea bun”. Într'adevăr, nu prea sta de vorbă cu nimeni, părea chiar sfios, i se împurpurau obraji câteodată și porunca să se dea hrană mai multă de câte ori auzea o plângere a bolnavilor; îmi venea să cred că ar fi fost în stare să dea fiecăruia doctoria pe care ar fi cerut-o; un om foarte cumsecade, de altfel. Mulți doctori în Rusia se bucură de dragostea și respectul poporului și asta pe bună dreptate, după cât am băgat de seamă.

Știu că vorbele mele au să pară de necrezut, mai ales când e destul de cunoscută nemulțumirea pe care acest popor o arată față de medicină și medicamentele străine. Chiar atunci când suferă de-o boală grea, mai bine se caută ani de-arândul cu vrăjitoare ori bea leacuri băbești (cari nici ele nu trebuiesc disprețuite, la urma urmei) de cât să întrebe un doctor ori să intre în spital. La dreptul

vorbind, această neîncredere trebuie căutată într'o pricină adâncă, cu totul străină de medicină, atunci când e vorba de spaima poporului față de tot ce se leagă de administrația oficială; nu trebuie să uităm că poporul e îngrozit și prevenit împotriva spitalelor de unele svonuri prostești, socotind aceste ospicii un fel de lăcașuri de groaznică și neînchipuită suferință. (Poate că aceste svonuri păstrează în ele o urmă de adevăr).

Dar ceea ce-l îngrozește mai mult sunt obiceiurile nemțești ale spitalelor, gândul că în timpul boalei îl vor îngriji străinii, asprimea acestei îngrijiri, însfârșit tot ce i se spune cu privire la ursuzenia statornică a felcerilor și a doctorilor, ori autopsia și disecarea cadavrelor și așa mai departe. Și-apoi poporul de jos își închipuie că-l vor îngriji boerii (căci pentru ei toți doctorii sunt boeri). Odată ce ajunge să-i cunoască (sunt, fără îndoială, mijloace de a se spulbera neadevărurile, în împrejurări foarte rare însă), orice fel de teamă se risipește; asta se datorește doctorilor noștri, mai ales celor tineri, cari știu cum să-și atragă respectul și dragostea poporului. Vorbesc numai de ceace am văzut și-am încercat în atâtea rânduri, în diferite locuri, și nu cred ca lucrurile să se petreacă altfel aiurea.

În unele orașe îndepărtate, doctorii se îngrijesc numai de butoalele lor de vin, nu-și văd de bolnavi și risipesc banii spitalelor; uneori își uită cu desăvârșire meseria. Asta se întâmplă rar, e-adevărat, dar eu vorbesc de doctorii călăuziți de gândul frumos de-a îmbunătăți pe cât e cu putință arta medicală. Intrucât îi privește pe cei lepădați de credințele lor, lupi în stână, cată să se desvinovățească, arătând că asupra lor cade ca o povară tot ceace-i înconjoară, schimbându-le sufletul; rămân însă veșnic vinovați, mai ales când pierd orice urmă de blândețe ome-

nească. Și tocmai această blândețe omenească, dragostea frățească pentru bolnav, sunt de multe ori leacurile cele mai bune.

Ar fi timpul să încetăm de a ne plânge împotriva nenorocirilor ce ne înconjoară. E un adevăr în toate astea, dar ticălosul care știe să scape din încurcătură, învinuiește totdeauna ceeace-l înconjoară, ca să i se poată ierta slăbiciunea, mai ales când mânuiește cu dibăcie condeiul și cuvântul. Dar poate că iarăși m'am depărtat de cele ce aveam să spui; țineam să arăt că poporul de jos e neîncrezător mai mult față de medicina administrativă decât față de medici. Când ajunge să le cunoască, își schimbă cu totul felul de-a vedea.

Doctorul nostru se oprea de obicei la patul fiecărui bolnav, îl întreba, îl asculta cu luare-aminte, apoi îi arăta ce leacuri să ia. Uneori băga de seamă că pretinsul bolnav n'avea nimic; ocnașul venise să se odihnească, să scape de muncă și să doarmă pe-o saltea într'o odaie caldă, în loc să se chinuiască pe scândura goală, într'o sală umedă, în care se îngrămădesc o mulțime de deținuți valizi și amărâți. (În Rusia, nenorociții osândiți la temniță sunt toți slabi și posomorâți, ceea ce înseamnă că starea lor materială și sufletească e mai de plâns decum s'ar crede). Atunci doctorul scria pe carnet numele pretinsului bolnav, arătând că suferă de **febris catharalis** și-i îngăduia uneori să stea câte-o săptămână în spital. Toată lumea își bătea joc de această **febris catharalis**, fiindcă se știa că e singurul mijloc prin care să se arate o boală închipuită, asupra căreia se înțelegea doctorul cu bolnavul — „dureri de burtă cu schimbul“, cum obișnuiau să-i spuie ocnașii, traducând vorbele **febris catharalis**; uneori, bolnavul în-

chipuit se folosea prea mult de bunăvoința doctorului și rămânea în spital până ce trebuia să fie gonit la temniță.

Atunci să-l fi văzut pe doctor. Nedumerit de încăpățănarea ocnașului, nu se hotăra să-i spuie neted că era vindecată și să-l sfătuiască să ceară bilet de ieșire, cu toate că ar fi avut dreptul să-l gonească fără cea mai mică lămurire, scriind pe foaia dela capul patului: **Sanat est**; îi arăta la început că era timpul să plece și-l ruga stăruiitor: „Ia spune, nu-i așa că a-i să pleci? Acum ești pe deplin sănătos: n'avem locuri; e prea mare îngrămădeală și așa mai departe“ până când închipuitul bolnav își da seama că n'avea încotro și-atunci cerea să fie trimis la cazarmă.

Doctorul șef, un om cinstit și blând (pe care ocnașii îl iubeau foarte mult), era însă mult mai aspru și mai hotărât ca toți ceilalți; în anumite împrejurări se arăta deosebit de asprime neînduplecată și tocmai pentru asta era respectat de bolnavi. Venea totdeauna întovărașit de toți medicii spitalului, după ce-și făcuse datoria doctorul obișnuit și se oprea în dreptul fiecărui bolnav, mai ales când era vorba de-o boală grea; știa să rostească un cuvânt mângâietor și totdeauna lăsa în urmă o undă de mulțumire și împăcare. Nu gonia pe nici un ocnaș care venea în spital bolnav de „dureri de burtă cu schimbul“, dar, dacă vreunul se încăpățâna să rămâie, scria numaidecât pe carnet: „bun pentru ieșire“ — „Haide, camarade, te-ai odihnit destul, du-te acum, ce vrei să-ți mai facem?“ Cei ce se încăpățâneau să mai stea în spital, erau ocnașii cari nu voiau să meargă la lucru, mai ales în zilele calde de vară, ori cei cari aveau să îndure bătaie. Mi-aduc aminte că față de unul au trebuit să se poarte aspru, cu cruzime chiar. Venise să se caute de ochi; pleoapele îi erau roșii; se plângea mereu că-l dor. L-au îngrijit în toate chipurile,

i-au pus cataplasme, lipitori, leacuri în lumina ochilor, — dar toate erau de prisos, boala nu mergea în spre bine și ochii tot roșii rămâneau.

În cele din urmă doctorii băgară de seamă că această boală era pricinuită înadins de ocnaș, căci umflătura nici nu creștea nici nu da îndărăt. Deținuții știau mai dinainte că la mijloc nu era decât o înșelăciune, dar nimeni nu mărturisise nimic.

Bolnavul era un tânăr chipeș, nesuferit în ochii tovarășilor săi: întunecat, bănuitor, pârâcios, se uita chiorăș, nu vorbea cu nimeni și sta de-o parte, parcă i-ar fi fost teamă de lume.

Mi-aduc aminte că mulți aveau credința că făcuse vre-o faptă urâtă; pe când era soldat, săvârșise un mare furt; fusese arestat și osândit la o mie de lovături, apoi trecu într-o companie de disciplină. Ca să scape de pedeapsă, osândiții se hotărâsc uneori, cum am spus mai sus, să facă fel de fel de năzbâtii; c'o zi înainte de chinuri, împlântă un cuțit în pânțele șefului ori înjunghie pe vre-un camarad, ca să fie dați judecății, astfel că pedeapsa se amână cu o lună sau două: și-au ajuns ținta. Puțin le pasă că osânda e acum de două sau trei ori mai mare, după cele trei luni; ei nu râvnesc decât un singur lucru: să zăbovească ceasul groaznic cât mai mult cu putință, ori ce s'ar întâmpla la urmă: n'au tăria să-l înfrunte.

Mulți bolnavi erau de părere să supravegheze pe cel nou venit, fiindcă se putea întâmpla, de disperare, să omoare pe cineva peste noapte. Toate au rămas vorbe, însă; nimeni nu lua nici o măsură, nici chiar cei cari dormeau lângă ei. Cei mai mulți băgară de seamă că se freacă la ochi cu tencuială de zid și cu încă ceva, ca să pară roșii în clipa când avea să vie doctorul. Văzând că

nu izbutește astfel, doctorul șef îl amenință că are să-l vindece cu urzici. Când o boală de ochi se împotrivește ori cărei încercări științifice, doctorii se hotărăsc să încerce un leac puternic, dureros; i se pun bolnavului urzici, cum se pun la cai. Dar bietul ocnaș nu voia câtuș de puțin să se lecuiască. Ori era prea încăpățânat, ori prea fricos, căci oricât de dureroase ar fi fost urzicile, tot nu se puteau asemăna cu loviturile de bici.

Iată cum era pedeapsa în urma căreia bolnavul trebuia să se hotărăscă; era apucat de ceafă, de pielea gâtului, care se trăgea înapoi cât mai mult cu putință; prin piele se făcea o tăietură lungă și largă, prin care se trecea o bucată de tifon, lată de-un deget; în fiecare zi, la un ceas anumit, tifonul era tras înainte și 'napoi, ca și cum s'ar fi tăiat din nou pielea, astfel ca rana să fie mereu vie și să nu se vindece niciodată.

Nenorocitul îndura acest chin, care-i pricinuia dureri groaznice, câteva zile în șir; în cele din urmă trebuia să-și ceară ieșirea din spital. Intr'o singură zi ochii i se vindecară pe deplin și, de îndată ce rana dela gât fu și ea vindecată, fu trimis la corpul de gardă, de unde plecă a doua zi ca să-și primească pedeapsa.

Neînchipuit de dureroasă e clipa din preajma acestei pedepse, atât de dureroasă încât poate că n'am dreptate când numesc slăbiciune sau nemernicie teama pe care o simt bieții ocnași. Trebuie să fie groaznic de vreme ce se hotărăsc să îndure o pedeapsă de două și de trei ori mai mare, numai ca să scape de ea. Am vorbit însă de osândiții cari cereau singuri să părăsească spitalul, mai înainte ca rănile pricinuite de cele dintâi lovituri să fi fost vindecate, numai ca să le primească și pe celelalte și să sfârșească odată cu starea lor nelămurită: căci viața la

corpul de gardă e mult mai grea ca viața de muncă silnică. Obiceiul înrădăcinat de a fi pedepsiți și biciuiți cu cnutul, adaogă multă îndrăzneală și hotărâre la temerea celor mai mulți ocnași.

Cei cari au fost bătuți, au spinarea tăbăcită și groasă; în cele din urmă bătaia li se pare o nemulțumire trecătoare, de care nu se mai tem. Un ocnaș, dintre cei osândiți pe viață, Kalmuk, poreclit de ceilați deținuți Alexandru sau Alexandrina (un om ciudat, mare tâlhar, îndrăzneț, dar bun la suflet) îmi povesti cum îndurase patru mii de lovituri cu biciul. Vorbea totdeauna de această pedeapsă, în glumă, râzând, dar îmi mărturisi că de n'ar fi fost crescut în bătaia încă de copil, — rănile ce-i acopeau spatele și cari nu fuseseră cu desăvârșire vindecate, erau o mărturie, — n'ar fi fost în stare să îndure cele patru mii de lovituri. Binecuvânta această creștere între șuerături de curele.

— „Mă băteau pentru cel mai mic lucru, Alexandre Petrovici, îmi spuse el într'o seară pe când stam de vorbă în patul meu, lângă foc, — m'au bătut fără nici o pricină cincisprezece ani la rând, cel puțin decând mi-aduc aminte, de două ori pe zi; cine nu vrea nu mă lovea, astfel că m'am obișnuit de timpuriu cu bătaia“.

Nu știi prin ce întâmplare devenise soldat (poate că mințea însă, căci veșnic fusese dezertor și umblase fără nici un căpătâi). Mi-aduc aminte de cuvintele lui pe cari mi le spusese într'o zi, fiindcă vorbea de spaima ce-l biruise când trebuia să primească cele patru mii de lovituri, fiindcă își omorâse superiorul:

— „Știam c'o să fiu aspru pedepsit și îmi ziceam că, oricât de obișnuit aș fi fost cu bătaia, aveam să crap pe loc. Drace, patru mii de lovituri nu e puțin lucru, și-apoi

toți șefii mei mă urau de moarte din pricina acestei îndrăzneli. Știam că lucrurile n'au să se petreacă în glumă și eram încredințat că n'am să mă mai scol de jos. Incercai mai întâi să mă botez, cu gândul că poate mă vor ierta. **Să vedem**, îmi ziceam; dar tovarășii mei îmi dăduseră de veste că asta nu slujea la nimic. Eu însă mă gândeam: — Poate că au să mă ierte, cine știe? Poate au să aibă milă de-un botezat mai mult decât de-un mahomedan. Mă botezară și-mi dădură numele de Alexandru; cu toate astea, nu scăpam de bătaie, nu mi se ierta nici măcar o lovitură. Asta mă plictisi în cele din urmă. Imi zisei: — Așteptați, o să vă dau gata pe toți. Și, pe cinstea mea, Alexandre Petrovici, ai să mă crezi? Le-am făcut-o! Știam foarte bine să fac pe mortul; nu că-ași fi crăpat, de loc, dar ai fi jurat că sunt aproape să-mi dau sufletul. Am fost dus în fața batalionului; am primit o mie de lovituri: mă ardeau, începusem să urlu; primesc a doua mie și-mi zic: Acum mi se apropie sfârșitul. Imi ieșisem din minți, picioarele îmi erau parcă frânte. Buf, iată-mă la pământ cu ochii înțepeniți ca de mort, cu obrazul vânăt, cu spumă la gură: nu mai suflam. Vine doctorul și spune că am să mor. Mă duc la spital; numaidecât îmi viu în fire. De două ori apoi am mai fost bătut. Ce supărați mai erau, cum se mai frământau! Dar i-am dat gata până la sfârșit: primesc a treia mie de lovituri și iar crăp; dar, pe legea mea, când m'au bătut a patra oară, fiecare lovitură făcea cât trei; parcă mă sfredelea un cuțit drept în inimă. Of, ce m'au mai bătut! Tare mai erau îndârjiți împotriva mea! Oh! mia aceea blestemată din urmă, dracu' s'oa! Făcea cât cele trei mii dela început și dacă n'aș fi făcut pe mortul când trebuia să mai primesc încă două sute, cred că aș fi murit în lege; dar nu m'au lăsat cu una cu două; mai

încerc odată să fac pe mortul; au crezut și de astădată că sunt gata să crăp; și-apoi cum să n'o creadă? Doctorul nu mai avea nici o îndoială în această privință; dar, după cele din urmă două sute, puteau să tragă cât puteau (făceau, nu-i vorba, cât două mii) nu-mi păsa; îmi încheiasem socotelile. Mă prăpădisem, pentru ce? Fiindcă în copilărie crescusem sub bici! Iată de ce nu m'au putut omori. Ah, am fost destul de bătut în viață!" adăogă el pe gânduri, sfârșindu-și povestea; și părea că-și aduce aminte și numără în gând loviturile primite. „Ei bine, nu, adăogă el după un răstimp, nu știu câte au fost, căci nu se puteau număra, prea au fost multe!”

Mă privi în ochi și începu să râdă, atât de nepăsător încât nu mă putui stăpâni să nu zâmbesc. „Știi, Alexandre Petrovici, că noaptea când visez, eu nu văd în vis decât bătae: nu pot să visez altceva”. Intr'adevăr, vorbea în somn și urla cu gura deschisă, trezindu-i pe ceilalți ocași.

„Ce ai, drace, de te vaeți?” Acest ștregar voinic, scund, în vârstă de patruzeci și cinci de ani, sprinten și vioi, trăia în bună înțelegere cu toată lumea, cu toate că-i plăcea să puie mâna pe tot ce nu era al lui și era deseori bătut pentru asta. Dar care dintre ocași nu fura și nu era bătut pentru tâlhăriile lui?

Trebue să adaog că rămâneam uimit de nepăsarea și bunătațea cu care acești nenorociți vorbeau de pedeapsa îndurată și de asprimea celor însărcinați să-i schilodească. În povestirile lor, cari de cele mai multe ori îmi pricinuiau bătaie de inimă, nu se simțea nici umbră de ură sau de necaz. Râdeau din toată inima, ca niște copii. Nu era însă acelaș lucru cu M...tski, de pildă, care îmi povestea pățaniile lui; fiindcă nu era nobil, primise și el cinci sute de

lovituri. Nu-mi vorbise niciodată de asta; când îl întrebam dacă era adevărat, îmi răspundea fără să tăgăduiască, în două cuvinte scurte, în prada unei amărăciuni lăuntrice, fără să mă privească; se înflăcăra la obraji și, după câteva clipe, când își ridica privirea, zăream în ochii lui arzând o flacără de mânie; buzele îi tremurau de neliniște. Simțeam că n'avea să uite, că nu putea să uite niciodată această pagină din trecutul vieții lui. Tovarășii mei, dimpotrivă (poate că m'am înșelat în privința unora) își priveau cu alți ochi întâmplările. — E cu neputință, mă gândeam câteodată, să-și dea seama de vinovăția lor, să recunoască neîndreptățită pedeapsa, mai ales când n'au păcătuit față de tovarășii lor, ci numai împotriva șefilor.

Cei mai mulți nu se socoteau întru nimic vinovați. Am mai spus că n'am băgat de seamă să-i văd chinuiți de remușcări, chiar atunci când nelegiuirea era săvârșită față de oameni de teapa lor. Cât despre nelegiuirile săvârșite împotriva șefilor, e cu totul altceva. Mi-a părut că în această privință își aveau vederile lor, într'un chip sau într'altul; aruncau vina pe soartă, pe întâmplare, fără judecată, fără să-și dea seama, parcă sub imboldul unei credinți oarecare. Ocașul își dă totdeauna dreptate când e vorba de-o nelegiuire săvârșită împotriva unui șef al lui și asta nu mai are nici-o însemnătate pentru el; în anumite clipe însă își dă seama că nimeni nu poate fi de aceeaș părere și că prin urmare, trebuie să îndure o pedeapsă, fiindcă altfel nu se poate.

Lupta între administrație și ocaș e tot una de îndârjită. Ceea ce ajută ca un ucigaș să-și dea singur dreptate, e încredințarea că sentința lumii în care s'a născut și a trăit, nu-l osândește; e încredințat de asemeni că poporul de jos nu-l socotește cu desăvârșire pierdut, afară numai

dacă nelegiuirea n'a fost săvârșită împotriva-i, împotriva fraților lui.

În această privință e foarte liniștit; împăcat cu sine, n'are cum să-și piardă încrederea, și asta e totul. Iși simte pământul neclintit sub picioare și nu urăște cnutul care-l zdrobește; îl socotește ceva de neînălțurat, se mângâie cu gândul că nu e nici cel dintâi nici cel din urmă osândit la bătaie și că această luptă trecătoare, surdă și neînduplecată, va ține încă multă vreme. Soldatul îl urăște pe Turcul cu care se bate? Cătuși de puțin. Și cu toate astea, Turcul îl lovește cu sabia, îl sfășie, îl omoară.

Nu trebuie să se creadă că aceste povești erau făcute cu nepăsare și sânge rece. Când venea vorba de locotenentul Ierebiantnikof, se simțeau răpuși de-o mânie surdă. L-am cunoscut pe acest locotenent Ierebiantnikof, în zilele dintâi cât am stat la spital, — din povestirile deținuților, bine înțeles. — L'am văzut mai târziu o singură dată, pe când lua comanda gărzii în temniță.

În vârstă de treizeci de ani, era un om înalt, gras și voinic, cu obrații roșii și plini, cu dinții albi și-un răs sănătos de adevărat (Nosdrief¹). Văzându-l, ghiceai că e omul cel mai puțin sortit să gândească. Ii plăcea mult să bată și să schingiuiască, atunci când îi venea rândul să vadă cum se împlinesc osânda. Mă grăbesc să spun că, pentru ceilalți ofițeri, Ierebiantnikof era un monstru și că ocnașii aveau aceeaș părere. Pe vremuri, nu așa de mult, vremuri „a căror amintire e vie încă, dar care nu-ți vine să crezi că au fost“, erau călăi îndrăciți în meseria lor. De obicei însă bătaia era dată fără prea multă răutate, numai ca să se îplinească o hotărâre.

1) Tip din romanul lui Gogol: **Suflete moarte.**

Acest locotenent era un om cu totul deosebit, un mâncăcios ca nimeni altul, mare cunoscător în ale chinurilor. Ca un patrician învechit în rele din Roma imperială, cerea acestei arte multă dibăcie, plăceri împotriva firii, numai ca să poată aduce o schimbare, o tresărire sufletului său adâncit și înneecat în grăsime. Un ocnaș e dus să-și primească pedeapsa, Ierebiantnikof e călăul; numai când vede șirul de soldați înarmați cu bice se simte parcă însuflețit, trece prin fața mulțimii îmbărbătat de mulțumire și îndeamnă pe fiecare să-și facă datoria cu prisosință, altfel... Soldații știau mai dinainte ce însemna acest **altfel**.

Ucigașul e între paznici; dacă nu-l cunoaște încă pe Ierebiantnikof și nu știe ce taină învăluie chinurile ce-l așteaptă, locotenentul îi joacă farsa următoare (o născocire a lui, fiindcă e foarte dibaci în astfel de lucruri): orice deținut care e desbrăcat până la brâu și pe care subofițerii îi leagă de patul puștii, ca să poată primi toate loviturile în trecere prin ulița verde, roagă cu glas plângător și îndurerat pe ofițerul însărcinat cu bătaia să lovească mai încet și să nu îndoiască pedeapsa printr'o asprime de prisos.

— Înălțime, striga nenorocitul, aveți milă, fiți îngăduitor, faceți în așa fel ca toată viața să mă rog lui Dumnezeu pentru d-voastră, nu mă schingiuiți, fie-vă milă...

Ierebiantnikof se aștepta la asta; oprea bătaia pentru o clipă și începea cu ocnașul următoarea convorbire, cu glas mișcat, binevoitor parcă:

— Dragul meu, zicea el, ce vrei să-ți fac? Nu te pedepsec eu, legea o cere.

— Înălțimea voastră puteți să faceți ce voiți; aveți milă de mine!

— Crezi că nu mi-e milă de tine? Crezi că e o plăcere

pentru mine să te văd chinându-te? Sunt și eu om. Spune, sunt om sau nu?

— Fără îndoială, Înălțime! Cine nu știe că ofițerii sunt părinții noștri și noi copiii lor! Fiți pentru mine un adevărat părinte! striga ocașul care întrevedea un mijloc să scape de pedeapsă.

— Dar, dragă prietene, judecă tu singur, ai minte cât să-ți dai seama; știu foarte bine că, omenește, am datoria să-ți arăt bunăvoință și îndurare, ție, păcătosului.

— Înălțimea voastră nu spune decât curatul adevăr.

— Da, trebuie să fiu îndurător cu tine, oricât ai fi de vinovat. Dar nu te pedepsesc eu, legea impune acest lucru. Ia gândește-te: îmi slujesc țara și pe Dumnezeu, și, prin urmare, săvârșesc un mare păcat atunci când împlinesc voința legii, nu-i așa?

— Înălțime...

— Haide, ce să fac? Treacă dela mine de data asta. Știi că săvârșesc un păcat, dar fie cum vrei tu... Te iert, am să te pedepsesc mai ușor. Dar dacă îți aduc un rău cu asta? Te iert, te pedepsesc mai ușor și altădată ai să crezi c'o să fac acelaș lucru și n'ai să te lași de prostii, nu-i așa? Datoria mea însă...

— Înălțime! Dumnezeu să mă ferească. In fața lui Dumnezeu, vă jur...

— Bine, bine! Imi juri c'ai să te porți cum trebuie?

— Să mă trăznească Dumnezeu și pe lumea cealaltă...

— Nu jura, e păcat! Te cred pe cuvânt...

— Înălțime!...

— Bine, ascultă! Te iert pentru lacrimile tale de orfan; ești orfan, nu-i așa?

— Orfan de tată și de mamă, Înălțime; sunt singur pe lume...

— Ei bine, pentru lacrămile tale de orfan, mi-e milă de tine: dar ia seama: e pentru cea din urmă oară. Luați-l, adăoga el cu glas atât de blând că bietul ocnaș nu știa cum să mulțumească lui Dumnezeu că dăduse peste un ofițer atât de cumsecade. Groaznicul convoi pornea; toboșarul bătea odată, cei dintâi soldați își ridicau bicele.

— „Incepeți! răcnea cu glas de tunet Ierebiantnikof. Ardeți-l! Loviți-l! Loviți-l! mai tare! Prăpădiți-l! Jupuiți-l! Mai tare! Mai tare! Prăpădiți-l pe nemernicul de orfan! Mai tare! Omorâți-l!“

Soldații lovesc cu toate puterile, își încovoaiă brațele pe spinarea nenorocitului, ai cărui ochi aruncă fulgere de groază și urlă, în timp ce Ierebiantnikof aleargă după ei, printre rânduri, deabia stăpânindu-se de răs; îi vine să leșine, nu se mai poate ține pe picioare, parcă-ți e milă de el, bietul om, cât se simte de fericit! Toate astea îi par o glumă. Din când în când i se aude hohotul de răs, limpede, deschis. Strigă mereu: „Loviți-l! Jupuiți-l! Nu-l lăsați pe tâlhar! Omorâți-l pe orfan!“

În acelaș timp știa să născocească o altfel de pedeapsă. Se aduce un ocnaș osândit la bătaia cu cnutul; începe să-l roage pe locotenent să aibă milă de el. De astă dată, Ierebiantnikof nu mai face pe apostolul milos și se răstește la osândit:

— Vezi, dragul meu, trebuie să te pedepsesc cum se cuvine, fiindcă ești vrednic de pedeapsă. Pot însă să-ți iert un singur lucru; n'am să te leg de patul puștei. Ai să mergi singur printre soldați, după obiceiul de azi: să fugi cât vei putea prin fața frontului. Bine înțeles, ai să fii lovit din toate părțile, dar scapi mai în grabă, nu-i așa? Spune, ce crezi, vrei așa?

Ocnașul, care îl ascultă cu groază și neîncredere, își zice:

„Cine știe? Poate că e mai bine așa; dacă alerg din toate puterile, bătaia e de cinci ori mai mică și se poate întâmpla să nu mă nimerească toate bicele!“

— Bine, Înălțime, primesc.

— Și eu sunt de aceeaș părere. — Haide nu mai căscați gura! strigă el către soldați. Știe mai dinainte că nici o lovitură nu va cruța spinarea ocnașului; soldatul care nu știe să lovească își ia răsplata la urmă. Nenorocitul pornește în goană prin **ulița verde**, dar nu face cincisprezece pași și loviturile plouă ca grindina. Cade țipând de groază, lovit ca de trăznet.

— Nu, Înălțime, vreau mai bine să fiu bătut după cum cere legea, zice el istovit, deabia putând să se ridice de jos, palid și îngrozit în timp ce Ierebiantnikof, care știa că lucrurile au să ajungă aci, izbucnește în hohote de râs. Dar nu pot să zugrăvesc întreaga urgie a născocirilor lui și tot ce se povestea despre el.

Se mai vorbea în sala noastră de un locotenent Smekalof, care îndeplinea slujba de comandant al pieții, înainte de ivirea maiorului. De Ierebiantnikof se vorbea cu nepăsare, fără ură, dar, negreșit, fără să i se laude faptele; într'un cuvânt, nu-l lăuda nimeni, fiindcă toți îl disprețuiau, — în vreme ce numele lui Smekalof era pomenit în temniță cu bunăvoință și însuflețire. Nu era un îndrăgostit al bătailor și n'avea nimic în el din firea lui Ierebiantnikof; cu toate astea nu disprețuia bătaia; atunci cum se făcea că de asprimea lui se vorbea cu oarecare mulțumire? Știuse să placă ocnașilor. De ce? Cum își putuse atrage dragostea lor? Tovarășii noștri, ca întreg poporul rusesc, sunt gata să-și uite amărăciunile îndurate, dacă știi să le spui un cuvânt bun (vorbesc de lucruri așa cum s'au petrecut,

fără să le adâncesc înțelesul). Astfel că nu e greu să-ți câștigi dragostea acestui popor și să devii popular.

Locotenentul Smekalof își câștigase o popularitate **neobișnuită**, — și când se vorbea de hotărârile lui, se amesteca în cuvinte o tainică înduioșare. „Era bun ca un părinte“, șopteau uneori oamenii, oftând când se gândeau la asprimea maiorului: — „o inimă cum rar întâlnești!“ Era un om simplu, poate chiar bun în felul lui. Și, cu toate astea, sunt șefi cari nu au numai o inimă bună, dar sunt miloși și, totuș, sunt un veșnic prilej de glumă și de bătaie de joc, în vreme ce Smekalof știuse în așa chip să se poarte, încât toți ocnașii îl socoteau **omul lor**; era o cinste, un dar înăscut, de care cei ce-l au nu-și dau seama niciodată. Ciudat lucru: sunt oameni cari nu au nimic bun în ei și, cu toate astea, știu să se facă iubiți de cei din jurul lor. Nu disprețuiesc poporul care li-e supus; cred că asta e adevărata pricină a dragostei. Nu caută să pară mai mult decât sunt, nu-și tănuiesc planurile, au în ei ceva din firea poporului, s'au născut cu asta și poporul simte totul numaidecât. E în stare să facă orice pentru astfel de oameni. Se lipsește de omul cel mai blând, cel mai cumsecade, și se leagă de cel mai aspru călău, numai dacă are în el ceva din firea lui. Și dacă în afară de asta, omul e un nătărău, în felul lui, bine înțeles, oh, atunci devine neprețuit.

Locotenentul Smekalof, cum am spus, era uneori foarte aspru, dar părea că își îndeplinește datoria în așa chip că ocnașii nu-l urau niciodată; dimpotrivă, își aminteau de bătaia îndurată sub comanda lui, în glumă. Lucrurile se petreceau ca de obicei, fiindcă nu știa să născocească. Adăogase un singur lucru dela el, din care pricină un an

întreg au răs ocnașii cu poftă. Ii plăcea, fiindcă era al lui, nu mai întâlnește ceva la fel și tănuia o urmă de haz.

Smekalof lua parte totdeauna la pedeapsă, glumind și batjocorind pe ocnaș, pe care îl întreba despre fel de fel de lucruri, de pildă, despre chipul cum își trăia viața în temniță; o făcea asta fără nici un gând ascuns, ci numai **fiindcă ținea să cunoască pe de-a întregul afacerile ocnașului**. I se aducea un scaun și bicele cari slujeau la pedeapsa vinovatului; locotenentul se așeza pe scaun și-și aprindea pipa. Ocnașul începea să-l roage.... „Ei, haide, camarade, culcă-te odată, ce mai vrei?” Ocnașul oftează și se culcă la pământ. „Ascultă, dragul meu, știi să cetești cumsecade?”

— „Cum nu, Înălțime, sunt botezat, am învățat să ceteșc decând eram copil“.

— „Atunci, ia și cetește!“ Ocnașul știa mai dinainte ce trebuia să cetească și cum se vor sfârși toate astea, fiindcă gluma se repeta de treizeci de ori la rând. Smekalof știe și el că ocnașul îi cunoaște planurile, tot așa de bine ca soldații ce țin bicele ridicate pe spinarea nenorocitului. Ocnașul începe să cetească; soldații așteaptă nemișcați; Smekalof își lasă și el pipa de-oparte, ridică mâna și așteaptă să audă cuvântul anumit. Deținutul cetește și ajunge în sfârșit la cuvântul: „**tăria**“. Asta e tot ce trebuie. „Gata!” strigă locotenentul, care deodată se înroșește la față și cu un gest măreț poruncește omului cu biciul ridicat: „Și tu, fă-ți **datoria**!“

Și se strămbă de răs. Soldații din juru-i zâmbesc; bătașul zâmbește, osânditul, Dumnezeu să mă ierte! zâmbește și el, cu toate că la porunca „fă-ți **datoria**“ biciul suieră și taie spinarea vinovatului ca un cuțit. Smekalof e tare fericit, fiindcă el a născocit toate astea, el a găsit cele

două cuvinte „tăria” și „datoria”, cari rimează de minune. Pleacă mulțumit ca și osânditul, care e mulțumit de sine și de felul de a se purta al locotenentului și care va povesti peste o jumătate de ceas tuturor celor din temniță, pentru a treizeci și una oară, dibăcia lui Smekalof. „E un om de treabă, un adevărat posnaș!”

S’aud uneori cuvinte de laudă pe seama acestui bun locotenent.

— De multe ori, când porneam la lucru, — povestește un ocnaș, al cărui chip se luminează când își aduce aminte de binefăcătorul lui, îl zăream la fereastră în halat, gata să-și bea ceaiul, cu pipa în gură. Imi scoteam pălăria.

— Incotro, Axenof?

— La lucru, Mihail Vasilici, dar mai întâi trebuie să trec pe la atelier. Râdea din toată inima. Un om foarte cumsecade.

— Oameni ca el nu rămân multă vreme printre noi! adăogă unul care ascultase până atunci.

III.

SPITALUL (urmare) ¹⁾

Am vorbit de pedeapsă și de cei cari aveau menirea să pedepsească, fiindcă mi-am dat bine seama de toate aceste lucruri cât timp am stat în spital. Până atunci le cunoșteam numai din auzite. În sala noastră erau aduși osândiții din batalioane, care aveau să primească **schpitznuten** ²⁾, ca și deținuții din secțiunile militare din oraș și din împrejurimi.

În zilele dintâi priveam ce se petrece în jurul meu cu-atâta luare-aminte încât, aceste moravuri ciudate, osândiții biciuiți, și acei cari aveau să-și primească pedeapsa, mă îngrozeau peste măsură. Eram zăpăcit, nedumerit. Auzind convorbirile și izbucnirile ocnașilor în această privință, îmi puneam fel de fel de întrebări cărora eu însumi le căutam un răspuns. Aș fi vrut să cunosc orice fel de osândă, chipul cum trebuia îndurată și să aflu ce spuneau ocnașii despre asta; căutam să-mi înfățișez starea psihologică a celor pedepsiți. Am spus că se întâmpla

1) Tot ce povestesc aci cu privire la pedepsele trupești era pe vremea mea. Azi aud că totul s'a schimbat și încă se mai schimbă.

(Dostoiewski).

2) Pedeapsă cu bătaia, obișnuită la început în Germania.

rareori ca un deținut să aștepte cu nepăsare ceasul osândei, chiar dacă ar mai fi fost bătut și în alte rânduri. Osânditul e prins de-o spaimă nebună, mai mult fizică, o teamă de care nu-și dă seama și care îl zăpăcește cu totul.

În cei câțiva ani cât mi-am îndurat osânda în temniță am putut cerceta pe încetul neliniștea celor ce singuri își cereau ieșirea din spital, unde rămâneau câtăva vreme ca să-și vindece rănila de pe spate, pricinuite de întâia jumătate a pedepsei; după asta urmau s'o primească și pe cealaltă. Această întrerupere se datorește medicului care ia parte la osândă. Dacă numărul loviturilor e prea mare și se crede că ocnașul n'o să-l poată îndura, se împarte în două sau trei, după părerea doctorului; în timpul cât se împlinește această osândă, el trebuie să spuie dacă ocnașul e în stare să-și îndure întreagă pedeapsa ori dacă viața îi e în primejdie. Cinci sute, o mie și chiar o mie cinci sute de lovituri se dau dintr'o dată; dar, dacă e vorba de două sau de trei mii, atunci pedeapsa se împarte în două sau trei. Cei cu spinarea vindecată și cari aveau să-și mai primească un rest de pedeapsă, în ziua când ieșeau din spital, erau triști, tăcuți, posomorâți.

Băgai de seamă că petreceau în silă pe seama celui mai mic lucru. Nu îndrăzneau să stea cu nimeni de vorbă, rămâneau deoparte, îngândurați: de altfel, lucru foarte ciudat, ocnașii nu întrebau niciodată nimic pe cei ce urmau să-și primească pedeapsa și parcă n'ar fi știut nimic de toate astea. Nu s'aud cuvinte de mângâiere; asta li se pare lucru de prisos: nimeni nu-i bagă în seamă și poate că e singurul lucru de care osândiții au mai multă nevoie.

Erau însă și oameni cu totul deosebiți, de pildă ocnașul Orlof, de care am mai vorbit. Se mânia când vedea că nu

i se vindeca spatele mai în grabă, fiindcă zăbovea cu ieșirea din spital și ținea să sfârșească odată cu pedeapsa și să fie vărsat într'un convoi de osândiți, ca să poată fugi în timpul călătoriei.

Era o fire aprinsă, neastâmpărată, veșnic chinuit de gândul să-și ajungă ținta în orice chip: un om șiret, primejdios. Părea mulțumit când intra în spital și plutea într'o stare de chinuitoare neliniște; cu toate că se prefăcea, îi era teamă să nu moară mai înainte de-a fi primit jumătate din lovături. Auzise vorbindu-se de unele măsuri ale administrației împotriva lui, pe vremea când era dat în judecată; deaceea se pregătea să moară. Dar după ce primi jumătate din pedeapsă, prinse curaj. Când veni la spital, era vesel, cu toate că n'am mai văzut răni ca ale lui: acum nădăjduia să rămână în viață, svonurile ivite pe seama lui i se păreau minciuni, de vreme ce pedeapsa fusese întreruptă; după îndelungată ședere în temniță ca prevenit, începea să viseze o călătorie care avea să-i înlesnească evadarea, libertatea, câmpia, pădurea... După două zile dela ieșirea din spital, veni să moară pe aceeaș saltea care îl găzduise la început; nu mai putuse îndura cealaltă jumătate de pedeapsă. Dar am mai vorbit despre acest om.

Toți ocnașii, până și cei mai fricoși, cei ce se chinuiau zi și noapte în așteptarea acestui ceas de osândă, își îndurau pedeapsa cu deplină tărie. Rareori mi se întâmpla să aud gemete peste noapte, după clipe de trudă: poporul știe să-și îndure cu multă răbdare, durerea. Am întrebat pe mulți tovarăși ce cred despre această durere, ca să mi-o pot lămuri cum trebuie și să-mi dau seama cu care altă suferință aș putea-o asemui.

Nu eram îmboldit de-o curiozitate zadarnică. O spun

iarăși: eram îngrozit și înduioșat. Dar, pe oricine-aș fi întrebat, nimeni nu-mi putea da un răspuns mulțumitor. „Arde ca focul“, îmi spuneau toți; fiecare îmi răspundea la fel. La început încercai să-l întreb pe M...tski: „Arde ca focul, ca iadul; parcă ai sta cu spatele pe spuză“. Aceiaș răspuns din partea tuturor.

Intr'o zi băgai de seamă un lucru, asupra căruia nu eram cu desăvârșire lămurit, cu toate că părerea ocnașilor se apropia mult de felul meu de a simți; bătaia cu cnutul e cea mai groaznică pedeapsă din câte se pot închipui. Acest lucru poate să pară de necrezut, cu neputință și totuș, cinci sute de lovituri, patru sute chiar, sunt deajuns ca să omoare un om; când numărul trece de cinci sute, moartea nu mai poate fi ceva îndoelnic. Omul cel mai voinic nu e în stare să îndure o mie de lovituri și să nu aibă de la început încredințarea că dintr'o clipă într'alta își poate pierde viața. Un om ca oricare altul poate îndura o mie de lovituri fără primejdie; două mii de lovituri nu pot să omoare un om cu trupul vânjos.

Toți ocnașii mărturiseau însă că bătaia cu snopul de nuiele era mult mai groaznică decât aceea cu cnutul. „Nuielele ard mai puternic și te chinuiesc mai mult“, ziceau ei. Chinuiesc mai mult, e adevărat, fiindcă atâtă și slăbesc sistemul nervos cum nu se poate închipui. Nu știu dacă mai sunt și azi stăpâni, — dar acum câtăva vreme erau destui, — căroră bătaia cu cnutul să le pricinuiască bucuria care amintește pe marchizii de Sade și Brinvilliers. Cred că această bucurie se datorește unei groaznice sfâșieri a inimei și că acești stăpâni sufăr și se bucură în acelaș timp. Sunt oameni feroși ca niște tigri, lacomi de sângele pe care să-l poată linge. Cei cari au avut o putere nemăsurată asupra cărnei, sângelui și sufletului a-

proapelui lor, a fratelui lor întru Christ, cei cari au simțit această putere și cari au avut tăria să umilească, prin cea mai josnică umilință, o altă făptură, croită după chipul lui Dumnezeu, — nu pot fi niciodată în stare să se împotrivească dorințelor și să-și înfrângă setea de sânge și suferință.

Tirania e un obicei, în stare să-și sporească pornirile, și în cele din urmă devine o boală. Mărturisesc că cel mai bun om din lume se poate înjosi și se poate înnăspri în așa chip, încât nimeni să nu-l mai poată deosebi de-o fiară. Sângele și puterea imbată; ajută la dezvoltarea asprimei și a desfrâului; spiritul și judecata ajung să se pună în legătură cu faptele cele mai josnice, cari pentru ei nu sunt decât bucurii trecătoare.

Omul și cetățeanul nu mai înseamnă nimic în ființa tiranului și atunci întoarcerea la demnitatea omenească, pocăința, învierea morală sunt lucruri cu neputință. Să adăogăm apoi că puțința unei astfel de destrăbălări devine molipsitoare pentru lumea înconjurătoare: o astfel de putere e veșnic ispititoare. Societatea, care primește toate acestea cu nepăsare, e molipsită până în măduva oaselor. Intr'un cuvânt, dreptul îngăduit unui om de a-și pedepsi semenii e o molimă a zilelor noastre, e cel mai bun mijloc de a se nimici spiritul de umanitate și acest drept ascunde în ființa lui sâmburii unei descompuneri grabnice, de nelăturat.

Societatea disprețuiește pe călăul de meserie, dar nu și pe călăul-stăpân. Oricare fabricant, oricare întreprinzător trebuie să simtă o plăcere încă necunoscută la gândul că lucrătorul, pe care îl are sub mână, atârnă de el cu întreaga-i familie. Sunt încredințat că o generație nu înlătură prea în grabă tot ce e moștenire în ființa ei; omul

nu se poate lipsi de ceeace are în sânge, de ceeace i s'a scurs în trup odată cu laptele supt de la țâța mamei. Schimbările se fac pe'ncetul. Nu e deajuns să-ți mărturisești vina, păcatul înăscut; asta e prea puțin; trebuie să-l smulgi, să-l desrădăcinezi și asta nu se poate face în pripă.

Am vorbit de călău. Pornirea călăului încolțește aproape în fiecare om din zilele noastre; dar pornirile de animal nu se ivesc în ființa fiecăruia. Când ajung să înăbușe toate celelalte însușiri, omul devine un monstru dezgustător. Sunt două feluri de călăi: călăii din bunăvoință și călăii din datorie sau de meserie. Călăul din bunăvoință e, în toate privințele, mult mai josnic decât călăul plătit și devine poporului atât de groaznic încât nu-l privește decât cu un amar dezgust, c'o spaimă de ne'nțeleș, aproape mistică.

Cum se naște groaza învăluită în nedumerire pentru cel din urmă, în vreme ce nu găsești decât nepăsare și îngăduință pentru cel dintâi? Cunosc pilde ciudate pentru oamenii cinstiți, buni, bine văzuți în societate; ei găsesc folositor ca un ocaș bătut să urle, să se roage și să ceară iertare. E un lucru îngăduit și recunoscut ca folositor și de neînălăturat; dacă victima nu se hotărăște să țipe, călăul, pe care în alte împrejurări îl socoteam om cumsecade, privește asta ca o umilință. La început e vorba de-o pedeapsă ușoară, dar de'ndată ce n'aude rugăciunea obișnuită: „Inălțime, fie-vă milă! Nu mă omorâți! Faceți ca toată viața mea să rog pe Dumnezeu pentru d-voastră și altele“, devine furios și poruncește să i se dea osânditului încă cincizeci de lovituri, nădăjduind că astfel va putea auzi țipele și desnădejdea nenorocitului, lucru care se întâmplă. „Nu se poate altfel; e prea obraznic“, îmi spune călăul, încredințat că-și face datoria; e un deportat care se pri-

cepe în astfel de lucruri; își face ucenicia pe lângă alt călău mai bătrân și, după ce învață cele de trebuință, rămâne în temniță, unde își are locuința lui aproape de ocași: are o odaie în care nu pătrunde nimeni; uneori nu se amestecă cu nimeni, dar e veșnic ținut sub pază.

Omul nu e o mașină; cu toate că lovește la poruncă, se mânie și își face datoria de cele mai multe ori sub imboldul unei plăceri drăcești și totuși nu-și urăște victima. Dorința de-a-și arăta dibăcia, știința și arta de a lovi, îi măgulește parcă mândria de sine. Face totul pentru arta lui. Știe foarte bine că e un desmoștenit, că pretutindeni e privit cu scârbă: e cu neputință ca starea în care se află să nu aibă vreo înrăurire asupra-i, să nu-i atâțe pornirile de fiară. Până și copiii știu că un astfel de om n'are nici tată, nici mamă.

Lucru ciudat! Toți călăii pe cari i-am cunoscut erau oameni înzestrați cu oarecare înțelepciune, de-o mândrie neobișnuită. Această mândrie încolțea pe măsura umilintelor îndurate și se întărea odată cu teama mulțimii și încredințarea că au destulă putere asupra nenorociților.

Meseria și spaima ce le învăluie ființa, adaogă poate o fărâșă de obrăznicie acestei porniri sălbatece.

Am avut câtăva vreme prilejul să întâlnesc și să cunosc pe-un călău ca oricare altul; era un om de vreo patruzeci de ani, voinic, ursuz, cu chipul plăcut însă, înțeles, cu părul bogat, înalt; părea mândru, liniștit; știa cum să se poarte în lume, răspundea la întrebările oricui cu bun simț, scurt, c'un fel de bunăvoință, parcă ar fi făcut totul din îngăduință.

Ofițerii din gardă vorbeau cu el prietenește și-l priveau cu respect, în timp ce el își da seama de asta; în fața șefilor era un om supus, îndatoritor, dar lipsit de umilință.

Cu cât cei mai mari erau mai binevoitori, cu atât și el se arăta mai ascultător, păstrându-și aceeași înțeleaptă supunere; eram încredințat că în clipa aceea se socotea mult mai vrednic de cinste ca toți cei din juru-i; asta cel puțin i se cetea pe față. Uneori era trimis sub pază, vara, când era prea cald, ca să omoare câinii din oraș, c'o prăjină lungă și subțire; câinii rățăciți pe uliți se înmulțeau uimitor și deveneau primejdioși în luna lui Cuptor; în urma hotărârii autorităților, călăul era însărcinat să-i nimească. Această meserie josnică nu-l umilea câtuș de puțin; trebuia să-l vezi cu câtă mândrie străbătea orașul, întovărășit de soldatul de pază, istovit și prăpădit de umblet, cum îngrozea femeile și copiii cu uitătura lui aspră și cum privea spre trecători din înălțimea mândriei lui prostești.

Călăii trăesc în larg; au bani, călătoresc bine și beau rachiu din belșug. Câștigă dela vânzătorii de băuturi, cari, înainte de a-și primi pedeapsa, le strecoară în mână o sumă de bani. Când au de-a face cu osândiții chiaburi, își hotărăsc singuri plata, după punga nenorocitului: uneori ajung să primească și treizeci de ruble. Călăul n'are dreptul să cruțe victima, căci atunci înseamnă să-și puie în joc spinarea; dar, când e vorba de bani, își ia însărcinarea să nu lovească prea tare. Nimeni nu i se poate împotrivi; cine nu plătește, moare: călăul îl bate fără milă, ca un sălbatec, fiindcă totul stă în puterea lui.

Uneori se întâmplă să ceară o sumă prea mare de la un osândit sărac; atunci toate rudele celui din urmă se pun în mișcare; se tocmesc, se ceartă, se roagă; vai de ei dacă nu-l mulțumesc pe călău; în astfel de împrejurări teama devine un fel de magie. În această privință am auzit lucruri nemaipomenite. Ocașii îmi povesteau că, dintr'o

singură lovitură, călăul își poate omori victima. Asta din pricină că-și cunoaște meseria. Se poate. Cine știe? Prea îmi vorbea cu aprindere, ca să nu fi fost nimic adevărat din spusele lor. Insuși călăul mă încredință că poate să facă asta.

Am auzit deasemenea că putea lovi din toate puterile fără ca ucigașul să simtă durerea și fără ca loviturile să-i lase urme. Chiar atunci când călăul primește plata ca să nu lovească prea tare, cea dintâi lovitură o dă din toate puterile, așa e obiceiul. Celelalte lovituri le dă mai slab, mai ales când e bine plătit. Nu știu de ce fac astfel: ca să-l obișnuiască pe osândit cu loviturile următoare, cari vor părea mai puțin dureroase, tocmai fiindcă a fost prea grea cea dintâi ori au de gând să-l îngrozească pe osândit, ca să-și dea seama cu cine are de-a face? Vor să-și arate priceperea și să-și facă o mândrie din asta? Oricum, călăul nu e prea însuflețit înainte de a-și face datoria, cu toate că-și dă seama de tăria lui: în clipa aceea e mai mult actor; mulțimea îl privește cu groază, cu neliniște; astfel că simte o deosebită mulțumire când strigă: „Ia seama! Intri în foc!“ cuvinte obișnuite, înfiorătoare, cari pregătesc cea dintâi lovitură. Greu își poate cineva închipui până la ce punct se poate înjosi o făptură omenească.

La început, pe când mă aflam în spital, ascultam cu luare-aminte istorisirile ocașilor, cari ne smulgeau pentru o clipă din plictiseala zilelor lungi de ședere în pat, atât de triste și asemănătoare una cu alta. Dimineața, ivirea doctorilor era un prilej de însuflețire, până la amiază. Cum își poate oricine închipui, mâncarea era mare lucru în plictiseala chinuitoare a vieții de spital. Fiecare primea bucatele după felul boalei; unora li se dădea numai ciorbă cu făină de secară; altora pâine de secară; altora, în sfâr-

șit, griș, mâncare foarte căutată, de altfel. Ocnașii se în-sănătoșeau în cele din urmă și deveneau mândăcioși. Cei scăpați de furia boalei, primeau câte-o bucată de „rasol de vacă“, după cum spuneau tovarășii mei.

Mâncarea cea mai bună se da ocnașilor bolnavi de um-flături la gingii : carne fiartă în sos de ceapă cu hrean și uneori puțin rachiu. Pâinea, după boala fiecăruia, era albă și neagră. Felul cum se împărțea, da totdeauna prilej de râs bolnavilor. Unii nu mâncau nimic: se micșorau bucățile în așa fel că hrana unora era mâncată de alții. Cei ce n'aveau voie să mănânce, cumpărau mâncarea de la cei bolnav de gingii, alții cumpărau carnea cu bani de arg-int; unii mâncau cât doi, cumpărau însă mâncarea prea scump, cu câte cinci copeici.

Dacă n'avea nimeni carne de vânzare în sala noastră, paznicii porneau s'o caute în alta, și dacă nici acolo nu gă-seau, erau rugați să caute în infirmeriile militare „libere“, cum se spunea. Totdeauna găseai bolnavi cari își vin-deau mâncarea. Nimeni n'avea bani, dar cei ce isbuteau să agonisească o sumă, trimeteau să li se cumpere pâine albă și gustări din târg. Paznicii ne ajutau totdeauna fără să ceară plată. Clipele cele mai nesuferite erau cele de după amiază: unii dormeau, dacă n'aveau ce să facă, alții se așezau la taifas, se certau și începeau să-și povestească întâmplările în gura mare. Dacă nu se ivea vreun bolnav, plictiseala devenea chinuitoare.

Când se aducea un om nou, în sală începea un fel de mișcare, mai ales când nu-l cunoștea nimeni. Il cercetau cu luare aminte; îl întrebau de unde venea și ce făcuse până atunci. Cei mai de-aproape înconjurați erau bolnavii aduși pentru câțeva vreme; ei aveau totdeauna ceva de po-vestit; bineînțeles, nu vorbeau de micile lor afaceri; dacă

ocnașul nu-și spovedea singur păcatul, nimeni nu-l întreba.

Toți voiau să știe însă de unde venea, în tovărășia cui călătorise, ce i se întâmplase pe drum, unde avea să fie dus și așa mai departe. Imboldiți parcă de povestea noului venit, ai noștri începeau și ei să povestească tot ce văzuseră și auziseră; se vorbea mai ales de convoiuri, de călăi, de șefi. Seara se iveau totdeauna ocnașii cari fuseseră bătuți peste zi; stârneau în jur un fel de neliniște, după cum am mai spus; erau mai rari însă în cele din urmă și ne plictiseam de moarte când nu se ivea nimic care să ne smulgă din amărăciune și trândăvie: îți părea că bolnavii sunt desnădăjduiți, trăind mereu alături de aceeași vecini; din această pricină se și certau uneori.

Ocnașii se bucurau totdeauna când se aducea un nebun care trebuia văzut de doctori; de multe ori osândiții ce urmau să-și primească pedeapsa, se prefăceau că-și pierd mintea, numai ca să scape. Erau prinși în cele din urmă, ori se dau singuri pe față; cei ce stârneau groaza timp de câteva zile, prin tot felul de ciudățenii, se făceau deodată oameni de treabă, se potoleau și cereau, cu înfățișarea posomorâtă, să iasă din spital. Nici ocnașii, nici doctorii nu-i dojeneau pentru vicleniile lor și nici nu căutau să le amintească prostiile săvârșite; erau înscriși în liniște și'n liniște se chinuiau printre ceilalți; după câteva zile se întorceau cu spinarea însângerată; în schimb, ivirea unui adevărat nebun era o nenorocire pentru întreaga sală. Cei ce râdeau, țipau, jucau și cântau, erau primiți cu în-suflețire la început. „Ăsta o să aibă haz!“ ziceau ei, privindu-l pe bietul nenorocit cum se chinuia, svârcolindu-se în toate chipurile. Dar această priveliște devenea tristă,

de nesuferit. N'am putut niciodată să privesc cu nepăsare pe-un nebun.

Pe unul l-au ținut trei săptămâni în sala noastră: nu mai știam unde să ne ascundem. Tot pe vremea aceea au mai adus încă unul, care m'a îndurerat peste măsură.

În anul dintâi, sau mai degrabă în lunile dintâi, mă duceam la lucru c'o ceată de olari, cari lucrau la o depărtare de două verste de temniță: făceam cuptoarele în cari trebuiau să ardă cărămizi în timpul verii. În dimineața aceea, M...tski și B. îmi făcură cunoștință cu subofițerul supraveghetor al fabricii, Ostrojski. Era un polonez în vârstă, — avea șeaizeci de ani cel puțin, — înalt, slab, plăcut la chip și foarte impunător. Venise de mult în Siberia și, cu toate că pornise din oameni de jos, — era un soldat dintre răzvrățiții dela 1830, — M...tski și B. îl iubeau foarte mult. Cetea totdeauna la o carte. Când l-am cunoscut mi-a părut că vorba lui era binevoitoare, plină de simțire; avea un fel de-a povesti foarte atrăgător și-apoi era un om cinstit și cumsecade.

Nu-l mai văzui de la o vreme doi ani în șir; aflai în urmă că avea unele încurcături nu știu pe unde și într'o bună zi fu adus în sala noastră; era nebun. Intră țopăind, prăpădindu-se de răs și începu să joace prin mijlocul sălii, cu gesturi nerușinate, cari aminteau jocul numit Kama-rinskaia... Ocnașii se simțeau fericiți, eu, însă, nu știu de ce, mă întristai numaidecât... După trei zile nu știam ce să ne mai facem, se certa, se bătea, gemea, începea să cânte în puterea nopții; în fiecare clipă năzbâtiile lui desgustătoare ne scârbeau. Nu se temea de nimeni: i se puse-se cămașa de forță, dar lucrurile nu se schimbă întru nimic, căci urma să se certe și să se bată cu toată lumea. După trei săptămâni, toți cei din sală îl rugară pe doc-

torul șef să-l ducă în altă parte. Dar, după două zile, după rugămintea bolnavilor de acolo, fu adus din nou în infirmeria noastră. Aveam acum doi nebuni printre noi; amândoi se certau, erau pricinași și cele două săli nu făceau altceva decât să și-i schimbe dintr'o zi într'alta. In cele din urmă toți se simțiră ușurați când văzură că sunt duși departe, nu știu unde...

Mi-aduc aminte de-un nebun foarte ciudat. Fu adus într'o zi, pe vară, un ocnaș, care părea să fie un om voinic de aproape patruzeci și cinci ani; era trist și posomorât la chip, ciupit de vărsat, cu ochii roșii, mici și umflați. Fu așezat lângă mine; era liniștit, nu vorbea cu nimeni și părea că se gândește mereu la ceva. Când se înnoptă începu să-mi vorbească și-mi povesti așa, dintr'odată, parcă mi-ar fi desvăluit o mare taină, că avea să primească două mii de lovituri de cnut, dar că nu se temea de nimic, deoarece fata colonelului G. avea să-i vie în ajutor c'o vorbă bună.

Il privii cu surprindere și-i răspunsei că, în astfel de împrejurări, după părerea mea, fiica unui colonel nu-i putea fi de nici un sprijin. Nu bănuisem încă cu cine aveam de-a face, fiindcă fusese adus la spital ca bolnav de-o boală trupească, nu pentru că ar fi fost stricat la minte. Il întrebai atunci de ce boală suferea; îmi răspunse că nu știa nimic, că fusese trimis la spital pentru o anumită afacere, dar că era pe deplin sănătos și că fata colonelului se îndrăgostise nebună după el: cu două săptămâni mai 'nainte trecuse în trăsură prin fața corpului de gardă, de unde el privea prin spărtura făcută în zid, și ea se îndrăgostise de îndată ce-l văzuse.

Din clipa aceea fata se ivise la corpul de gardă de vreo trei ori, pentru cine știe ce pricini: odată cu tatăl ei, sub

cuvânt că vrea să-și vadă fratele, care era ofițer de serviciu; a doua oară cu mama ei, ca să dea de pomână ocnașilor; trecând prin fața lui, îi șoptise la ureche că-l iubea și că avea de gând să-l scoată din temniță. Imi povestea cu amănunte ciudate, destul de limpede, toate aceste nimicuri născocite de biata lui minte sdruncinată. Credea cu sfințenie că avea să i se ierte pedeapsa.

Vorbea cu liniște deplină și cu multă încredere de dragostea de pe urma căreia suferea biata fată. Această născocire ciudată și romanțioasă, dragostea unei fete bine crescute pentru un om de-aproape cincizeci de ani, urât la chip, desgustător chiar, arăta îndeajuns ce spaimă pricinuia pedeapsa firii lui posomorâte și sfioase. Poate că într'adevăr zărise pe cineva prin spărtura de zid, dar nebunia, pe care teama i-o încolțise în creier, îi împrumutase înfățișarea ei. Nenorocitul soldat, care, fără îndoială, nu se gândise niciodată la vreo domnișoară, plănuiise deodată un roman întreg și nădejdea mângâietoare nu-l mai părăsea. Il ascultai în liniște și povesti cele auzite și celorlalți ocnași. Când vreunul căuta să-l întrebe ceva, tăcea, păstrându-și taina cu toată sfințenia.

A doua zi doctorul îl întrebă ce are; fiindcă nebunul mărturisi că nu era bolnav, i se dădu bilet de ieșire din spital. Aflasem că doctorul scrisese *Sanat est* pe-o foaie de hârtie, când era încă prea târziu ca să i se dea de veste de ce boală suferea ocnașul. Nici noi, la urma urmei, nu știam ce are. Vina era a administrației, care îl trimisese fără să arate pricina pentru care era de trebuință să fie adus în spital: era în asta o nesocotință de neiertat. După două zile, bietul nenorocit fu trimis să-și ispășească pedeapsa. Părea nedumerit de această osândă neașteptată; până în clipa din urmă avu credința că are să fie iertat; când se

văzu târât în fața batalionului, începu să strige după ajutor. Fiindcă în sala noastră nu mai era niciun loc, fu dus la infirmerie; aflai că opt zile în șir nu scoase nicio vorbă, că era trist și veșnic abătut... După ce i se vindecară rănile din spate, plecă... N'am mai auzit vorbindu-se de el.

În privința leacurilor și îngrijirii bolnavilor, cei ce nu sufereau de vreo boală grea nu țineau seama de sfaturile doctorilor și nu luau nici un fel de doctorie, pe când aproape toți bolnavii căutau să se îngrijească deaproape; nu se împotriveau când trebuiau să bea siropuri și să înghită hapuri; într'un cuvânt, știau să se păzească, cu toate că țineau seama mai mult de îngrijirea din afară; ventuzele, lipitorile, cataplasmele, sângerările, pentru cari poporul păstrează o încredere oarbă, erau lucruri de mare cinste în spitalul nostru: toate se îndurau parcă cu oarecare plăcere.

Un fapt ciudat mi-a atras luarea-aminte: oamenii, cari îndurau fără să se plângă, dureri nemaipomenite, pricinuite de bici și de nuiete, se văetau, scrâșneau și gemeau pentru cea mai mică sgârietură, pentru o lipitoare pe care o simțeau pe piele. N'aș putea spune dacă se prefăceau. Ventuzele noastre, de pildă, nu erau ca în alte părți. Mașina cu care trebuia să se facă tăieturile în piele era stricată și atunci aceste tăieturi se făceau cu un cuțit. Pentru o ventuză trebuiau făcute douăsprezece tăieturi, cari nu sunt dureroase când se întrebuintează mașina, căci ea le făcea dintr'odată; cu cuțitul însă e altceva; el taie pe încetul și pricinuește dureri mari; dacă pe trupul bolnavului trebuiesc puse zece ventuze, înseamnă că se fac o sută douăzeci de tăieturi, neînchipuit de dureroase.

Le-am încercat și eu; pe lângă durere pricinuesc un fel de neliniște chinuitoare; suferința însă nu era așa de mare

ca să nu-ți poți stăpâni gemetele. Îți venea să râzi când vedeai oameni voinici, țipând și svârcolindu-se. Ii puteai asemui cu anumiți oameni potoliți și hotărâți când e vorba de-un lucru de seamă și cari, acasă, devin capricioși și se supără pentru toate nimicurile, pentru zăbava cu care li se aduce mâncarea la masă; atunci încep să înjure și să țipe; nimic nu le intră în voe, toate îi supără, toate li se fac împotrivă; — într'un cuvânt, astfel de firi, destul de obișnuite în popor, erau numeroase și în temniță, din pricina tovarășiei silite cu toată lumea.

De multe ori ocașii glumeau și își băteau joc de plăpânzi, cari tăceau numaidecât; ai fi zis că n'așteptau decât ocări ca să tacă. Lui Ustiamțef nu-i plăceau astfel de prefăcătorii și nu lăsa niciodată să-i scape prilejul de-a pune la locul lui pe răsfățat. De altfel, îi plăcea să dojenească pe toată lumea; asta era un fel de trebuință a boalei și a prostiei lui. La început te privea țintă și te mustra în toate chipurile, în liniște, cu încredințarea că așa trebuia să se poarte un om bine crescut. Îți venea să crezi că avea însărcinarea să vegheze asupra purtărilor și buneii rândueli a lucrurilor.

— El cată să se amestece în toate, ziceau ocașii râzând, cu milă parcă, fără să-i caute ceartă vreodată.

— Ce fleacuri a mai spus? Trei căruțe n'ar fi deajuns să-i strângă vorbele de prisos.

— Ce-ai tu să te amesteci? Nu-și pune nimeni capul pentru un imbecil. De ce țipă pentru o înțepătură?

— Dar tu ce vrei?

— Nu, tovarăși, îi întrerupse un ocaș. Ventuzele nu sunt nimic; le cunosc și eu; răul cel mai plictisitor însă e atunci când te trage cineva de urechi; n'ai ce să mai faci.

Toți începeau să râdă cu hohot.

— Pe tine te-a tras cineva?

— La dracu'! Cine nu știe asta!

— De-aia îți stau drepte ca niște prăjini.

Ocnașul, care vorbea, Șapkin, avea într'adevăr niște urechi lungi și drepte. Vechiu hoinar, tânăr încă, potolit și cuminte, glumea totdeauna, cu toate că ar fi vrut să pară serios, lucru care stârnea hazul în juru-i.

— Cum aș putea să știu că te-au tras de urechi, cap sec? Începea din nou Ustiamțef, vorbind răstit cu Șapkin. Dar Șapkin nu-l lua în seamă.

— Cine te-a tras de urechi? Întrebă unul.

— Șeful poliției, dracu' să-l ia! Din pricină că hoinăream, tovarăși. Ajunsesem la K...., eu cu un alt hoinar, Efim. (Nu știu cum îl mai chema). Pe drum, ne oprim o clipă în cătunul Tolmina; da, e un cătun care se chema astfel: Tolmina. Intrăm în sat, privim în dreapta și'n stânga, ca să vedem dacă nu se poate da vreo lovitură, și'n urmă să fugim. Știți că la câmp ești liber ca aerul, pe câtă vreme în oraș nu-i acelaș lucru. Intrăm într'o crâșmă: când deschidem ușa, cercetăm cu privirea în toate părțile. Văd un voinic pârlit de soare, îmbrăcat într'o haină nemțească cu coatele găurite, că ne iese înainte. Vorbim de una, de alta. Dați-mi voe, ne zise el, să vă întreb dacă aveți vreo hârtie ¹⁾.

— Nu, n'avem.

— Uite, nici noi n'avem. Mai am cu mine doi tovarăși, cari sunt în slujba generalului Cucu ²⁾. Până acum am dus-o bine, dar nu mai avem nici o para chioară: pot să îndrăznesc să vă rog să faceți cinste cu un litru de rachiu?

1) Pașaport (Dostoiewski).

2) Pădurea. Inseamnă că erau și ei hoinari. (Dostoiewski).

— Cu mare plăcere, zicem noi. Și bem împreună. Atunci ne-arată el unde am putea să dăm o lovitură. Era o casă la marginea cătunului, a unui bogătaș. Acolo puteam găsi lucruri de preț. Ne hotărâm să încercăm afacerea peste noapte. Dar, în clipa când să dăm lovitură, ne prinde poliția pe câteși cinci și ne duce la post. — Lăsați să văd eu cum stau lucrurile, zice șeful. Fumează din pipă; i se aduce o ceașcă de ceai: era un om voinic, cu favorite. Mai erau încă trei hoinari, aduși tot atunci. Știți foarte bine, tovarăși, că nu e nimic mai caraghios ca un hoinar, fiindcă el uită tot ce face; poți să-i dai cu bâta în cap, el îți răspunde că nu știe nimic, că a uitat. Șeful poliției se întoarce spre mine și mă întreabă răstit: — Cine ești? Răspund și eu ca toți ceilalți: — Nu-mi aduc aminte de nimic, Înălțime!

— Așteaptă; am de vorbă cu tine; te cunosc după bot. Ia uitați-vă la el cum mă privește în ochi. Nu-mi pare să-l mai fi văzut undeva. — Il întreabă pe celălalt: — Cine ești?

— Al-de-o-șterge, Înălțime.

— Așa te cheamă, Al-de-o-șterge?

— Da, așa mă chiamă, Înălțime!

— Bine, tu ești Al-de-o-șterge! Dar tu, făcu el către cel de-al treilea?

— Cu el. Înălțime.

— Dar cum te chiamă?

— Pe mine? Mă chiamă „Cu el“, Înălțime.

— Cine ți-a dat numele ăsta, nătărăule?

— Niște oameni cumsecade, Înălțime. Fiindcă mai sunt și oameni cumsecade pe pământ. Înălțimea voastră știe asta.

— Dar cine sunt acești oameni cumsecade?

— I-am cam uitat, Înălțime, iertați-mă.

— Va să zică nu-ți mai aduci aminte de nici un om cumsecade?

— I-am uitat pe toți, Inălțime.

— Dar n'ai avut părinți, tată, mamă? Iți mai aduci aminte de ei?

— Trebuie să fi avut și eu părinți, Inălțime, dar și pe ei i-am uitat... Se poate să fi avut, nu zic ba, Inălțime.

— Unde ai trăit până acum?

— În pădure, Inălțime.

— Numai în pădure?

— Numai în pădure.

— Și iarna?

— Nu știu cum o fi iarna, Inălțime.

— Haide, dar pe tine cum te chiamă?

— Toporof, Inălțime.

— Dar pe tine?

— Ascut-fără-să-casc, Inălțime.

— Dar pe tine?

— Ascut-fără-frică, Inălțimea voastră.

— Și voi toți nu vă mai aduceți aminte de nimic?

— Nu ne mai aducem aminte de nimic.

El începe să râdă; ceilalți râd și ei, când se uită la el. Dar asta nu se întâmplă totdeauna; câteodată te izbește cu pumnul în falcă de-ți curg maselele pe jos. Aștia sunt oameni voinici și tari. — „Duceți-i la temniță, zise el, am să văd ce e cu ei mai târziu. Tu, mai stai, îmi zise apoi. — Du-te și stai colo!“ Mă uit, văd hârtie, condei, cerneală. Mă întreb: „Ce-o vrea cu mine?“ — „Stai jos, strigă el; ia condeiul și scrie!“ Și numaidecât începe să mă tragă de ureche. Mă uit la el cum se uită dracul la popă: „Nu știu să scriu, Inălțime!“ — Scrie !

— Fie-vă milă de mine, Inălțimea voastră!

— Scrie cum vei putea; vreau să văd!

Și mă trage mereu de ureche; mi-o întoarce și mi-o sucește în toate părțile și în toate chipurile. Oh, tovarăși, aș fi vrut mai bine să iau la spate trei sute de bețe; parcă mă aflam în iad. Ii da zor: „Scrie!“ și nimic mai mult.

— Era nebun? Ce vrea?

— Mai știi eu! Cu puțină vreme înainte, unul făcuse o spargere la Tobolsk, furase toți bani din casa guvernământului; avea niște urechi mari, așa ca mine. Vă dați seama că vestea s'a răspândit pretutindeni. Bănuiala cade pe mine; de aceea mă tot chinuia și-mi spunea „Scrie!“ Voia să vadă dacă știam să scriu și cum scriam.

— Mare șmecher! Și te durea?

— Să nu mai vorbim de asta.

— Ei bine și-ai scris?...

— Ce era să scriu? Plimbam condeii pe hârtie, de la un cap la altul și l-am plimbat până s'a plictisit și el... Mi-a dat câteva palme sdravene și m'a lăsat să plec... la temniță, bine înțeles.

— Și'ntradevăr, știai să scrii?

— Da, știam să scriu, cum nu? Dar de când lumea a început să scrie cu condee, am uitat de tot.

Mulțumită trâncănelii ocnașilor din spital, vremea trecea. Doamne, ce plictiseală! Zilele erau lungi, înăbușitoare, veșnic aceleași, atât de mult semăna una cu alta. Dacă aș fi avut cel puțin o carte! Și, cu toate astea, mă duceam uneori la infirmerie, mai ales la început, fie că eram bolnav, fie ca să mă odihnesc, numai ca să scap din temniță. Acolo viața era nesuferită, mult mai chinătoare ca în spital, mai ales din punct de vedere moral. Veșnic aceiași ură, aceiași râvnă de ceartă, aceleași cuvinte grele

împotriva noastră, a celor ce eram socotiți nobili, aceleași chipuri amenințătoare, răutăcioase!

Aci, la spital, nu se făcea deosebire între oameni, te puteai socoti tovarăș cu ceilalți. Clipa cea mai tristă și mai chinuitoare de peste zi era seara, înainte de culcare. Toți se culcau de vreme. O candelă oarbă fumegă într'un colț al sălei, lângă ușe, ca o luminiță plăpândă. În colțul unde dorm, nu se vede nimic. Aerul e îpuțit, înnăbușitor. Câțiva bolnavi nu pot să doarmă, se scoală și rămân nemișcați pe marginea patului, ceasuri întregi, parcă s'ar gândi la ceva.

Ii privesc, caut să-mi dau seama la ce se gândesc, ca să-mi omor vremea. Și cad pe gânduri, mi-aduc aminte de lucruri pe cari le uitasem cu desăvârșire și cari n'au avut pentru mine niciodată însemnătatea de azi.

Mă gândesc apoi la viitor. Când voi scăpa din temniță? Unde am să mă duc? Ce se va întâmpla atunci? Am să mă întorc în locul de unde am plecat? Mă gândesc, mă gândesc și nădejdea îmi încolțește din nou în suflet... Alteori mă apuc să număr: unu, doi, trei... ca să pot adormi mai curând. Ajungeam uneori până la trei mii, fără să mă simt obosit. Cineva se întoarce în culcuș. Ustiamțef tușește, cu tusea lui de ofticos pe moarte, apoi geme înnăbușit și îngână cu glas slab: „Doamne, mult am păcătuit!“ Cât e de groaznic să-î auzi glasul de bolnav, istovit, surd, în liniștea desăvârșită din juru-ți!

Intr'un colț, bolnavii cari nu pot să doarmă stau de vorbă în șoptă, întinși pe spate. Unul își povestește trecutul, lucruri îndepărtate, apuse; vorbește de rătăcirile lui, de copii, de nevastă, de vechile lui obiceiuri. Și ghicești după glasul lui că nimic din tot ce s'a dus nu se mai întoarce, fiindcă toate au pierit pentru el și nu mai e altceva

decât un lucru netrebnic, de prisos; altul ascultă. Bănuiești o șoaptă neînțeleasă, ca murmurul unei ape ce picură undeva, departe... Mi-aduc aminte că odată, într'o noapte nesfârșită de iarnă, am auzit o poveste care, la început, mi-a părut un vis, o icoană desprinsă dintr'un somn greu, adânc, chinuitor...

IV

BĂRBATUL AKULINEI (Povestire)

Era aproape de miezul nopții, cam pe la unsprezece. Dormeam de câțeva vreme, când deodată mă trezii buimăcit. Lumina slabă și posomorâtă a candeliei îndepărtate svârlea pâlپări nedeslușite pe pereți... Toată lumea dormea, până și Ustiamțef: în liniștea nopții îi auzeam răsuflarea grea și horcăitul gâtlejului parcă sugrumat. În sala de alături sunau surd pași îndepărtați ai paznicilor.

O detunătură puternică cutremură deodată tăcerea. Ușa se deschise și caporalul începu să numere bolnavii, călcând ușor printre paturi. După câteva clipe închise iarăși ușa și puse în locu-i alt paznic; cel de afară se îndepărtă, liniștea se întinse din nou, mai apăsătoare.

Deabia atunci băgai de seamă că doi ocași de lângă mine nu dormeau, ci tănuiau în șoaptă. Se întâmplă uneori ca doi bolnavi care dorm alături și care n'au schimbat o vorbă timp de-o săptămână, luni întregi chiar, să înceapă o convorbire cu glas tare, în puterea nopții, unul povestindu-și celuilalt trecutul.

Pe semne că vorbeau de multă vreme. Nu auzii începutul și nu pricepui totul, dar în cele din urmă mă o-

bișnuii cu șoaptele lor și prinsei firul povestirii. Nu-mi era somn; ce era să fac altceva? Ascultai. Unul povestea cu însuflețire, culcat pe spate, cu capul plecat spre tovarășul lui. Se vedea că e aprins și înduioșat: avea chef de vorbă.

Ascultătorul, întins în pat, cu chipul posomorât și nepăsător, cu picioarele vârâte sub plapumă, îngâna din când în când un cuvânt de încuviințare, mai mult ca să se afle în treabă și trăgea mereu tabac pe nas, dintr'o tabachere de corn; era soldatul Cerevin, din compania de disciplină, un om ursuz, rece, prepuelnic, un imbecil îngâmfat, în vreme ce povestitorul Șișkof, în vârstă de aproape treizeci de ani, era un ocnaș civil, pe care până în clipa aceea nici nu-l băgasem în seamă; nu simțisem niciodată nevoia să-l privesc în față; era un om zăpăcit și încăpățânat.

Tăcea uneori săptămâni la rând, păstrându-și aceiaș înfățișare posomorâtă și obraznică; deodată se amesteca în cine știe ce afacere care nu-l privea, umbla cu vorba, se însuflețea pentru lucruri de nimic, povestea Dumnezeu mai știe ce, rătăcind din cazarmă în cazarmă, clevețea și-ți părea cu totul alt om. Când îl băteau, tăcea din nou. Era fricos și răutăcios, deaceea îl disprețuiau. Era scund, slab, cu ochi neastâmpărați, fără o sclipire de înțelepciune.

Când povestea ceva, se însuflețea numaidecât, începea să dea din mâini și se oprea trecând la altceva, se pierdea în amănunte și'n cele din urmă uita tot despre ce fusese vorba. Se certa deseori; când își ocăra vecinul, Șișkof îl privea cu înduioșare, plângea aproape... Nu cânta rău din balalaică, pentru care avea un fel de slăbiciune; în zilele de sărbătoare juca, foarte bine, de altfel, când se

vedea îndemnat de ceilalți... (Puteai oricând să-l silești să facă ce pofteai... Asta nu din pricină că era un om supus, dar ținea să-și facă prieteni și să fie privit cu bunăvoință).

La început nu pricepui nimic din povestirea lui Șișkof. Imi părea că sare mereu dela una la alta. Poate băgase de seamă că Cerevin nu-l asculta cu luare-aminte și, totuși, părea că nu ia în seamă această nepăsare și nu căuta să se supere.

— ...Când se ducea la târg, urmă el, toată lumea îl cinstea și-i da bună ziua... Om chiabur, ce vrei!

— Zici că făcea negoț?

— Da, ce negoț! Negustorimea noastră e foarte săracă: o adevărată mizerie. Femeile se duc la râu și aduc apa de departe ca să-și ude grădinile; se istovesc muncind și, cu toate acestea, când vine toamna, n'au nici cu ce să fiarbă o ciorbă de varză acrå. O ruină! El însă avea un petec de pământ ceva mai mare, pe care-l lucrau oameni cu simbrie, — avea trei; mai avea și-o prisacă, dela care vindea mierea; făcea apoi negoț cu vite și era bine văzut prin partea locului. Imbătrânise; era cărunt și pentru cei șeaizeci de ani ai lui se ținea încă foarte bine. Când se ivera la târg în blana lui de vulpe, toată lumea îl privea cu bucurie:

— Bună ziua, tăicuțule Ankudim Trofimici! — „Bună ziua, răspundea el“. — Ce mai faci? Nu ura pe nimeni. — „Să trăiești ani mulți, Ankudim Trofimici!“ — Cum îți mai merg treburile? — „Tot așa de bine cum e funinginea de albă! Dar ale d-tale?“ — Trăim și noi pentru păcatele noastre, scormonim mereu pământul!“ — Să trăiești mulți ani, Ankudim Trofimici! Nu se certa cu nimeni niciodată. Sfaturile lui erau bine primite; ori ce cuvânt al

lui făcea o rublă. Cetea mult, era un om foarte înțelept și nu-i plăceau decât cărțile în cari era vorba de Dumnezeu. O chema pe babă și-i spunea: „Ascultă, femeie, ia bine seama la ceea ce-ți spun!“ Și începea să-i lămurească lucrurile. Bătrâna Maria Ștefanovna nu era tocmai în vârstă, fiindcă era nevasta lui de-a doua; se însurase cu ea numai ca să aibe copii, — dela nevasta dintâi n'avea niciunul; — acum avea doi flăcăi, tineri încă; cel mai mic, Vacia, se născuse deabia când tatăl lui avea șeaizeci de ani; Akulka, fetița, avea optsprezece ani, era cea mai mare.

— Nevastă-ta, nu-i așa?

— Așteaptă o clipă. Filka Marosof începe atunci să facă gălăgie. Ii spune lui Ankudim: „Să împărțim, dă-mi cele patru sute de ruble ale mele; nu sunt sluga ta, nu vreau să mai fac negoț cu tine și nici nu vreau s'o iau de nevastă pe Akulka. Vreau să chefuiesc. Acum după ce mi-au murit părinții, vreau să-mi beau toți banii, apoi mă duc și intru în oaste, după zece ani mă întorc feldmareșal!“ Ankudim îi dă toți banii, tot ce-avea la el, fiindcă altădată făcea negoț în tovărășie cu tatăl lui Filka.

— Ești un om pierdut, îi zise el. — Că sunt ori nu pierdut, unchiaș cu barbă sură, să știi că ești cel mai sgârcit om de pe fața pământului. Vrei să-ți faci avere din patru copeici și cauți să te folosești de toate murdăriile ce se pot închipui. Eu scui peste toate astea. Aduni, îngrămădești, dracu' știe pentru ce. Eu sunt altfel de om. N'o iau de nevastă pe Akulka ta; m'am și culcat cu ea până acum...

— Cum îndrăznești să necinstești pe-un părinte cinstit, pe-o fată cinstită? Când te-ai culcat cu ea, slănină de șearpe, sânge de câine ce ești? îi strigă Ankudim, tremurând de mânie. (Filka a povestit mai târziu toate astea).

— Nu numai că n'am să-ți iau fata de nevastă, dar am să fac în așa chip ca nimeni să nu se apropie de ea, nici chiar Nikita Grigorici, fiindcă nu e fată cinstită. Trăim împreună din toamna trecută. Dar pentru nimic în lume n'am s'o iau de nevastă. Nu, poți să-mi dai ce vrei, n'o iau...

După asta, flăcăul nostru făcu un chef strașnic. Era un chiot și un vaiet în tot orașul. Iși mai găsisese niște tovarăși, căci avea o mulțime de bani și trei luni în șir o ținu numai în petrecere, până risipi tot ce-avea. „Vreau să văd cum au să sfârșească banii mei; când n'oi mai avea nimic, mă întorc acasă, vând tot și mă bag undeva, ori mă apuc de hoinărit!“ Umbla beat de dimineața până seara și se plimba într'o trăsură cu doi cai cu clopoței. Il iubeau toate fetele, fiindcă știa să cânte frumos din lăută...

— Și 'ntradevăr, avea legături cu Akulka asta?

— Așteaptă. Tocmai îngropasem pe tata; mama cocea niște turtă dulce; munceam la Ankudim; ne da el de mâncare, dar trăiam foarte rău; avusesem pământ în dosul pădurii, semănat cu grâu; dar când muri tata, mă îmbăta de inimă rea. O silii pe mama să-mi dea bani și-o prăpădii în bătaie, când văzui că se împotrivesc...

— Rău ai făcut c'ai bătut-o. Asta e un mare păcat!

— Uneori nu mă trezeam din beție. Aveam o casă bu-nicică, veche și dărăpănată, care, totuș era a noastră. Cră-pam de foame; erau săptămâni întregi când nu mâncam decât mai știu eu ce... Mama mă ocăra cu tot felul de prostii, dar pentru mine era tot una... Nu mă despărțeam de loc de Filka Marodof, umblam împreună și ziua și noap-tea. „Cântă-mi din gitară, îmi zicea el; vreau să dorm; îți dau bani, fiindcă sunt omul cel mai bogat din lume!“ Nu știa ce să mai născocească. Dar nu se atingea nicio-dată de lucrul furat! „Nu sunt hoț: eu sunt om cinstit!

— Hai să murdărim cu păcură poarta Akulkăi, fiindcă nu vreau s'o ia de nevastă Nikita Grigoric! ¹⁾). Acum parcă mi-e dragă mai mult ca oricând...“ Bătrânul ar fi vrut de mult s'o dea pe Akulka după Nikita Grigoric: era un om cam în vârstă, care făcea negoț și purta ochelari. Când auzi că se vorbește rău pe socoteala fetei, spuse bătrânului: „Ar fi o rușine prea mare pentru mine, Ankudim Trofimici; și-apoi nu vreau să mă însor; mi-a trecut vremea“. Am uns cu păcură poarta lui Ankudim. Au bătut-o pe fată până au lăsat-o mai mult moartă. Mama ei, Maria Ștefanova, țipa: „Am să mă prăpădesc!“ în vreme ce bătrânul zicea: „Dacă am fi pe vremea patriarhilor, i-aș da foc pe rug; azi, însă, toate în lume sunt stricăciune și murdărie!“ Vecinii o auzeau pe Akulka urlând de multe ori, umblând speriată, de la un capăt al străzei la celălalt. O băteau de dimineța până seara. Și Filka striga în târg, ca să-l audă toată lumea: Bună fată de chef mai e și Akulka. Pe toate le-am lovit peste bot, au să-și aducă aminte de mine. Intr'o zi mă întâlnesc cu Akulka; se ducea să aducă apă cu găleata. Ii zic: „Bunăziua, Akulina Kudimovna! Dacă nu-ți e cu supărare, spune-mi cu cine trăiești și cine-ți dă bani!“ Atât îi zic; ea mă privește cu ochii ei mari; era slabă ca scândura. Mă privea și-atât; mama ei, crezând că glumește cu mine, îi strigă din prag: „De ce stai de vorbă cu el, nerușinat-o!“ Și din ziua aceea iar au început s'o bată. O băteau uneori câte-un ceas întreg. „O bat, zicea bătrâna, fiindcă nu mai e fata mea.“

— Era, prin urmare, o fată necinstită?

— Ascultă ce-am să-ți povestesc, unchiule. Ne îmbă-

1) Când mânjești cu păcură poarta unei fete, înseamnă că nu mai e cinstită.

tam mereu cu banii lui Filka; într'o zi, după ce mă culcasem, văd pe mama că vine și-mi spune: „De ce dormi, ticălosule, tâlhar ce ești?“ Incepu să mă ocărescă, apoi îmi spuse: „Ia-o de nevastă pe Akulka. Au să fie mulțumiți să ți-o dea; are trei sute de ruble zestre“. Eu îi răspund: „Dar toată lumea știe că nu e cinstită“. — „Prostitute, cine mai ține seama de asta după ce-ai pus cununile în cap? Ai să trăești destul de bine, mai ales că toată viața are să tremure în fața ta. Banii lor ni sunt de mare folos; am vorbit despre asta cu Maria Ștefanovna; ne-am înțeles“. Eu îi zic iarăși: „Dă-mi numaidecât douăzeci de ruble și-o iau de nevastă“. Dacă nu vrei, poți să nu mă crezi, dar până în ziua căsătoriei am fost tot beat. Și apoi Filka Marosof mă amenința neconținut. „Am să-ți rup oasele, logodnic ticălos al Akulinei! Dacă vreau, pot să mă culc în fiecare noapte cu ea!“ — Minți, câine ce ești! Mă făcu de răs în fața oamenilor de pe stradă. Dau fuga acasă. Nu mă mai însor, dacă nu-mi dau cincizeci de ruble, numaidecât.

— Și ți-au dat-o în căsătorie?

— Mie? De ce nu? Nu eram oameni cari să fi pierdut cinstea cu desăvârșire. Tatăl meu sărăcise din pricină că-i arsese totul, puțin înainte de-a muri; fusese mult mai bogat decât Ankudim Trofimici. „Oameni fără cămașe pe voi, ar trebui să vă simțiți fericiți că-mi luați fata de nevastă!“ așa îmi spunea bătrânul Ankudim. — „Dar poarta de ce ți-a fost mânjită cu păcură?“ îi răspundeam eu. — „Ce tot spui prostii? Dovedește-mi că e necinstită... Uite, dacă nu-ți place, n'ai decât să pleci! Dar să-mi dai banii înapoi...“ Atunci eu și cu Filka Marosof ne hotărâram să trimitem pe Mitri Boicof la tata Ankudim, să-i spuie că aveam să-l fac de rușine în ochii lumii. Până în ziua că-

sătoriei nu m'am trezit de loc. Când ne-am întors dela biserică, Mitrofan Ștefanici, unchiul ei, zise: „Cu toate că afacerea nu e tocmai cinstită, acum e făcută și isprăvită“. Bătrânul Ankudim plângea; lacrimile îi curgeau în barba sură. Eu, tovarășe, uite ce-am făcut: mai înainte de-a pleca la biserică, am ascuns un bici în buzunar și aveam de gând să mă slujesc de el ca să aflu toată lumea prin ce fel de înșelăciune se mărita și să judece dacă eram sau nu un prost.

— Ei da, și-apoi vroiai s'o faci să înțeleagă ce-o așteaptă...

— Taci, unchiule! La noi, îndată după slujba dela biserică, tinerii intră într'o odaie a lor, în vreme ce nuntașii beau și așteaptă. Rămăsei singur cu Akulka; era palidă, n'avea nici un pic de sânge în obraji și tremura ca varga. Părul îi era moale și curat ca inul, — ochii mari, limpezi. Tăcea aproape întotdeauna; n'o auzeai niciodată, ai fi zis că e mută; ciudată fată, Akulka asta! Poți să-ți închipui cum s'au petrecut lucrurile; biciul era gata, pe pat. — Ei bine, era nevinovată, n'aveam de ce s'o dojenesc, câtuș de puțin.

— Cum se poate?

— Da, cinstită ca o fată de oameni cinștiți. Și pentru ce, frate, pentru ce îndurase atâtea chinuri? De ce-o defăimase ticălosul de Filka Marosof?

— Da, dece?

— Atunci m'am dat jos din pat și-am îngenunchiat în fața ei, împreunându-mi mâinile ca pentru rugăciune:

— Măicuță, Akulina Kudimovna, zic, iartă-mă că am fost atât de prost ca să cred toate bârfelile lumii! Iartă-mă! Nu sunt vrednic de tine! — Ea rămăsese în pat și mă privea; îmi puse amândouă mâinile pe umeri și începu să

râdă, și cu toate astea lacrimile îi curgeau de-alungul obrăjilor: plângea și râdea în acelaș timp... Ieșii din odaie și strigai ca să mă audă toți nuntașii: „Să-l pedepsească Dumnezeu pe Filka Marosof, dacă-l întâlnesc îl spulber de pe lume!“ Bătrânii nu mai știaua ce să spună de atâta bucurie; mama Akulinei era gata să cadă la picioarele fetei, să-i ceară iertare. Atunci bătrânul rosti: „Dacă am fi știut și-am fi cunoscut toate astea, scumpa mea copilă, nu te-am fi dat după un astfel de bărbat!“ Trebuia să ne fi văzut cum eram îmbrăcați în cea dintâi Duminică după căsătorie, când am ieșit de la biserică; eu în caftan de postav bun, cu căciulă de blană și nădragi de catifea; ea într'o blană de iepure, nouă de tot, pe cap cu basma de mătase; ne miram parcă unul de altul. Toată lumea se uita la noi. Eu nu eram rău și nici Akulinușca; nu trebuie să te lauzi, dar nici să te defăimezi... Hei, oameni ca noi nu se prea întâlnesc oriunde...

— Negreșit.

— Taci și ascultă. A doua zi după căsătorie, mă fac nevăzut dintre oaspeți și cam afumat de băutură, o iau la fugă pe uliță, strigând: „Numai să dea ochi cu mine ticălosul de Filka Marosof; să-l văd ieșindu-mi în cale, nenorocitul!“ Țipam ca un nebun prin târg. Trebuie să spun că eram beat mort; m'au găsit aproape de casa lui Vlasef; a fost nevoie să mă ducă trei oameni cu sila îndărăt. Toată lumea vorbea în oraș numai despre asta. Fetele își șopteau, când se întâlneau la târg: „Ei bine, ați auzit vestea cea nouă? Akulka a fost fată mare!“ După câțeva vreme mă întâlnesc cu Filka Marosof care îmi strigă de față cu toată lumea: „Vindeți nevasta ca să ai cu ce bea. Uite, soldatul Iașka pentru asta s'a însurat; nu s'a culcat nici odată cu femeea lui, dar are cu ce să se îmbete trei ani

în șir!“ Ii răspund: „Ticălosule!“ „Prostule!“ îmi zise el; ai făcut nunta când erai beat. Parcă puteai tu să-ți dai seama de asta?“ Ajung acasă și încep să strig: „M'ați în-surat pe când eram beat“. Mama Akulinei vrea să se apropie de mine, dar eu îi spun: „Măicuță, tu nu te pricepi decât în afacerile bănești. Chiam-o 'ncoa pe Akulka!“ Atunci am luat-o la bătae. O bătui, tovarășe, o bătui două ceasuri în șir, până ce mă rostogolii și eu la pământ; trei săptămâni nu s'a mai dat jos din pat.

— Foarte bine, rosti Cerevin, — când nu le bați, femeile.... Ai prins'o cu ibovnicul?

— Nu, la dreptul vorbind, n'aveam de ce s'o învinuesc, făcu Șișkof după un răstimp, trăgându-și parcă cu cleștele vorba din gură. — Eram amărât, tare amărât, fiindcă toată lumea își bătea joc de mine. Și asta numai din pricina lui Filka. — „Nevastă-ta e făcută ca s'o privească alții“. Intr'o zi, ne chiamă la el și începe: „Uitați-vă ce femeie bună are: e drăguță, cuminte, bine crescută, binevoitoare cu toată lumea. Dar îți mai aduci aminte, prietene, că i-am mânjit amândoi poarta cu păcură?“ — Eram beat în clipa aceea; el îmi pune mâna în păr și mă trage așa de tare încât mă culcă la pământ. „Haide, joacă, bărbatul Akulinei; eu am să te trag de păr și tu ai să joci, ca să mai petrecem un pic!“ — „Ticălosule!“ îi zic. — „Am să viu în casa ta cu chef și-am să bat pe Akulka sub ochii tăi, cât îmi va plăcea“. Ai să mă crezi? O lună întregă n'am mai îndrăznit să ies din casă, atât mi-era frică să nu vie cumva la mine să-mi batjocorească nevasta... Și-o băteam mereu pentru asta.

— De ce s'o bați? Poți să legi mâinile unei femei, dar limba niciodată. Și-apoi nu e bine să le bați într'una. Ba-

te-o la început, dojenește-o la urmă și-apoi mângâi-o. Pentru asta e făcută femeea.

Șișkof rămase pe gânduri câteva clipe.

— Eram tare amărât, urmă el, — îmi reluai vechiul obicei și-o băteam de dimineața până seara pentru nimic, fiindcă nu se scula când vream eu și nu umbla cum trebuia. Dacă n'o băteam, începeam să mă plictisesc. De multe ori rămânea țintuită la fereastră și plângea... în liniște... Îmi făcea prea rău când o vedeam plângând și iar începeam s'o bat... Mama ei mă ocăra de multe ori pentru asta...

— „Ești un ticălos, bun de ocnă!“ — „Să nu mai spui o vorbă, că te schilodesc! M'ați însurat cu ea când ați văzut că sunt beat; m'ați înșelat!“ Bătrânul Ankudim venea și el să se amestece în vorbă; într'o zi îmi zise: „Ia seama, nu e mare lucru de capul tău ca să-mi fie teamă că te pierd!“ Dar nu lua nici o hotărâre. Maria Ștefanovna devenise foarte blândă; odată veni spre mine plângând și-mi zise: „Simt ceva greu pe inimă, Ivan Semnici; ceace vreau să-ți spun nu înseamnă nimic în ochii tăi; dar țiiu mult la asta; las-o să plece, să fugă, tăicuțule!“ Și-mi cade în genunchi. „Potolește-te! Iart-o! Oamenii răi cată s'o defăimeze, dar tu știi c'a fost cinstiât când ai luat-o“. Și iar îmi cădea în genunchi și plângea. Eu făceam pe supăratul: „Nu vreau s'aud nimic; tot ce-am de gând să fac, am să fac, fiindcă nu mai știu ce e cu mine; cât despre Filka Marosof, e cel mai bun și mai drag prieten al meu.“

— Incepuserăți să faceți iarăș chef împreună?

— La dracu'! Cine se mai putea apropia de el? Se omora cu băutura. Băuse tot ce avea și intrase în oștire, în locul unui chiabur din oraș. La noi când un flăcău se hotărăște să înlocuiască pe altul, el e stăpân în casă peste toată lu-

mea, până în clipa în care e chemat. Primește suma cu care s'a învoit în ziua plecării, dar până atunci trăește în casa stăpânului, câteodată șease luni în șir; nu sunt ticăloșii pe cari să nu le facă acești flăcăi. Merg până acolo că duc icoanele din casă cine știe unde. Din clipa în care primesc să înlocuiască pe flăcăul casei, se socotesc drept niște binefăcători și cată să-și impuie respectul celorlalți, altfel își iau vorba înapoi. Astfel că Filka făcea în casa bogătaşului tot felul de nebunii, se culca cu fata lui și-I trăgea pe bătrân de barbă după masă; în sfârșit, făcea tot ce-i trecea prin minte. Trebuia să i se fiarbă apă pentru bae în fiecare zi și această apă trebuia îndoită cu rachiu, iar femeile aveau datoria să-l așeze în bae, ținându-l de subțiori. Când se întorcea acasă după chef, se oprea în mijlocul străzii și începea să țipe: „Nu vreau să intru pe poartă, dați gardul jos!“ Astfel că bieții oameni trebuiau să rupă stîngii din gard numai ca să-i facă loc să intre. Dar toate astea încetară în ziua când fu chemat la regiment. În ziua aceea se desmetici. Lumea se înghesuia pe stradă: „Il duc pe Filka Marosof!“ El da binețe tuturor, în dreapta și'n stînga. Deodată se ivi Akulka, venind din grădina de zarzavaturi. Când o zări, Filka începu să strige: „Oprește!“ Sări jos din brișcă și îngenunchiă în fața ei.

— „Sufletul meu, căpșuna mea, te-am iubit doi ani, acum mă duc la regiment cu lăutari. Iartă-mă, fată cinstită din oameni cinstiți, fiindcă sunt un mare ticălos; eu am fost pricina nenorocirilor tale!“ Și din nou îngenunchie în fața ei. La început Akulka părea îngrozită, dar în cele din urmă îi făcu și ea o plecăciune, frîngându-se de mijloc: „Iartă-mă și tu, flăcăule, dar eu nu sunt supărată pe tine“. Mă întorc acasă numaidecât. — „Ce i-ai spus, cățea

ce ești?“ Mă crezi, nu mă crezi, cum vrei, ea îmi răspunde privindu-mă țintă:

— Il iubesc mai mult decât ori ce pe lume!

— Auzi! Auzi!

In ziua aceea n'am mai scos o vorbă. Dar spre seară, i-am spus: „Akulka, să știi că am să te omor!“ N'am închis ochii toată noaptea, mă duceam să beau cvas în odaia de-alături; când se crăpă de ziuă, intrai peste ea. „Akulka, pregătește-te să mergem la câmp“. De mult țineam să merg și eu la treabă; nevastă-mea știa asta. — „Ai dreptate, zise ea, e vremea secerișului. Am auzit că omul nostru e bolnav de două zile și n'a făcut mai nimic“. Inhămai caii la brișcă fără să rostesc un cuvânt. Dincolo de oraș era o pădure în spatele căreia se întindea petecul nostru de pământ. După trei verste de drum prin pădure, opresc caii. — „Haide, scoală-te, Akulka, ți s'a apropiat sfârșitul!“ Ea mă privește îngrozită și se ridică încet de pe chichită. „M'ai chinuit destul, îi zic, roagă-te lui Dumnezeu!“ Și-o luai de păr; avea un păr lung, moale ca mătasa, îmi încolăcesc brațul cu el, o bag între genunchi, scot cuțitul, îi dau capul pe spate, și-i tai gâtul... Ea țipă; sângele țâșnește; eu arunc cuțitul, o iau în brațe, o întind la pământ și-o sărut, urlând cât mă ținea gura. Eu urlu, ea țipă, se sbate, sângele, sângele ei, mă stropește pe obraz, îmi scaldă mâinile, țâșnește din rană, din ce în ce mai tare. M'apucă parcă un fel de groază; o lăsai jos, nu mai ținui seama nici de ea nici de brișcă și-o luai la fugă, gonind nebunește până acasă; intrai prin dos și mă ascunsei într'o baracă veche în care făceam bae și care nu mai slujea la nimic; mă culcai sub laviță și încremenii acolo până văzui că începe să se întunece.

— Dar Akulka?

— S'a sculat de jos ca să se întoarcă acasă. Am găsit-o mai târziu, la o sută de pași de locul unde-o omorâsem.

— Bine, dar atunci n'o omorâseși...

— ...Nu... Șișkof se opri o clipă.

— Da, făcu Cerevin, e o vână... dacă n'o tai de la început, omul se sbate, sângele poate să curgă, nu moare.

— A murit numaidecât. Au găsit-o seara, înghețată. Au dat de veste celor în drept, cari au început să mă caute. M'au găsit peste noapte în baracă... și, uite, sunt aci de patru ani, adăogă el după un răstimp...

— Ei, dacă nu le bați, n'ai făcut nimic, băgă de seamă Cerevin, scoțându-și din nou tabachera. Și începu să tragă tabac, încet, pe gânduri.

— Cu toate astea, dragul meu, te-ai purtat ca un zăpăcit. Și eu mi-am prins nevasta cu iubitul ei. Am dus-o în șopron, am îndoit un căpăstru în două și i-am zis: „Cui i-ai jurat credință? Cui i-ai jurat în sfânta biserică, hai?“ Am bătut-o, am bătut-o cu căpăstrul, așa de rău am bătut-o, un ceas și jumătate, că în cele din urmă istovită, mi-a strigat: „Îți voi spăla picioarele și voi bea apa!“ O chema Audotia.

V

V A R A

Am intrat în Aprilie; săptămâna sfântă nu-i departe. Incepe munca de vară. Soarele, din zi în zi se face mai cald și mai scânteietor; văzduhul miroase a primăvară și parcă își ascute nervii. Ocnașul ferecat în lanțuri se simte turburat și el, când vede că s'apropie zilele frumoase; trezesc în el dorinți, nădejdi, ceva cu totul nedeslușit. Și mai mult îi e dor de libertate, într'o zi luminoasă, mai mult ca în zilele ploioase și triste de toamnă și de iarnă. Un lucru bagi de seamă la toți ocnașii; când simt vreo bucurie într'o zi caldă și însorită, devin mai nerăbdători, mai nepotoliți.

Am văzut că primăvara certurile erau mai aprinse în temniță. Gălăgia și ocările sporeau, neînțelegerile erau în toi; în ceasurile de muncă, întâlneai uneori o privire îngândurată, pierdută în largul depărtărilor albastre, undeva, cine știe unde, dincolo de Irtiș, unde începea câmpia nesfârșită, pe întinderi de sute de verste, în libera stepă kirkiză; auzeai suspine innăbușite, pornite din adâncul pieptului, parcă aerul liber și îndepărtat i-ar fi îndemnat pe ocnași să răsufle, parcă le-ar fi ușurat sufletul întemnițat, sdrobot. „Ah“, oftează în cele din urmă osânditul și,

deodată, parcă ar vrea să se scuture de sub povara unui vis, înfinge lopata în pământ ori adună cărămizile, pe cari trebuie să le ducă dintr'un loc într'altul.

După o clipă a uitat această fugară tresărire și începe să râdă ori să înjure, după cum îi e obiceiul; se așterne la muncă silită, c'o însuflețire neobișnuită, se străduiește din toate puterile, parcă țintește să înăbușe prin oboseală durerea ce-l sugrumă. Toți sunt oameni voinici, în floarea vârstei, stăpâni pe toate puterile lor... Ce grele sunt lanțurile în timpul verii! Nu caut să arăt ceea ce nu e; ori-când pot să dau dovadă de adevărul spuselor mele. În anotimpul cald, sub soarele de foc, când simți în tot sufletul, în toată ființa, cum firea renaște în juru-ți c'o putere de negrăit, parcă înduri amărăciunile temniței cu mai multă răbdare și nu te mai chinuesc asprimea paznicilor și tirania unei voinți străine.

În afară de asta, primăvara, odată cu ciripitul celei dintâi ciocârlii, începe hoinăreala prin întreaga Siberie, prin întreaga Rusie: făpturile lui Dumnezeu fug din temniți și s'ascund prin păduri. După ce-au îndurat mormântul, truda, lanțurile și bătaia, pornesc să colinde drumurile, la întâmplare, unde viața li se pare mai plăcută și mai ușoară; beau și mănâncă ce găesc, fără vreun gând chinuitor și noaptea adorm liniștite prin pădure ori pe câmp, fără grije, fără neliniștea pricinuită de groaza temniței, ca păsările bunului Dumnezeu, șoptind noapte bună numai stelelor ce scânteie în cercuri, sub ochiul Celui Atotputernic. Nu toate sunt plăcute însă: sufăr uneori de foame și de oboseală „în slujba generalului Cucu“.

De multe ori hoinarii nu găesc o coajă de pâine să bage în gură zile întregi la rând: trebuie să se ascundă de toată lumea, să se îngroape ca niște cârțițe, să fure, să

jefuiescă și uneori chiar săucidă. „Ocnașul e un copil care se apropie de tot ce-i iese în cale“, se spune de surghiuniții din Siberia. Acelaș lucru se poate spune cu mai multă tărie și cu mai multă dreptate despre hoinari. Aproape toți sunt tâlhari și hoți, mai mult de nevoie decât de plăcere. Hoinarii îmbătrâniți în rele sunt numeroși; sunt ocnași cari fug după ce și-au îndurat pedeapsa și-au ajuns coloniști. Ar trebui să se bucure de starea lor cea nouă și să-și câștige pâinea de toate zilele în liniște. Ei bine, nu, o putere nevăzută parcă îi îmbrânțește mereu înainte.

Viața prin păduri, groaznică și nenorocită, liberă însă și nepotolită, pentru cei cari au îndurat-o are ceva tainic, ca o vraje atrăgătoare; — printre fugari te miri că întâlnești oameni așezați, liniștiți, cari făgăduiau să ajungă plugari harnici și de treabă. Ocnașul se însoară, are copii, trăește cinci ani la rând în acelaș loc și, deodată, într'o bună dimineață, se face nevăzut, își părăsește nevasta și copiii, spre marea nedumerire a familiei și a județului întreg.

Am văzut în temniță un astfel de fugar, înstrăinat de-ai lui. Nu făptuise nicio nelegiuire, sau mai de grabă nu cădea nici un fel de bănuială asupra-i, dar toată viața fusese un hoinar, un om rătăcit. Fusese la granița de miază-zi a Imperiului, dincolo de Dunăre, prin stepa kiriză, în Siberia orientală, prin Caucaz, — într'un cuvânt umblase pretutindeni. Cine știe? In alte împrejurări, omul ăsta fusese poate un Robinson Crusoe.

Am aflat aceste amănunte dela alți ocnași, fiindcă nu-i plăcea să stea de vorbă cu nimeni și nu rostea un cuvânt decât atunci când vedea că se simte nevoe. Era un tânăr bondoc, de vreo cincizeci de ani, foarte potolit, cu chip pașnic de dobitoac îmblânzit, care seamănă mai mult a

idiotenie. Ii plăcea să se încălzească la soare și îngâna printre dinți un cântec oarecare, atât de încet, că dela cinci pași nu-l puteai auzi. Trăsăturile, ca să zicem astfel, i se împietriseră; mânca puțin și numai pâine neagră; nu cumpăra niciodată pâine albă ori rachiu; îmi părea chiar că niciodată nu avusese un ban în pungă și nici n'ar fi știut să-i numere, dacă i-ar fi avut. Nu ținea la nimic în viață. De multe ori hrănea cu mâna lui câinii din temniță, lucru pe care nimeni altul nu l-ar fi făcut. (Aproape niciun Rus n'are obiceiul să dea de mâncare câinilor). Se spunea că fusese însurat de două ori chiar, și avea copii, nu știu pe unde... De ce fusese osândit la temniță, n'am aflat niciodată. Ai noștri aveau credința că într'o zi va evada, dar, fie că nu-i venise ceasul, fie că-i trecuse, își îndura pedeapsa în liniște. N'avea nici un fel de legătură cu lumea în mijlocul căreia trăia; era prea adâncit în el însuș pentru asta. Ca să te încrezi, iarăși, în firea lui potolită, n'aveai de ce; și-apoi ce-ar fi câștigat dacă ar fi încercat să evadeze?

Viața de hoinar pe lângă aceea de ocnaș e o fericire de paradis. Soarta haimanalei e nenorocită, dar cel puțin liberă. Iată de ce oricare osândit, în orice parte a Rusiei s'ar găsi, se simte neliniștit odată cu cel dintâi zâmbet al soarelui de primăvară. Nu toți au gândul să fugă; de teama piedicilor și a osândeii mult mai aspre, unul la sută dacă se hotărăște la asta, dar ceilalți nouăzeci și nouă nu fac altceva decât să se gândească la puțința unei evadări. Cu această dorință, cu gândul la norocul unei alte vieți, se simt parcă ușurați; își amintesc atunci de-o evadare mult mai veche.

Nu vorbesc decât de ocnași cari și-au îndurat pedeapsa, fiindcă cei ce se află la începutul ispășirilor, se hotărăsc

foarte ușor. Osândiții caută să fugă numai la început. Odată ce-au trăit doi sau trei ani în temniță, țin seama de vremea pierdută și vor mai bine să-și sfârșească pedeapsa în liniște și să devie oameni liberi, decât să se nenorocească într-o cilpă de rătăcire, care mai totdeauna n'aduce niciun folos.

Poate că numai un ocnaș din zece izbutește să-și schimbe soarta. Aceștia sunt totdeauna osândiți pe viață. Cincisprezece, diuăzeci de ani, par o veșnicie. Dar semnele de pe față sunt o mare piedică pentru cine evadează. A schimba soarta, e un cuvânt tehnic. Când un ocnaș e prins în clipa când încearcă să fugă, răspunde la întrebările șefilor lui că a vrut „să-și schimbe soarta”. Această expresie, oarecum literară, zugrăvește foarte bine hotărârea omului. Nici un ocnaș, la urma urmei, nu nădăjduiește că are să devie liber, fiindcă știe că asta e aproape cu neputință, dar vrea să fie trimis în altă parte, într'o lume nouă, să fie judecat din nou pentru o nelegiuire săvârșită în timpul rătăcirilor, — într'un cuvânt, să fie trimis oriunde, dar să scape de temnița în care a fost închis și care pentru el a devenit un iad nesuferit.

Toți acești fugari, dacă nu găsesc în timpul verii un culcuș neașteptat în care să-și petreacă iarna, dacă nu întâlnesc pe nimeni care să aibă nevoie să-i ascundă, dacă, în sfârșit, nu se gândesc la asta, printr'un asasinat, uneori, sau un pașaport care să le îngăduie să trăiască oriunde în liniște, toamna se ivesc fie prin orașe, fie prin temniți; își mărturisesc starea de hoinăreală și își petrec iarna în temniță, cu nădejdea ascunsă să fugă de îndată ce se va ivi primăvara.

Și eu parcă mă simțiam altul la începutul primăverii. Mi-aduc aminte de râvna cu care priveam zarea prin

spărturile gardului; rămâneam vreme îndelungată cu capul răzimat de stâlp, comtemplând statornic și fără să mă satur, iarba ce încolțea pe marginea șanțului și cerul albastru, îndepărtat, din ce în ce mai senin. Tristețea și neliniștea sporeau din zi în zi, temnița îmi devenea nesuferită. Ura pe care o simțeau pentru mine ocnașii, din pricină că nu eram de-al lor, îmi otrăvea viața cu desăvârșire.

Ceream de multe ori să fiu trimis la spital, fără să simt nevoia, numai ca să scap de temniță, să scap de această ură îndărătnică, chinuitoare. „Voi, boierii, aveți ciocuri de fier, ne-ați sfâșiat cu ciocul pe când eram robi“, ziceau ocnașii. Cum îi invidiam pe cei din popor când îi vedeam că sunt aduși în temniță! De la început, ei deveneau tovarăși cu toată lumea. De-aceea, primăvara, fantoma libertății visate, bucuria firii, mă apăsau ca o tristețe grea și mă chinuiau peste măsură. Spre săptămâna a șasea din postul cel mare, trebui să mă spovedesc, fiindcă ocnașii erau împărțiți de subofițer în șapte secții, — tocmai numărul săptămânilor din post, — și spovedania urma cu rândul. Fiecare secție era alcătuită din cel puțin treizeci de oameni.

Săptămâna aceea fu pentru mine o ușurare; ne duceam de câte două, trei ori pe zi la biserică, la o oarecare depărtare de temniță. De multă vreme nu mai fusesem la biserică. Slujba postului, pe care o cunoșteam foarte bine încă din copilărie, fiindcă o auzisem în casa părintească, odată cu rugăciunile și mătăniile, — trezea în mine un trecut îndepărtat, tare îndepărtat, cu cele mai blânde și mai scumpe amintiri; eram fericit, îmi aduc aminte, când porneam dimineța spre lăcașul Domnului, călcând pe

drumul înghețat peste noapte, întovărășiți de soldați cu puștile încărcate; soldații nu intrau niciodată în biserică.

Odată înăuntru, ne ghemuiam lângă ușe, astfel că n'auzeam decât glasul adânc al diaconului; din când în când zăream un patrafir negru ori capul chel al preotului. Imi aminteam cum, în copilărie, priveam spre mulțimea îngrămădită la ușe, care făcea loc cu smerenie când zărea un epolet, pe vreun boer borțos, pe-o femeie bine îmbrăcată, cucernică însă, grăbindu-se să-și apuce loc în față și gata să se certe cu oricine pentru asta. Acolo, în pridvorul bisericii, îmi părea că lumea se roagă cu mai multă însuflețire, umilită, plecându-se cu fruntea la pământ, cu gândul curat, încrezător în harul lui Dumnezeu.

Acum mă aflu în mijlocul aceluiaș popor, — nu în mijlocul lui, căci noi eram înjosiți, cu lanțurile de picioare; lumea se ferea de noi, se temea parcă și ne da de pomană; mi-aduc aminte că acolo simțeam totdeauna ceva ciudat, o bucurie neobișnuită. „Așa să fie!“ mă gândeam. Ocnașii se rugau din toată inima; dăruiau cea din urmă copeică pentru o lumânare ori pentru nevoile bisericii. „Și eu sunt om“, își zicea poate fiecare, când punea banul pe masă. „In fața lui Dumnezeu toți sunt deopotrivă...“ Ne împărtășirăm după leturghia dela șese ceasuri. Când preotul, cu potirul în mână, rosti cuvintele: „Fii milostiv cu mine, cum ai fost cu tâlharul pe care l-ai mântuit...“ aproape toți ocnașii ingenunchiau făcând să sune lanțurile și poate socoteau că aceste cuvinte sunt rostite numai pentru ei.

Veni și săptămâna sfântă. Administrația pregăti pentru noi câte un ou și-o bucată de pâine albă de grâu, pentru Paște.

Orașul ne copleşe cu pomenile. Ca la Crăciun, veni

preotul cu crucea, veniră șefii; varza era mai grasă; beția și neliniștea se întetiră, în afară de bucuria că fiecare se putea plimba prin curte, încălzindu-se la soare. Totul părea mai viu, mai dornic ca iarna, și, totuș, mult mai trist. Zilele lungi de vară, nesfârșite, păreau și mai nesuferite când se ivea câte-o sărbătoare. Oboseala cel puțin făcea mai scurte zilele de muncă.

Munca de vară e cu mult mai aspră ca cea din timpul iernei; lucram mai ales la construcții după planurile inginerilor. Ocnași ciopleau, săpau pământul, așezau cărămizi, ori făceau reparații la clădirile Statului, când era vorba de lăcătușerie, tâmplărie și zugrăveală. Alții se duceau să dea foc cuptoarelor de cărămizi, muncă ce ne părea cu desăvârșire chinuitoare; această fabrică se afla la o depărtare de patru verste de temniță; totdeauna vara, se trimetea, de la șase ceasuri dimineața, câte un convoi de cincizeci de ocnași. Se alegeau de obicei lucrătorii, cari nu știua nicio meserie și nu lucrau în nici un ateleir. Iși luau cu ei pâinea pentru la amiază; din pricina depărtării nu puteau veni la masă cu ceilalți, niși să facă opt verste de drum în zadar; mâncau numai seara, când se întorceau la temniță. Aveau de lucru toată ziua, atât de mult, că nimeni nu putea să sfârșească până seara ce a vea de făcut.

La început trebuiau să sape, să scoată argilă din gropi, s'o ude și s'o calce în picioare în fundul gropilor, apoi să facă un număr cât mai mare de cărămizi, două sute, până la două sute cincizeci de fiecare.

Eu n'am fost decât de două ori la cărămidărie. Ocnași trimiși acolo se întorceau seara istoviți și nu încetau să-i învinuiască pe ceilalți că-i lasă să se trudească la munca cea mai aspră. Poate că'n aceste muștrări găseau o urmă

de plăcere, de mângâiere. Unora le plăcea o astfel de muncă, mai întâi fiindcă puteau ieși din oraș, dincolo de Irtiș, într'un loc deschis, plăcut; împrejurimile erau mult mai frumoase decât groaznicele clădiri ale Statului. Puteai să fumezi în voe și să stai culcat o jumătate de ceas în tihnă deplină.

Eu mă duceam să lucrez într'un atelier, ori să pisez alabastru și căram cărămizi la diferite construcții. Această din urmă îndeletnicire m'a chinuit două luni de-a rândul. Trebuia să duc povara de pe malul Irtișului la o depărtare de aproape o sută patruzeci de metri și să străbat șanțul fortăreței, mai înainte de-a ajunge la cazarma ce se clădea atunci. Această muncă îmi convenea de minune, cu toate că frânghia cu care căram cărămizile îmi sfâșia umerii; îmi plăcea mai mult, fiindcă băgam de seamă că mă întăream din ce în ce.

La început nu puteam să duc mai mult de opt cărămizi dintr'odată; fiecare avea o greutate de aproape douăsprezece livre. În cele din urmă ajunsesem să duc treisprezece până la cincisprezece, lucru care mă bucura foarte mult. Aveam nevoie nu numai de tăria sufletului, ci și de tăria trupului ca să îndur toate neajunsurile acestei vieți blestemate.

Și-apoi, la ieșirea din ocnă, aveam de gând să mai trăesc.

Simțeam o mare plăcere să duc cărămizi, nu numai fiindcă această muncă mă întărea trupește, ci fiindcă aveam prilejul să stau totdeauna pe malul Irtișului. Mă opream în dese rânduri la locurile acelea; era singurul colț de lume unde întâlneai darurile bunului Dumnezeu, depărtarea limpede și curată, stepele libere și pustii, a căror goliciune avea asupra-mi o ciudată înrâurire. Toate celelalte șantiere se aflau în temniță ori prin împrejurimi și

această temniță, din cea dintâi zi, îmi deveni nesuferită, mai ales când vedeam că se clădesc în juru-i case noi. Locuința maiorului îmi părea un loc blestemat, respingător, și-o priveam totdeauna c'o ură de neînchipuit când treceam prin fața ei, pe când acolo, pe marginea râului, puteai cel puțin să uiți nemulțumirile privind adâncul zărilor largi și pustii, după cum ocnașul își uită de griji când privește lumea liberă prin fereastra zăbreliată a temniței.

Toate îmi erau plăcute și dragi în acest colț de lume; și soarele, strălucitor în nesfârșitul cerului albastru și cântecul îndepărtat al Kirkizilor, ce răsuna dincolo, pe celălalt țărm.

Țintesc cu privirea biata colibă afumată a unui baiguc oarecare; privesc fumul albastru ce se risipește în văzduh și fata kirkiză ce-și duce la pășune cei doi berbeci. Această priveliște era sălbatecă, săracă, dar liberă. Urmăresc cu privirea zborul unei păsări ce taie văzduhul limpede; atinge o clipă apa, se înalță în zări și deodată se ivește ca un punct deabia zărit. Până și biata floritică ce se ofilește într'o crăpătură a țărmului și pe care o întâlnesc odată cu ivirea primăverii, îmi atrage luarea-aminte și mă înduioșează. Tristețea celui dintâi an de muncă silnică era nesuferită, chinuitoare.

Amărăciunea mă opri la început să văd ce se petrece în juru-mi; închideam ochii, parcă n'ași fi vrut să văd nimic. Printre oamenii josnici în mijlocul cărora trăiam, nu întâlneam făptură în stare să simtă și să gândească, cu toată mândria lor respingătoare. Nu cunoșteam și nu m'așteptam s'aud un cuvânt bun în mijlocul batjocurilor înveninate ce nu mai sfârșeau și, cu toate astea, cuvântul era rostit fără vreun gând ascuns, pornea de-a dreptul din inima unui om

care suferise și îndurase mai mult decât mine. Dar la ce să mai vorbesc despre toate astea?

Oboseala prea mare era pentru mine un izvor de mulțumire, fiindcă ea mă făcea să nădăjduesc la un somn odihnitor; vara, somnul era un chin, mult mai nesuferit ca putoarea iernei. Erau, la drept vorbind, seri foarte plăcute. Soarele care scâlda ziua întregă curtea temniței, începea să apună. Aerul devenea mai răcoros și noaptea, ca ori ce noapte de stepă, era oarecum friguroasă.

Ocnașii, așteptând să fie închiși în cazarmă, se plimbau mai mulți la un loc, mai ales în partea dinspre bucătărie, fiindcă numai acolo se puneau la cale lucrurile cele mai deseamă; acolo se știa ce se petrecea afară, svonurî de multe ori copilărești, dar cari ațâtau totdeauna luarea-aminte a acestor oameni înstrăinați de lume; astfel aflai așa dintr'odată că maiorul fusese îndepărtat. Ocnașii sunt încrezători ca și copiii; își dau seama că un astfel de svon nu poate fi adevărat, că cel ce l-a stârnit e un mincinos fără pereche și-l chiamă Kvasof; cu toate astea sunt porniți să-l creadă, stau de vorbă, se bucură, se simt mângâiați, până când, în cele din urmă, se rușinează că au fost atât de nesocotiți să se lase amăgiți de un Kvasof.

— Dar cine-ar îndrăzni să-l dea pe ușe afară? strigă un ocnaș. N'avea grije, e tare; nu se lasă bătut.

— Și cu toate astea sunt alții mai mari ca el, adăogă unul, veșnic de părere potrivnică și care a văzut multe.

— Lupii nu se sfășie între ei! zice un al treilea, cu chip posomorât, parcă ar vorbi cu sine; e un bătrân cărunț, care își soarbe ciorba de varză acră într'un colț.

— Crezi tu că cei mari au să vie să-ți ceară sfaturi, dacă e bine ori nu să-l dea pe poartă afară? adaugă un al patrulea, cu un aer nepăsător, cântând din balalaică.

— Și de ce nu? se înfurie al doilea cu însuflețire: dacă te întrebă cineva, n'ai decât să-i răspunzi pe față. Dar la noi așa e: toți țipă și-atunci când e vorba să facă o treabă, unul nu mai suflă o vorbă.

— Foarte bine! zice ocnașul care cânta din balalaică. Pentru asta suntem la munca silnică.

— De pildă, acum câteva zile, reia celălalt, fără să ia în seamă ce i se răspunde, — a rămas un pic de făină, niște tărâțe, — nimica toată, — pe care au vrut s'o vândă; ei bine, uite, au trebuit să i-o spuie și p'asta, — și el a luat tot, din economie, înțelegi! E drept, da, ori nu?

— Dar cui ai să te plângi?

— Cui? **Levizorului** (revizorului) care o să vie în curând.

— Care levizor?

— E drept, tovarăși, trebuie să se ivească foarte curând un levizor, zice un acnaș tânăr cu știință de carte, care citise **Ducesa de La Vallière**, ori cine știe ce altă carte și care fusese cândva furier la regiment; e un caraghios; dar fiindcă cunoaște multe lucruri, ocnașii au pentru el un fel de respect. Fără să ia câtuș de puțin seama la ceea ce-i neliniștește pe cei din juru-i, pornește de-adreptul către **bucătăreasă**, ca să-i ceară un ficat. (Bucătarii noștri vindeau în dese rânduri astfel de lucruri; cumpărau de pildă un ficat întreg, pe care-l tăiau, apoi îl vindeau ocnașilor cu bucata.

— Pentru două sau patru copeici? întrebă bucătarul.

— Taie-mi de patru; ceilalți potsă crape! răspunde ocnașul.

— Da, tovarăși, un general, un adevărat general vine din Petersburg ca să cerceteze întreaga Siberie. S'o știți. Asta a spus-o comandantul.

Vestea stârnește o neliniște nemaipomenită. Vreme de un sfert de ceas toți se întrebă cine e generalul, ce înșurari are și dacă e ceva mai sus pus ca toți generalii din orașul nostru. Ocnașilor le place să vorbească de grade, de șefi, să afle cine e cel mai bine văzut, dacă poate să îndoiaie spinarea celorlalți, ori dacă el și-o îndoiaie în fața lor; se ceartă și se înjură în cinstea acestor generali și ajung de multe ori la bătae.

Ce folos au ei din toate astea? Auzindu-i pe ocnași cum vorbesc de șefi și generali, poți să-ți dai seama în ce chip sunt în stare să judece și ce fel de oameni erau în societate, mai 'nainte de-a fi aduși în temniță. Trebuie să adaog că la noi convorbirile asupra generalilor și administrației superioare erau socotite cele mai înalte și mai temeinice.

— Vedeți foarte bine că pe maior l-au dat pe poartă afară, — reluă Kvasof, — un omuleț roșcovan, svăpăiat și mărginit! El stârniște svonul că maiorul fusese înlocuit.

— Are să le ungă osia! rostește cu glas apăsător bătrânul posomorât, isprăvindu-și ciorba de varză acră.

— Se 'nțelege c'o să le ungă osia, face un altul. A furat destui bani, tâlharul! Și când te gândești că mai 'nainte de-a veni aci a fost maior de batalion! Nici capul nu-l doare! Nu e mult de când s'a logodit cu fata protopopului.

— Nu i-au dat-o; l-au gonit; asta înseamnă că e sărac. Frumoasă fată! N'are decât hainele de pe el. Anul trecut, la Paști, a pierdut la cărți tot ce-a avut. Fedka mi-a spus.

— Ei, tovarășe, și eu am fost însurat, dar nu e bine să te însori când n'ai parale. Nevastă găsești oriunde, dar bucuria nu ține mult! grăește Skuratof, amestecându-se și el în convorbirea celorlalți.

— Crezi că o să ne pierdem vremea vorbind despre

tine? face voinicul care a fost pe vremuri furier la batalion.

— Tu, Kvasof, ascultă-mă pe mine, ești un mare zăpăcit! Dacă crezi că maiorul poate să ungă osia unui general-revizor, te înșeli amar; îți închipui tu că l-au trimis din Petersburg înadins ca să vadă cum se poartă maiorul? Ești un mare zăpăcit, băete, s'o știi de la mine!

— Și tu crezi că nu ia bani pe sub mână fiindcă e general? adaogă cu neîncredere unul din mulțime.

— Bine'nțeles că ia; dar când ia, apoi nu se mulțumește cu nimic.

— Un general așteaptă totdeauna să i se ungă osia, rostește în liniște Kvasof.

— Le-ai dat tu bani vreodată ca să ști că-i așa? îl întrerupe Baklușin cu dispreț. — Ai văzut cel puțin vreun general în viața ta?

— Da, Domnule.

— Minți!

— Tu minți!

— Ei bine, copii, dacă a văzut un general, să spună pe care! Haide, spune repede! Eu îi cunosc pe toți.

— L-am văzut pe generalul Zibert, răspunse Kvasof puțin cam încurcat.

— Zibert? Nu e nici un general pe care să-l cheme astfel. Se vede că acest general se uita la tine când te băteau cu cnutul. Acest Zibert era pe semne locotenent-colonel, dar în clipa aceea erai atât de îngrozit încât ai crezut că vezi un general.

— Nu, ascultați-mă pe mine, strigă Skuratof, — sunt om însurat. Era într'adevăr la Moscova un general pe care-l chema Zibert, un neamț, supus rus. Se spovedea popii în fiecare an pentru fărădelegile ce le săvârșea cu

câte o femeiușcă și bea la apă ca o rață. Bea cel puțin patruzeci de pahare cu apă zilnic, din Moskva. Spunea că asta îl lecuește de nu știu ce boală; mi-a spus o slugă de-a lui.

— Ei bine, dar nu începuseră crapii să-i înnoate prin burtă? făcu ocnașul care cânta din balalaică.

— Vedeți-vă de treabă. Noi vorbim lucruri serioase și ei încep să spună prostii... Ce **levizor** are să vie, tovarăși? întrebă ocnașul veșnic neliniștit, Martinof, care, pe vremuri slujise la huzari.

— Ia niște mincinoși! face un neîncrezător. Dumnezeu știe de unde au aflat-o și pe-asta. Toate sunt niște prostii.

— Nu, nu sunt prostii, adaogă cu nemulțumire Kulikof, care până atunci nu rostise o vorbă. E un om dezghețat de aproape cincizeci de ani, cu trăsături foarte regulate, cu mișcări largi, disprețuitoare, din care își face o mândrie. E țigan, veterinar, câștigă în oraș o mulțime de bani lecuiind caii și face în temniță negoț cu rachiul; e un om oarecum înțelept, cu judecată limpede; lasă să-i scape cuvintele cu-atâta grije, parcă fiecare cuvânt ar prețui o rublă.

— Așa e, urmează el, cu ton liniștit; am auzit vorbindu-se săptămâna trecută, că un general cu epoleți numai de fir vine să vadă ce se mai petrece prin Siberia. O să-i ungă cineva osia, bine'nțeleș, dar asta n'are s'o facă maiorul nostru **opt ochi**; n'o să îndrăznească să se dea pe lângă el, fiindcă, vedeți tovarăși, sunt generali și generali și nu toți oamenii seamănă unii cu alții. S'o știți însă dela mine, maiorul nu se va clinti dela locul lui. Noi suntem muți, n'avem dreptul să vorbim, dar când e vorba de cei mari, ei n'au să se ducă să-l pârască. Revizorul se va abate prin temniță, va privi în dreapta și'n stânga și va

pleca numaidecât; va spune că toate sunt în bună rânduială.

— Da, dar se vede că maiorului i-a fost tare frică; s'a îmbătat de cum s'a crăpat de ziuă.

— Și pe seară a poruncit să se aducă două furgoane; Fedka mi-a spus.

— Oricât ai freca un negru, nu-l mai faci alb. Parcă e întâia oară când îl vedeți beat ?

— Nu, ar fi o mare nedreptate dacă generalul nu i-ar face nimic, șoptiră între ei ocașii, neliniștiți și parcă mâhniți.

Vestea despre ivirea revizorului se răspândi în întreaga temniță. Ocașii forfotesc prin curte, nerăbdători, șoptindu-și tainic vestea cea nouă. Unii tac, parcă așteaptă să se întâmple ceva ne'închipuit, alții rămân nepăsători. În pragul fiecărei cazarme, deținuții cântă din balalaice, în vreme ce alții trăncănesc prin colțuri ascunse. Unii cântă cu glas tăragănat, dar se vede pretutindeni o vie mișcare, o ciudată însuflețire.

Pe la nouă ceasuri se făcu numărătoarea, intrarăm în cazarme și se traseră zăvoarele la uși. Era o noapte scurtă de vară, astfel că ne sculam cu noaptea'n cap, pela cincii dimineața, cu toate astea nimeni nu putu să adoarmă înainte de unsprezece ceasuri, fiindcă până în clipa aceea convorbirile și mișcarea nu mai încetară; unii începuseră să joace cărți ca în timpul iernei. Căldura era de nesuferit, innăbușitoare.

Fereastra deschisă lăsa să pătrundă înăuntru răcoarea nopții, dar ocașii se svârcoleau neliniștiți în paturile lor de scânduri, în prada unei silnice așteptări. Purecii nu ne dau pace. Iarna sunt destui; dar când vine primăvara, se înmulțesc în număr atât de mare, încât nu mai poți în-

chide ochii din pricina lor. Cu cât se întetește căldura verii, cu atât le sporește numărul. Te poți obișnui cu puceii, am băgat de seamă, dar la început te chinuiești parcă ai fi bolnav de friguri; nu mai poți să dormi; stai de veghe și te svârcolești amarnic. Insfârșit, către dimineață, când vrăjmașul se simte obosit și adoarme blând în răcoarea zorilor, neînduplecata tobă se aude duruind în curte. Asculți și începi să blestemi fiecare lovitură de ciocănel, începi să te îmbraci și te mângâi la gândul că și mâine se va petrece acelaș lucru, zile și ani la rând, până în clipa când va trebui să fii pus în libertate. Când oare se va ivi această libertate? Unde? Te scoli, începe mișcarea, gălăgia obișnuită nu te mai lasă în pace. Ocnașii se îmbracă în fugă, se grăbesc să pornească la lucru. Poți, într'adevăr, să te odihnești un ceas la amiază.

Tot ce se svonise pe seama revizorului era adevărat. Svonul se întetea din zi în zi și în cele din urmă aflarăm că un general, un mare slujbaş al Statului, venea din Petersburg ca să facă o inspecție prin întreaga Siberie și că se oprise deocamdată la Tobolsk. Fiecare zi aducea o veste nouă: vestea era adusă din oraș; se spunea că toată lumea era îngrozită, că fiecare se pregătea să pară totul cât mai în bună rânduială. Autoritățile pregăteau o primire frumoasă, baluri și tot felul de serbări. Se trimiseră convoiuri de ocnași să curețe străzile fortăreței, să netezească pământul, să vâpsească stâlpii și gardurile, să astupe, să văruiască, să repare tot ce se putea zări și-ți sărea în ochi. Ocnașii înțelegeau foarte bine rostul acestor străduinți și convorbirile lor deveneau din ce în ce mai aprinse și mai însuflețite. Inchipuirea lor, cel puțin, nu mai cunoștea margini. Se pregăteau chiar să-și arate nemulțumirile la

ivirea generalului, lucru care nu-i împiedica întru nimic să se certe și să se ocărăscă.

Maiorul se chinuia ca pe spuză. Umbla mereu prin cazarmă, țipa și se năpustea și mai furios asupra oamenilor, pentru nimica lucru îi trimitea la corpul de gardă ca să fie pedepsiți și veghea cu asprime ca în întreaga temniță să fie curățenie și bunăranduială. În acest timp avu loc o întâmplare, care nu-l îngrozi câtuș de puțin pe ofițer, cum s'ar fi întâmplat altădată, ci, dimpotrivă, îi pricinui o mare mulțumire. Un ocaș îl izbi pe-un altul c'o sulă în piept, chiar în dreptul inimei.

Vinovatul se numea Lomof; victima, în temniță, purta numele de Gavrilka; era un fel de hoinar neastâmpărat, de care am vorbit mai sus; nu știu dacă îl mai chema și altfel; l-am cunoscut numai după numele de Gavrilka.

Lomof fusese un țăran cu stare din guvernământul T.... județul K.... Era o întreagă familie de cinci inși la un loc: doi frați Lomof și trei copii. Erau țărani cu dare de mână: se spunea în tot guvernământul că aveau o avere de trei sute de mii de ruble. Lucrau pământul și tăbăceau piei, dar se îndeletniceau mai mult cu camăta, ascunzând pe tâlhari și cumpărând lucruri de furat, în sfârșit o mulțime de meserii, care de care mai frumoasă. Jumătate din țăranii județului aveau să le dea bani și se aflau în ghiarele lor. Treceau drept oameni înțelepți, șireți și se mândreau cu starea lor.

Un mare slujbaș din partea locului locuia la tatăl lor și-l iubea din pricina îndrăznelii și ticăloșiilor lui. Iși închipuiră atunci că puteau să facă ce vor și se vârau tot mai mult în afaceri necinstite. Toată lumea se plângea împotriva lor, toți ar fi vrut să-i vadă pierind la sute de stânjeni sub pământ, dar îndrăzneala lor sporea din ce

în ce. Slujbașii din poliția județului și judecătorii nu-i îngrozeau câtuși de puțin. Dar norocul îi părăsi în cele din urmă; nu-i pierdu tainica lor nelegiuire, cât o invinuire mincinoasă și-o pâra josnică.

La zece verste de casă aveau o bucată de pământ, la care locuiau toamna șese plugari kirkizi, pe cari îi robișeră de multă vreme. Intr'o bună zi, toți kirkizii fură găsiți morți. Se începură cercetările, cari ținură mult timp și mulțumită cărora se descoperiră o mulțime de lucruri necurate. Lomofii fură învinuiți că-și omorâseră slugile. Chiar ei povesteau întâmplarea în cele din urmă și nu era om în temniță să n'o cunoască: erau bănuți că aveau să dea multe parale kirkizilor, și, cum erau foarte sgâr-ciți și răi de plată, cu toate că aveau avere, toți își închi-puiră că-i omorâseră pe cei șese plugari ca să scape de ei și să nu le mai dea nici un ban. În timpul cercetărilor și la judecată, averea se risipi cu totul. Bătrânul muri: copiii își primiră pedeapsa; unul dintre ei și-un unchiu al lor fură osândiți la câte cincisprezece ani de muncă silnică; erau cu desăvârșire nevinovați de crima ce cădea în sarcina lor.

Intr'o zi, Gavrilka, un tâlhar obraznic, mărturisi că el făptuise nelegiuirea. Nu știu dacă într'adevăr el mărturisi acest lucru, dar toți ocnașii îl socoteau ucigașul kirkizilor; acest Gavrilka, pe vremea când umbla prin lume fără rost, avusese oarecari legături cu familia Lomof. (Fusese osândit la temniță pentru puțină vreme, ca soldat dezertor și haimana). Ii gătuise pe kirkizi împreună cu alți trei tâlhari, cu nădejdea că va găsi ceva bani asupra lor.

Lomofii nu prea erau bine văzuți de ocnași, nu știu de ce. Unul din ei, nepotul, era un flăcău voinic, cuminte și

prietenos, unchiul lui însă, cel care îl lovise pe Gavrilka cu sula, țăran mărginit și urâcios, se certa totdeauna cu ocașii, cari îl băteau de-l svântau. Intreaga temniță îl iubea pe Gavrilka, din pricina firii lui deschise și binevoitoare. Lomofii știau că el era făptuitorul crimei pentru care fuseseră osândiți; dar niciodată nu deschiseseră vorba despre asta; Gavrilka nici nu-i băga în seamă. Cearta începuse din pricina unei târfe scârboase pentru care îl ura pe unchiul Lomof; se lăuda că avea mare trecere pe lângă ea; țăranul, înnebunit de gelozie, în cele din urmă îl străpunse cu sula în piept.

Cu toate că Lomofii erau ruinați din pricina judecății care le risipise toată averea, treceau în temniță drept oameni foarte bogați; aveau bani, un samovar și beau totdeauna ceai.

Maiorul știa toate astea și-i ura pe cei doi Lomof și nu-i cruța când era vorba să-i asuprească. Ei își lămureau această ură prin dorința pe care-o avea maiorul de a-i hotărî să-i ungă osia; se făceau însă că nu băgau de seamă.

Dacă unchiul Lomof ar fi împins ceva mai tare cu sula în pieptul lui Gavrilka, l-ar fi omorât, dar nu izbuti să-i facă decât o mică sgârietură. Această întâmplare fu povestită maiorului. Parcă îl văd venind gâfâind, dar peste măsură de mulțumit. Incepu să vorbească cu Gavrilka, blând, prietenește, parcă ar fi vorbit cu copilul lui.

— Ei bine, prietene, poți să te duci singur la spital, ori e nevoie să te ducă cineva? Nu, cred că e mai nimerit să punem calul la brișcă. Să-l înhame numaidecât, strigă el cu răsuflarea oprită către un subofițer.

— Dar nu simt nimic, Înălțime. Nu mi-a făcut decât o mică sgârietură, Înălțime.

— Tu nu știi nimic, dragul meu, nu știi nimic; ai să

vezi însă. Te-a lovit într'un loc rău. Totul atârnă de locul unde ești lovit. Te-a atins chiar deasupra inimei, tâlharul. Așteaptă! așteaptă! urla el către Lomof. Am eu grije de tine. Să-l ducă la corpul de gardă!

Și caută să-și ție făgăduiala. Lomof fu dat în judecată, cu toate că rana era ușoară; premeditarea fiind vădită, i se spori pedeapsa cu încă câțiva ani și fu osândit la o mie de lovături cu biciul. Maiorul era încântat.

În sfârșit veni și revizorul.

A doua zi după ivirea lui în oraș, veni să-și facă inspecția în temniță. Ziua aceea fu într'adevăr o zi de sărbătoare; de câteva zile toate erau în rânduială, curate și sclipeau de-atâta îngrijire; ocnașii erau rași proaspăt, rufăria lor curată n'avea nici cea mai mică pată. (După cum cerea regulamentul, vara purtau bluză și pantaloni de pânză. Fiecare avea cusut în spate un cerc negru de opt centimetri în diametru). Vreme de un ceas li se făcuse lecția: ce trebuiau și cum trebuiau să răspundă, dacă înalțul slujbaș ar fi binevoit să le dea bunăziua. Se făcuseră chiar repetiții în această privință; maiorul părea că-și pierduse capul. Cu un ceas înainte de sosirea revizorului, toți ocnașii erau la posturile lor, nemișcați ca niște statui, cu degetul cel mic lipit de încheetura pantalonului.

În sfârșit pe la un ceas după amaiză, revizorul își făcu intrarea. Era un general cu înfățișarea impunătoare, atât de impunătoare, încât inima oricărui slujbaș din Siberia de apus trebuia să tresară de spaimă, numai văzându-l. Intră cu un aer măreț, aspru, urmărit de-un șir de generali și de colonei, toți acei cari aveau diferite însărcinări în oraș. Mai era cu ei și-un civil înalt, cu chip regulat, în frac și în pantofi; acesta își păstra o înfățișare mândră și nepăsătoare, față de care până și generalul avea în fiecare

clipă un cuvânt sfios și foarte binevoitor. Civilul venea și el tot din Petersburg. Ocașii doreau să afle cine e, mai ales când vedeau cu câtă luare-aminte se purta cu el un general atât de însemnat. I-am aflat numele și rosturile mai în urmă, dar mai 'nainte de-a le cunoaște, se vorbise mult de ele.

Maiorul gătit ca de paradă, cu guler portocaliu, nu prea făcu bună impresie generalului, din pricina ochilor lui în-sângerați și a obrazului vânăt și buburos. Din respect pentru superiorul lui își scosese ochelarii și rămânea la câțiva pași în urmă, drept ca o lumânare, așteptând cu neliniște clipa în care să fie întreat, ca să dea fuga și să împlinească numaidecât dorința Excelenței Sale; dar parcă nimeni n'avea nevoie de bunăvoința lui. Generalul străbătu în liniște căzărmiile, aruncă în treacăt o privire prin bucătărie și gustă din ciorba de varză acră. Ii fusei arătat; i se spuse că fusesem nobil, că făcusem cutare și cutare lucru.

— A, răspunse generalul. — Și acum ce fel de purtare are?

— Deocamdată, mulțumitoare, Excelență, mulțumitoare.

Generalul făcu un semn din cap și plecă din temniță după două minute. Ocașii rămaseră încremeniți, parcă nu și-ar mai fi dat seama de nimic. Nici nu se mai gândeau să se plângă împotriva maiorului. În această privință el știuse să rânduiască lucrurile mai dinainte.

VI

DOBITOACELE DIN TEMNIȚĂ

Vremea în care avu loc cumpărarea unui cal murg, la câțva timp după cele povestite, fu pentru ocnași o bucurie și-un prilej de petrecere mult mai aprins ca vizita marelui slujbaș de care am vorbit. În temniță aveam nevoie de-un cal pentru cărat apă și gunoaiele. Un ocnaș trebuia să aibă grije de asta și făcea totul sub pază, bine înțeles. Calul avea treabă numai dimineața și seara; era bun încă, dar îmbătrânise, căci slujea de multă vreme.

Intr'o bună dimineață, în ajunul Sfântului Petru, Murgul, care tocmai aducea o saca cu apă, căzu din picioare și muri după câteva clipe.

Moartea lui fu privită cu multă părere de rău; toți ocnașii se adunară în juru-i să stea de vorbă și să vadă din ce pricină murise. Cei ce-și făcuseră oștirea la cavalerie, țigani, veterinarii și ceilalți, aveau multe cunoștinți despre cai și se certau pentru asta; cearta lor însă nu-l învia pe bietul nostru cal murg, care zăcea nemișcat cu burta în sus; fiecare se credea parcă dator să-l atingă cu degetul; în cele din urmă i se dădu de veste maiorului întâmplarea sortită de voința lui Dumnezeu; el hotărî să se cumpere numaidecât alt cal.

În ziua de Sfântul Petru, disdedimineată, după leturghie, când toți ocnașii erau strânși laolaltă, se aduseră o mulțime de cai pentru vânzare. Grija de a se alege un cal bun era dată în seama ocnașilor, fiindcă se găseau printre ei adevărați cunoscători și-ar fi fost greu să rămâie înșelați două sute cincizeci de oameni, a căror dibăcie era tocmai înșelăciunea.

Veniră țigani, kirkizi, geambași, orășeni. Ocnașii așteptau cu mare nerăbdare ivirea fiecărui cal și se bucurau ca niște copii. Îi bucura mai ales gândul că puteau să cumpere un cal ca oameni liberi, ca și cum l-ar fi tocmit pentru ei, parcă ar fi plătit bani din buzunar.

Se aduseră trei cai la rând, mai 'nainte de-a se fi sfârșit tocmeala pentru cumpărarea celui de-al patrulea. Geambașii priveau mirați, c'un fel de sfială, la soldații de pază ce-i întovărășeau. Două sute de oameni rași, cu semnul pe frunte, cu lanțuri la picioare, erau făcuți parcă să impue un fel de respect, cu atât mai mult cu cât se aflau în casa lor, în cuibul lor de ocnași, unde nu pătrundea nimeni.

Ai noștri nu mai sfârșeau cu șiretlicurile, singurul lucru care le îngăduia să cunoască prețul adevărat al dobitocului; îl cercetau, îl pipăiau cu luare-aminte, în liniște, parcă belșugul întregii temnițe atârna de cumpărarea acestui cal. Circazienii încercau să-l călărească; ochii le scânteiau, gângăveau ceva în fugă, în limba lor neînțeleasă, arătându-și dinții albi și umflându-și nările cari descopereau nasurile umflate și negricioase. Erau Ruși, cari luau parte cu însuflețire la convorbirile lor și păreau gata să le sară în piept; nu pricepeau cuvintele rostite de tovarășii lor, dar vedeai c'ar fi vrut să ghicească totul după ochii lor, ca să știe dacă dobitocul era bun sau nu.

Ce-i păsa unui ocnaș și mai ales unui ocnaș prost și încăpățânat, care nu știa să rostească o vorbă în fața tovarășilor lui, că se cumpără un cal ori altul, parcă ar fi fost al lui și parcă nu era acelaș lucru dacă alegea unul sau altul?

În afară de Circazieni, cei cari aveau cuvântul și putea să-și dea cu părerea, erau țiganii și foștii geambași.

Se începu un fel de luptă între doi ocnași, — țiganul Kulikof, vechiu geamabaș și hoț de cai, și un veterinar de meserie, un țăran siberian foarte șiret, care fusese de puțină vreme osândit la temniță și care isbutise să-i smulgă lui Kulikof toate afacerile din oraș.

Trebue să adaog, că veterinarii fără nicio carte din temniță erau foarte căutați și că nu numai orașenii și negustorii, dar și marii slujbași ai orașului veneau să-i caute când li se îmbolnăveau caii, în locul altor veterinari îndeajuns de cunoscuți.

Până la ivirea lui Iolkin, țăranul siberian, Kulikof avea cei mai mulți mușterii de la care primea bune sume sunătoare de recunoștință: nu mai era altul ca el. Se purta ca un adevărat țigan, mințea și înșela, fiindcă nu-și cunoștea meseria atât de bine după cum se lăuda. Veniturile fecuseră din el un fel de boer printre ocnașii din temniță, toți îl ascultau cu supunere, el însă vorbea puțin și nu-și da părerea decât în anumite împrejurări. Era un flecar, înzestrat însă cu multă tărie: era om în vârstă, frumos la chip și foarte înțelept. Față de nobili, se purta cu multă bunăvoință, păstrând în purtările lui un fel de mândrie desăvârșită.

Sunt incredințat că dacă l-ai fi îmbrăcat bine și l-ai fi dus într'un club din capitală, dându-i titlul de conte, ar fi știut să se poarte, ar fi jucat **whist** și-ar fi stat de vorbă

ca ori ce om cu bun simț, care știe să și tacă atunci când trebuie; în seara aceea nimeni n'ar fi bănuit că acest conte nu e decât un biet hoinar. Pe semne văzuse multe lucruri: trecutul lui era o taină pentru toată lumea, — era osândit la muncă silnică pe viață.

De îndată ce Iolkin, țăran bătrân și cucernic, dar șiret ca cel mai șiret mujic, — se ivi în temniță, faima veterinarului Kulikof se șterse într'o clipă. În mai puțin de două luni, Siberianul îi smulse aproape toți mușterii din oraș, fiindcă știa să lecuiască în grabă dobitoacele pe cari Kulikof le socotise schiloade și pe cari veterinarii de meserie le lăsau cu totul în părăsire.

Țăranul fusese osândit la muncă silnică fiindcă încercase să facă bani. Ce viespe îl înțepase să se apuce de-o astfel de meserie? Ne povestea el însuși în bătae de joc cum îi trebuiau trei piese bune de aur ca să poată face una falsă.

Pe Kulikof nu-l prea mulțumea izbânda unchiașului, mai ales că faima lui se prăpădea cu desăvârșire. El, care până atunci fusese un adevărat meșter de oraș, care purta cămașe de catifea și cisme răsfrânte în carâmbi, se văzu deodată silit să se facă negustor de rachiu; de aceea toată lumea se aștepta la o ceartă sdravănă în privința calului ce trebuia cumpărat.

Toți așteptau cu nerăbdare, fiecare își avea tovarășii lui; cei mai îndărătnici n'aveau pace și începură chiar să se ocărăscă. Chipul șiret al lui Iolkin se încreți într'un zâmbet batjocoritor; dar lucrurile se petrecură altfel de cum era de așteptat: Kulikof n'avea chef de ceartă, se purta ca un om cuminte, fără să fi simțit nevoia să ajungă până acolo.

La început, nu se împotrivi, ascultă în liniște părerea

vrăjmașului, dar în cele din urmă îl încolți asupra unui cuvânt și-l făcu să înțeleagă, cu toată sfiala, că se înșeală. Mai 'nainte ca Iolkin să fi avut timpul să-și vie în fire și să se apere, vrăjmașul îi arată din ce pricină greșise. Într'un cuvânt, Iolkin fu bătut cu desăvârșire, într'un chip neașteptat și foarte îndemânatec, astfel că toți cei de partea lui Kulikof rămaseră mulțumiți.

— Ei, nu-i așa, copii, nu trebuie să ne pripim; nu se înșeală câtuș de puțin, el știe ce spune, ziceau unii.

— Iolkin știe mai multe ca el, adăogau alții, cu glac împăciuitoare.

Și cei de partea unuia și cei de partea altuia erau gata să cadă la învoială.

— Și-apoi, pe lângă că știe mai multe decât celălalt, dar are și-o mână mai ușoară... A, când e vorba să lecuiască o vită, Kulikof nu se teme de nimeni.

— Nici el.

— N'are pereche.

În cele din urmă se alese calul cel nou, care fu cumpărat. Era un cal minunat, tânăr, voinic, plăcut la înfățișare, un dobitoc fără cusur, din toate punctele de vedere.

Începu tocmeala: geambașul cerea treizeci de ruble, ocașii nu voiau să dea decât douăzeci și cinci. Tocmeala ținu vreme îndelungată; toți vorbeau cu aprindere; suma se ridica și se cobora și dintr'o parte și din alta. În cele din urmă ocașii începură și ei să râdă.

— Ce, dai banii din punga ta? ziceau unii; ce te tocmești atât?

— Vrei să faci economie statului? strigau alții.

— Ba nicidecum, tovarăși, dar acești bani sunt ai tuturor.

— Ai tuturor? Dobitocii, după cât văd, nu se seamănă ca porumbul, ci cresc singuri ca neghina.

În cele din urmă târgul ajunsese la douăzeci și opt de ruble; se făcu raport către maior și calul fu cumpărat.

Se aduse numaidecât pâine și sare și noul ocaș fu călăuzit cu alai în temniță.

Nu cred să fi fost ocaș care să nu-l fi mângâiat pe coamă și pe bot. Chiar în ziua cumpărării fu trimis să aducă apă; toți ocașii îl priveau cu luare-aminte cum trage la saca.

Sacagiul nostru, ocașul Roman, își privea dobitocul cu ciudată nedumerire. Fostul țăran în vârstă de aproape cincizeci de ani, era tăcut și ursuz, ca mai toți vizitii ruși, parcă într'adevăr tovărășia cu caii l-ar fi amuțit cu desăvârșire în cele din urmă.

Roman era un om potolit, binevoitor cu toată lumea și puțin vorbăreț; trăgea mereu tabac dintr'o tabachere; din vremuri uitate avusese de-a face cu caii din temniță; noul cumpărat era al treilea pe care îl îngrijea decând se afla în temniță.

Meșteșugul de vizitiu era un drept a lui Roman și nimeni nu s'ar fi gândit să i-l ia vreodată.

Când muri Murgul, nimeni nu se gândi să-l învinovățească pe Roman că nu-l îngrijise cumsecade, nici chiar maiorul; așa fusese voința lui Dumnezeu și nimic mai mult, fiindcă Roman era un vizitiu foarte priceput. Calul cel murg deveni în curând jucăria adevărată a temniței: oricât de nepăsători ar fi fost ocașii, tot veneau uneori să-l mângâie.

Altădată, când Roman, deabia întors dela râu, închi-dea poarta cea mare pe care i-o deschisese subofițerul, Murgul rămânea nemișcat să-și aștepte stăpânul, pe care-l

privea cu coada ochiului. — „Hai, pleacă singur!“ îi striga Roman, — și Murgul pornea domol și se oprea la bucătărie, așteptând ca bucătarii și oamenii de serviciu să vie să ia apă cu donițele.

— „Ce cuminte e Murgul nostru! — ziceau unii, a adus singur sacaua! E așa de supus că-ți face mai mare plăcere!...“

— Așa e; e un dobitoc și cu toate astea pricepe tot ce-i spui.

— Un cal foarte cuminte.

Atunci calul scutura din cap și ciulea urechile, parcă ar fi înțeles și i-ar fi plăcut vorbele rostite pe seama lui; unii îi aduceau pâine și sare; după ce mânca, scutura iarăși din cap, parcă ar fi vrut să spue:

— Te cunosc! Te cunosc! Eu sunt un cal bun, iar tu ești un om cumsecade!

Și mie îmi plăcea să-i dau Murgului pâine. Imi era drag botul lui frumos și mă bucuram când îi simțiam în podul palmei buzele moi și calde ce piguleau darul cu lăcomie.

Ocnașilor le plăceau dobitoacele și dacă li s'ar fi îngăduit, ar fi umplut cazărmile cu pasări și animale de casă.

Ce altă îndeletnicire putea să îmblânzească și să înalțe firea lor sălbatecă? Dar toate astea nu erau cu putință. Nu îngăduia regulamentul și-apoi nu era nici loc.

Totuși, pe vremea mea, unele dobitoace deveniseră oarecum de-ale temniței. În afară de Murgu, mai aveau câini, găște, un țap, Vaska, și-un vultur care nu mai trăi multă vreme.

Câinele nostru, cum am spus mai înainte, nu era altul decât Bursuc, un câine foarte cuminte, cu care mă împrietenisem; dar, fiindcă poporul socotește câinle un

dobitoc murdar, pe care nu trebuie să-l bagi în seamă, nimeni nu-l privea cu bunăvoință. El totuș rămânea veșnic în temniță, dormea prin curte, mânca ce rămânea de la bucătărie și nu căuta să ațâțe în nici un chip dragostea ocnașilor pe cari îi cunoștea destul de bine și pe cari îi privea ca stăpâni.

Când oamenii se întorceau de la muncă, la strigătul de „Caporal !“ da fuga la poarta cea mare și primea lătrând convoiul, dând din coadă, privind-l pe fiecare în ochi, parcă ar fi așteptat o mângâiere ; dar vreme de câțiva ani, toate încercările lui de a-și atrage luarea-aminte a ocnașilor, rămaseră zadarnice; nimeni, afară de mine, nu-l mângâia, deaceea mă iubea mai mult ca pe ceilalți. Nu mai știu de unde ne-a venit un alt câine, pe care-l numeau Albu. Pe cel de-al treilea, Kultiapka, eu îl adusesem în temniță de mic.

Albu era o făptură foarte ciudată. Il călcase o brișcă și-i rupsesse șira spinărei înnăuntru. Cine-l vedea fugind de departe, credea că are de-a face cu doi câini gemeni, lipiți unul de altul. In afară de asta era râios, cu ochii urduroși, cu coada pleșuvă încolăcită printre picioare.

Chinuit de soartă, se hotărâse să rămâie nesimțitor în orice împrejurare; nu lătra în spre nimeni, parcă i-ar fi fost teamă să nu fie din nou schilodit. Umbla totdeauna prin dosul cărămizilor și dacă cineva se apropia de el, se culca numaidecât pe spate, parcă ar fi zis: „Fă din mine ori ce vrei, n'am de gând să mă împotrivesc“. Și orice ocnaș când îl vedea tăvălindu-se, îl isbea cu botul cismeii, parcă și-ar fi făcut o datorie din asta.

— „Uf, ce dobitoc scârbos!“ Dar bietul Albu nici nu îndrăznea să se plângă și dacă îndura prea mult, gemea surd, înnăbușit. Tot așa se da de-a tumba în fața lui Bur-

suc ori a celorlalți câini, când veneau să caute ceva mâncare la bucătărie. Se lungea la pământ când vedea că-l latră vreun dulău.

Câinilor le place umilința și supunerea față de semenii lor; astfel că dulăul se potolea numaidecât și rămânea în urmă, nedumerit în fața celui doborât la pământ, apoi începea să-l miroase pe toate părțile.

Ce putea să gândească oare Albu în clipa aceea, când tremura de spaimă? „Tâlharul are să mă muște?” se întreba poate. Dar, după ce-l mirosea, dulăul îl lăsa în pace, poate fiindcă nu găsisese la el nimic care să-l atragă. Albu sărea numaidecât pe labe și pornea pe urma tovarășilor lui, risipiți în goană după vreo cățea.

Albu știa foarte bine că, niciodată cățeaua nu se va coborî până la el, fiindcă era prea mândră pentru asta, dar, șchiopătând de departe în urma ei, era pentru el o mângâiere în nenorocire.

Când era vorba de cinste, nu-l chinuia decât un singur gând; pierzându-și cu desăvârșire nădejdea pentru viitor, se străduia să aibă totdeauna burta plină și asta o dovedea cu toată obrăznicia. Odată încercai să-l mângâi. Pentru el fu o uimire atât de neașteptată încât se trânti numaidecât la pământ pe cele patru labe și începu să latre de bucurie. Fiindcă îmi era milă de el, îl mângâiam deseori; astfel, de câteori mă vedea, începea să latre pe un ton plângător și țipa în spre mine, oricât de departe m'aș fi aflat. Il găsirăm într'un șanț din spatele temniței, sfâșiat de alți câini.

Kultiapka era cu totul altă fire. Nu știu de ce-l adusesem în temniță dintr'un șantier unde se născuse; îmi plăcea să-i dau de mâncare și să-l văd crescând.

Bursuc îl luă mai târziu sub ocrotirea lui și dormeau

împreună. Când cățelul se mări, avea pentru el unele slăbiciuni, îl lăsa să-l muște de urechi, să-l tragă de păr; se juca cu el, cum se joacă toți câinii mari cu cei mărunți. Lucru ciudat, însă, Kultiapka nu creștea de loc în înălțime; se lungea mereu și se îngreșea: avea un păr stufos și sur ca de șobolan; o ureche îi sta dreaptă, cealaltă atârna într-o parte. Fire aprinsă și neastâmpărată, ca mai toți câinii tineri ce latră de bucurie când își văd stăpânii și le sar în piept să-i lingă pe obraz, nu căuta să-și ascundă pornirile: „Numai bucuria să-mi fie luată în seamă, celelalte ducă-se dracului!” își zicea el parcă.

Oriunde m'aș fi găsit, la strigătul de Kultiapka venea numaidecât; răsărea dintr'un colț, de sub pământ și alerga spre mine, c'o însuflețire gălăgioasă, rostogolindu-se ca o minge și lătrând.

Il iubeam foarte mult; părea că soarta îi hărăzise numai bucurie și mulțumire pe pământ, dar într'o zi ocnașul Neustroief, care lucra pantofărie de damă și tăbăcea piei, îl zări: pe semne ceva tainic îl călăuzea, fiindcă numaidecât îl strigă pe Kultiapka, îi pipăi pielea și începu să-l mângâe. Câinele, care nu bănuia nimic, latră de bucurie, dar a doua zi nu-l mai văzui. Il căutai multă vreme, în zadar însă; în cele din urmă, după două săptămâni, aflai ce se petrecuse. Pielea lui Kultiapka îi plăcuse lui Neustroief, care-l jupuisese ca să îmblănească niște ghetete de catifea poruncite de nevasta unui judecător. Mi le arătă când erau gata: într'adevăr, blana dinăuntru era minunată. Bietul Kultiapka!

Mulți ocnași se îndeletniceau cu tăbăcitul pieilor și uneori aduceau în temniță câini de pripas cu blana frumoasă pe cari, după câteva clipe, nu-i mai vedeai. Erau câini furați și cumpărați. Mi-aduc aminte că într'o zi zării doi

ocnași în dosul bucătăriei, sfătuindu-se și plănuiind ceva tainic. Unul din ei ținea de sgardă un câine negru foarte frumos, de neam bun. Un ticălos de lacheu îl furase de la stăpân și-l vânduse ocnașilor pentru treizeci de copeici. Se pregăteau să-l spânzure; asta era foarte ușor; îl ju-puiiau și-i aruncau hoitul într'o groapă de gunoaie, săpată în colțul cel mai îndepărtat al curții, care în zilele călduroase de vară, răspândea un miros nesuferit, fiindcă o curățau rareori. Imi venea să cred că bietul dobitoc își pricepea soarta. Ne privea cu ochi neliniștiți, îndurerați, pe fiecare în parte; din când în când, îndrăznea să dea din coada stufoasă ce-i atârna între picioare, ca să ne îmbânzească prin încrederea ce ne-o arăta. Mă grăbii să plec și-i lăsai pe ocnași car își făcură treburile fără nicio piedică.

Gâștele, deasemeni, se pripășiseră în temniță întâmplător. Cine îngrijea de ele? Ale cui erau? Nu știu. Cu toate astea înveseleau totdeauna pe ocnași și, din această pricină, își câștigaseră o faimă în oraș. Crescuseră în temniță și cartierul lor general se afla în bucătărie, de unde ieșeau stoluri în clipa când ocnașii porneau la lucru. Când auzeau toba sbârnâind, în vreme ce ocnașii se îndreptau spre poarta dela intrare, gâștele porneau în urma lor găgâind și bătând din aripi, apoi săreau una după alta pragul înalt al porții; iar când ocnașii își vedeau de treburi, ele ciuguleau la câțiva pași de ei.

— „Uite, trec ocnașii cu gâștele lor!“ ziceau trecătorii.

— „Cum le-ați obișnuit să vă urmeze?“ ne întrebau unii. „Iată bani, vreau să le cumpăr!“ făcea alutul băgând mâna în buzunar. Dar, cu toată dragostea ce-o aveau pentru ele, ocnașii le gâtuiră în cinstea nu știu cărui sfârșit de post.

Nimeni nu s'ar fi gândit să-l tae pe Țapul Vaska, dacă nu s'ar fi ivit o împrejurare oarecare. Nu știu cum se pripășise în temniță, nu știu cine-l adusese; era un ied alb, foarte frumos. După câteva zile, toți îl priveau cu bucurie și ajunsese un prilej de mângâiere și de petreceri. Fiindcă era nevoie de-o pricină oarecare, ca să fie ținut în temniță, ocnașii mărturisiră că trebuia să fie un Țap la grajd ¹⁾; cu toate astea el nu-și petrecea vremea decât la bucătărie și parcă se simțea bine în orice parte s'ar fi găsit. Acest dobitoc drăgălaș făcea fel de fel de nebunii, sărea pe mese, se lupta cu ocnașii, venea în fugă de câte ori îl chemai și era totdeauna sburdalnic și neastâmpărat.

Intr'o seară, Lesghinul Babai, așezat pe pragul cazărmei, în mijlocul altor ocnași, se prinsese la luptă cu Vaska, ale cărui coarne erau lungi. Iși ciocniră câțeva vreme frunțile — lucru peste măsură de plăcut ocnașilor; — deodată însă Vaska sări pe treapta cea mai de sus a scării și, în clipa când Babai încerca să se apere, se ridică deodată pe picioarele dinnapoi și-l lovi pe Lesghin cu copitele în ceafă, din toate puterile, spre marea bucurie a tuturor și mai ales a lui Babai. Intr'adevăr, îl iubeam foarte mult pe Vaska al nostru.

Când ajunse în vârsta bărbăției, după sfaturile și părerile fiecăruia, ne hotărârăm să-l scopim, mai ales că aveam în temniță veterinari foarte buni. „Cel puțin nu va mirosi a Țap“, ziceau ocnașii. Atunci Vaska începu să se îngrașe într'un chip uimitor; trebuie să adaug însă că i se da mâncare cât poftea. Deveni un Țap frumos, cu coarne minunate și de-o mărime neînchipuită, aproape că-i atârna

1) Ca să scape caii de păduchi; în Rusia nu se țesală decât caii de lux.

burta de pământ. Ne întovărășea totdeauna la lucru, spre marea bucurie a ocnașilor și a trecătorilor, căci toată lumea îl cunoștea pe Vaska. Dacă lucrau pe malul râului, ocnașii tăiau crângi și frunze de salcie și culegeau flori de prin șanțuri ca să-l gătească pe Vaska; îi împleteau flori și frunze între coarne și-i împodobeau spatele cu mănunchiuri. Atunci Vaska se întorcea în fruntea convoiului, gătit și mândru parcă; ai noștri veneau în urma lui, mulțumiți că-l văd atât de frumos.

Dragostea ce-o purtau țapului merse atât de departe încât mai mulți ocnași fură de părere să-i poleiască coarnele. Dar asta rămăsese un plan ca oricare altul. Il întrebai pe Achim Achimici, cel mai bun argintar din temniță după Isaia Fomici, dacă într'adevăr se puteau polei coarnele țapului. El privi cu luare aminte coarnele lui Vaska, rămase pe gânduri o clipă și-mi spuse că putea s'o facă, dar nu ținea mult, și-apoi era un lucru de prisos. Nu m'am gândit la asta.

Vaska ar mai fi trăit poate mulți ani în temniță și-ar fi murit de îngrășăminte, dacă, într'o zi, întorcându-se de la lucru în fruntea ocnașilor, nu s'ar fi întâlnit cu maiorul, care tocmai trecea în trăsură. Țapul era gătit și cu părul inelat.

— „Oprește! urlă maiorul; al cui e țapul ăsta?“ I se spuse. „Cum, un țap în temniță și asta fără voia mea! Subofițer!“ Subofițerul primi poruncă să-l tae numaidecât, să-l jupoaie și să-i vândă pielea la târg; banii câștigați trebuia vărsați în casieria temniței; carnea, porunci, de asemeni, s'o facă ciorbă cu varză acrå pentru ocnași. Se vorbi multă vreme de această întâmplare în temniță; oamenilor le părea rău de țap, dar nimeni nu se putuse împotrivi maiorului. Vaska fu găduit lângă groapa ce slujea

de privată. Un ocnaș cumpără toată carnea, c'o rublă și cincizeci de copeici. Cu banii se cumpără pâine albă pentru toată lumea; cel care cupărase țăpul, vându apoi carnea friptă în bucăți. Era minunată.

Am avut câțeva vreme în temniță un vultur de stepă, de neam pitic. Il adusesse un ocnaș rănit și aproape mort. Toată lumea se strânsese în juru-i, nu putea să sboare; aripa dreaptă îi atârna într'o parte, frântă, și-un picior era scrântit. Privea cu ochi aprinși de mânie această mulțime curioasă și căsca din ciocul încovoiat, parcă n'ar fi vrut să-și dea viața pe nimic. Când lumea se împrăștie, după ce-o privise îndeajuns, pasărea schiloadă porni, sărind în piciorul cel sdravăn și bătând dintr'o aripă, să se ascundă în colțul cel mai dosnic din temniță, se ghemui sub gard și rămase într'o crăpătură, nemișcată.

În cele trei luni cât rămase în temniță, nu ieși nicio dată din ascunzătoare. La început, oamenii se duceau să-l privească și îndemnau pe Bursuc să-l latre; câinele se arunca înainte-i cu furie, dar nu se apropia prea mult, lucru care îi înveselea mult pe ocnași.

— „Sălbatecă pasăre! Nu-i arde de glumă!“ Dar lui Bursuc nu-i mai era frică în cele din urmă și începu să chinuiască biata pasăre; când îl asmuțeau, apuca vulturul de ariba bolnavă; el se apăra cu ciocul și cu ghiarele, ghemuindu-se și mai mult în colțul lui, c'o înfățișare măreată și sălbatecă, asemeni unui rege rănit care privește țintă mulțimea.

Cu timpul, lumea începu să se plictisească; vulturul fu uitat cu desăvârșire; în fiecare zi însă cineva îi aducea o bucată de carne proaspătă și-o strachină cu apă.

La început, vreme de câteva zile, vulturul nu vru să mănânce nimic; se hotărî în cele din urmă să ia tot ce i

se da, dar niciodată nu primea mâncare din mâna cuiva și nu mânca de față cu toată lumea. Isbutii de câteva ori să-l privesc de departe. Când nu zărea pe nimeni, ori se credea singur, cuteza să iasă din ascunzătoare și începea să schiopăteze pe lângă zid vreo doisprezece pași, apoi se întorcea și începea din nou acelaș lucru, parcă cineva îi poruncise să facă mereu această plimbare întăritoare.

De îndată ce mă vedea, căuta să se ascundă numaidecât în colțul lui, sărind și schiopătând; cu capul întors pe spate, cu ciocul desfăcut, părea că se pregătește de luptă. Dacă încercam să-l mângâi, se făcea și mai îndărătnic: nu vru niciodată să-mi ia din mână bucata de carne pe care i-o întindeam și mă țintui c'o privire răutăcioasă tot timpul cât mă aflam lângă el. Singuratec și neînduplecat, își aștepta moartea disprețuind toată lumea și rămânea veșnic îndărătnic. În cele din urmă ocnași își aduseră aminte de el, după două luni nesfârșite de uitare, și-i arătară o draogste neobișnuită. Se înțeleseră să-i dea drumul.

— Să moară, dar cel puțin să moară liber, ziceau ei.

— Negreșit; o pasăre liberă și neatârnată ca el nu se poate obișnui cu temnița, adăogau alții.

— Nu seamănă cu noi, zise unul.

— Și vezi, e pasăre, pe când noi suntem oameni.

— Vulturul, tovarăși, e regele pădurilor... începu Skuratof, dar în ziua aceea nimeni nu mai vru să-l asculte.

Intr'o după amiază, pe când toba vestea începerea lucrului, cineva luă vulturul, îi legă ciocul, fiindcă mereu căuta să se apere, și-l scoase din temniță. Cei doisprezece ocnași cari alcătuiau convoiul, erau tare mirați să vadă încotro are să pornească vulturul. Lucru ciudat, așteptau asta cu atâta nerăbdare, parcă lor li s'ar fi îngăduit libertatea.

— Ei, ticăloasă pasăre, vrei să-i faci bine și ea îți sfâșie mâna drept mulțumire! zicea ocnașul care-o ducea în pumni, privind parcă cu dragoste pasărea răutăcioasă.

— Las-o să sboare, Mikita!

— Nu-i place să stea închisă. Dă-i drumul, să se bucure de libertate.

O aruncară de pe mal în stepă. Era spre sfârșitul toamnei, într'o zi rece și cețoasă. Vântul sufla din stepa pustiiată și se tânguia prin iarba ofilită, uscată. Vulturul o porni în goană, bătând din aripa frântă, dornic parcă să scape de noi cât mai în grabă și să se vadă la adăpost de privirile noastre. Ocnașii îi urmăreau cu luare aminte capul rătăcit printre buruieni.

— Il vedeți? zise unul, pe gânduri.

— Nu se mai uită în urmă, adăogă altul. Nu s'a uitat nici cel puțin odată în urmă.

— Ai crezut, poate, c'o să-ți mulțumească? făcu al treilea.

— Ei da, e liber. Acum își dă seama de libertate.

— Da, libertatea.

— N'o să-l mai vedem, tovarăși.

— Ce stați acolo? La drum, marș! strigară soldații de pază. Și toți porniră domol la lucru.

VII

PLÂNGEREA

La începutul acestui capitol, editorul **Amintirilor** răposatului Alexandru Petrovici Goriancikof, se simte dator să dea cetitorilor lămurirea următoare:

„In cel dintâi capitol al **Amintirilor din casa morților**, se spun câteva cuvinte cu privire la un paricid nobil prin naștere, luat ca pildă de nesimțirea cu care ocnașii vorbesc de nelegiuirile pe cari le-au săvârșit. Se mai spune, deasemeni, că în fața judecății nu voise să mărturisească nimic, dar că, mulțumită deslușirilor tuturor acelor ce cunoșteau amănuntele acestei întâmplări, vinovăția lui nu mai putea fi pusă câtuș de puțin la îndoială.

„Acești cunoscători povestiră autorului acestor **Amin-tiri** că ucigașul era un desfrânat îngropat în datorii până în gât și că-și omorâse pe tatăl său ca să puie mâna pe avere cât mai în grabă. De altfel, tot orașul, în care avea slujbă ucigașul, povestea întâmplările în acelaș chip, astfel că editorul **Amintirilor** de față e pe deplin lămurit.

„In sfârșit, se mai spunea că acest ucigaș, chiar în temniță, era cel mai neastâmpărat și mai obraznic dintre oșândiți, că era un om zăpăcit și disprețuit de toți, înzes-trat însă cu oarecari cunoștinți și că autorul **Amintirilor**

nu băgase niciodată de seamă să-l fi văzut pornit în sprele, deaceea adăoga: „Prin urmare, nu l-am crezut niciodată vinovat“.

„Acum câtăva vreme, editorul **Amintirilor din casa morților** a primit din Siberia vestea că ucigașul era nevinovat și că îndurase cei zece ani de muncă silnică în zadar, nevinovăția lui fiind pe deplin recunoscută. Adevărații ucigași fuseseră prinși și mărturisiseră totul, în vreme ce nenorocitul osândit pe nedrept era pus în libertate. Editorul nu se poate îndoii de adevărul cuprins în vestea primită...

„E de prisos să mai adaog ceva. La ce bun să mai stăruim asupra grozăviei pe care-o ascunde fapta în sine? Și de ce să mai vorbim de-o viață zdrobită din pricina unei astfel de învinuiri? Faptele vorbesc îndeajuns prin ele.

„Ne gândim însă că, dacă astfel de greșeli sunt cu putință, însăși puțința lor adaogă povestirii noastre ceva nou și neașteptat, ele ajută la întregirea și deslușirea celor înfățișate în **Amintirile din casa morților**...”

Și acum să ne urmăm povestirea.

Am spus că, în cele din urmă, mă obișnuisem cu viața de temniță, dar acest „în cele din urmă“ se ivise cu greu și mă chinuise îndelung. Intr'adevăr, îmi trebui un an întreg până să mă obișnuiesc și acest an îl voi socoti totdeauna cel mai groaznic din viața mea; deaceea mi s'a întipărit în minte, până la cele mai mici amănunte. Imi vine să cred că oricând mi-aș putea aduce aminte de fiecare ceas, de fiecare clipă.

Am mai spus, iarăși, că nici ceilalți ocași nu se puteau împăca cu viața lor. În cel dintâi an, mă întrebam dacă într'adevăr erau atât de potoliți pe cât păreau. Asta căutam să o cercetez foarte deaproape. După cum am arătat mai

sus, toți ocașii se simțeau parcă străini în temniță; nu se simțeau în larg și-apoi, le părea că se aflau la un han, în treacăt, și că făceau un popas ca oricare altul. Acești oameni, înstrăinați pentru toată viața, păreau, unii neastâmpărați, alții îndurerați, dar fiecare se gândea la ceva cu neputință. Această veșnică neliniște, pe care deabia o puteai bănuși, înflăcărarea și nerăbdarea unor nădejdi mărturisite fără voe, dar atât de departe de realitate încât păreau mai mult o nebunie, toate învăluiau într'o ciudățenie neobișnuită locul ce părea că-și păstrează originalitatea tocmai sub o astfel de înfățișare. Simțiai, când intrai acolo, că în afară de temniță nu mai putea fi ceva asemănător. Aci toată lumea visa; asta îți sărea în ochi de la început; era un fel de nedumerire chinuitoare; tocmai această visare neîntreruptă da celor mai mulți ocași o înfățișare întunecată, posomorâtă, bolnăvicioasă chiar. Aproape toți erau tăcuți și supărăcioși; nu le plăcea să-și desvăluie gândurile ascunse. Deaceia disprețuiau sinceritatea și buna credință. Cu cât nădejdiile erau mai greu de împlinit, cu atât ocașul visător își mărturisea lui însuși neputința de-a le împlini vreodată, și cu atât mai mult și le închidea ca pe-o comoară în adâncul sufletului, fără să se lipsească de ele vreodată. Ii era rușine să le mărturisească? Firea țaranului rus e atât de hotărâtă și atât de cumpănită în felul ei de a vedea, atât de neînduplecată față de nesocotințele ei!...

Poate că tocmai nemulțumirea de sine pricinuia această neînduplecare în legăturile lor zilnice și această cruzime batjocoritoare față de ceilalți ocași. Dacă unul, mai încrezător ori mai nerăbdător decât alții, rostea cu glas tare ceea ce pentru toți rămânea o taină și se avânta în lumea visurilor, clădindu-și castele în Spania, era oprit numai-

decât cu asprime, urmărit și împovărat de dispreț. Am băgat de seamă că cei mai aprigi asupritori erau tocmai acei ce se întrecuseră cu visurile nesocotite și nădejile zadarnice.

Am mai spus că oamenii simpli și neștiutori erau priviți ca niște dobitoace nevrednice, pentru cari nu puteai avea decât dispreț.

Ocnașii erau atât de arțăgoși și de neîncredători, încât urau pe cei nepăsători și lipsiți de mândrie. În afară de acești flecari, iscusiti, ceilalți ocnași se împărțeau în buni și în răi, în voioși și posomorâți. Cei din urmă erau cei mai mulți; dacă din întâmplare se aflau și printre ei flecari, erau de obicei niște îndărătnici clevetitori și uricioși, cari se amestecau totdeauna în treburile altora, cu toate că se fereau să-și desvăluie cuiva sufletul ori gândurile ascunse; asta nu era îngăduit, nu trebuia nimeni s'o facă. Cât despre cei buni, — prea puțini la număr, — erau oameni potoliți cari își tănuiau nădejile cu îndelungă răbdare; aveau mai multă încredere în visuri decât ocnașii posomorâți.

Dar am băgat de seamă că mai era în temniță și-un alt soi de oameni: desnădăjduiți, ca bătrânul din Strarodub, de pildă; aceștia însă erau cei mai puțini.

Bătrânul îți părea liniștit ca înfățișare, dar după unele semne aveai tot dreptul să presupui că starea minții lui era de nesuferit, groaznică; avea însă o scăpare, o mângâiere: ruga și gândul că era un martir.

Ocnașul, adâncit totdeauna în citirea Bibliei, de care am vorbit mai sus, care înnebuni și se năpusti asupra maiorului cu o cărămidă în mână, era poate unul dintre cei înstrăinați cu desăvârșire de ori ce nădejde: cum nu e cu putință să trăești fără vreo nădejde, el își căutase moartea

în chinurile pe cari singur și le pregătea. Mărturisi că se năpustise asupra maiorului fără nici un pic de ură, numai ca să poată suferi. Cine știe ce neliniște psihologică se petrecuse în sufletul lui? Nici un om nu poate trăi fără o țintă oarecare și toți sufăr ca să-și ajungă scopul. De îndată ce ținta și nădejdea te părăsesc, neliniștea face din om un monstru... Ținta fiecăruia dintre noi nu era alta decât libertatea și scăparea din temniță.

Incerc să-i așez pe ocași în diferite categorii, după felul lor de-a fi: e cu puțință? Realitatea e atât de schimbătoare că scapă din plasa celor mai înțelepte propuneri ale gândirii abstracte; ea nu îngăduie clasificări netede și hotărâte.

Realitatea cată veșnic spre îmbucătățire, spre o nesfârșită varietate. Fiecare dintre noi își avea o viață a lui, lăuntrică, firească, în afară de viața oficială a temniței.

Dar, cum am mai spus, n'am putut pătrunde în adâncurile acestei vieți lăuntrice la începutul osândei, fiindcă toate manifestările din afară îmi răneau sufletul și-l umpleau de-o tristețe negrăită. Mi se întâmpla uneori să-i urăsc pe acești martiri ce sufereau ca și mine. Ii invidiam fiindcă se aflau între ai lor, fiindcă se puteau înțelege; de altfel, această tovărășie sub bici și bățai, această viață laolaltă, silită, le era și lor tot atât de nesuferită și fiecare se străduia să trăiască retras. Această invidie, care mă chinuia în clipe de amară neliniște, își avea oarecum drepturile ei, fiindcă toți acei cari spun că un nobil, un om instruit, nu îndură mai mult decât țăranul la munca silnică, se înșeală cu desăvârșire. Această părere am auzit-o și-am uitat-o. La urma urmei, ideea ar părea dreaptă și binevoitoare; toți ocașii sunt oameni! Nu-i așa, însă; nu trebuie să se piardă din vedere o mulțime de

încurcături practice pe cari nu le poți înțelege dacă nu le-ai încercat în viața reală. Nu vreau să zic prin asta că nobilul, om instruit, simte mai mult și îndură mai mult, tocmai fiindcă e mai simțitor. Sufletele omenești nu se pot întru nimic asemui; nici chiar înțelepciunea și învățătura nu pot născoci tiparul după care să se croiască pedepsele.

Sunt cel dintâi gata să adeversc că printre acești martiri, într'o lume cât mai puțin instruită și cât mai josnică, am întâlnit trăsături de înaltă desvoltare morală.

Astfel, în temnița noastră, erau oameni pe cari îi cunoșteam de câțiva ani, dar pe cari îi socoteam fiare și pe cari îi disprețuiam tocmai pentru asta; deodată, însă, în cea mai neașteptată clipă, sufletele lor se revărsau, fără să-și dea seama, cu atâta bogăție de simțire și de prietenie, cu o atât de adâncă înțelegere a suferințelor altora și-a îndurării lor, încât părea că ți se smulge o pânză de pe ochi; la început nedumerirea era atât de puternică încât nu-ți venea să crezi în tot ce văzuseși și auziseși.

Apoi, lucrurile se petreceau dimpotrivă: omul instruit se desvăluia uneori drept cea mai josnică fiară, printr'o obrăznicie de neiertat; cea mai largă bunăvoință din lume n'ar fi fost în stare să-i dăruiască blândețe și îngăduință.

Nu voi spune nimic de schimbarea obiceiurilor, de felul de viață al fiecăruia, de hrană și de alte lucruri cari sunt mult mai chinuitoare pentru nobil decât pentru omul din popor, care de multe ori crapă de foame în libertate, în vreme ce la temniță e îndestulat cu de toate. Nu mă voi opri la toate astea. Să zicem că pentru omul înzestrat cu oarecare tărie de caracter, astea sunt nimicuri față de multe alte lipsuri; și cu toate astea, a-ți schimba felul de trai nu e ușor lucru, nici de prea mică însemnătate. Sta-

rea ocnașului însă cuprinde grozăvii în fața cărora te cutremuri, chiar dacă ne-am opri numai la mizeria ce te înconjoară, la murdăria și neîndestularea hranei, la neliniștea ce te înăbușe și te omoară.

Lucrul cel mai de seamă e, că după două ceasuri, ori care nou venit în temniță e la fel cu toți ceilalți; **e la el** și se bucură în tovărășia ocnașilor de drepturile ce sunt ale oricui: e înțeles și el, la rându-i; înțelege toate astea, socotindu-se **de-ai lor**, lucru care nu se poate întâmpla cu un nobil. Oricât de drept, de bun și de înțelept ar fi, toți îl vor urî și-l vor disprețui ani întregi la rând, nu-l vor putea pricepe și, mai ales, nu-l vor crede. Nu va fi nici prietenul, nici tovarășul lor și, dacă în cele din urmă, ajunge să scape de ocară, pentru ei va rămâne tot străin și va îndura cu amărăciune, totdeauna, o tristă singurătate și-o viață îndepărtată de-a lor. Acest gol din juru-i se face uneori fără vreun gând rău din partea ocnașilor, fiindcă ei nu-și dau seama. Nu e din ceata lor și atât. Nimic mai groaznic decât să trăiești într'o lume străină de tine.

Țăranul, surghiunit din Taganrog în portul Petropavlovsk, va găsi și aci țărani ruși de-ai lui, cu cari se va înțelege și va putea trăi în tovărășie; în mai puțin de două ceasuri se vor lega și vor trăi liniștiți în aceeași izbă, ori în aceeaș baracă. Nu-i acelaș lucru cu nobilii: o prăpastie adâncă îi desparte de popor; asta se bagă mai bine de seamă atunci când nobilul își pierde drepturile și devine și el un om din popor.

Și chiar dacă toată viața ai fi zilnic în bune legături cu țăranul, chiar dacă patruzeci de ani în șir ai trăi numai în tovărășia lui, prin slujbă, prin îndeletnicirile tale, de pildă, și rămâi un binefăcător și un adevărat părinte pen-

tru acest popor, — niciodată n'ai să-l poți cunoaște cum trebuie. Tot ce îți va părea că știi, nu va fi decât o amăgire și-atât. Cei ce cetesc aceste rânduri vor spune că nu-i adevărat, dar sunt încredințat că dau aci o deslușire temeinică. Sunt încredințat de asta nu numai din teorie, fiindcă ași fi cetit undeva o anumită părere, ci fiindcă viața reală mi-a lăsat timp destul ca să-mi pot cerceta pe deplin încredințările. Și lumea poate să-și dea seama până la ce punct e adevărat și temeinic în spusele mele.

Dela început întâmplările veniră să pună temei pe credințele mele și avură o înrâurire bolnăvicioasă asupra felului meu de-a fi.

În cea dintâi vară mă plimbam singuratec prin temniță. Am mai spus că mă aflam într'o stare morală ce nu-mi îngăduia să-i judec ori să-i deosebesc pe ocașii cari, mai târziu, m'ar fi putut iubi, fără să fie însă vreodată tovarășii mei de fiecare clipă. Aveam și eu tovarăși, foști nobili, dar tovarășia lor nu-mi convenea câtuși de puțin. Aș fi vrut să nu mai văd pe nimeni, dar unde puteam să mă ascund?

Iată o întâmplare, care de la început mă făcu să-mi dau seama de singurătatea și ciudățenia stării mele în temniță.

Intr'o zi din August, o zi frumoasă și călduroasă, pe la un ceas după amiază, vreme în care de obicei lumea se odihnea, mai înainte de a începe lucrul, ocașii se ridicară deodată ca un singur om și se înșirară în curte. Nu știam nimic încă în clipa aceea. Eram atât de adâncit în lumea gândurilor mele încât nu'mi dam seama de ce se petrecuse în juru-mi. De trei zile, cu toate astea, ocașii erau într'un veșnic neastâmpăr. Poate că acest neastâmpăr începuse mai de mult, cum am înțeles mai târziu, când

mi-am adus aminte de anumite crâmpee din convorbirile lor și mai ales de neliniștea lor, din ce în ce mai puternică, de tainicul neastâmpăr în care se aflau de câtăva vreme.

Mă gândeam că toate erau pricinuite de munca prea oboșitoare din timpul verii, de zilele lungi, istovitoare, de visurile ce sburau fără voe spre libertatea și liniștea pădurilor, de nopțile prea scurte, în cari nu ne puteam odihni îndeajuns. Poate că toate astea se închegaseră deodată și adevărata pricină nu era decât hrana.

De câteva zile ocașii se plângeau cu glas tare și făceau gălăgie prin cazarmă, mai ales când se aflau la bucătărie, la amiază și seara; se încercase schimbarea unuia dintre bucătari, dar după două zile, cel nou fu gonit și'n locul lui fu pus cel vechi. Intr'un cuvânt, toată lumea era neastâmpărată.

— Ne prăpădim muncind și nu ni se dă de mâncare cum trebuie, se plângeau unii în bucătărie.

— Dacă nu-ți place, poruncește să ți se pregătească ceva mai bun, adăoga un altul.

— Ciorba de varză acră e foarte bună, mie-mi place, zicea un al treilea, — e minunată.

— Dar dacă ți s'ar da să mănânci numai burtă de vacă, ți-ar plăcea multă vreme?

— Așa e, ar trebui să ne dea carne, — zise un al patrulea; ne istovim în fabrică; și, pe legea mea, după ce-ți sfârșești lucrul, ți-e foame: burta de vacă nu te satură.

— Așa e, mâncarea asta nu e bună de nimic.

— Iși umplu buzunarele, n'ai grije.

— Asta nu e treaba ta.

— Dar a cui? Burta e a mea. Dacă ne plângem toți, să vedeți că toate au să se schimbe.

— Să ne plângem?

— Da.

— Crezi că nu ne-au bătut îndeajuns de câte ori ne-am plâns? Zăpăciturile !

— Așa e, adăogă altul cu amărăciune; tot ce se face în grabă, nu e bine făcut. Ei bine, spune-mi de ce ai să te plângi?

— Îți spun, de ce nu ! Dacă merge toată lumea, merg și eu, fiindcă mor de foame. N'au de ce se plânge toți acei cari mănâncă din banii lor, dar când mănâncă dela cazan...

— Are ochi scăpărători, ticălosul... I s'aprind de câte ori vede ceva ce nu-i al lui.

— Ei bine, tovarăși, de ce nu ne hotărâm odată? Am suferit destul: ne jupoaie tâlharii! Haidem !

— La ce bun? Vrei să-ți mestece bucățile și să ți le vâre în gură, hai? Ia uitați-vă la el; ar mânca, dar să-i mestece alții mâncarea. Aci ne aflăm doară la munca silnică.

— Asta e pricina.

— Și ca totdeauna, poporul crapă de foame, iar șefii își rotunjesc buzunarele.

— Așa e. **Opt-ochi** al nostru ați văzut cum s'a îngrășat. Și-a cumpărat o pereche de cai suri.

— Nu-i place să bea, zise un ocnaș în batjocură.

— S'a bătut la cărți, acum câtăva vreme, cu veterinarul. A jucat două ceasuri fără un ban în buzunar. Fedka mi-a spus.

— Iată de ce ni se dă ciorbă de varză acră cu burtă de vacă.

— Sunteți niște nemernici ! Asta parcă ne privește pe noi ?

— Da, dacă ne plângem toți, să vedeți cum au să se schimbe lucrurile. Să ne hotărâm odată.

— Să se schimbe? Iți vâra un pumn în gură și-atât.

— Il dăm în judecată.

Ocașii erau foarte nemulțumiți, căci, într'adevăr, hrana noastră eră proastă cu desăvârșire. Culmea acestei nemulțumiri era groaza, suferința fără sfârșit, așteptarea.

Ocașul e răzvrătit și nemulțumit din fire, dar se întâmplă rareori să se revolte în tovărășia altora, fiindcă nu se înțelege niciodată cu nimeni. Fiecare își dă seama de asta, deaceea mai mult înjură decât să ia vreo hotărâre. Totuși, de astădată, neastâmpărul nu rămase fără urmări. În cazarmă se alcătuiău cete de oameni cari țipau, înjurau, aminteau cu ură proasta îngrijire a maiorului și căutau să pătrundă în tainele cele mai adânci. În astfel de afaceri se ivesc totdeauna răzvrătitori și călăuze.

Răzvrătitorii, în astfel de împrejurări, sunt oameni de seamă, nu numai în temniță, dar în orice tovărășie de muncitori, în detașamente și altele. Acest om neobișnuit e veșnic acelaș, pretutindeni și totdeauna: sunt oameni înflăcărați, însetați de dreptate, copilărește și cinstit încredințați de putința neînlăturată a împlinirii visurilor lor; nu sunt mai proști decât alții, sunt unii chiar foarte înțelepți, dar au prea mult avânt ca să poată fi șireți și prevăzători.

Dacă întâlnești oameni cari se pricep să călăuzească masele și să câștige ceea ce vor, aceștia fac parte din alt soi de călăuzitori ai poporului, oameni, de altfel, foarte rari la noi.

Acei, despre care vorbesc, șefi și răzvrătitori, își ajung aproape totdeauna ținta, chiar dacă mai târziu sunt osândiți la temniță și la ocnă. Mulțumită avântului lor, sunt mereu învinși, dar tocmai prin avânt au mai mare înrâurire asupra poporului, care îi urmează cu voioșie, fiindcă

însuflețirea și cinstita lor împotrivire atrag pe ori cine: sunt târâți în gloată până și cei mai nehotărâți. Increderea lor oarbă în izbândă ispitește și oamenii cei mai neîncrezători, cu toate că de multe ori această încredere, care impune, are o temelie atât de nestatornică, atât de copilărească, încât te miri c'a putut cândva să pară un îndemn temeinic. Taina acestei înrâuriri stă în aceea că ei pornesc cei dintâi la luptă, fără teamă. S'aruncă înainte orbește, de multe ori fără să știe cu ce țintă, fără acea fărâșă de iezuitism practic, datorită căruia un om josnic își ajunge scopul de cele mai multe ori și iese alb din butoiul cu negreală. Trebuie să-și spargă capul.

În viața obișnuită sunt oameni obraznici, supărăcioși, de neîngăduit, disprețuitori, adeseori chiar mărginiți peste fire, lucru în care, de altfel, stă întreaga lor tărie. Supărător e însă că niciodată nu se opresc la ceace e de trebuință, la faptele mari, ci se agață veșnic de amănunte, în loc să pornească drept la țintă, de aceea își pierde capul. Dar mulțimea îi pricepe și sunt de temut tocmai din această pricină.

Trebuie să arăt în câteva cuvinte ce înseamnă cuvântul „păs“.

Mulți ocași fuseseră osândiți pentru un astfel de pás; erau oamenii cei mai neastâmpărați; printre ei se afla și un oarecare Martinof, care slujise pe vremuri la huzar și care, nepotolit, mândros și aprins cum era, rămăsese omul cel mai cinstit și mai cumsecade.

Altul, Antonof, se arăta și făcea gălăgie numai de ochii lumii; avea o privire nerușinată și-un zâmbet batjocoritor, era însă deasemeni un om cinstit și cumsecade și foarte înțelept, de altfel.

Ii trec, însă, cu vederea, fiindcă erau prea mulți; Petrof avea obiceiul să umble cu vorba dela unii la alții, vorbea puțin, dar se însuflețea și el tot atât de repede, fiindcă sări cel dintâi din cazarmă când toți ceilalți se adunară în curte.

Sergentul, care îndeplinea însărcinarea de sergent-major, se ivi numaidecât, îngrozit. Strânși laolaltă, ocnașii îl rugară să spuie maiorului că osândiții voiau să-i vorbească și să-l întrebe anumite lucruri. În urma sergentului veniră toți paznicii, cari se înșirară în partea cealaltă, cu fața spre ocnași.

Solia incredințată sergentului era așa de neașteptată că-l îngrozi peste măsură, dar nu îndrăznea să nu dea de veste maiorului cum stau lucrurile, fiindcă, dacă se întâmpla să se revolte ocnașii, Dumnezeu știe ce se mai putea întâmpla.

Toți șefii noștri erau neînchipuit de fricoși în legăturile lor cu ocnașii, — și-apoi, chiar dacă ocnașii s'ar fi răsgândit și s'ar fi împrăștiat, subofițerul trebuia să dea, în orice chip, de veste administrației, în privința celor petrecute. Palid și tremurând de spaimă, porni deadreptul în spre maior, fără să mai încerce să-i împace pe ocnași. Vedea bine că nici unul n'avea de gând să glumească, stând de vorbă cu el.

Fără să știu ce se petrecea, intrai și eu în rând (aflai mult mai târziu amănunțele acestei întâmplări). Credeam că e vorba de vreun control, dar când văzui că lipsesc soldații, cari trebuiau să facă numărătoarea, rămăsei uimit și privii în juru-mi cu nedumerire.

Chipurile ocnașilor erau abătute și posomorâte; unii erau pământii la față. Incrunțați și tăcuți, se gândeau la tot ce trebuia să spună maiorului. Băgai de seamă că

mulți ocnași erau mirați că mă văd printre ei, dar în cele din urmă își căutară de treburile lor. Le părea ciudat că intrasem în rând și aveam de gând să le împărtășesc plângerea; asta n'o puteau crede. Deaceea câțiva se întoarseră din nou în spre mine cu un aer întrebător.

— Ce cauți aici? mă întreabă răstit și aspru Vasile Antonof, care se afla lângă mine, la oarecare depărtare de ceilalți și care, până atunci, se purtase foarte binevoitor cu mine.

Il privii cu totul nedumerit, căutând să-mi dau seama ce însemnau toate astea; bănuiam că în temniță se petrece ceva neobișnuit.

— Ei da, de ce stai aci? Du-te'n cazarmă, îmi zise un tânăr ocnaș militar, pe care nu-l cunoșteam și care îmi păruse un om foarte potolit. Nu te amesteca în treburile noastre.

— Ii văd pe toți în rând, zisei; nu se face numărătoarea?

— S'a vârat și el printre noi, strigă un osândit.

— Gură-cască ! făcu altul.

— Prinzător de muște ! adăogă al treilea cu un dispreț fără margini față de mine. Această nouă poreclă stârni râsul tuturor.

— Se vâra pretutindeni ca niște pui în vată, ticăloșii ! Ne aflăm în temniță, nu-i așa? Ei bine, ei mănâncă pâine albă și purcei de lapte ca niște adevărați boeri ! Nu mănânci din banii tăi? Ce cauți aici?

— D-ta n'ai ce căuta aci, îmi zise Kulikof fără rușine, luându-mă de mână și scoțându-mă din rânduri.

Și el era palid și abătut; ochii negri îi scânteiau; își mușcase buza de jos până la sânge; nu era dintre cei cari așteptau nepăsători ivirea maiorului.

Imi plăcea mult să-l privesc pe Kulikof în astfel de

împrejurări, vreau să zic în clipa când trebuia să se arate întreg cu toate însușirile și cu toate scăderile lui. Se prefăcea mai mult, dar nu putea să facă altfel. Imi venea să cred că și la moarte s'ar fi dus după o oarecare îngrijire, ca un boernaș. Când toată lumea mă tutuia și mă ocăra, el se purta cu mine și mai binevoitor, dar îmi vorbea scurt și hotărât, și n'aștepta să mă împotrivesc.

— Ne-am adunat aci pentru treburi de-ale noastre, Alexandre Petrovici, d-ta n'ai de ce te amesteca în toate astea. Du-te unde vrei și așteaptă... Uite, ai d-tale sunt la bucătărie, du-te la ei.

— Stau acolo la clădură.

Zării, într'adevăr, prin fereastra deschisă, pe cei câțiva Polonezi la bucătărie, împreună cu alți ocnași. Intrai oarecum îngrijorat, întovărășit de râsetele, ocările și cloncăniturile ce înlocuiau în temniță fluerăturile și hui-duielile.

— Nu-mi place!... Clonc! Clonc! Inghite-o!

De când mă aflu în temniță nu fusesem încă batjocorit în așa hal. Clipa aceea fu neînchipuit de dureroasă pentru mine; nu m'aș fi putut aștepta la așa ceva; oamenii erau prea îndârjiți. În prag mă întâlni cu T...vski, un tânăr nobil fără carte, dar o fire blândă și hotărâtă; era singurul dintre nobili pe care ocnași îl cruțau; aproape că-l iubeau; fiecare gest al lui ți-l arăta ca pe-un om înzestrat cu multă tărie și hotărâre.

— Ce faci, Goriancikof? mă întrebă; vino'ncoace.

— Dar ce s'a întâmplat?

— Vor să se plângă, nu știi asta? Dar n'au să izbuțească, cine are să-i creadă pe ocnași? Au să se caute răzvrătorii și, dacă ne amestecăm cu ei, toată vina are să cadă asupra noastră. Adu-ți aminte pentru ce am fost

osândiți! Ei au să fie bătuți și nimic mai mult, dar pe noi au să ne dea în judecată. Maiorul ne urăște și-ar fi fericit să scape de noi; nu ne-ar cruța.

— Ocașii sunt în stare să ne vândă cu mâinile și picioarele legate, adăogă M...tschi pe când intram în bucătărie.

— Nu vor avea niciodată milă de noi, zise și T...vski.

În afară de nobili, se mai aflau în bucătărie vreo treizeci de ocași, cari nu voiau să ia parte la plângerea celorlalți, unii de frică, alții încredințați că o astfel de încercare era de prisos.

Akim Akimici, — vrăjmaș al oricărei plângeri și, mai ales, al hotărârilor ce puteau strica buna rânduială, — aștepta foarte liniștit sfârșitul acestei afaceri, al cărei desnodământ îl lăsa cu desăvârșire nepăsător; era pe deplin încredințat de izbânda grabnică a ordinei și-a autorității administrative.

Isaia Fomici, cu nasul în jos, într'un mare neastâmpăr, asculta la noi cu luare-aminte; părea nespus de îngrozit.

De părerea nobililor polonezi erau și câțiva oameni din popor, de-acelaș neam, și câțiva Ruși, firi sfioase, oameni veșnic tăcuți și prostiți, cari nu îndrăzniseră să se dea de partea celorlalți și așteptau îndurerați sfârșitul acestei întâmplări.

Mai erau și câțiva ocași posomorâți și nemulțumiți, cari rămăseseră în bucătărie, nu de sfială, ci fiindcă socoteau neîndreptătită această revoltă și fiindcă nu credeau în izbânda ei; îmi părea că nu se simțeau bine în clipa aceea și avea o privire cu totul neliniștită. Știau foarte bine că dreptatea era de partea lor, că sfârșitul acestei plângeri va fi acela pe care-l prevăzuseră mai di-

nainte, dar căutau să nu se amestece cu ceilalți, socotindu-se trădători cari își vânduseră tovarășii maiorului.

Iolkin, — șiretul țăran siberian trimis la munca silnică pentru falsificare de bani și care îi luase lui Kuliakof toți clienții din oraș, — se afla și el acolo, împreună cu bătrânul cucernic din Starodub.

Nici un bucătar nu-și părăsise locul, pe semne fiindcă socoteau că ei fac parte din administrație și, prin urmare, după părerea lor, n'aveau de ce s'o vrăjmășească.

— Cu toate astea, îi spusei lui M...tski cu oarecare nehotărâre, în afară de cei de-aici, toți ocnașii sunt acolo.

— Pentru noi ar fi fost mult mai rău dacă i-am fi urmat; și de ce? **Je hais les brigands.** Crezi că au să știe cum să se plângă? Nu știu ce plăcere îi îndeamnă să se vâre singuri în încurcătură.

— Toate au să fie de prisos, zise un bătrân tăcut și morocănos. Almazof, care era de partea noastră, se grăbi să mărturisească acelaș lucru.

— Au să ciomăgească vreo cincizeci dintre ei și-atât.

— A venit maiorul! strigă cineva. Și toată lumea se îndreptă spre fereastră.

Maiorul venise într'adevăr, cu ochelarii pe nas, posomorât, furios, roșu de mânie. Înaintă hotărât, fără să rostească o vorbă, spre rândurile ocnașilor. Într'o astfel de împrejurare se vedea că e tare îndrăzneț, de vreme ce nu se sfia câtuș de puțin; trebuie să adaog însă că mai totdeauna era beat.

În clipa aceea, chipiul lui soios înfășurat cu ștofă portocalie și epoleții de argint înnegrit, aveau ceva sinistru.

În urmă-i venea furierul Diatlof, om bine văzut în temniță, fiindcă el învârtea toate; acest flăcău, stăruitor

și foarte șiret, avea mare trecere pe lângă maior; nu era om rău, deaceia ocnașii erau toți mulțumiți de el.

Sergentul se ivi, deasemeni, întovărășit numai de trei sau patru soldați; — primise, îmi pare, o strașnică muștrare și se mai putea aștepta la alta de zece ori mai mare.

Ocnașii, cari rămăseseră cu capetele goale de când plecase sergentul să dea de veste maiorului, se îndreptară de șale, sprijinindu-se fiecare pe celălalt picior. Rămaseră nemișcați, așteptând cel dintâi cuvânt sau mai degrabă cel dintâi țipăt al stăpânului lor.

Așteptarea nu le fu lungă. La cel de-al doilea cuvânt, maiorul începu să strige cât îl ținea gura; parcă își ieșise din minți. Il zăream dela fereastră, alergând prin fața șirului de ocnași, năpustindu-se asupra lor cu întrebările. Fiind prea departe, nu puteam auzi nici întrebările lui, nici răspunsurile ocnașilor. Il auzeam numai țipând, cu un fel de răcnet surd.

— Nesupușilor!... Să-i biciuiască!... Răzvrătiților!... Tu ești unul dintre răzvrățiți!... Tu ești... făcu el, repezindu-se la unul. N'auzirăm răspunsul, dar, după câteva clipe, îl văzurăm pe ocnaș ieșind din rânduri și îndreptându-se spre corpul de gardă... După el porni altul, apoi altul...

— La judecată!... Toată lumea... Vă... Cine mai e la bucatărie? răcni el, zărindu-ne prin ferestrele deschise. Toți aici!... Să-i aducă pe toți.

Furierul Diatlof se îndreaptă spre bucatărie. Când auzi că noi n'avem de făcut nicio plângere, se întoarse numai-decât să dea de veste maiorului.

— A, ei n'au de făcut nicio plângere! făcu el, coborând glasul cu două tonuri, mulțumit parcă... Nu-i nimic, să-i aducă pe toți aici!

Ieșirăm; parcă-mi era rușine; toți, dealtfel, mergeam cu frunțile plecate.

— A! Prokofief și Iolkin și tu, Almazof! Haide, veniți încoace, grămadă, ne zise maiorul cu glas obosit, dar îmblânzit; privirea lui chiar devenise oarecum binevoitoare.

— Și tu ești aici, M...tski... Inseamnă numele fiecăruia! Diatlof! Inseamnă numele tuturor, pe-al celor mulțumiți de-o parte, pe-al celor nemulțumiți de alta... Să nu uiți pe nici unul... Și'n urmă să-mi dai lista... Am să vă dau pe toți în consiliu... Am să... tâlharilor!

Lista își ajunsese ținta.

— Suntem toți mulțumiți! strigă unul dintre nemulțumiți, cu glas surd, nehotărât.

— A, mulțumiți? Cine e mulțumit? Cei mulțumiți să iasă din rând.

— Noi! Noi! se auziră alte câteva glasuri.

— Sunteți mulțumiți cu hrana ce vi se dă? Va să zică ați fost îndârjiți? Sunt pe-aci răzvrătitori? Cu atât mai rău pentru ei!...

— Doamne! Ce înseamnă asta? făcu un glas în mulțime.

— Cine-a strigat? Cine-a strigat? răcni maiorul, pornind spre partea de unde auzise glasul. Tu ai strigat, Rastorguef? La corpul de gardă!

Rastorguef, un tânăr înalt și grăsuliu, ieși din rând și porni încet spre corpul de gardă. Nu strigase el, însă; dar fiindcă asta era credința maiorului, nu îndrăznea să se împotrivească.

— Te-ai ingrășat, deaceea nu-ți mai place mâncarea! urlă maiorul... Așteaptă, bot gros, peste trei zile n'ai să... Bine, am să vă prăpădesc... Să iasă cei ce nu se plâng!

— Noi nu ne plângem, Înălțime, ziseră câțiva ocași cu glas îndurerat; ceilalți tăceau cu încăpățănare. Maiorul

atât aștepta, însă; găsea mijlocul să descurce lucrurile cât mai în grabă, împăcând pe toată lumea.

— A, acum **nimeni** nu se mai plânge! făcu el, îngânând cuvintele. Am văzut... Știam asta... Sunt numai răzvrătorii de vină... Trebuie să fie răzvrători, urmă el către Diatlof; căutați-i ! Și-acum... Acum e timpul să porniți la lucru. Toboșar, sună!

Rămase până ce văzu că se alcătuesc convoiurile. Ocașii se despărțiră triști, muți, fericiți că pot scăpa din ochii lui. După ce se încheiară convoiurile, maiorul porni la corpul de gardă, unde luă hotărâri cu privire la răzvrători, dar nu fu prea crud. Se vedea că avea de gând să sfârșească cu această afacere cât mai în grabă.

Unul dintre ei povesti mai târziu că-și ceruse iertare și că fusese pus în libertate numaidecât. Fără îndoială, maiorul nu era în toate ale lui; poate-i fusese teamă, fiindcă o revoltă e totdeauna un lucru spinos și, cu toate că plângerea ocașilor nu era câtuș de puțin o răzvrătire (de asta știa numai maiorul nu și comandantul), afacerea era cu desăvârșire neplăcută. Ceeace-l turbura mai mult era hotărârea ocașilor de a se răzvrăti împreună; prin urmare plângerea lor trebuia înăbușită prin orice mijloace.

„Răzvrătorii“ fură și ei liberați numaidecât.

A doua zi, hrana fu ceva mai bună, dar această îmbunătățire nu ținu multă vreme; în zilele următoare maiorul se ivi mai des prin cazarmă și avea totdeauna de pedepsit câte-o neorânduială.

Sergentul venea și pleca, zăpăcit, nemulțumit, parcă nu-și putea veni în fire. Ocașii nu se potoliră cu una cu două, dar neastâmpărul lor nu mai avea nimic asemănător cu cel din trecut: erau îngrijați, nedumeriți. Unii își ple-

cau fruntea și tăceau, pe când alții vorbeau într'una de cele petrecute, bombănind fără să știe de ce. Mulți se învinuiau singuri, cu amărăciune, parcă ar fi vrut să se pedepsească pentru tot ce fuseseră în stare să facă.

— Uite, tovarășe, ia și mănâncă, zicea unul.

— Unde e șoarecele care a vrut să lege clopoțelul de coada pisicii?

— Știu să ne domolească cu ciomagul; asta e! Să mulțumim lui Dumnezeu că n'am mâncat toți bătae.

— Gândește-te mai mult și sporovăește mai puțin, fiindcă e mult mai bine!

— Dar cine te-a pus să-mi dai lecții? Ce, nu cumva ești profesor?

— Da, trebuie să fi dojenit.

— Dar cine ești tu?

— Eu sunt om; tu ce ești?

— Ciolan pentru câini, asta ești...

— Ba tu ești...

— Haide, destul! Ce vă tot certați? li se striga din toate părțile.

Chiar în seara răscoalei mă întâlnii cu Petrof în dosul căzărnilor, după ce ne întorsesem dela muncă. Mă căuta. Gângăvi două trei cuvinte de neînțeles, în vreme ce venea în spre mine și tăcu numaidecât, pornind la întâmplare alături de mine. Imi simțiam inima încă îndurerată după cele întâmplare și crezui că Petrof avea să-mi dea vreo lămurire.

— Ia spune, Petrof, îl întrebai, ai voștri nu sunt supărați pe noi?

— Cine să fie supărat? îmi zise el, parcă trezindu-se din somn.

— Ocașii, împotriva noastră... a celor nobili.

— Dar pentru ce să se supere?

— Ei, fiindcă nu ne-am dat de partea lor.

— Dar ce v'ar fi îndemnat să vă răsculați? îmi răspunse el, străduindu-se să înțeleagă ceea ce spuneam, — d-voastră mâncați deosebit.

— Doamne, dar sunt și dintre ai voștri, cari nu mă-nâncă de la cazan și cu toate astea s'au răsculat alături de voi. Trebuia să vă susținem... ca să ne arătăm tovarăși.

— Ia lasă-mă, d-voastră sunteți tovarăși cu noi? mă întrebă el mirat.

Îl privii: nu mă înțelegea și nu-și da seama de ce voiam să-i spun; eu, în schimb, îl pricepeam foarte bine.

Pentru întâia oară, un gând ce-mi chinuia mintea de multă vreme, se lămuri pe deplin: începui să-mi dau seama de ceea ce îmi părea nedeslușit până atunci. Înțelegeam că niciodată n'am să pot fi tovarăș cu ocnașii, chiar dacă ași fi fost osândit pe viață. Infățișarea lui Petrof din clipa aceea mi-a rămas intipărită în minte. În cuvintele lui: „Ia lasă-mă, d-voastră sunteți tovarăși cu noi?” era un adevăr atât de copilăresc, o mirare atât de nevinovată, încât mă întrebam dacă nu cumva ascunde o urmă de batjocură, un sâmbure de răutate.

Nu, nu eram tovarășul lor și-atâta tot. Tu ia-o la dreapta, noi pornim la stânga; tu-ți ai treburile tale, noi pe-ale noastre.

Credeam că'n urma răscoalei aveau să ne sfâșie fără milă și că viața pentru noi va deveni un iad; dar nu se întâmplă nimic din toate astea; n'auzisem nici cea mai mică dojană, nici cel mai neînsemnat cuvânt de răutate. Ne batjocoreau ca și mai înainte, când se ivea prilejul, și nimic mai mult. Nimeni nu păstra ură celor ce nu voi-

seră să se răscoale și rămăseseră ascunși în bucătărie, după cum nu păstra nici celor ce strigaseră cei dintâi că n'au de ce se plânge. În această privință nimeni nu rosti o vorbă. Rămăsei încremenit.

VIII

TOVARĂȘII

Cum își poate oricine închipui, mai apropiat mă simțiam de-ai mei, adică de „nobili“, mai ales la început; dar dintre cei trei foști nobili ruși, care se aflau în temniță, Akim Achimici, spionul A...v și cel învinuit de paricid, nu-l cunoșteam decât pe Akim Achimici și nu vorbeam decât cu el.

La dreptul vorbind, nu-i căutam tovarășia decât în clipe de amărăciune, în cele mai crude desnădejdi, când socoteam că niciodată nu m'aș putea apropia de altcineva.

În capitolul trecut, am încercat să-i împart pe ocași după starea fiecăruia; dar, amintindu-mi de Akim Achimici, cred că trebuie să adaug o nouă categorie în afară de cele arătate. E-adevărat că făcea singur parte din cea din urmă. Această serie e aceea a ocașilor cu desăvârșire nepăsători, vreau să zic a celor pentru cari era tot una dacă trăiau în libertate ori în temniță, lucru cu totul ciudat, chiar în lumea în care ne aflam.

Akim Achimici era unul dintre aceștia. Se obișnuise cu temnița, parcă în ea ar fi trebuit să-și petreacă toată viața: averea lui, pătură, perini, unelte, era rânduită ca într'o casă cu gospodăria ei. Nimic nu te făcea să crezi că e vorba

de-o viață vremelnică, fugară. Trebuia să mai stea încă mulți ani în temniță, dar mă îndoesc dacă se gândea vreodată la libertate; dacă se împăca cu realitatea, o făcea mai mult din supunere decât din inimă, lucru care pentru el era acelaș.

De altfel, era un om cumsecade, care la început îmi fu de mare ajutor cu sfaturile și străduințele lui; de multe ori, însă, trebuie să mărturisesc, mă îndurera peste măsură și tristețea lui mă făcea să înclin și mai mult spre amărăciune.

Când mă simțeam desnădăjduit, stam de vorbă cu el; îmi plăcea să-i aud cuvintele pline de voieșie; chiar dacă ar fi fost cuvinte de ură și de batjocură, ne-am fi răsvrătit cel puțin împreună împotriva soartei; dar el tăcea, își lipea în liniște lămpioanele, povestind că în 18... luase parte la o paradă, că avea comandant de divizie pe cutare și pe cutare, că fusese mulțumit de manevră, că semnalele pentru trăgători fuseseră schimbate și așa mai departe. Toate astea le spunea cu glas potolit, veșnic acelaș, ca o apă ce cade mereu pic cu pic. Nu se însuflețea câtuș de puțin când îmi povestea că, pentru nu știu ce afaceri în Caucaz, fusese decorat cu panglica Sf. Ana cu spadă. Numai glasul îi devenea mai aprins și mai posomorât; îl cobora cu un ton când rostea numele de „Sfânta Ana“, c'un fel de taină parcă; apoi timp de câteva minute rămânea tăcut, pe gânduri....

În cel dintâi an erau clipe când îl uram de moarte pe Akim Achimici, fără să știu de ce, clipe de amară desnădejde în cari blestemam soarta că mă așezase cap în cap cu el. După un ceas, mă dojeneam pentru astfel de ieșiri.

De altfel, neliniștea m'a chinuit mai mult în anul din-

tâi. În cele din urmă mă obișnuii cu firea lui Akim Achimici și-mi era parcă rușine de furia de până atunci. Cu toate astea, nu-mi aduc aminte să ne fi certat vreodată pe față.

Pe vremea mea, în afară de cei trei nobili ruși de cari am vorbit, mai erau încă opt; mă găseam pe picior de strânsă prietenie cu unii dintre ei, nu cu toți însă. Cei mai mulți erau bolnăvicioși, sfioși și peste măsură de neînghăduitori. Cu doi nici nu vorbeam. Numai trei erau cu adevărat instruiți, B...tski, M...tski și bătrânul J...ki, care fusese cândva profesor de matematici, — om cumsecade, ciudat și mărginit ca intelectualitate, — cu toate cunoștințele lui.

M...tski și B...tski erau cu totul altfel. De la început m'am înțeles cu M...tski; nu m'am cercetat niciodată cu el, îl stimam foarte mult, dar fără să-l pot iubi și fără să mă pot lega prea mult de el: n'am ajuns niciodată la asta. Era prea aspru, neîncrezător și foarte stăpân pe sine; asta n'o puteam suferi; îți venea să crezi că nu era în stare să-și desvăluie vreodată sufletul: dar poate că mă înșelasem. Era o fire nobilă și hotărâtă... Neîncrederea lui se da pe față numaidecât, prin veșnica lui teamă de a nu avea legături cu nimeni. Suferea din pricina acestei împărțiri a sufletului, fiindcă era în acelaș timp neîncrezător, dar un om foarte cucernic, de-o credință nestrămutată în anumite nădejdi și presupuneri. Cu toată practica lui îndemânare, ducea război pe față cu B....tski și cu prietenul său T....ski.

Cel dintâi, B...tski, era un om bolnav, predispus la ftisie, neînduplecat și nervos, dar blând și înțelegător. Neliniștea lui nervoasă îl făcea capricios ca pe-un copil: nu puteam suferi o astfel de fire, căutai să nu-l mai văd, dar nu în-

cetai de-a-l iubi. Cu totul altfel de om era M...tski, cu care nu m'am certat niciodată, dar pe care nu-l puteam iubi. Rupând orice fel de legături cu B...ski, trebui să le rup deasemeni și cu T...ski, de care am vorbit în capitolul trecut, lucru de care îmi părea foarte rău, căci, dacă era puțin instruit, avea în schimb o inimă bună; era un om cumsecade și plin de însuflețire. Il iubea și-l respecta atât de mult pe B...ski, îl privea cu-atâta bunăvoință, încât toți acei cari se certau cu prietenul lui îi deveneau vrăjmași; pentru asta se certă cu M...tski din pricina lui B...ski, căutând parcă să trăgănească lucrurile cât mai multă vreme.

Toți acești oameni erau răutăcioși, posomorâți, neîncrezători și sufereau de neliniște. Lucrul se înțelege foarte ușor; starea lor era de nesuferit, mult mai aspră decât a noastră, fiindcă ei erau surghiuniți din țara lor pentru zece, doisprezece ani; dar ceeace-i chinuia și mai mult în temniță, erau prejudecățile înrădăcinate, felul cu totul neobișnuit de a vedea când era vorba de ocnași; căci nu vedeau în ei decât fiare și nu îngăduiau să se creadă că'n ființa lor ar mai avea ceva omenesc. Puterea împrejurărilor și soarta îl îndemneau parcă să vadă astfel lucrurile. Viața lor în temniță era un chin. Erau buni și binevoitori cu Circazienii, cu Tătarii, cu Isaia Fomici, dar n'aveau decât dispreț față de ceilalți ocnași. Singur bătrânul cucernic le câștigase încrederea. Și totuși, în tot timpul cât mi-am ispășit osânda, nici un deținut nu i-a dojenit pentru obârșia, credința religioasă ori convingerile lor, lucru foarte obișnuit în poporul de jos, în legăturile lui cu străinii și mai ales cu Germanii.

Toți îl bajocoresc pe Neamț; pentru poporul rusesc el e un fel de piaiță. Ocnașii noștri aveau mai mult respect

față de nobilii polonezi decât față de ceilalți ocași; nu căutau să se atingă de ei; îmi venea să cred însă că Polonezii nu voiau să se țină de asta.

Vorbeam de T...ski; să mă întorc iar la el: Când părăsi împreună cu tovarășul său întâiul popas al surghiunului ca să treacă în temnița noastră, aproape că-l purtase tot timpul în brațe pe prietenul său B..., slab și bolnav, istovit de-atâta cale.

La început fuseseră exilați în J....gorsk, unde se simțeau foarte bine; acolo viața era mai puțin aspră ca în temniță. Dar în urma unui schimb nevinovat de scrisori cu deținuții din alt oraș, se socotise cu cale să fie aduși în temnița noastră, ca să fie supraveghiați mai de aproape de înalta administrație. Până la ivirea lor, M...tski fusese singur. Cât trebuie să fi suferit în cel dintâi an de surghiun !

J....ki era bătrânul care se ruga totdeauna și de care am vorbit mai sus. Toți osândiții politici erau oameni tineri, prea tineri chiar, în timp ce Z....ki era în vârstă, de cincizeci de ani cel puțin.

Era un om cinstit, dar foarte ciudat. Tovarășii lui T...ski și B....ski îl urau și nu vorbeau cu el; îl socoteau încăpățânat și cicălitor și pot să mărturisesc că aveau dreptate. Cred că într'o temniță, — ca în orice loc unde oamenii sunt aduși cu sila, iar nu de voie, — certurile și ura sporesc mai mult ca în libertate.

Multe alte pricini se adaogă la aceste nesfârșite neînțelegeri; J...ski era, într'adevăr, nesuferit și mărginit; nu se avea bine cu nici unul dintre tovarășii lui; eu nu m'am certat cu el niciodată, dar nici nu i-am fost prieten. Imi părea că e bun matematician. Imi lămuri, într'o zi, într'un amestec de limbă, jumătate rusească, jumătate poloneză, un sistem de astronomie, născocit de el; aflai că

scrisese chiar o carte în această privință, de care toată lumea învățată își bătuse joc; avea un fel de a judeca greșit oarecum. Se ruga în genunchi zile întregi, lucru prin care se făcu respectat de oțnași; rămase acelaș până în clipa morții, căci a murit sub ochii mei, în temniță, în urma unei boale grele. De la început se făcuse iubit de toată lumea, după o neînțelegere dintre el și maior. Aducându-i de la J...gorsk, după multe popasuri, în fortăreața noastră, nu fuseseră nici tunși, nici rași, astfel că părul și barba le crescuse în neorânduială; când fură înfățișați maiorului, acesta începu să urla ca un smintit; era furios din pricina unei astfel de călcări a regulamentului, cu toate că ei nu erau vinovați de nimic.

— Parcă ar fi nu știu cine! răcni el și ce sunt mai mult decât niște târâie-brâu, niște tâlhari!

J...ski, care înțelegea foarte greu limba rusească, crezu că sunt întrebați dacă au fost tâlhari sau târâie-brâu și răspunse:

— Suntem osândiți politici, nu tâlhari.

— Cuuuum? Vrei să faci pe obraznicul? pe încăpățânatul? urlă maiorul. — La corpul de gardă! O sută de bețe numaidecât! Chiar acum!

Bătrânul își primi pedeapsa: se culcă cu fața la pământ, fără să se împotrivească, își mușcă mâna cu dinții și îndură loviturile fără să geamă, nemișcat și îndărătnic. B...ski și T...ski erau aduși la temniță tocmai în clipele acelea: M...ski îi aștepta la poarta dela intrare; se aruncă de gâtul lor, cu toate că nu-i mai văzuse niciodată.

Revoltați de purtarea maiorului, îi povestiră scena crudă petrecută cu câteva clipe mai 'nainte. M...ski îmi spuse mai târziu că-și ieșise din sărite când auzise toate astea.

— Nu mă simțeam furios, ci tremuram de groază. Îl

așteptai pe J...ki la poarta cea mare, fiindcă trebuia să iasă dela corpul de gardă, după ce-și împlinea osânda.

Ușa se deschise. J...ski trecu pe lângă mine cu buzele vinete, tremurând; nu privea în spre nimeni, se târi prin mijlocul ocașilor adunați în curte, — toți știau că a fost pedepsit un nobil, — intră în cazarmă, se opri la patul în care dormea și, fără să rostească o vorbă, îngenunchie și începu să se roage. Ocașii erau surprinși, nedumeriți chiar. Când îl văzui pe bătrânul cu părul alb, care își lăsase în țară nevasta și copiii, când îl văzui, după această pedeapsă rușinoasă, îngenunchiat și rugându-se, — fugii din cazarmă și două ceasuri umblai nebun: parcă eram beat... De-atunci ocașii priveau spre J...ski cu respect și bunăvoință; le plăcuse îndeosebi că el nu gemuse în timp ce fusese lovit.

Dar trebuie să fiu drept și să desvălui adevărul: nu se putea judeca, după o astfel de pildă, purtarea administrației față de nobili, fie Ruși ori Polonezi. Cuvintele mele arată că, de multe ori, poți întâlni un om crud: dacă acest om răutăcios e comandantul unei temnițe și dacă, de pildă, urăște pe-un osândit, soarta acestuia n'are de ce să fie invidiată. Dar administrația superioară a temnițelor din Siberia, care dă tonul și călăuzește purtările celorlalți comandanți mai mici, e plină de băgare de seamă față de condamnării nobili și chiar, în anumite împrejurări, le arată mai multă îngăduință decât celorlalți ocași din popor.

Pricina e foarte limpede: mai întâi toți acești șefi sunt și ei nobili și-apoi se cunoșteau cazuri în cari nobilii nu primeau să se culce la pământ ca să-și primească pedeapsa și se năpusteau asupra călăilor; urmările acestor împotriviri erau totdeauna supărătoare; în sfârșit, — și cred

că asta e adevărata pricină, — e multă vreme de-atunci, treizeci și cinci de ani cel puțin, fuseseră trimiși în Siberia o mulțime de nobili¹⁾; știuseră să se poarte așa de bine, încât toți șefii ocnelor priveau, dintr'un vechi obicei, pe nobilii ucigași, cu alți ochi decât pe ceilalți. Comandanții mai mici se purtau după cum vedeau că se poartă șefii lor, supunându-se orbește acestui fel de a vedea. Mulți dintre ei criticau și ocărau hotărârile celor mari; se simțeau tare fericiți, când li se îngăduia să se poarte cum vor, dar nu li se îngăduia niciodată prea mult; am tot dreptul să cred asta și iată de ce.

A doua categorie de muncă silnică, în care mă găseam și eu și care se alcătua din ocnași robi, supuși autorităților militare, — era mult mai aspră decât cea dintâi (minele) ori cea de-a treia (munca în fabrică). Era mai aspră nu numai pentru nobili, dar pentru toți ceilalți ocnași, fiindcă administrația și organizația erau cu totul militare, și semănau foarte mult cu ale tuturor ocnelor din Rusia.

Șefii erau mult mai crunți, obiceiurile mult mai aspre decât în celelalte categorii: umblai totdeauna cu lanțurile la picioare, erai veșnic închis, lucru care nu se petrecea în alte părți, cel puțin după spusele ocnașilor și, fără îndoială, că printre ei erau mulți cari cunoșteau toate acestea.

Toți ar fi plecat bucuroși la muncă în mine, muncă pe care legea o socotea cea mai grea pedeapsă; asta era visul lor. Toți acei ce fuseseră în temnițele rusești, vorbeau de ele cu groază și ne încredințau că nici iadul nu era mai aspru, că Siberia rămânea un adevărat paradis față de mizeria din ocnele din Rusia.

Prin urmare, dacă aveau mai multă îngăduință față de

1) Decemvriștii.

noi, în temniță, care trecea de-a dreptul sub supravegherea generalului guvernator și-a cărei administrație era cu totul militară, trebuiau să aibă și mai multă bunăvoință față de ocnașii din întâia și-a treia categorie.

Am cunoscut tot ce s'a petrecut în Siberia; povestirile auzite de la ocnașii din întâia și-a treia categorie erau în strânsă legătură cu vederile mele. Eram supraveghiați mai aspru ca în oricare altă parte; și nu eram slobozi câtuș de puțin în privința închisoarei și a muncii silite; aceeași străduință, aceleași lanțuri, aceeași asprime ca și pentru ceilalți ocnași; n'avea cine să ne ocrotească, fiindcă știam că într'o frumoasă vreme apusă foarte apropiată, pâra, intriga, față de toată lumea, se înmulțiră într'atât în cele din urmă, încât administrația se temea de vreo răscoală și pe vremea aceea, îngăduința față de anumiți ocnași era o nelegiuire... Deaceea fiecăruia îi era frică de el însuși: eram socotiți la fel cu toți ceilalți ocnași și nu ne ocroteau decât atunci când era vorba de bătae; poate că am fi fost aspru pedepsiți dacă am fi săvârșit ceva neplăcut, fiindcă legea cerea să fim egali și în fața pedepselor, — dar nu putea nimeni să ne pedepsească pentru lucruri de nimic, ca pe ceilalți ocnași.

Când comandantul află de bătaia pe care o îndurase J...ki, se supără foc pe maior și-i porunci să ia seama pentru viitor. Toată lumea știu asta. Se mai află că generalul guvernator, care avea mare încredere în maiorul nostru și-l iubea, fiindcă ținea să-și facă datoria cu prisosință, respectând legea, îi făcu o morală aspră când auzi de cele petrecute.

Maiorul nu uită. Ar fi vrut, de pildă, să se răzbune, biciuindu-l pe M...ski, pe care îl ura din pricină că-l pâra totdeauna A...f, dar nu putea s'o facă; oricâte pricini i-ar

fi căutat, oricât ar fi căutat să-l spioneze, această plăcere nu-i fu îngăduită.

Intâmplarea cu J...ki se răspândi în tot orașul și părerea tuturor era protivnică maiorului; unii îl mustrară, alții îl făcură de ocară.

Mi-aduc aminte de întâia mea întâlnire cu maiorul. Fusesem îngroziți, — eu și cu alt nobil surghinuit, — încă de la Tobolsk, de tot ce se spunea pe seama acestui om nesuferit. Vechii osândiți (la câte douăzeci și cinci de ani de muncă silnică) nobili ca și noi, cari veniseră să ne vadă cu atâta bunăvoință în temniță unde ne aflam numai pentru câțeva vreme, ne preveniră în privința noului comandant; ne făgăduiseră deasemeni să facă tot ce sta în putință pentru noi, pe lângă cunoștințele lor, ca să fim cruțați de asupriri.

Intr'adevăr, trimiseră scrisori celor trei fete ale generalului guvernator, cari izbutiră, cred, să facă ceva pentru noi. Dar ce putea să facă generalul? Se mărgini să-i spună maiorului să fie drept în împlinirea legii.

Pe la trei ceasuri după amiază, intrarăm în oraș, eu cu tovarășul meu; paznicii ne duseră de-a dreptul în fața tiranului. Așteptarăm câțva timp într'o odae de alături, în vreme ce trimiseră să-l caute pe subofițer prin temniță. Când fu găsit, se ivi și maiorul. Chipul lui buhăit, plin de bube, ne îndureră peste măsură: părea că un păianjen sta gata să se arunce asupra bieteii muște ce se sbătea în pânza lui.

— Cum te cheamă? îl întrebă pe tovarășul meu. Vorbea cu glas aspru, apăsător, vrând parcă să ne îngrozească de la început.

Tovarășul meu își spuse numele.

— Dar pe tine? îmi zise el, ținându-mă cu privirea prin ochelari.

Îmi spusei numele.

— Sergent, du-i în temniță, să-i radă la corpul de gardă, ca pe civili... jumătate din cap și mâine să-i vâre în lanțuri! Ce mantale aveți acolo? De unde le aveți? ne întrebă el deodată, zărind mantalele noastre cenușii cu cercuri galbene cusute în spate, pe cari le aveam dela Tobolsk.

— Asta e o uniformă nouă... Negreșit, e o uniformă nouă... Mereu planuri... Asta vine dela Petersburg..., adăogă el cercetându-ne pe rând.

— N'au nimic la ei? întrebă deodată pe soldatul de pază.

— Iși au numai îmbrăcămintea lor, înălțime, răspuse soldatul, punând mâna la armă și tresărind.

Toată lumea îl cunoștea și se temea de el.

— Să le iei toate astea! Nu trebuie să păstreze decât rufăria, rufăria albă; dacă au rufe de altă culoare, vinde-le și câștigul trece-l în registre. Ocnașul nu trebuie să aibă nimic, urmă el privind-ne cu asprime.

— Luați seama! Purtați-vă cumsecade! Să n'aud plângeri! Altfel... pedeapsă! Pentru cea mai mică abatere, biciul!

În seara aceea aproape că mă îmbolnăvii din pricina unei astfel de primiri cu care nu eram obișnuit: impresia era cu atât mai dureroasă cu cât îmi dam seama în ce fel de iad intram.

Dar am mai vorbit de toate aștea.

Am spus că nu eram întru nimic ocrotiți, că nu ni se îngăduia o muncă mai ușoară în fața celorlalți ocnași; se încercă totuși să ni se vie în ajutor trimițându-ne pentru trei luni, pe B....ski și pe mine, la cancelaria inginerilor ca

scriitori, aceasta pe sub ascuns însă; toți acei ce trebuiau să știe, știau cum stau lucrurile, dar se făceau că nu văd nimic. Inginerii șefi ne îngăduiseră această ușurare, în puținul timp cât locotenentul colonel G...kof fu comandantul nostru.

Acest comandant (care nu rămăsese în Siberia decât vreo șase luni, fiindcă se întoarse curând în Rusia), ne păru un binefăcător trimis din cer și își câștigă dragostea tuturor ocașilor. Toți îl respectau, îl cinsteau, dacă acest cuvânt poate zugrăvi adevărul. Nu știu ce făcuse, dar îi cuceri de la început.

— „E un adevărat părinte!“ ziceau în fiecare clipă ocașii, în timpul cât fu șef al lucrărilor de geniu. Era un om vesel, îndrăgostit de viață. Scund, cu privirea îndrăzneată, stăpân pe el însuși, era blând și binevoitor cu toată lumea, care-l iubea ca pe-un părinte. De ce-l iubea? N'aș putea să spun, dar de câte ori se întâlnea cu un deținut, trebuia să-i spună un cuvânt mângâietor, glumind și râzând. În glumele lui nu era nimic răutăcios; nimic nu te făcea să crezi că ai de-a face c'un șef, cu un stăpân. Era parcă tovarășul, prietenul lor. Cu toată această bunăvoință, nu-mi aduc aminte să-i fi văzut vreodată pe ocași obraznici și neascultători. Dimpotrivă. Dar chipul osânditului se lumina totdeauna, de câte ori se întâlnea cu comandantul; zâmbea cu căciula în mână, numai când îl vedea că se apropie.

Dacă comandantul îi spunea o vorbă, asta era o mare cinste pentru el.

Sunt și astfel de oameni!

G...kof părea tare mândru, călca cu pași mari, țeapăn: „un vultur“, ziceau ocașii.

Nu le putea fi de niciun ajutor, fiindcă el era șeful lu-

crărilor de geniu, cari, sub toți comandantii, se săvârșeau după legea încheiată odată pentru totdeauna. Când din întâmplare, întâlnea un convoi de ocnași, cari își sfârșiseră treburile, îi lăsa să se întoarcă la cazarmă mai 'nainte de-a se fi auzit semnalul de tobă.

Deținuții îl iubeau pentru încrederea ce le-o arăta, pentru groaza lui de glume răutăcioase ori de batjocură, totdeauna supărătoare când se pomenesc între șefi și supuși. Sunt pe deplin încredințat că dacă ar fi pierdut o mie de ruble în hârtii, hoțul cel mai îndărătnic din temnița noastră i le-ar fi dat înapoi. Da, sunt încredințat de asta. Cu câtă dragoste îl priveau ocnașii când aflară că se certase de moarte cu nesuferitul de maior! Asta se întâmplă la o lună după venirea lui; bucuria deținuților nu mai avea margini.

Maiorul îi fusese pe vremuri tovarăș de arme; când se întâlniră din nou, după o lungă despărțire, duseră la început o viață liniștită împreună, dar în cele din urmă prietenia lor începu să se răcească.

Se certară, și G...kof deveni vrăjmașul de moarte al maiorului. Se povestea chiar că se bătuseră cu pumnii și'n asta nu era nimic de mirare pentru cei ce-l cunoșteau pe maior: îi plăcea să se bată.

Când ocnașii aflară de această ceartă, nu mai puteau de bucurie: „Opt ochi al nostru trebuia să dea peste comandant, care e un vultur, pe când el...” Erau tare curioși să știe cine ieșise învingător din această luptă și care din amândoi îl umilise pe celălalt. Dacă acest svon ar fi fost desmințit, ocnașii ar fi încercat cea mai crudă desamăgire.

— „Fără îndoială, comandantul a ieșit învingător, ziceau ei; așa mic cum e, dar e tare îndrăzneț; celălalt trebuie să fi intrat sub pat de frică“.

Dar G...kof plecă în curând, lăsând în temniță păreri adânci de rău. Inginerii erau toți oameni cumsecade, dar se schimbară în trei, ori în patru rânduri pe vremea mea.

— Vulturii nu rămân multă vreme, ziceau deținuții, mai ales când ne ocrotesc.

Acest G...kof ne trimise, pe mine și pe B...ski, să lucrăm la cancelarie, fiindcă îi plăceau osândiții nobili.

Când plecă, starea noastră rămase parcă ceva mai bună, fiindcă aveam un inginer care ne arăta multă bunăvoință.

De câțeva vreme copiam rapoarte și ne îmbunătățeam scrisul din ce în ce, când se ivi o poruncă de sus, să fim trimiși la munca silnică de mai 'nainte. Avuseseră destul timp să ne pârască.

La urma-urmei, nu eram câtuș de puțin nemulțumiți, fiindcă ne obosisem cu această îndeletnicire de scriitori. Doi ani la rând lucrai numai în tovărășia lui B...ski, aproape totdeauna prin ateliere. Vorbeam adeseori de nădejdiile și credințele noastre. Ale bunului B...ski erau foarte ciudate: sunt oameni de neînțeles, ale căror păreri rămân veșnic străine de ale celorlalți, dar au suferit atât și-au îndurat atât pentru ele, le-au păstrat cu prețul atâtor jertfe, încât ar fi prea crud, cu neputință chiar, să-ți lipsești de ele.

B...ski suferea în fața oricărei împotriviri și căuta să răspundă cu toată tăria. Poate că avea dreptate, mai mult de cât mine în anumite privinți, dar în cele din urmă ne văzurăm siliți să ne despărțim, lucru pe care îl făcu cu mare părere de rău, fiindcă ne înțelegeam foarte bine din unele puncte de vedere.

Cu anii M...tski devenea din ce în ce mai trist și mai posomorât. Desnădejdea îl împovăra. În cei dintâi ani de temniță, era puțin prietenos, nu da pe față tot ce gândea.

Când venii eu, el își sfârșea al doilea an de pedeapsă. La început asculta cu luare aminte veștile ce-i aduceam, căci nu mai știa nimic din ce se petrecea afară: mă întrebă, mă ascultă, se uimi, dar din ce în ce se adânci și mai mult în el însuși, fără să-ți lase puțința să bănuiești ce gândește. Cărbunii aprinși se ascuseră în cenușe. Și cu toate astea se înnăsprea și mai rău. „**Je hais ces brigands!**“ striga el, vorbind de ocnașii pe cari deabia începusem să-i cunosc; cuvintele mele prin cari încercam să-i vorbesc de bine, n'aveau nici un preț pentru el. Nu pricepea ce-i spuneam, de multe ori era de părerea mea, dar fără să mă asculte: a doua zi, îmi spunea din nou: „**Je hais ces brigands**“. (Vorbeam cu el adeseori franțuzește; pentru asta un supraveghetor de la lucrări, soldatul de geniu Dranișnikof, ne numea întotdeauna **ajutori de chirurși**. Dumnezeu știe de cel!). M...tski nu se însuflețea decât atunci când vorbea de mama lui.

— „E bătrână și neputincioasă, — îmi zicea el, — mă iubește prea mult și nu mai știu dacă mai trăește ori nu. Dacă ar afla c'am fost bătut cu biciul...“ M...tski nu era nobil și fusese biciuit mai 'nainte de-a fi osândit. Când își amintea de asta, privea în altă parte și scrâșnea din dinți. Aproape de sfârșitul pedepsei se plimba mai totdeauna singur. Intr'o zi, la amiază, fu chemat de comandant, care îl primi cu zâmbetul pe buze.

— Ei bine, M...tski, ce-ai visat azi noapte? îl întrebă maiorul.

„Când mi-a spus asta, m'am cutremurat, ne povesti mai târziu; parcă-mi străpunsese inima c'un fier înroșit“.

— Am visat că primisem o scrisoare dela mama, răspunsei.

— Ceva mai mult, e ceva mai mult! strigă comandantul.

Ești liber. Mama ta s'a rugat de Impărat... și rugămintea i-a fost ascultată. Uite-i scrisoarea și iată și porunca de a te pune în libertate. Poți să pleci din temniță chiar acum.

Se întoarse în mijlocul nostru palid, deabia crezând în norocul ce dăduse peste el.

Ii urarăm fericire și bucurie. Ne strânse mâinile cu mâna lui rece, tremurătoare. Mulți ocași, deasemenea, îi spusera cuvinte de bine; toți erau fericiți pentru fericirea lui.

Deveni colon și rămase în orașul nostru, unde, după câțeva vreme, își căpătă o slujbă. De multe ori venea pe la temniță și ne aducea diferite știri, când îi sta cu puțință. Il interesau în deosebi veștile politice.

În afară de cei patru Polonezi, osândiți politici, de cari am vorbit, mai erau încă doi, tineri de tot, osândiți pe timp foarte scurt; erau oameni fără școală, dar cinstiți, simpli și cumsecade. Un altul, A....ciukoski, era simplu cu desăvârșire și n'avea prin ce să te atragă, în timp ce B...m, om în vârstă, ne făcu cea mai proastă impresie. Nu știu pentru ce fusese surghiunit cu toate că-i plăcea să-și povestească întâmplările: era o fire aspră, josnică, și-avea părerile cele mai grosolane, ca orice negustor îmbogățit. Străin cu totul de învățătură, nu căuta să se apropie întru nimic de ceea ce n'avea legătură cu meșteșugul lui de pictor cu bidineaua; trebuie să recunosc, însă, că era un pictor de seamă; șefii auziră deseori vorbindu-se de însușirile lui și tot orașul îl chemă pe B...m să zugrăvească pereții și tavanele.

În doi ani, zugrăvi aproape toate casele marilor slujbași, cari îi plăteau bine; deaceea nu trăia tocmai rău. Era trimis să lucreze împreună cu alți trei tovarăși, dintre cari doi îi învățară foarte bine meșteșugul; unul, T...jewski, zugrăvea tot atât de bine ca și el.

Maiorul nostru locuia într'o casă a Statului; îl chemă pe B...m și-i porunci să-i zugrăvească pereții și tavanul. B...m își dădu într'atât osteneala încât apartamentul generalului guvernator era prea puțin lucru pe lângă casa maiorului.

Clădirea era veche și crăpată, cu un singur cat, murdară, dar pe dinăuntru semăna cu un palat; maiorul nu mai putea de bucurie... Iși freca mâinile și spunea la toată lumea că avea de gând să se însoare.

— „Cum să nu mă însor, când am o astfel de casă?“ zicea el, foarte serios.

Era din ce în ce mai mulțumit de B...m și de cei ce-l ajutau. Această muncă ținu o lună. În acest timp maiorul își schimbă părerea asupra noastră și începu chiar să ne ocrotească pe toți osândiții politici. Într'o zi, trimise să-l cheme pe J...ki.

— J...ki, zise el, te-am mâhnit, am pus să te bată fără să fi fost vinovat. Înțelegi? **Mie, mie** îmi pare rău de asta.

J...ki răspunse că-l înțelege foarte bine.

— Înțelegi tu că **eu, eu**, șeful tău, am pus să te cheme ca să-ți cer iertare? Ți dai tu seama de asta? Ce ești tu pentru mine? Un vierme și încă nici atât. Tu ești ocnaș, iar eu, prin grația lui Dumnezeu ¹⁾, maior... Maior, înțelegi tu?

J...ki răspunse c'o pricepea și pe asta.

— Ei bine, vreau să mă împac cu tine. Dar îți dai tu seama de fapta mea? Înțelegi tu măreția bunăvoinței mele?

1) Maiorul nostru nu era singurul care întrebuița aceste cuvinte; mulți alți comandanți militari îl imitau pe vremea mea, mai ales cei făcuți din soldați. (Dostoiewski).

Ești tu în stare s'o simți și s'o prețuiești cum se cuvine? Inchipuește-ți, eu, eu, maior și așa mai departe.

J...ki însuși îmi povesti toate astea. Prin urmare, tot mai rămânea o urmă de simțire omenească în făptura acestui dobitoc veșnic beat, josnic și răutăcios. Dacă urma să ții seama de cumințenia și cunoștințele lui, atunci fără îndoială că o astfel de faptă era cu totul vrednică de ținut în seamă. Dar poate că beția ce-l stăpâna totdeauna, se adăogase și ea la o astfel de hotărâre.

Visul maiorului nu se împlini, cu toate astea; nu se însură, deși era hotărât să-și caute o nevastă îndată ce-și vedea casa gata. În loc să se însoare, fu dat judecății; primi poruncă să demisioneze. Păcate vechi se desmormântară; fusese, cred, șeful poliției în oraș... Această lovitură îl izbi pe neașteptate. Toți ocnașii nu mai puteau de bucurie, când aflară această veste; fu o sărbătoare, o adevărată izbândă.

Se spunea că maiorul plângea ca o babă și urla. Dar ce să facă? Trebui să-și dea demisia, să vândă cei doi cai suri și tot ce mai avea și ajunsese în mare mizerie.

Îl întâlneau uneori, — mai târziu, în niște haine civile jerpelite, pe cap c'o șapcă cu cocardă.

Totdeauna se uita urât la ocnași. Dar faima și cinstea lui pieriră odată cu uniforma de maior. Cât despre șeful nostru, era un caraghios îmbrăcat civil; pierduse totul, semăna ca un lacheu.

Cât face uniforma în măreția unor astfel de oameni!

IX

F U G A

La câțva timp după demisia maiorului, temnița noastră se schimbă cu desăvârșire. Munca silnică fu desființată și înlocuită cu o temniță militară, la fel cu toate temnițele din Rusia. Prin urmare, nu se mai aduceau osândiți de-a doua categorie, cari, de-aici 'nainte se alcătuiau numai din osândiți militari, va să zică oameni cari nu-și pierdeau drepturile cetățenești. Erau soldați ca toți ceilalți, dar cari fuseseră biciuiți și erau închiși pe timp foarte scurt (șase ani cel mult); odată osânda sfârșită, intrau din nou în batalioane ca simpli soldați, ca și mai 'nainte. Re-cidiviștii erau condamnați la două zeci de ani de temniță.

Fusese până atunci în temnița noastră o divizie militară, aceasta însă fiindcă nu știau unde să-i ducă pe soldați. Cât despre ocnașii civili, lipsiți de drepturi, însemnați cu fierul și rași, trebuiau să rămâie în temniță până la sfârșitul pedepsei; fiindcă alții noi nu se mai iveau, iar cei vechi erau puși în libertate unul după altul, după zece ani n'avea să mai fie în temniță nici un ocnaș.

Munca silnică pe viață rămase aceiași: din când în când se iveau ucigași militari mai de seamă, cari erau închiși în fortăreața noastră, până când urmau să înceapă lucrările

grele în Siberia de răsărit. Felul nostru de viață nu se schimbă întru nimic. Munca și supunerea rămăneau aceleași ca și mai înainte; singură administrația fusese reînnoită și altfel rânduită. Un ofițer superior, comandant de companie, primise însărcinarea de șef al temniței; avea sub ordinele lui alți patru ofițeri, cari făceau de gardă cu rândul. Paznicii fură și ei înlocuiți cu doisprezece subofițeri și un supraveghetor al arsenalului.

Secțiile ocnașilor se împărțiseră în grupe de câte zece și dintre ei se aleseră caporalii; n'aveau, bineînțeles, decât o putere cu numele asupra tovarășilor lor. Cum se și cuvenea, Akim Akimici era și el dintre aceștia.

Această nouă rânduială fu încredințată comandantului, care rămase șef al temniței. Schimbările însă nu merseră prea departe.

La început, ocnașii erau foarte neliniștiți; vorbeau, căutau să-i cunoască pe șefii cei noi, dar când băgară de seamă că toate erau ca mai înainte, se potoliră și viața își reluă șirul ei obișnuit. Scăpasem cel puțin de maior; toată lumea se simți ușurată și parcă se însufleți. Groaza pierise; fiecare știa că la nevoie avea dreptul să se plângă șefului și că n'avea să mai fie pedepsit dacă dreptatea era de partea lui, în afară de împrejurările când era socotit vinovat.

Rachiul începu să fie adus ca și mai înainte, cu toate că în loc de paznici aveam acum subofițeri. Toți erau oameni cumsecade și îngăduitori, cari își dau seama de rosturile lor. Erau unii, însă, cari voiau să facă pe obraznicii și se purtau cu noi ca în oștire, dar se schimbară și ei în cele din urmă.

Cei ce nu puteau să înțeleagă ușor obiceiurile temniței, fură instruiți de ocnași.

Se întâmplară câteva neînțelegeri destul de ciudate. Ocnașii ispiteau cu băutura pe câte un subofițer, îl îmbătau, apoi, când își venea în fire, îl lămuriau, în așa chip, ca să poată înțelege, că de vreme ce băuse cu ocnașii, trebuia...

În cele din urmă, subofițerii închiseră ochii când era vorba de negoțul cu rachiu. Se duceau la târg ca și vechii paznici și aduceau osândiților pâine albă, carne și în sfârșit tot ce trebuia și putea fi adus fără vreun neajuns; de aceea nu pricepeau de ce fuseseră toate schimbate în temniță și pentru ce devenise o închisoare militară. Asta se întâmplă cu doi ani înainte de liberarea mea. Trebuia să mai îndur încă doi ani de chinuri...

Să zugrăvesc în aceste rânduri tot timpul cât l-am petrecut în temniță? Nu. Dacă aș povesti la șir tot ce-am văzut, ar însemna să fac numărul capitolelor de două, de trei ori mai mare, dar o astfel de povestire ar deveni prea obositoare. Tot ce-aș mai putea povesti s'ar găsi în capitolele trecute și cetitorul și-a dat seama destul de bine de viața ocnașilor din a doua categorie.

Am ținut să înfățișez temnița și viața mea deacolo într'un chip deslușit și atrăgător; nu știu dacă mi-am ajuns ținta și nu pot să-mi judec singur lucrarea. Cred, însă, că ar trebui s'o sfârșesc aici.

Trezind amintirile de demult, vechia suferință reînvie și mă sugrumă. Nu pot, cu toate astea, să-mi aduc aminte de tot ce-am văzut, fiindcă cei din urmă ani mi s'au șters din minte; sunt încredințat că am uitat multe lucruri. Mi-aduc aminte de pildă, că acești ani s'au scurs încet, trist, că zilele îmi păreau mai lungi, mai plictisitoare și se pierdeau pic cu pic. Mi-aduc aminte, deasemeni, că mă

rodea dorul de-o viață nouă, în care să renasc, care să-mi dea puteri să îndur, să aștept și să nu-mi pierd nădejdea.

Mă întării în cele din urmă: așteptai; număram zilele, una după alta; când vedeam c'au mai rămas încă o mie, în cari trebuia să sufăr, eram fericit a doua zi, că puteam să le socotesc mai puțin, zicându-mi că erau nouă sute nouăzeci și nouă, iar nu o mie.

Mi-aduc aminte, iarăși, că, înconjurat de mai bine de-o sută de tovarăși, mă istoveam într'o groaznică singurătate, care, cu toate astea, începuse să-mi fie dragă.

Stingher în mijlocul acestei mulțimi de ocnași, retrăiam cu fiecare clipă viața apusă, până în cele mai mici amănunte, mă gândeam la toate și mă judecam singur cu toată asprimea; de multe ori chiar mulțumeam soartei că-mi dăruise această singurătate, fără de care nici nu m'aș fi putut judeca, nici nu m'aș fi putut adânci în viața mea trecută. Ce nădejdi încolțeau atunci în inima mea! Mă gândeam, mă hotăram, îmi juram să nu mai săvârșesc relele pe cari le săvârșisem și să mă feresc de căderea ce mă sdrobise.

Imi făcui planul unei vieți nouă pentru viitor, făgăduindu-mi să nu-l schimb întru nimic. Credeam orbește că aveam să îndeplinesc, că puteam să îndeplinesc tot ce voiam...

Așteptam, îmi chemam libertatea cu toată însuflețirea... Voiam să-mi încerc din nou puterile, într'o nouă luptă. Uneori mă istovea parcă o crudă nerăbdare... Sufăr numai când încerc să trezesc aceste amintiri.

Fără îndoială, asta are preț numai pentru mine...

Am scris toate astea, fiindcă mă gândesc că oricine mă va putea înțelege, că oricine va simți la fel, când va avea

nenorocul să fie osândit la temniță, în floarea vârstei și în plinătatea puterilor.

Dar la ce bun!... Imi place mai bine să-mi sfârșesc însemnările printr'o povestire oarecare, ca să nu le întrerup dintr'odată.

Mă gândesc: cineva mă va întreba dacă e cu putință să fugi din temniță și dacă, în tot timpul cât l-am petrecut acolo, nu s'a ivit nicio încercare de evadare. Am spus că ocnașul care a îndurat doi, trei ani, începe să ție seama de amărăciunile lui și socotește că e mai bine să-și îndure pedeapsa până la capăt, ca să devie la urmă òm liber într'o colonie oarecare. Dar toți acei ce gândesc astfel sunt osândiți numai pe câțiva ani; cei osândiți pe timp îndelungat încearcă totdeauna un mijloc de scăpare... Cu toate astea încercările de evadare erau foarte rare. Asta din pricină că ocnașii erau fricoși, ori disciplina militară era prea aspră, ori din pricină că orașul nu era câtuș de puțin prielnic pentru fugă (fiind așezat în mijlocul stepei)? Nu știu. Cred că toate la un loc deveneau o piedică de neînălăturat. Era foarte greu să poți fugi din temnița noastră; pe vremea mea au încercat doi ocnași acest lucru: erau ucigași vestiți.

După ce maiorul își dădu demisia, A...f (spionul temniței) rămase singur și lipsit de sprijin. Tânăr încă, firea lui începea să devie hotărâtă odată cu vârsta; era un om nerușinat, îndrăzneț și foarte înțelept. Dacă ar fi fost pus în libertate, ar fi urmat să spioneze și să facă bani falși prin orice mijloace, ori cât de rușinoase ar fi fost și tot nu s'ar fi lăsat prins; în temniță câștigase destulă îndemânare. Se încerca să facă pașapoarte false; n'o spun asta dela mine, fiindcă am auzit-o de la alți ocnași. Cred că

ar fi fost în stare să facă ori ce, numai cu nădejdea să-și schimbe soarta odată.

Am avut prilejul să-i pătrund în suflet și să-l văd în toată urâtenia; obrăznicia lui rece era desgustătoare și mă îndurera peste măsură. Imi venea să cred că atunci când ar fi avut gust să bea rachiu, dacă nu găsea alt mijloc să-l aibă, ar fi fost în stare să omoare pe cineva și n'ar fi șovăit o clipă, dacă ar fi știut mai dinnainte că asta putea rămâne o taină.

În temniță învățase să socotească totul. Asupra lui se opri luarea-aminte a lui Kulikof din „secția particulară“.

Am mai vorbit de Kulikof. Nu era tânăr, dar era om plin de bărbăție, de viață și de plină putere și avea cunoștinți nebănuite. Se simțea tare și voia să mai trăiască încă: astfel de oameni sunt dornici de viață chiar atunci când bătrânețea își face din ei o pradă.

Aș fi fost mirat dacă Kulikof n'ar fi încercat niciodată să fugă. Dar el era hotărât la asta. Care din amândoi avea mai multă înrâurire asupra celuilalt, Kulikof ori A...f, n'am putut să știu; dar în cele din urmă erau foarte buni prieteni.

Cred că, Kulikof se bizuia pe dibăcia lui A...f, care trebuia să-i facă un pașaport; de altfel, cel din urmă era nobil, făcea parte din lumea bună, — și asta făgăduia un mare noroc, dacă aveau să ajungă în Rusia.

Dumnezeu știe cum s'au înțeles și cari le-au fost nădej-dile; oricum, erau altele decât cele obișnuite în firea hoii-narilor siberieni. Kulikof era un fel de actor, care putea juca multe roluri în viață și putea nădăjdui multe pe seama însușirilor lui. Temnița sugrumă și innăbușe astfel de oameni. Prin urmare, puseră fuga împreună la cale.

Totuși, nu puteau să fugă fără ajutorul unui soldat de

pază și deci trebuiau să-l câștige. Intr'unul din batalioanele încazarmate în fortăreață se găsea un Polonez în vârstă, om sdravăn și vrednic de-o soartă mai bună, serios și plin de însuflețire. Când venise în Siberia, tânăr încă, dezertase; îl topea dorul de-acasă. Fu prins și crunt pedepsit; doi ani făcu parte din compania de disciplină. Reintrat în batalion, își făcea datoria cu prisosință; pentru asta fusese răsplătit cu gradul de caporal. Avea mult bun simț și vorbea cu tonul omului care își dă seama de însușirile lui.

Il zăream uneori printre soldații care ne păzeau, căci Polonezii îmi vorbiseră de el. Părea că dorul lui de-acasă se schimbase într'o ură surdă, neîmpăcată. Nu s'ar fi dat înapoi dela nimic și Kulikof fusese tare cuminte alegându-l ca tovarăș de fugă.

Acest caporal se numea Kohler. Se sfătui cu Kulikof și hotărâră fuga.

Ne aflam în Iunie, în toiul căldurilor. Clima orașului nostru rămânea aceeași, mai ales vara, lucru foarte prielnic hoinarilor. Nu trebuia să te gândești să fugi de-a dreptul din fortăreață, căci orașul e așezat pe-o colină, într'un loc descoperit și pădurile ce-l înconjoară se află la o mare depărtare.

O schimbare a înfățișării era de mare trebuință și pentru asta trebuia să ajungi într'o mahala oarecare, de unde Kulikof își plănuse de mult un punct de plecare. Nu știu dacă cunoștințele lui apropiate din mahala îi cunoșteau gândurile. Cred că da, cu toate că lucrurile au rămas nelămurite.

În acel an, o fată cu purtări proaste, plăcută la înfățișare, anume Vanika-Tanika, locuia într'un colț al mahalalei; făgăduia multe, după cum a căutat s'o dove-

dească mai târziu. O numeau deasemeni „foc și pară”; pe semne era înțeleasă cu fugarii, căci timp de un an întreg Kulikof făcuse pentru ea tot felul de nebunii.

Când se alcătuiră detașamentele dimineța, ștregarii făcură în așa fel să fie și ei trimiși în tovărășia ocnașului Șilkin, lucrător în ghips, să tencuiască cazărmile goale, pe cari atunci le părăsiseră soldații. A...f și Kulikof trebuiau să ajute la căratul materialelor. Kohler potrivea lucrurile să fie ales între paznici; fiindcă pentru trei ocnași legea impunea doi soldați de pază, i se încredință un recrut tânăr, pe care urma să-l învețe oștirea, în calitatea lui de caporal.

Pe semne că fugarii aveau mare trecere pe lângă Kohler, de vreme ce se hotărâse să-i urmeze, el, om serios, cuminte și chibzuit, care nu mai avea de stat în oaste decât vreo câțiva ani.

Ajunseră la cazărmi pe la șase ceasuri dimineța. Erau cu desăvârșire singuri. După ce lucrară aproape un ceas, Kulikof și A...f, îi spuseră lui Șilkin că se duceau la atelier să vadă pe cineva și să ia o unealtă de care aveau nevoie. Trebuiau să fie șireți pentru asta și să-i spuie totul cu glasul cel mai firesc din lume.

Șilkin era un moscovit, sobar de meserie, șiret și el, pătrunzător, puțin vorbăreț, cu înfățișare pipernicită și uscățivă. Acest om, care ar fi putut să-și petreacă viața în caftan, în cine știe ce prăvălie din Moscova, se găsea în temniță osândit pe viață, în rândul celor mai groaznici ucigași militari, după lungi rătăcirii; așa voise soarta. Ce făcuse ca să merite o pedeapsă atât de grea? Nu știi. Nu se arăta niciodată nemulțumit și trăia foarte liniștit; din când în când se îmbăta ca ori ce cârpaciu; în afară de asta, se purta ca un om de treabă. Fugarii nu-i mărtu-

risiseră taina și se pregăteau să-l păcălească. Kulikof îi spuse, făcându-i cu ochiul, că se duceau să aducă rachiul pe care îl ascunsese în atelier din ajun, lucru care-l mulțumi pe Șilkin; nu se îndoii de nimic și rămase singur cu recrutul, în vreme ce Kulikof, A...f și Kohler se îndreptau spre mahalaua orașului.

Trecu o jumătate de ceas; cei plecați nu se mai întorceau. Șilkin rămase pe gânduri; un fulger îi trecu prin minte. Și-aduse aminte că Kulikof părea cu totul neliniștit, că se sfătuiă mereu cu A...f și-i făcea cu ochiul; acum își aducea aminte de toate. Până și Kohler îi atrăsese luarea-aminte; stând de vorbă cu cei doi ocnași, caporalul căuta să-l deslușească pe recrut ce trebuia să facă în lipsa lui, ceeace nu era în obiceiurile lui. Cu cât Șilkin își prefira amintirile, cu atât îi sporeau bănuielile. Timpul trecea, ocnașii nu se mai întorceau! Neliniștea lui ajunsese la culme; se temea ca administrația să nu-l bănuiască cumva că fusese înțeles cu fugarii: își pusese pielea în joc fără să fi fost vinovat. Aveau să creadă că fusese înțeles cu ei și că-i lăsase să fugă, cunoscându-le planul; dacă zăbovea și nu da de veste, aceste bănueli puteau deveni și mai temeinice.

N'avea timp de pierdut. Iși aduse aminte în cele din urmă că A...f se împrietenise de câțeva vreme cu Kulikof și că se sfătuiă prin dosul cazărmei, deoparte. Iși mai aminti apoi că-i mai trecuse odată prin minte că cei doi ocnași aveau de gând să fugă... Privi spre soldatul de pază; căsca, răzimat de pușcă, și își freca nasul, fără să bănuiască ceva; de-aceia Șilkin găsi cu cale să nu-i desvăluie taina gândurilor lui: îi spuse să meargă cu el până la atelierul geniului. Voia să întrebe acolo dacă nu-i zărise cineva pe cei doi tovarăși; nimeni nu-i văzuse.

Bănuielile lui Șilkin se adevereau.

Dacă cel puțin s'ar fi dus în oraș să bea și să che-
fuiască, cum făcea de multe ori Kulikof. Dar asta nu era
cu putință. Nu i-ar fi spus lui asta? De ce era să se as-
cundă? Șilkin părăsi lucrul și, fără să se mai întoarcă la
cazarma unde lucra, porni de-a-dreptul la temniță.

Erau aproape nouă ceasuri când dădu ochi cu ser-
gentul major, căruia îi mărturisi bănuielile lui. Acesta se
îngrozi și la început nu-i veni să-l creadă. Șilkin își dădu
numai părerea, arătând că asta i-ar fi bănuiala.

Sergentul major alergă la maior, maiorul alergă și el
la comandant. După un sfert de ceas erau luate toate mă-
surile de trebuință și se făcu un raport generalului gu-
vernator. Fiindcă ocașii erau bine cunoscuți, se putea
primi o aspră muștrare dela Petersburg. A....f era înscris
printre osândiții politici, pe drept ori pe nedrept; Kulikof
era osândit la muncă silnică pe viață, va să zică „ucigaș
fioros“ și, în afară de asta, fost ocaș. Atunci își aduseră
aminte că, după regulament, fiecare dintre cei osândiți
pe viață, trebuia să fie întovărășit de doi paznici, când
se ducea la lucru; această regulă fusese nesocotită, astfel
că fiecare își avea partea lui de vină.

Se trimiseră numaidecât ștafete în toate orașele unde
se aflau judecătorii, în toate satele din împrejurimi, ca să
se dea de veste autorităților fuga celor doi ocași, arătân-
du-se în scris înfățișarea fiecăruia. Porniră cazaci în
căutarea lor; se trimiseră scrisori în toate județele și în
toate guberniile vecine.... În sfârșit, domnea pretutindeni
o groază neînchipuită.

Aceiași neliniște domnea și în temniță; pe măsură ce
ocășii se întorceau dela lucru, aflau vestea cea mare,
care umbla din gură în gură; fiecare o primea c'o adâncă

și tainică bucurie. Inimile ocașilor tresăreau de mulțumire...

În afară de petrecerea ce le-o prilejuia o astfel de întâmplare, risipind deodată vălul monotoniei din temniță, cele petrecute însemnau o fugă, o fugă ce-și găsea răsunet și încuviințare în toate sufletele, făcând să vibreze coarde de multă vreme încremenite; un fel de nădejde, de îndrăzneală, mișca toate inimile, făcându-le să creadă în putința unei schimbări a soartei.

— „Ei bine, ei au fugit! La urma urmei de ce noi n'am...“. Și fiecare, în prada unui astfel de gând, se simțea altul parcă și începea să-și privească tovarășii ațățător. Toți ocașii își luau o înfățișare de măreție și-i măsurau din ochi pe subofițeri, dela înălțimea mândriei lor.

Cum își poate oricine închipui, șefii se iviră numaidecât. Veni și comandantul. Ai noștri îi priveau cutezători, c'un fel de batjocură și asprime în priviri:

— „Așa e că știm să ieșim din încurcătură când vrem?“

Toată lumea se aștepta la o convorbire a șefilor; se știa mai dinainte că se vor cerceta lucrurile deaproape și se vor face percheziții; de aceea se ascunse totul, știindu-se că administrația noastră era foarte chibzuită după astfel de lovituri. Presimțirile fură îndreptățite: se făcu un tă-răboiu nemaipomenit, toate fură întoarse cu jos'un sus, se scotoci pretutindeni și, ca de obicei, nu se mai găsi nimic.

Când veni ceasul de lucru de după amiază, pornirăm între două rânduri de paznici. Seara, ofițerii și subofițerii de gardă veneau în fiecare clipă să ne surprindă; se făcea numărătoarea mai des ca de obicei; se înșelau, însă, mai des ca de obicei, ceea ce pricinuia o altă neorânduală; atunci ne goneau în curte, ca să ne numere din nou; apoi mai eram odată numărați în cazarmă.

Ocnașii nu se prea sinchiseau de toate astea. Căutau să facă pe neastâmpărații și, ca totdeauna în astfel de împrejurări, se purtau cumsecade, mai ales seara.

— „Cel puțin să n'aibă prilej să ne caute pricină“.

Administrația se întreba dacă nu cumva printre noi se aflau unii cari să fi fost înțeleși cu fugarii, și dădu poruncă să fim supraveghiați și să se spioneze orice convorbire a ocnașilor; toate, însă, rămaseră zadarnice.

— „N'au fost atât de proști să dea cuiva de veste!“

— „Te ascunzi de toată lumea când vrei să dai o astfel de lovitură!“

— „Kulikof și cu A...f sunt destul de dibaci ca să-și ascundă planul. S'au purtat ca niște adevărați maștri, fără ca cineva să-i fi bănuit cel puțin. Au pierit ca prin farmec, tâlharii! Sunt dintre cei ce trec prin gaura cheii!“

Intr'un cuvânt, faima lui Kulikof și a lui A...f crescuse însutit. Toți erau mândri de ei. Părea că fapta lor va fi cunoscută până în cea mai depărtată posteritate și că va supraviețui pentru totdeauna în temniță.

— Cutezători oameni! ziceau unii.

— Ei bine, toți credeam că nu se poate fugi... Și uite că ei au fugit! adăogau alții.

— Da, făcea un al treilea, privindu-și tovarășii cu bunăvoință.

— Dar cine sunt acei cari au fugit?... Sunteți voi vrednici să le deslegați, cel puțin, curelele dela încălțăminte?

În oricare altă împrejurare, ocnașul încolțit în acest chip, ar fi răspuns obraznic, căutând să-și apere cinstea, dar acum tăcea cu sfială.

— „Așa e, n'o chiamă pe toată lumea Kulikof ori A...f; mai întâi trebuie să dai dovadă...“

— La dreptul vorbind, de ce stăm noi aci, tovarăși?

începu deodată un ocnaș, așezat lângă fereastra bucătăriei: glasul îi era tăragănat, dar părea mulțumit și își freca obrazul cu podul palmei.

— Ce facem noi aci? Trăim fără să trăim și suntem morți fără să murim... Ei...

— La dracu'! Nu poți părăsi temnița cum te-ai lipsi de-o cismă veche... Te strânge de picior... Ce-ai de oftezi?

— Dar, uite, Kulikof, de pildă, începu unul cu mai multă însuflețire, un flăcăiaș.

— Kulikof? se împotrivi un altul, privind chiorăș spre flăcăiaș... Kulikof!... Kulikofii nu se nasc pe toate drumurile...

— Dar A....f, tovarăși, ce mai ștregar!

— Ehe, poate să-l dea dura pe Kulikof când vrea. E un șiret al dracului!

— Or fi ajuns departe? Asta aș vrea să știu...

Și convorbirile deveneau din ce în ce mai aprinse.

— Au ajuns la o oarecare depărtare de oraș? In ce parte-or fi fugit? Unde-or fi avut norocul să-și găsească scăparea? Care e cantonul cel mai apropiat?

Fiindcă erau mulți ocnași cari cunoșteau împrejurimile, toți îl ascultau cu luare aminte.

Când veni vorba de locuitorii din satele vecine, toți fură de părere că nu erau buni de nimic.

In jurul orașului erau oameni cari știau ce-aveau de făcut; pentru nimic în lume n'ar fi venit în ajutorul fugarilor: dimpotrivă, i-ar fi prins ca să-i dea pe mâna celor mari.

— Dacă ai ști ce țărani răi mai sunt! Fiare, nu altceva!

— Oameni de nimic!

— Siberianul e rău și al dracului! Omoară omul pentru nimic!

— Oh! ai noștri...

— Bineînțeles, rămâne să vezi care e mai tare. Ai noștri nu se tem de nimic.

— Oricum, n'om muri, o să mai auzim vorbindu-se de ei.

— Crezi c'au să-i prindă?

— Sunt incredințat că n'au să-i prindă niciodată! strigă unul mai îndârjit, lovind sdravăn cu pumnul în masă.

— Hm! să vedem ce-o să se mai întâmple.

— Ei bine, tovarăși, zise Skuratof, — dacă aș încerca să fug vreodată, cred că nu m'ar prinde.

— Pe tine?

Și toată lumea începu să râdă cu hohot: unii se făceau că nici nu vor să-l asculte. Dar Skuratof avea chef de vorbă.

— În viața mea nu m'ar prinde, — făcu el cu tărie. Tovarăși, îmi zic uneori și mă mir eu însumi, că mai bine aș trece prin gaura cheii decât să ajung să mă prindă.

— N'avea grije, când te-ar răsbi foamea, te-ai duce frumos și-ai cere pâine de la oricare țăran.

Alte hohote de răs.

— Pâine? Mincinosule!

— Ce spui prostii? Ați omorât, tu și unchiul tău Vacia, moartea boilor ¹⁾, pentru care ați fost aduși aci.

Hohotele de răs se întetiră. Ocașii cari n'aveau chef de vorbă, păreau nemulțumiți.

— Mincinosule! strigă Skuratof, — Nichita ți-a spus asta; nu era vorba de mine, ci de unchiul meu Vacia. Te înșeli. Eu sunt moscovit și hoinăresc decând eram copil. Uite, când dascălul mă învăța să cetesc leturghia, mă tră-

1) Adică au omorât pe vreun țăran ori pe vreo țarancă, bănuți că omorau vitele cu vrăji. Aveam și noi în temniță un astfel de ocaș. (Dostoiewski).

gea de ureche, zicându-mi: „Ia-o de la început: Ai milă de mine, Doamne, în marea ta bunătate!“ Și eu rosteam cu el: „M'au dus la poliție prin marea ta bunătate!“ Cu asta mi-am petrecut vremea în anii copilăriei.

Toți începură să râdă. Era singurul lucru pe care îl dorea Skuratof, care ținea să fie paiața temniței.

În cele din urmă se întoarseră la convorbirile serioase, mai ales bătrânii și cei pricepuți în ale evadării.

Ceilalți ocași mai tineri, ori mai tăcuți din fire, ascultau bucuroși, cu urechia ațintită; o mulțime de lume se strânsese la bucătărie.

Fără îndoială, printre noi nu se afla nici un subofițer; atunci nimeni n'ar mai fi putut vorbi cu inima deschisă. Printre cei mai neastâmpărați zării un tătar scund, cu umerii obrazilor ieșiți, cu chip foarte caraghios. Il chema Mametka, nu știa aproape de loc rusește și nu pricepea mai nimic din tot ce vorbeau ceilalți, dar se vâra și el foarte curios în mulțime și asculta, asculta cu toată luarea-aminte.

— Ei bine, Mametka, **takși!**

— **Iakși, uk, iakși!** îngâna Mametka, scuturându-și capul caraghios. — **Iakși!**

— N'au să-i prindă? **Iok?**

— **Iok! Iok!** Și Mametka da mereu din cap, făcând semne cu mâinile.

— Așa dar, m'ai mințit și eu n'am priceput, hai?

— Așa, așa, **iakși**, răspundea Mametka.

— Bine, atunci **iakși!**

Și Skuratof îi dădu una peste căciulă de i-o vâri până peste ochi și plecă vesel, lăsându-l pe Mametka zăpăcit.

O săptămână întreagă disciplina fu neînchipuit de

aspră în temniță; se vorbea de cercetări amănunțite prin împrejurimi.

Nu știu cum se făcea, dar ocnașii știau totdeauna ce hotărâri lua administrația cu privire la prinderea fugarilor.

În zilele dintâi, veștile păreau cu totul prielnice pentru ei: pieriseră fără să lase urmă.

Ocnașii nu făceau decât să-și bată joc de șefi și erau cu desăvârșire liniștiți în privința soartei tovarășilor lor.

— „N'au să dea de urma lor, să vedeți că n'au să-i prindă“, ziceau ei cu mulțumire.

Se știa că toți țărani din împrejurimi erau în picioare și scotoceau prin locurile cele mai ascunse, prin păduri și prin văgăuni.

— Prostii! ziceau ai noștri cu răutate; fără îndoială că s'au ascuns la vreun om de-al lor.

— Negreșit! Sunt oameni cari nu pornesc la întâmplare, mai 'nainte de a fi pregătit lucrurile.

Presupunerea mergeau și mai departe; se credea că erau poate ascunși prin oraș, în vreo pivniță, așteptând să treacă furia și să le crească părul. Poate că aveau să rămâie ascunși șase luni; după asta puteau să plece în liniște mai departe...

Însfârșit, toți ocnașii erau visători și romanticoși.

Deodată, însă, după opt zile de la evadare, se risipi șvonul că se dăduse de urma fugarilor. Bine înțeles, fu desmințit cu tot disprețul, dar spre seară rămase pe deplin întemeiat.

Ocnașii erau incremențiți.

A doua zi de dimineață, se spunea că fugarii fuseseră prinși și aveau să fie aduși la temniță. După amiază se

iviră alte amănunte; fuseseră prinși la șaptezeci de verste departe de oraș, într'un cătun.

În cele din urmă, se primi o veste cu totul deslușită. Sergentul major, care se întorcea dela maior, spuse că aveau să fie aduși la corpul de gardă, chiar în seara aceea.

Erau prinși, nu mai încăpea nici o îndoială. N'aș putea să zugrăvesc neliniștea ce pricinui ocnașilor această veste; la început erau desnădăjduiți, apoi se prăpădiră cu desăvârșire. Curând băgai de seamă că parcă aveau de gând să-și bată joc. Batjocoreau, nu administrația, ci pe fugarii neîndemânateci. La început o făcură numai câțiva, apoi, numărul lor spori; rămâneau pe gânduri, ocnașii posomorâți și cu judecată, pe cari batjocurile nu-i puteau însufleți. Priveau cu dispreț mulțimea nesocotită și tăceau.

Pe cât fuseseră de slăviți înainte, Kulikof și A...f, pe atât erau de defăimați în cele din urmă.

Ocnașii îi defăimau cu plăcere, parcă și-ar fi înjosit tovarășii lăsându-se să fie prinși. Se spunea cu dispreț că, pe semne, le fusese foame și neputând să îndure suferința, se opriseră într'un cătun să ceară pâine țăranilor, cea mai groaznică înjosire pentru un hoinar. Toate aceste povești erau născocite, căci fugarii fuseseră urmăriți pas cu pas; când intraseră în pădure, paznicii o încercuiseră de toate părțile. Văzând că nu mai au nici un mijloc de scăpare, se hotărâră să se predea. N'aveau altceva mai bun de făcut.

Fură aduși pe seară, legați de mâini și de picioare, între paznici; toți ocnașii se năpustiră pe garduri să vadă ce-aveau să facă. Dar nu zăriră decât trăsura maiorului și pe-a comandantului; amândouă așteptau la corpul de gardă.

Fugarii fură puși „la opreală“, după ce li se pusese ră alte lanțuri; a doua zi aveau să fie trimiși la judecată.

Batjocura și disprețul tovarășilor încetară dela sine, când se aflară amănuntele: toți știau că fuseseră siliți să se predea, fiindcă erau împresurați de toate părțile, — și așteptau cu nerăbdare desfășurarea lucrurilor.

— Au să primească cel puțin câte-o mie de bice.

— Oh! Oh! au să-i omoare în bătaie! Poate că A....f n'are să primească de cât o mie de bice, dar pe celălalt au să-l omoare, fiindcă, vezi tu, e dintre osândiții pe viață.

Ocașii se înșelau. A....f fu osândit la cinci sute de lovituri; mulțumită purtării lui din trecut, avea o porțiță de scăpare și-apoi, era întâia oară când săvârșea o nesocotință.

Kulikof primi, îmi pare, vreo mie cinci sute de bice. Prin urmare, pedeapsa fu îndeajuns de ușoară.

Ca oameni de bun simț, nu căutară să amestece pe nimeni în afacerea lor și mărturisiră pe față că fugiseră din fortăreață, fără să mai intre pe undeva.

Imi era tare milă de Kulikof; își pierduse cea din urmă nădejde, fără să mai punem la socoteală cele două mii de bice. Mai târziu fu trimis în altă temniță.

A....f scăpă ca prin minune, mulțumită doctorilor. Dar când intră în spital începu să facă pe flecarul și mărturisi că nu-i mai era teamă de nimic și-avea de gând să facă în așa fel ca să se vorbească mult de el.

Kulikof rămase acelaș om potolit și cumsecade; de îndată ce fu adus la temniță, după ce-și primise pedeapsa, părea că niciodată nu-și ieșise dintr'ale lui. Dar ocașii nu-l mai priveau cu aceiași ochi; cu toate că el nu se schimbasese întru nimic, ei nu-l mai prețuiau, ci-l socotiră de-acum înainte un om ca oricare altul.

Din clipa când încercase să fugă, steaua lui Kulikof
pălise cu desăvârșire.

In lume totul e isbânda...

X

S C Ă P A R E A

Această întâmplare se petrecu în cel din urmă an al osândeii mele. Imi aduc foarte bine aminte de vremea aceea, ca și de cei dintâi ani, dar la ce bun să îngrămădesc atâtea amănunte?

Cu toată nerăbdarea mea de a-mi sfârși pedeapsa, anul cel din urmă fu cel mai chinuitor.

Aveam mulți prieteni și multe cunoștinți printre ocașii cari ajunseseră la încredințarea că sunt un om cumsecade. Mulți dintre ei mă priveau cu un fel de supunere și mă iubeau cu adevărat.

Când am scăpat din temniță, soldatului care ne întovărășea, pe mine și pe prietenul meu, îi venea să plângă; și pe când ne aflam cu desăvârșire în libertate, venea aproape în fiecare zi să mă vadă, într'o casă pe care Statul ne-o pusese la îndemână, în luna pe care-o petrecurăm în oraș. Erau totuși și făpturi aspre și respingătoare, de cari nu mă putusem apropia. Dumnezeu știe de ce! Ne despărțea, ca să zic astfel, un zid de nepătruns.

În acest din urmă an mi s'au arătat unele îngăduinți. Am găsit printre slujbașii militari din oraș unele cunoștinți, chiar vechi prieteni de școală, cu cari am reinnoit

legăturile. Mulțumită lor puteam să primesc bani, să scriu familiei și să-mi aduc cărțile de cari aveam nevoie; de câțiva ani nu mai citisem o carte. E greu să-și dea cineva seama de bucuria ciudată și neliniștea ce mă cuprinsese în clipa când putui să-mi arunc ochii pe cea dintâi carte în temniță.

La început, seara, străbăteam rândurile cu înfrigurare, după ce se zăvorea ușile și ceteam toată noaptea, până în zori. Un număr dintr'o revistă mi-a părut atunci un trimis din altă lume; viața mea trecută se zugrăvea deslușit în fața ochilor mei: căutam să-mi dau seama dacă rămăsesem cu mult în urmă și dacă acolo, departe, se trăise altfel în lipsa mea; mă întrebam ce putea să-i neliniștească, cum își petreceau vremea?

Căutam să pătrund cu grije înțelesul cuvintelor, ceteam printre rânduri, mă străduiam să găsesc ascunsa deslușire și părerile asupra trecutului care-mi era cunoscut; căutam urme cu privire la tot ce era plin de îngrijorare pe vremea mea; și cât fusei de trist când trebui să-mi mărturisesc că eram străin de viața cea nouă, că nu mai aveam întru nimic legături cu societatea! Rămăsesem în urmă; trebuia să fac cunoștință cu noua generație. Mă năpustii asupra unui articol, dedesuptul căruia găsii numele unui om care-mi fusese scump... Dar celelalte nume îmi erau aproape toate necunoscute; alți oșteni intraseră în luptă; mă grăbii să-i cunosc pe toți, mă simțeam desnădăjduit că atât de puține cărți aveam la îndemână și că îmi era atât de greu să mi le pot aduce.

Mai 'nainte, pe vremea vechiului maior, era cu nepuțință să strecori o carte în temniță. Dacă se găsea vreuna, când se făceau cercetările, era o adevărată poveste; te întrebau de unde o ai.

— „Ai legături ascunse cu oameni primejdioși?”

Și ce-aș fi putut răspunde? Deaceea trăisem departe de cărți, închis în mine însumi, punându-mi întrebări, cărorora trebuia să le găsec deslegarea și al căror înțeles mă chinuia totdeauna... Dar n'aș putea să zugrăvesc niciodată starea mea sufletească de-atunci...

Fiindcă venisem iarna, trebuia să fiu pus în libertate tot iarna, în aceiași zi. Cu câtă nerăbdare așteptam această iarnă binecuvântată! Cu câtă mulțumire vedeam că sfârșește vara, că îngălbensc frunzele copacilor, că se usucă iarba pe câmpii!...

Vara trecu; vântul toamnei, șueră, geme, cei dintâi fulgi se cern legănându-se...

Această iarnă, atât de mult așteptată, se ivi în cele din urmă!

Inima îmi bate surd, neliniștit, presimțind libertatea.

Ciudat lucru! Cu cât trecea vremea, cu cât se apropia sfârșitul, cu atât deveneam mai potolit și mai răbdător. Mă învinuiam, socotindu-mă nepăsător și neștiutor.

Mulți ocnași, pe cari îi întâlneam prin curte, după ce ne întorceam de la lucru, veneau să stea de vorbă cu mine și să-mi spuie cuvinte de urare.

— Haide, tăicuțule, Alexandre Petrovici, în curând ai să fii pus în libertate! Ne lași singuri ca pe niște nemernici.

— Dar bine, Martinof, mai ai încă mult de așteptat? îl întrebai.

— Eu? Ehei, încă șapte ani de chin...

Oftează, se oprește, privind cu ochi tulburi în depărtări, parcă ar vrea să cunoască taina zilelor viitoare... Da, mulți ocnași mă fereceau din toată inima, cinstit. Imi părea chiar că aveau mai multă bunăvoință față de mine, nu

mai făceam parte dintre ei, nu mai eram tovarăș de-al lor; de-aceia își luau bun rămas dela mine.

K...tșniski, tânăr nobil polonez, o fire blândă și liniștită, se plimba deseori ca și mine prin curtea temniței. Nădăjduia să-și păstreze sănătatea făcând mișcare și sorbind aer proaspăt, în schimbul nopților înnăbușitoare din cazarmă.

— „Aștept cu nerăbdare punerea d-tale în libertate, îmi zise el într'o zi, cu zâmbetul pe buze, pe când ne plimbam împreună. Când vei părăsi temnița, **voi ști atunci** că-mi mai rămâne un an de trudă în iadul unde sunt osândit la muncă silnică“.

Trebue să adaog în treacăt că, mulțumită acelorași vișuri, libertatea ne părea mult mai liberă decât libertatea, așa cum se înfățișează în realitate.

Ocnașii învăluiau gândul libertății într'un fel de taină; asta se întâmplă oricărui pușcăriaș. Ordonanța sdrență-roasă a unui ofițer ne părea un rege, idealul omului liber, față de ocnaș; el n'avea lanțuri la picioare, nu era ras pe cap și se ducea unde-i plăcea, fără să fie păzit.

În ajunul liberării mele, în amurg, făcui pentru cea din urmă oară înconjurul temniței. De câte mii de ori mă învârtisem dealungul gardului în cei zece ani de osândă!

În cel dintâi an, rătăceam prin dosul cazarmilor, singur și desnădăjduit. Îmi aduceam aminte cum număram zilele pe cari le-aveam de trăit. Erau cu miile. Doamne, ce mult e de-atunci! În acest ungher tânjise bietul vultur închis; aci mă întâlneam de multe ori cu Petrof. Acum în urmă nu se mai despărțea de mine; mă căuta pretutindeni și, parcă mi-ar fi ghicit gândurile, se plimba tăcut alături, mirându-se în sine, Dumnezeu știe de ce.

Îmi luam în gând bun rămas de la grinzile negre, pă-

trate, ale cazărmii. Câtă tinerețe, câtă putere irosită se înmormânta, istovindu-se între ziduri, fără să fie cuiva de folos! Dar trebuie s'o spun: toți acești oameni erau poate cei mai înzestrați și cei mai tari din poporul nostru. Și toate aceste comori se risipeau în zadar. Din vina cui?

Da, din vina cui?

A doua zi, dis de dimineață, mai 'nainte ca ocnașii să fi fost rânduți pentru plecarea la lucru, intrai prin toate cazărmile ca să-mi iau rămas bun de la oameni. Multe mâini aspre și bătătorite mi se întinseră cu bunăvoință. Unii îmi strângeau mâna parcă în semn de prietenie, nu mulți, însă. Alții își dau foarte bine seama că eram acum cu totul alt om, că nu mai aveam nimic de-a face cu ei. Știau că aveam cunoștinți în oraș, că numaidecât aveam să fiu primit de boeri, că aveam să fiu pus la masa lor, că eram socotit la fel cu ei. Iși dau seama de asta și, cu toate că strângerea lor de mână era caldă și binevoitoare, nu mă mai socoteau întru nimic unul de-al lor; devenisem pentru ei un domn. Alții îmi întorceau spatele cu asprime și nu voiau să răspundă urărilor mele. Unii chiar mă priveau c'o ură ne'mpăcată.

Toba începu să bată și ocnașii porniră la lucru. Rămăsei singur.

Sușilof se sculase înaintea tuturor și se străduia să-mi pregătească, pentru cea din urmă oară, ceaiul. Bietul Sușilof! Incepu să plângă când îi dăruii hainele, rufăria, curelele pentru lanțuri și câțiva bani...

— „Nu așa... nu așa... zicea el, mușcându-și buzele și tremurând. — Pe d-ta te pierd, Alexandre Petrovici, ce-am să fac fără d-ta?

Imi luai rămas bun și dela Akim Akimici.

— In curând îți vine și d-tale rândul să pleci, îi zisei:

— Trebuie să mai stau aci încă multă vreme, multă vreme, îngână el strângându-mi mâna.

Mă aruncai de gâtul lui și ne îmbrățișarăm.

După zece minute de la plecarea ocașilor, eu și tovarășul meu părăsirăm temnița, în care n'aveam să ne mai întoarcem **niciodată**.

Ne duserăm la fierărie unde trebuia să ni se rupă lanțurile; acum nu mai eram urmați de paznici înarmați: umblam în tovărășia unui subofițer. În atelierul de geniu niște ocași ne frânseră lanțurile. Așteptai să scape întâi tovarășul meu, apoi mă apropiai și eu de nicovală. Fierarii mă puseră să întorc spatele, mă apucară de picior și-l întinseră pe nicovală... Erau neliniștiți, n'aveau astâmpăr; voiau să facă totul încet, cu băgare de seamă.

— Nitul ! Intoarce nitul mai întâi, porunci meșterul fierar. — Pune-l așa, bine !... Acum dă-i una cu ciocănul...

Lanțurile căzură. Le ridicai de jos... Vream să le țin în mână, să le mai privesc odată. Nu-mi venea să cred că-mi atârnaseră de picioare c'o clipă mai 'nainte.

— Haide ! Drum bun ! Să umbli sănătos ! îmi ziseră ocașii cu glasurile lor aspre, apăstate, cari totuși păreau voioase.

Da, adio... Libertate, viață nouă, înviere dintre morți... Neștearsă clipă!

